

ВЕЛИКА СРБИЈА

НОВИНЕ СРПСКЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ
ЦЕНА 3 ДИНАРА

ПОДГОРИЦА, МАЈ 2000. ГОДИНЕ
ГОДИНА XI, БРОЈ 754

**НИЈЕ ОВО МОНТЕНЕГРО
ВЕЋ ЈУНАЧКО
СРПСКО ЛЕГЛО!**

Велика Народна Скупштина у Подгорици, 1918. године

**ТЕМЕЉ ЗАЈЕДНИЧКЕ ДРЖАВЕ
ИЗДРЖАЋЕ СВЕ НАЛЕТЕ ПЕТОКОЛОНАША!**

На страни Србије - црногорска војска 1914. године

ВЕЛИКА СРБИЈА

ЗЕМУН
ТРГ ПОБЕДЕ 3

НОВИНЕ СРПСКЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ

Оснивач и издавач
др Војислав Шешељ

Главни и одговорни уредник
Синиша Аксентијевић

Заменик главног
и одговорног уредника
Душан Весић

Помоћник главног
и одговорног уредника
Јасна Олујић Радовановић

Редакција

Жана Живаљевић,
Огњен Михајловић, Весна Арсић,
Коста Димитријевић, Дејан Анђус,
Ивана Ђурић, Јадранка Шешељ,
Драгана Глушац, Наташа Жикић,
Весна Зобеница, Добриша Гајић,
Весна Марић, Момир Марковић,
Дејан Лукић, Злата Радовановић

Техничко уређење,
компјутерски прелом,
дизајн и израда колора
Северин Поповић

Фоторепортери
Крсто Голубовић
и Марко Поплашен

Лектор
Зориша Илић

Секретар редакције
Љиљана Михајловић

Председник Издавачког савета
Др Ђорђе Николић

Заменик председника
Издавачког савета
Др Бранко Надовеза

Издавачки савет
др Војислав Шешељ,
Томислав Николић,
др Никола Поплашен,
Маја Гојковић,
мр Небојша Величковић,
Александар Вучић,
Драган Тодоровић,
Мирко Благојевић, Ратко Гонди,
Момир Војводић, Стево Драгишић,
Драгољуб Стаменковић,
Гордана Поп-Лазивић, Јука Митровић,
др Бранислав Блажић

Штампа

"Етикета", 20 октобра 2,
11307 Болеч

Редакција прима пошту на адресу
"Велика Србија",
Трг победе 3, 11080 Земун

Рукописи се не враћају

Новине "Велика Србија" уписане
су у Регистар средстава јавног информисања
Министарства за информације под бројем 1104. од 5. јуна 1991.
године.

У овом, специјалном издању "Велике Србије" објављујемо делове из књиге "Црногорци о себи", познатог историчара Батрића Јовановића.

Изводе из ове веома вредне књиге, која је настала као резултат темељних истраживања како Црногорци виде себе, објављујемо у IV целине:

I. Црногорци о својој народносној припадности и националним осећајима до 1918. године

II. Црногорци о својој народносној припадности и националним осећајима 1918-1941. године

III. Југословени о Црногорцима

IV. Странци о Црногорцима

Треба отргнути од заборава чињеницу да су се Црногорци увек поносили тиме да су перјаница српства, оно најбоље у српском народу.

Актуелни режим у Црној Гори, са Милом Ђукановићем на челу, истрајно ступа утабаним путем Коминтерне у србофобизацији Црногораца.

За њих су чојство и јунаштво одавно мртве и превазиђене ствари, покопане у зеленим америчким новчаницама. Продање у бесцење.

Није залуд она стара изрека: "Народ који заборави своју историју осуђен је на пропаст."

Да ли ће и Петар II Петровић Његош бити заборављен и забрањен због свог србовања, као што је већ забрањен и прогнан из окупиране Републике Српске?

Да ли ће и Српска православна црква бити отерана од свога срца, са Цетиња.

Да ли ће се режимски секташ, Мираш Дедејић, са својим "потурицама" башкарити у кући Његошевој и држати "мисе" у отетим црквама и Његошевом гробу на Ловћену?

Сетите се упозорења Владике Данила:

"О кукавно српство угашено
зла надживјех твоја сваколика,
а с најгорим хоћу да се борим!...
Бог вас клео погани изроди;
шта ће турска вјера међу нама?
Куда ћете с клетвом прадједовском?
Су чим ћете изаћ пред Милоша
и пред друге српске витезове
који живе доклен сунце грије?!..."
("Горски вијенац")

Да ли ће и Црна Гора мењати имена својих градова, река и планина, албанским именима, као што се сада тражи у окупираној Македонији?

Да ли ће поносита Црна Гора хтети да научи како се на албанском језику каже Ловћен?

Ивана Ђурић

I. ЦРНОГОРЦИ О СВОЈОЈ НАРОДНОСНОЈ ПРИПАДНОСТИ И НАЦИОНАЛНИМ ОСЈЕЋАЊИМА ДО 1918. ГОДИНЕ

1. ВЛАДАРИ ИЗ КУЋЕ ПЕТРОВИЋА

У овом поглављу су изводи из дијела писама, говора и књижевних радова свих Петровића који су владали Црном Гором од краја XVII вијека до 1918, у којима је ријеч о њиховим националним осјећањима. Овдје су и изводи из pjesама великог војводе Мирка Петровића, као и цитати из говора синова краља Николe.

Владика Данило

Владика Данило, родоначелник династије Петровића, написао је својом руком на рукописном јеванђељу, израђеном на пергаменту:

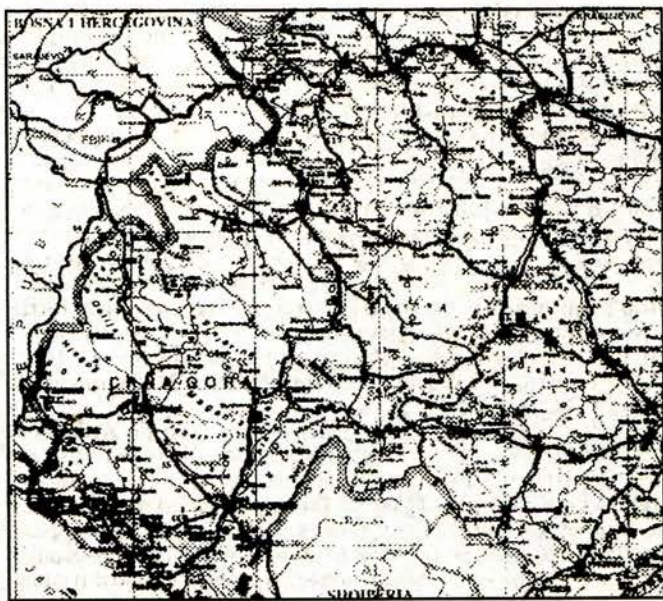
"Данил, владика цетињски, Његош, војеводич српској земљи, купи ово светоје јевангелије ценоју златну 5 у Ивана Калуђеровића с Рисна, пренесено од земљи молдавскије некторим купшем. И сему ми од нашега труда управисмо сребро – образ Христов и 4 јеванђелиста и с друге стране печак од сребра пет – у све печак 10 и приложих га у Патријаршији пецкој храму Вознесенија Христова..." 1)

У цетињским "Записима" (за октобар 1939) објављен је препис сљедећег текста, писаног руком владике Данила:

"Ва љето 7207 (1698) мјесца јулија 17 ва неђељу Светих отец да јест вједомо како купих сију душеспасују књигу Житије Светаго Сави, прваго архиепископа, и учитеља србскога аз грешни и смирсни Данил, наречени владика цетињски..."

На Митровдан, 1714. године, владика Данило је упутио ову поруку Црногорском збору и главарима:

"Мила би ми била смрт да сте ви хтјели да сви уједињени изгинемо часно и славно, као што је то учинио сам Кнез Лазар и Милош Обилић који уби цара на Косову, па најзад и сам погибе са својим господаром и свих седам хиљада бораца – што нас Црногорце довело у ове крше, оставивши послије себе славу и част... као што сами знате, у ваше вријеме, за тешког бечког рата, колико је храбрих Срба, Грка и Бугара, Угара и Њемаца пропало...2)

Црна Гора

Владика Данило пише у Бечу, 2. децембра 1714, Гаврилу Головкину, представнику руског цара Петра Великог код аустријског цара и, уз остало, вели:

"... А сада мене су овдје зауставили... Не знам шта ће бити од мог живота у туђем царству, јер бих ја прво себе обешчасио, а затим наша српска племена, када бих молио помоћ од других држава, и ругале би нам се друге вјере"... 3)

Владике Сава и Василије

У писму патријарха српског Атанасија и црногорског митрополита Саве Петровића, датираним 25. маја 1752, на Цетињу, у "Резиденцији цетињских митрополита", које је носио у Русију архимандрит (потоњи митрополит) Василије Петровић, уз остало, пише:

"... Нарочито је сваког саучешћа достојна српска земља која не само да је сваког свога права лишена, него и стално лежи под ногама противника, и њена страдања и уздахе тешко је описати..."

Једина слободна књажевина црногорска која је своју вјеру и храброст, као и раније, увијек готова показати цијелом нашем словеносрпском народу"... 4)

У писму Дубровчанима владика Сава каже "... И драго нам је владање ваше који се ви јоште од нашега србскога језика находите". У писму кнезу и Сенату дубровачком, владика Сава вели: "... Ваша славна република зна да је све гостопство и слава србска пала и ништа није остало... нако један цвијет на вас свијет што јоште може се србска земља похвалити".

Владика Василије тражи помоћ од дубровачког кнеза "нашој цркви и народу црногорском једном сумом... како Срби Србима и својијима сусједима"... 5)

Владика Василије Петровић, у својој "Историји о Црној Гори", која је одштампана у Москви, на руском језику, 1754, уз остало, каже:

"За велике гријехове наше, а особито за убиство младога цара Уроша, Бог се је разгневио и допуштио те су Турци завладали готово цијелијем српскијем царством..."

...Црна Гора насељена је већином досељеницима, који у ове горе добјежаше послије пропасти царства српскога. Свако такво племе памти и свога родоначелника који се је пребегло у Црну Гору; свако племе има, у народном предању, своју историју; свако прича кад су се доселили у Црну Гору његови стари, ко су они били, одакле су доселили итд. Привешћу неколико примјера. Његуши на пр. причају како су испод Његоша планине, из Херцеговине, дошла два брата Ерак и Раич, па се населили у Његуше од којијех се је и прозвало мјесто Његуши, а од ова два брата постала су два јака села: Ераковићи и Раичевићи...

... При изабрању књаза Лазара за цара српскога, били су сви српске велможе, осим зетскога и црногорскога ерцога, који је у то вријеме био Балша син Страцимиров, који је наслиједио ерцогство, послије Јована I ерцога, који је произилазио од фамилије књаза Вукана, симеона Немање сина и звао се Јован I Црнојевић...

Балша, којега сам прије споменуо, дошао је на Косово трећи дан послије оне несрећне битке која се је догодила године 6897 од створења свијета, од рођења Христова 1389 јунија 15. Балша је био одвећ жалостан што није стигао да буде на боју на Косову..."

Послије тога се у овој историји говори да је владика Василије "ступио у политичну и братску сvezу са околнијема Црној Гори српскијема племенима. Он је ступио у братску сvezу са Србима Боке Которске, некијема племенима Херцеговине,

са јуначкијема Брђанима, па и са некијема племенима од Арбаније...

... Одмах кад су главари околних српских племена примили ову књигу од владике и главара црногорскијех, скочили су на ноге јуначке, те почели војску окуљати, да хитају у помоћ Црној Гори, својој узданици, на коју гледаху сви Срби као на земљу одакле ће им засијати сунце, као на свјетилник који им свијетљаше у тами, која бјеше покрила српске земље, и кажеваше им да још није све небо српско покривено тамом, да није све суше српско облак притиснуо, но да има још на небу српскоме једна свијетла точка која свему српскоме народу уливаше зрачак надежде на опште народно ослобођење. Браћа се браћи братски одазваше и притекоше им у помоћ у муци и невољи љутој" ...6)

На сједници Црногорског збора, на Обзовици, 12 (23) септембра 1755, усвојена је посланица Бокелџима, коју је саставио владика Василије, у којој се каже:

Петар II Петровић Његош (1813-1851)

"Видите браћо и комшије и крајичници, како доходе гласови, да иде везир босански с великом војском на нас... Зато ве, браћо, молимо, немојте да се издамо, но заједно да крв пролијевамо за вјеру христијанску и за честити крст, за цркве и за своје отечество... Сад, браћо, да видимо сваког крајичника, који држе поштење, како је вазда било проглашено по свему свијету од српске руке, немојте се умало осрамотити и старо поштење изгубит и сами себе разурит, и злотвору се у руке предат, и ову ни књигу отпишите што најприје можете да знамо хоћемо ли се у вас поуздат, и жудимо вам свако добро и поштење."7)

Владика Василије је у посвети своје "Историје о Црној Гори" грофу М. Воронцову, руском државнику, написао:

"Налазећи се при најсветијем двору Његовог Императорског Величанства, ја смирени пастир словено-српског црногорског народа, очекујући најмилостивији отпуст у своју отаџбину и одлазак духовном стаду, узех смјелост овај опис положаја и ранијих владалаца црногорске земље и с прилогом о светим царевима српским и деспотима, ко су они и откуда су они били, поднијети Вашој грофовској светлости као трудољубивом и за стране народе заинтересованом министру."8)

Владика Василије је изјавио руском књазу Александру Галицину, 1765, да је у вези са захтјевом Турака да им Црна Гора плати харач, рекао овима да је Црна Гора одвећ сиромашна. "Ви сте, Турци, узели Црногорцима и осталим Србима Царство, простране земље и градове, шта хоћете од нас који живимо у овим горама."9)

Владика Василије у својој "Оди Немањи" каже:

"Србски свети краљи вастаните,
Цару Христу молбу сатворите,
Мухамедску вјеру изложите,
От вашег отечества иждените!
Христијанском цару помогните,
Отчество ваше обновите!
Архијереји српски не лезите,
Но ву ношт Бога молите.
Царско српско паки ваставити,
Правдоју и благочестивијим прославити!"10)

Владика Сава, у писму московском митрополиту Платону, од 26. фебруара 1776, протестује у име епархија новозазарске, нишке, ужичке, београдске, босанске, херцеговачке, и моли:

"... Заступи нас при Порти што Грци не би мијешали с у србскиј национ, тим нас вјечно одложиш".

Молба је поднијета у име цијеле Српске православне цркве, а имала је за циљ борбу против политике цариградског патријарха, који је доводио Грке на чело српских епархија.11)

Владика Петар I

Архимандрит Петар Петровић (потоњи митрополит Петар I, гувернадур Иван Радоњић и сердар Иван Петровић, пишу аустријској царици Марији Терезији, 1779:

"Желимо да Митрополит црногорски зависи од пећкога Патријарха у Србији. Кад садашњи Митрополит умре, пристајемо за сад да његов наследник буде рукоположен у Карловцима, али да увијек буде изабран по старом обичају, тј. да га бирају: гувернадуре, потчињени главари и цио народ црногорски, али само дотле докле Турци буду владали Србијом, те не можемо да га слободно пошаљемо у Печ."12)

Уочи боја у Мартињићима, 1796, Петар I позива Црногорце и Брђане да докажу да "у нама неугашено српско срце куца, српска крва врије", а пред бој на Крусама, такође 1796, тражи од својих ратника да ударе на непријатеља "нашег предрагог имена српског и наше дражујуше вољности".13)

У писму француском генералу Бради, од 3. марта 1798, Петар I каже:

"Немогући чисто разумјети почтењејше писмо Вашег Превосходитељства 12 числа текућега марта писано, потребно ми бјеше да на наш словеносрпски језик буде преведено. Того ради, оно је послао у Будву Јакову Стефановићу Полгори, кога сте Ви извољели видјети у мојему дому..."14)

Петар I, "митрополит Црне Горе, Скандерије и Приморја" пише, уз остало, 19. маја 1798. године, руском цару:

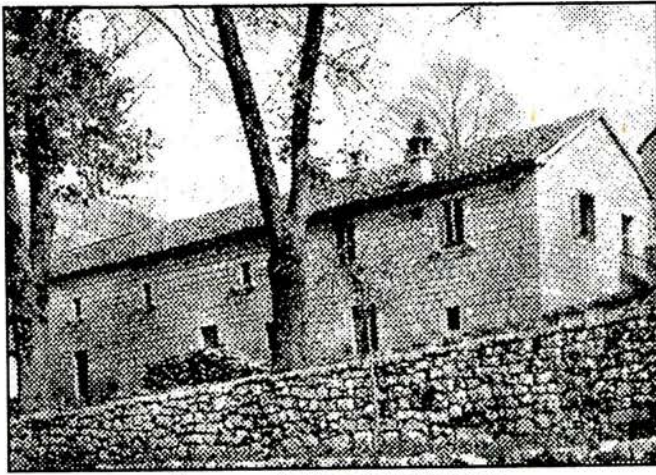
"Монарху најсвјетлији, пружи своју свесилну десницу са скиптром, прими заједно цијелог народа нашу највећу молбу, услиши вапај и стењање ојаћене дјце, извуци испод турског ига словено-српски род..."15)

У посланици Бјелицама, из Стањевића, од 20. децембра 1807, Петар I каже:

"... Ја мислим, да нијесу ови Озринићи у то дјело злоговорници и ништа више не жалим него срамни глас, који по свијету иде, да Црногорци помагају Турцима клати и давити Христујане. У вријеме, када је Бог сојединио српски народ, да се од турског јарма ослободи... Али се надам да остали Црногорци неће то име и срамоту на себе носити него да ће бити што и остали поштени јунаци српски, који су себе ослободили, пак иду да и друге Србље помогну ослободити..."16)

У писму Петра I, београдском митрополиту Мелетгију, од 5. августа 1812, каже се:

"... Подвизајте се и у напредак, брате мој, о ползи љубезнејшег отечества, а највише радите својим благоразумним саветима и наукама насаждат на срца господе српске прежде... поменути љубав и согласије, да би они не пустили у себе рода човјеческог непријатељницу завис, која не зна претпочитати полезнаја и која силна и пространа царства обраћа у порабощеније и у невољу под туђи јарам, као што је и наше царство обратила. Ја знам како је у греческоме народу царствује гордост и киченије тако у нашем, за несрећу свијех,

Кућа у којој је рођен Његош

завист и памјатозлобије, на којих када помислим ништа ме овеселити не може, бојећи се ове непријатељнице, јербо она свако зло и несрећу и погибелъ не повремену, већ вјечну, производи. Ми знамо што је учинила неслога од нашега царства, а видимо шта је произвела слога. Има не мали дио народа, који се назива Србин и не весели се српској слози, него га она мучи и гризе више него ли јарам, под којим се налази, и ако који из таквога народа дође и прилијепи се при којему господину српскоме, труднo бих повјерио да ће полезан бити општему благополучију народа српског..."¹⁷

У писму владике Петра I руском цару Александру, од 1. маја 1828, стоји;

"Цијело хришћанство, сав словенски народ, сљествено томе и Срби Црногорци чајут благопризнатељнаго озаренија Матери својеј и покровитељници моћној Русији и надјејутсја с давни времен јеју Богом Хранимоју и возвишајемоју улучит своје сушествованије на земљи..."

По упаденији Српскогo Гoсударства нињешнаја Црна Гора с предјелом сосједном Зетоју имјела собсвенаго књазија из фамилији Чарнојевичев..."¹⁸

У "Грлици, календару црногорском за 1835. годину", објављена је "Кратка историја Црне Горе", коју је написао владика Петар I. У њој се, уз остало, каже да је Георгије Црнојевић изјавио својим племићима, пред одлазак из Црне Горе, очи пада његове земље под турску власт:

"... Ја бих вас свјетовао, да изаберете једнога чојека између вас, и да га примите и познате за своега Владатеља; ал знајући да се ви у избору нећете сагласити међу собом: из тог вам узрока остављам мјесто себе Митрополита Германа, и по њем будуће митрополите, докле еда Бог помисли за Српски род на други бољи начин. Герман је ваш општи духовни отац и Архипастир... Договарајте се с њим и слушајте његове совјете, а ја му сто остављам и грб, кога су блаженопочивши цари наши, а по њима прародитељи и родитељи мои и ја употребљавали..."

... Умрије Никодин Митрополит, а Црна Гора остане без свога Архипастира и началника до доласка српскогo Патријарха, који обично седмогодиште долазаше у Епархију црногорскогo митрополита..."

Шћепану Малом Петар I пише, у поменутој историји:

"... Млечићи иако су знали тко је и шта је Шћепан Мали, но опет им не буде мило, што се прогласио за Цара Рускогo; и зато пишу Султану укоравајући га, како он то може равнодушно гледати, да се шака народа Црногораца и Брђана његовој многомогућној власти противи, долавши му уз то, да су Црногорци и Брђани већ и цара себи поставили, који ће данас-сјутра одбити му и Херцеговину и Босну, а по времену може бити лако и српско царство обновити, и Султана најбешпије земаља лишити..."

Митрополит Петар I и Црногорци послали су 1796. писмо Брђанима, уочи напада Махмуд паше на Брда, у коме кажу да су мислили "на све оне несреће, које су се словеносрпскоме роду нашем од издаје и неслоге догодиле" па су се заклели да ће се и даље борити против Турака, по "примјеру блаженопочивших родитељах и прародитељах наших, оружјем своим бранили од времена разорија нашегo Српскогo царства,

а потом од доба последњегo Приципа и Господара нашегo Ивана Црнојевића..."¹⁹

У свом тестаменту, од краја октобра 1830. године, Петар I је записао да је повац из Русије "трошио на ползу свега народа српскогo".²⁰

Његош (Владика Раде)²¹

Његош пише, 1833, из Петрограда, Вуку Караџићу:

"... Имадем и Хомера на руском језику Гњедићем преведена. Српскије Хомер у народној поезији, ко ју хоће разумјети и коме је Српскост мила, а ко неће, залудму сва добра качества праве поезије у народним пјеснама, у којима се налази."

У писму од 7. фебруара 1836, Вуку Караџићу, Његош каже да је "добавио" пјесме Теодора Икова Пипера. "Ови знаде 120 пјесамах доста добријех и ми смо их већ више половину преписали. Кад их све препишемо, послаћемо Ви их на дар, но с тијем уговором да их све штампати дате, да буде за удивљеније људима ови прости Србин који је оволико пјесамах мога упамтит у своју просту главу."

У писму књазу Милошу Обреновићу, из Беча, 15. јануара 1837, Његош моли "Творца", да сачува Милошево "свакога Србина драгоцјено здравље за похвалу и срећу свега славеносрпскогo народа". Његошу би чинило неограничену радост "да бисмо сви Славеносрби учинили међу собом једно правило књигопечатања, особено Срби и Црногорци, но и то остављам до тога времена доклен будем срећан виђети се с Вама лично и преговарати како о томе тако и о многијема другијема стварима које би се тицале до среће подвласних нама народах"²²

У писму књазу Александру Карађорђевићу, сину Карађорђевог, 3. јануара 1841. године, Његош захваљује на портрету "витеза и оца једноплемене мени Србије, којега су славни подвиги још када сам ја млијекo матерње посао, јако на таблици

ГОРСКИЈ ВИЕНАЦЪ

ИСТОРИЧЕСКО СОБЫТИЕ

ПРВ

СВРШЕТКУ XVII ВІЕКА.

СОЧИНЕНІЕ

П. П. Н.

ВЛАДЪКЕ ЦРНОГОСКОГА.

У БЕЧУ,

СЛОВИНА У О. МЕХТАРСТА
1847.

Прво издање "Горског вијенца" (Беч, 1847)

душе моје написати и који ће вјечно остати огледало витештва, не само међу малијем народом српским, него и међу великијема народима и у всемирној историји". Његош вели да "никакав дар на овоме свијету не би мени пријатнији био".

У усхићеном писму, од 27. октобра 1843, књазу Александру, Његош каже:

"О како мије добро дошло Твоје писмо од 27. септембра ове године. Општа народа српскога радост, моја је радост. Славна и бесмртна дјела Карађорђа одушевљаваће Србе довијека. Твоје је, срећни и драги књаже, народу српскоме ступовање на престол књажевски празник најдражи њиховим душама – без искљученија цијеломе Српству од малог до великога, а мени драже и милије од иједног српског сина. Божије су судбе неисповиједиме. Његова је правда над твојом главом књажевском заблистала за срећу и славу цијела Српства."

Писмо књазу Александру, од 2. фебруара 1844. године, Његош завршава стиховима:

"Какав ће то Србин бити,
Који неће Вас љубити."

У писму Симу Милутиновићу, од 25. септембра 1844. године, Његош каже:

"... Фала Ти за свагдашњу Твоју наклоност, к овоме тврдоме и крвавоме крају, но српскоме од искона. Многи су Срби излепшали на литерарно поприште, него готово сви они пребирају туђе после, у туђе атаре жежу српски тамјан, клањају се и удивљавају туђинству, а српско све пренебрежу, – српско, које је сјајније, без никакве баснословне примјесе но многијех другијех с њинима баснама. Ти готово сам дичиш се са Српством и Српство с тобом. Шта ће ово рећи те Срби своје пренебрежу? Ово је што ми не имамо јошт благородне гордости народње, а она се имати не може без правога просвјештенија..."

Друго ти немам писати до што те молим да препоручиш покровитељству књаза и његову правитељству наш народ који се иселава из Црне Горе у Србију, да буду како браћа Срби примљени и да их благоволе населити на онијема мјестима која су физически и климатом прилична њихом отечеству..."

Сестрићу, Стевану Петровићу, Његош у писму скреће пажњу да увијек има на уму да је "од онога племена горскога" које се, откако су Турци у Европу дошли, истакло "својим мужеством" и које се "у пјесмама српскијема" слави.

Његош обавјештава, 8. новембра 1848, Ђорђа Стратимировића да му шаље дар:

"Ово је лик Обилића, лик највећег јунака који се досад на земљи појавио. Каквим се законом могу толико личити српски родољубци-витезови колико овим."

Стевану Книнћанину, 14. јануара 1849, Његош пише: "Дико рода нашега! Ти ми потпуно оправда име војника Душанових и Карађорђиних. Моја и свакога правога Србина велика је признатељност к теби... Из чисте признатељности твојим подвизима шаљем ти на дар лик бесмртнога Обилића. Зато га прими, млади војводи витезова србијанских, с оним искрености и ухићењем с којим ти га пошаље уз најусрднији братски поздрав

Владика црногорски П.П. Његош"

Међу Пучићу, 23. априла 1849, Његош, резигнирац, пише!

"... Еј, кукавни Срби, свачија их сабља сијече, истријebити их не мога, никакви их тирјански ланци не могоше одржати да робују, а глупи их мисионери са својим лажима окружише и утријеше: разлучише Србе пукe и невинe, сваки на своју страну, отуђише брата брату, крваву сабљу међу Србима извадише и отискоше ријеке братске крви те провреше. Бог знаде хоће ли се Срби када од ове смртне ране излјичити..."

У писму књазу Александру, вјероватно 1849, Његош каже:

"... Да једном може букнути ентузијазам сиљнога нашега народа у Турској, с подобним мјестоположењем Србима не би нико могао врха главе доћи. Мени се види да ми ово свагда можемо урадити кад шћети буде Ваша Свјетлост и Ваша Србија. Ја сам о овом послу говорио и с г-ом Јанковићем, који ће Вам моје намјереније расказати колико га је могао разумјети..."

У другом писму књазу Александру, из 1849, Његош каже: "Ваша благородна пожртвованија и велика помоћ нашој браћи у Војводству (Војводици Б. Ј.) Вама су пред Српством осветљали образ и бесмртно име у повјесници оставише. И то ми је драго било чути да сте све оне грдне партаје које куже Србију сповршили. Његош прихвата да везу између њих

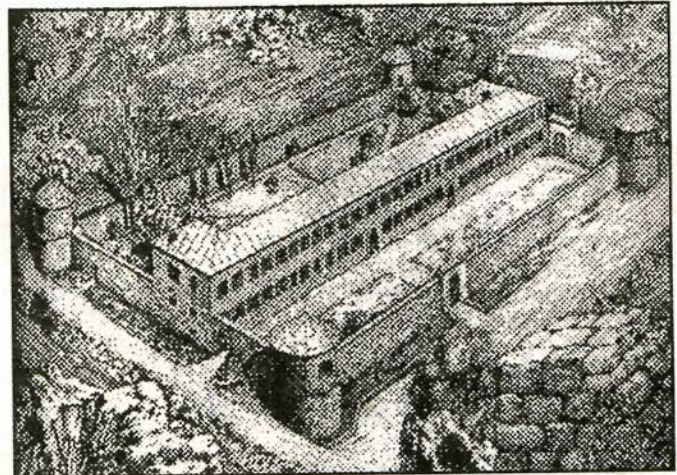
двојице одржава Матија Бан: "Мени се овај начин допада и смијем исповиједати пред Богом и Српством, како мало споразумјеније буде и чим томе и колико благопријатно вријеме дође, да ће много лакше него што нам се чини желејемо цјел постојати."

Илији Гарашанину Његош пише, 5. јула 1850, и захваљује се на пријему Стевана Петровића, Његошевог сестрића, у Академију у Београду: "Фала свијетломе књазу и господару и Вама, његовим совјетницима, што се, ако и каткад, сјетите овога српскога крвавога крша..."

Драги и почитајемо г-не Гарашанину, српске ствари, колико су назадне у нашем вијеку, није чудо е ме је готово уморила ова крвава и бурна катедра, на којој сам се попео ево 20 година. Сваки је смртан и мора умријети. Мени ни с чега сада жао не би било да што нијесам неки напредак у цијеломе народу нашем видио и што ми се није дало да на неки начин основу утврдим внутернему управлењу црногорском... Нема једнога Србина који више за Српство послује и мисли од Вас, нема једнога Србина којега Српство (више) искрено љуби и поштује од Вас, нема једнога Србина који Вас више од мене љуби и поштује..."

У писму Георгију Николајевићу, од 18. октобра 1850, Његош вели:

"... Црна Гора је само зло како је зли народ гони, а ја који сам њен син, не могу јој име произрећи што се нећу згрозити. Али је опет с тим знаменита, што је комадић од развалина нашега Царства ка једна ластовица (ношак) од развалинах једнога великога града. Стога је знаменита Црна Гора што је доиста показала шта може слабији са сиљнијим, шта може

Његошева Биљарда (1838)

човек, кад хоће радити... Црна Гора је црна у коју је сиљно име Душаново прибјегло, у којој се свештено храни витешко име Обилића и Скендербега."

Илији Гарашанину, Његош пише из Трста, 11. новембра 1850:

"... Будите спокојни, поштени и драги Србине, и немојте никада помислити, а толи вјеровати, да ће владика црногорски бити сочлен којекаких вјетрењачах, а толи сочлен партије која против мене и цијелога Српства светиње дејствује. Са стране црногорске будите сасвим мирни. Ми к Вама друго не гајимо до чисте братске искрености... Највиши је аманет и светиња наша послјије имена Душанова име Карађорђево. Ко је овоме имену противник тај није Србин, но губави изрод српски..."

На крају дугачког писма Димитрију Владисављевићу, из Напуља, 31. јануара 1851, Његош вели:

"Молим не заборавите ми свесрдно поздравити личне наше Србе тријестанске. У мени је тоска по године, није Срба чути ни виђети, колико да сам запануо на острво Јаву. Пуне су ми уши млакавила и туђинства, па се бојим нехотице да се не прелијем у туђем калопу..."

Његош пише књазу Александру, 12. јула 1851;

"О, куда би та срећа за српски род да су совјетници дичне Србије једнодушни, те да не трче непријатељским, те њима шпијају и издају шта се у Совјету ради! То је грдна рака сваком добромислећем Србину по сриједи душе и срца. Да није

ова несрећа, ја знадем да Црна Гора не би Србији полусестра била, но цијела и родна сестра..."

Из "Горског вијенца"

У чувеној "Посвети праху оца Србије", у "Горском вијенцу", Његош на крају каже:

"Зна Душана родит Српка, зна дојити Обилиће;
Ал, хероје ка Пожарске, дивотнике и племиће,
Гле, Српкиње сада рађу! Благородством Српство дише!
Бјежи, грдна клетво, с рода, завјет Срби испунише!"
У "Горском вијенцу" поједине личности кажу:

(уз остало):

Владика Данило:

"Моје племе сном мртвијем спава,
суза моја нема родитеља,
нада мном је небо затворено,
не прима ми плача ни молитве,
у ад ми се свијет претворио...
Црни дане, а црна судбино!
О кукавно српство угашено,
зла надживјех твоја сваколика,
а с најгорим хоћу да се борим!...
Бог вас клео, погани изроди;
што ће турска вјера међу нама?
Куда ћете с клетвом праједовском?
Су чим ћете изаћ пред Милоша
и пред друге српске витезове,
који живе доклен сунце грије?!..."

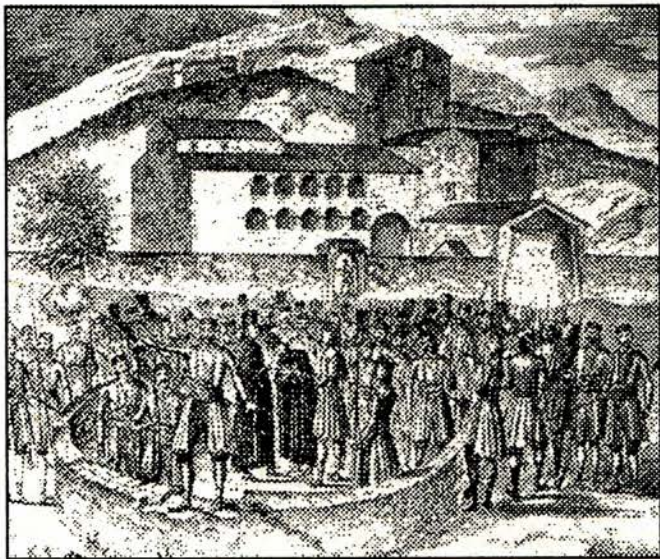
Вук Мићуновић одговара владици Данилу:

"Не, владико, ако Бога знадеш,
каква те је спопала несрећа,
тено кукаш као кукавица,
и топиш се у српске несреће?
Да ли ово светковање није,
на кому си сабра Црногорце
да чистимо земљу од некрсти?...
Нада нема право ни у кога,
до у Бога и у своје руке,
надање се наше закопало
на Косово у једну гробницу..."

Обрад:

"... Видјесте ли чудо и знамење,
кад се двије муње прекрстише?
Једна сину од Кома к Ловћену,
друга сину од Скадра к Острогу,
крст од огња жива направише...
Помоз, Боже, јалнијем Србима,
и ово је неко знаменије."

Попшто војвода Драшко хоћаше убити једну кукавицу, Вук Раслапчевић реч:

Избор Његоша за господара (1830)

"Немој, Драшко, тако ти живота;
не ваља се бити кукавица!

Али не знаш, рђа те не била,
да су оно шћери Лазарева?"

У колу народ пјева:

"Бог се драги на Србе разљути,
за њихова смртна сагрешења.
Наши цари закон погазише,
почеше се крвнички гонити,
један другом вадит очи живе,
забацише владу и државу...
О проклета Косовска вечеро,
куд та срећа да грдне главаре,
све потрова и траг им утрије,
сам да Милош оста на сриједи,
са његова оба побратима,
те би Србин данас Србом био!...
О Милоше, ко ти не завиди?
Ти си жертва благородног чувства,
војинствени гениј свемогући,
гром стравични те круне раздраба.
Величанство витешке ти душе,
надмашује бесмртне подвиге,
дивне Спарте и великог Рима...
Шта Леонид оће и Сцевола,
кад Обилић станс на поприште?...
Бог се драги на Србе разљути
седмоглава изиђе ажлаја
и сатрије Српство свеколико,
клеветнике грдне и клевету.
На развале царства јуначкога
засја света Милошева правда,
окруни се слава вјековјечно
Милошева оба побратима
и лијепе ките Југовићах.
Српској капи свуд име погибе:
посталоше лафи ратарима,
истурчи се плахи и лакоми
млијeko их српско разгубало!"

Војвода Милија:

"Чујете ли коло како пјева,
ка је она пјесна изведена,
из главе је цијела народа."

Кад кнез Јанко каже шта је све Вук Мићуновић рекао никшићком Турчину Хамзи капетану ("Како влаше крмка потурише!
'Бе издајник бољи од витеза? Какву сабљу кажеш и Косово?
Да л на њему заједно не бјесмо, па ја рва и тада и сада, ти издао
пријед и послјијед..."), "миозина" одговара:

"Мићуновић и збори и твори!
Српкиња га још рађала није
од Косова, а ни пријед њега!"

Владика Данило (у присуству црногорских и турских главара):

"... Ох да ми је очима виђети
Црна Гора изгуб да намири!
Тад би ми се управо чинило
да ми свјетли круна Лазарева,
е слетио Милош међу Србе;
душа би ми тада мирна била
како мирно јутро и прољеће..."
Војвода Батрић турским главарима:
"Турци браћо, - у кам ударило!
Што ћемо ви крити у кучине?
Земља мала, од свуд стијешњена
с муком један остат у њој може
какве силе пут не зијевају,
за двострукост ни мислит не треба.
Но примајте вјеру праједовску,
да бранимо образ отачества.
Ћуд лисичја не треба курјаку!
Што јастребу оће наочали?
Но ломите мунар и цамију,
па бадњаке српске налагајте
и шарајте Ускрсова јаја.
Не шћесте ли послушат Батрића,

кунем ви се вјером Обилића
и оружјем, мојијем уздањем,
у крв ће нам вјере запливати
биће боља која не потоне!..."
Мустај кадија узвраћа војводи Батрићу:
"...Мало људство, што си засљепило?
Не познајеш чистог раја сласти,
а бориш се с Богом и с људима,
без надања живиш и умиреш,
крсту служиш а Милошем живиш!
Крст је ријеч једна сухопарна,
Милош баца у несвијест људе
ал' у пјанство неко прећерано..."

Сердар Вукота:

"О проклета земљо, пропала се!
Име ти је страшно и опако...
У крв си се мени претворила!
Истина је, ово није друго,
до гомиле костих и мраморах
на којима младеж самовољна
показује торжество ужаса.
О Косово, грдно судилиште,
насред тебе содом запушио!"

Вук Мићуновић одговара сердару Вукоти:

"Пи, сердаре, грдна разговора...
Што спомињеш Косово, Милоша,
сви смо на њем срећу изгубили:
ал' су мишца име црногорско
ускрснули с косовске гробнице
над облаком, у витешко царство,
ђе Обилић над сјенима влада."

Народ у колу пјева:

"... Три сердара и два војевode
са њихово триста соколовах,
соко Бајо су тридест змајевах
мријет неће док свијета траје:
дочекаше Шенђера везира,
уврх равне горе Вртијељке
и клаше се љетњи дан до подне.
Не кће Србин издати Србина
да га свијет мори пријекором
траг да му се по прсту кажује
ка невјерној кући Бранковића,
но сви пали један код другoга
пјевајући и Турке бијући...
Благо томе ко се ту нагнао,
већ га ране не боле косовске,
већ Турчина ни за што не криви,
Витезови Срби вртијељски,
лучаће се вазда призирати
на гробницу вашу освештену!"

И Црногорац у турским сватовима србује:

"Обилићу, змају огњевити
ко те гледа, блијеште му очи,
свагда ће те светковат јунаци!
Мрцино нам круну не унушти
кад падиши стаде под вилице
када дину загази у чорбу...
Срб и Турчин не сложе се нигда,
но ће прије море ослачити."

Пред заклетву црногорских главара, војвода Батрић прича
снове:

"Ја сам снiо што нијесам нигда
(мило ми је за моје оружје);
ноћас на сан Обилић пролеће,
преко равна Поља Цетињскога
на бијела хата ка на вилу,
Ох, дивани ли, Боже драги, бјеше!"

"Посље тридесет четрдесет другах причају своје снове, сва-
ки каза сан једнак: да је Обилића видио као и војвода Батрић..."

По истрази потурица, игуман Стеван:

"Чуј, народе, сви скините капе!
Хоћу спомен да чиним душама
витезовах нашега народа.

Његош са пратњом (1839)

Данас ће им најмилије бити
од Косова нигда као данас..."
Затим најприје помиње цара Душана и Милоша Обилића.

Из "Луче микрокозме"

У посвети Симу Милутиновићу, у "Лучи микрокозми", Ње-
гош на крају, каже:

"... Ја од тебе јошгте много-иштем
да поставиш у пламтеће врсте,
пред очимах Српства и Славјанства,
Обилића, Борђа и Душана,
и јошт кога српскога хероја;
да прогрмиш хулом страховитом
на Вујицу, Вука, Вукашина
богоморске српства отпаднике-
злоћа њима мрачи име Срба,
тартар им је наказа малена!"

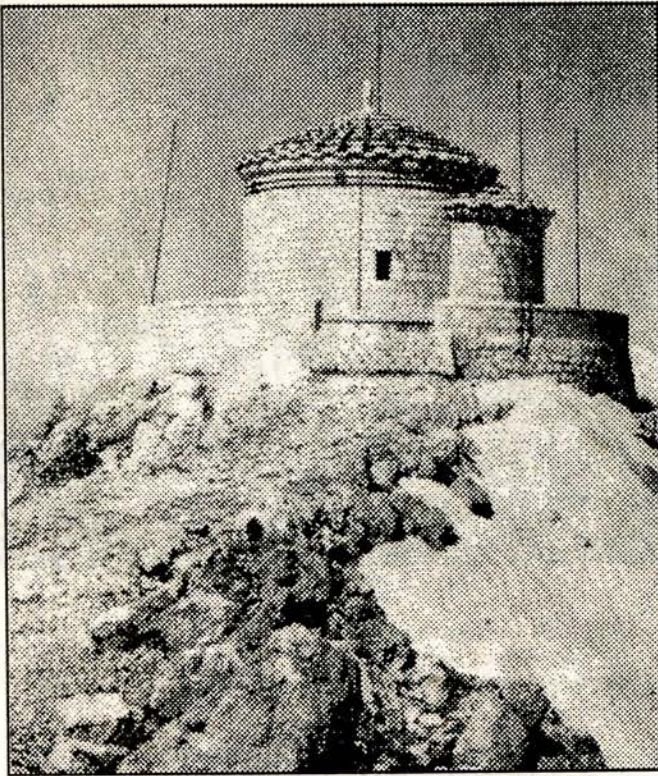
Из "Шћепана Малог"

У "Шћепану Малом", прво лице сердар Вукале, говори
пред Црногорцима и Шћепаном Малим:

"Весели се, праху Немањића
Немањића и Гребљановића,
јер ће ваше круне засијати
како јарко Сунце на Истоку,
знамена се ваша развијати
над велике ваше развалине
потехи ће крваве ријеке
од нечисте крви агарјанске,
опрат Србу љагу са образа.
Отворте се, витешке гробнице,
сама славо, само прибјежиште
по Косову српскијех јунаках,
да нам општу обасја светињу
и аманет наше народности.
Сад пропојте, Високи Дечани,
и лијета лавро Студенице,
свети спомен на вјечне читуље,
за слободу падшим јунацима.
Здружите се громи и потреси,
земљи српској друго лице дајте,
е нечистом ногом окаљана."

Сердар Вукале даље говори "о цару руском" који је "прије по
године данах" дошао у Маине:

"... Наш патрика из Пећи питоме
спремio му на поклон брњаша,
свога хата као горску вилу,
златну купу силнога Душана..."
Поп Андрија Бурашковић:

Капела на Ловћену у којој је сахрањен Његош

"Боже драги, на свему ти хвала,
какве власти дарова ђаволу!
... Ма ако смо за гр'јех праћедовски
закривили да се измучимо,
ма нијесмо да се истражимо,
Јер ако се листом истражимо,
ко ће ти се за гријех кајати
који паде на српско кољено?
Ко ли ће ти уживат милости
кад се једном на Србе смилујеш".

Послије побједи над Турцима, владика Сава се обраћа Црногорцима:

"Сва јунаштва ваша од Косова,
с којима се горе ове диче,
свесколикe борбе нечувене
за слободу и за име српско
које памти наша Гора Црна,
све похвале те досле имате,
све оките вјештијех гусларах
и све оно што се изрећ може
за похвалу правоме витештву
све ви ово данас надвисисте".

Српски патријарх Василије Јовановић Бркић пада у несвијест,
а игуман Теодосија Мркојевић каже:

"...Он је сада на свету столицу,
у престону лавру Немањића,
гледа цвијет српски за Душаном
ђе се враћа с побједом к Призрену;
сад се топи у химне витешке
којим Српство негда грмијаше."

О великој турској погибији од црногорске руке, војвода Драго казује игуману Теодосију:

"... И што ћу ти причат, игумане
никад Срби, од кад себе памте,
још толико меса од Турчина
нsvиђеше на једну пољану."

О Царевом Лазу, коло поје:

"Ту лaзином непрегледном на све стране Турчин паде,
ка дубрава пред сјекиром кад се настрен
и повали, Лаз царев је том споменик, тако назват
да се знаде, том побједом над Турцима да се Србин вјечно
хвали."

Обраћајући се књазу Долгорукову, изасланику руске царице Катарине II, игуман Теодосија каже:

"... Ми смо Срби народ најнесрећни:
сваки Србин који се превјери –
просто вјеру што загрли другу,
но му просто не било пред Богом
што оцрни образ пред свијетом
те се звати Србином не хоће.
Ово ти је Србе искобило
робовима туђим учинило."

Из "Свободијаде"

У "Свободијади", у пјесми првој, Његош се обраћа "високој неба кћери":

"Дај ми пјеват славна дјела
отачаства бранитељах,
њих јунаштва казат фална,
од нестања српског царства,
који крвцу како воду,
вјечно лише, и сад лију,
за обрану и слободу...
Клону слаби пред силнијем,
изнемогша мишица Срба
у Косову царство дале,
и потоци крвљу течни
понесоше сјајну круну
са Лазара српског цара
на султана Бајазита.
Српска сила и држава
на Косову тад погибе,
али слава и витештво,
у цјелом се виду каза.
А свједок је тога прави
Обилића мач крвави,
који цару Мурату
дале смрти горку чашу...
По косовском плачном боју
синови се Туркистана
по држави падшој Срба
разасуше, умножише,
и тирјанска своја срца
крвљу српском напојише..."

Име Срба свуд потону
и свијећу Српства сјајну
бјесни вихор азијатски,
тад угаси пред свијетом...
Како Срби опазеше
да Данило с Гором Црном
изгна Турке и посјече
из области Горе Црне,
одма сташе долећиват
на глас мили од слободе...
Сташе српски мачи остри
оков ропства прекидати...
Ста мраморје често ницат
из просуте крви Турства,
и у многа српска срца
стаде тешка и жалосна
рана дата на Косову
зарастати, пребољати..."
Владика Данило говори:
"Слушајте ме, витезови,
од како нам азијатска
на грабежу хитра рука
с безаконим силом узе
наше царство и државу
отад српско храбро племе
на себ јарам ропства узе...
Синцири су азијатски
пуни српског тужног робја.
Ненасита бешчовјечност
чула сада, разумјела
ђе из крви наше јадне
слободнијем духом Српства

иза јарма несноснога
олахнусмо, пофатисмо;
па је стога многу војску
на нас дигла да нас згњави...
Слушајте ме, Црногорци...
Јел нам браћо, поштеније,
са мачевма у рукама
на мегдану смрт добити,
него женски, неваљатно,
у крвничке руке пасти,
да нас скврни Турци муче
а потомци Српства бруче?..."

О борби на Царевом Лазу:

"... Бој се згусну, магла паде,
прекиде се турска војска,
врела крвљу потекоше;
задња с пашом журиш чини
да провојзи припомогне,
а прва се силно смете,
јер је љуте српске змије
са свих страна опколише..."

У пјесми другој турски султан говори своје великом визиру:

"...Знаш поприје ка бијасмо
нашу многу храбру војску
отправили Црној Гори,
и пред њоме серашћера
Ахмет-силна хеџај папу,
да загуши глас слободе,
с којијем се мало Србах
у планине црногорске
сад подигло и опило,
и слободом опијени
излијећу на све стране
непрестано крвцу лију
са Стамбола синовима."

Султан је огорчен због пораза своје војске на Царевом Лазу,
па шаље против Црногораца нову војску, под Ђурилићем:

"... Па почеше вјеште паше
разређиват турске војске
откуда ће која сила
на Србаљах племе удрит:
па два паше двотуглије
на нахије српске двије
наредише да ударе -
на Црмничку и Ријечку..."

У пјесми петој, овако је описана сахрана владике Данила:
"... На погреб се његов знатни
народ српске Горе Црне
васколичак окупио,
па барјаке многе турске
и добића неизбројна,
сабље турске и оружја,
на гроб су му искупили..."

На крају пјесме пете су ови стихови:

"... Поноси се Горо Црна,
свети храмe српске славе!
Док слободе твоје гњездо
излежује соколове
како Никца од Ровинах
и његово друштво храбро,
свагда ће ти пред оружјем
противника сила падат,
и вјенчеве бојем плетне
твоје хитре брати руке."

У пјесми осмој турски султан Мустат говори својим сарадницима:

"Куд год наше силне војске
обратише полет хитри,
и јарошћу барјак Турства
раширише и дигосе,
свуд пред њима противника
горда сила нички паде,
и пливућа крвљу поља
свуд осташе у рукама

Османове дјече хитре.
Али једно влашко племе
и гњијездо Србах мало
у предјелу црногорском
наша мишца, наша сабља,
не би кадра покорити
високоме Турства трону..."

Мустат предлаже Венецији савез против Црне Горе, тако што
би млетачка војска заузела положаје од Грахова до Бара, "да не
дају бјекат робљу":

"... Пак се нека војске ваше,
како чују бој огњени
међу мојом и Србима,
све навише попримичу
док се стану с мојом војском
у средину Горе Црне.
Кад се стану, пиличника
од Србаљах остат неће..."

О навали непријатеља на Црну Гору:

"... Турска сила сва наврије;
црногорска храбра мишца
не уступи, не узмаче,
од крвава боја ништа
већ на оно мјесто прво
ће се јутром бој зађеде,
ту их мркли мрак дочека...
До августа петнаести,
но једнако топ млетачки
топ турачки грми свуда,
днeви ноћи непрестано
око српске Горе Црне;
а насрћу силе двије,
Венеција и Стамбола,
са свакога краја војске..."

Пјесма девета овако почиње:
"Змај Стамбола бјеше љути
већ огњене варовнице
пуштавати оставио
пут гњијезда Србах мала,
и делије Босне нагле
бјеху танке српске шарке

Унутрашњост Његошеве капеле

умудриле, разабрале
да бијесни сваког года
не журише истр'јebити
дичне горе српско племе..."

О боју Црногораца на Крусама са Махмуд пашом Бушатли-
јом, у пјесми се говори о мудрој оперативном плану Петра I,
који је пустио да Турци попаде Кресе, на Махмутову радост:

"... Но кад зазре ће се вије
на Бусовник барјак српски:
"Јуриш" - Силној војсци викну -
е кавурин сав побјеже;
не смије се обавезат
нити с нама бој учинит..."

Настао је страхан судар, у коме су Црногорци поразили
Турке:

"... У трену се виде силна
глава паше великога,
сабља бритка и три пушке
у владике Петра руке;
у трену ће српски сиви
соколони и орлови
на хиљаде турске главе
њином мишшом посјекоше
на дар војду понесоше..."

О борби Црногораца и Руса протав Француза, у пјесми
десетој:

"... Пошто српско племе храбро
са каменским љутим бојем
поукроти и понизи
дух Мармонта пренадути,
онда к Русма браћи пође
у бродове громометне,
који јоште непрестано
плам огњени изливаху
и јабуке тешке тучне
на огњена њина крила
пошилаху непрестано
на тврдине Дубровника...
Ту Француза колик' игђе
пред Србина мишшом нички
у прах горди челом паде.
И од днени тога страшна,
крволита и гласита,
у ком Гала намјерење
црногорски мач прекиде,
бојеви се непрекидни
упалише крволочни
међ Французом и Србином
по Приморју питомоме;
али свагда Гала сила
пред хитреном српском руком
спасенија себе бјекством
у тврдиње и градове
од Приморја налазаше..."

Из осталих Његошевих пјесама

У предговору "Гласу каменштака" Његош каже:
"Српска пјесма од српског пјесника који радо пјева о ономе
што се односи на његов народ, а не воли да пјева о подвизима
страних народа. Кома је по вољи, нека је чита..."

Поема почиње овако:

"О гњијездо старе црногорске славе,
савијено усред турског царства,
што у себи храниш славне соколоне
спремне да полете у висине
на одбрану дичног српског имена,
насилје те ага притиснуло,
али ти нијеси навикло
да пригнеш шију пред
ичијом јуначком славом
ни да стријелиш пред небоженом турском гомилом.
Зна се, и у свијету успомена траје,
на пале у бици на Косову..."

"Нову пјесну црногорску о војни Русах и Тураца, почетој у 1828.
году", Његош почиње овим стиховима:

"Бјела вило, моја дивна друго,
сведи, друго, све у гусли гласе,
твоје гласе а у гусли јасне,
да их чује ко их разумије,
разумије драго ако му је
Србаљ брата, ова пјесма за те;
ти неш чути, ти је разумјети
понајприје од осталих свије..."
У пјесми "Србин Србима на части захваљује", Његош пјева:
"Како одох из слободних горах,
мишљах у њих Српство оставити
а међ туђим уљести народом,
ком обичај и језика не знам...
Но ја сасвим другојаче нађем
бих дочекан у Котору красном
у српскојзи кући Лумбардића...
О, ви Срби, свуд ли србствујете,
дужност чојства праву испуњате!"

Владика Петар I (1747-1830)

Српствуј ћелом, вјеруј шта вјерујеш:
лактом вјере глумом чојка мјери,
а озбиљност ћелом и врлином".

Први стихови у "Пустиняку цетињском" гласе:

"Србин српском роду своме;

ово дјелце посвећује.

Његово је ситно цвјеће
по ливади правој Српства
и узрасло и побрато
и у вјенац роду дато."

Крај Његошеве пјесме "Ударац на Мартиниће 1832. год., 23.
априла", гласи:

"Мартинићи, српски соколићи,
свагда ли се справни налазите,
те цареве паше исправљате,
са пуцима вашњих шараках,
да се не би који преварио

и у дубље с војском ударио!
Ви сте крило српској Гори Црној!"

У пјесми "Нахије", Његош пјева:

"Ко се с тобом поредити може
ал се дјелом храбрим показати?
Ти си мати српске Горе Црне
убранило соколовска гн'језда!...
Ломех Турке свободу си стекла,
о нахијо и племе витешко!

Подобило Спарте, Картагене,
а Србаљах дико и похвало!..."

У пјесмици "Вуку Караџићу", Његош каже:

"Збогом остај, збиљски Србе,
храни Српства душом грбе.
Буди свагда оне ћуди,
да ти Српством дишу груди,
па ћеш сваком мио бити,
душом ћу те ја љубити."

Његош је саставио натпис на топу са Жабљака (1835):

"Црногорци кад оно витешки
Жабљак тврди турски похараше,
онда мене старца заробише,
на Цетиње српско донесоше."

У пјесми "Сабљи бесмртнога војвода (кнџаза) Карађорђија" (ко-
ју је купио у Бечу, 1. јула 1837. године), Његош вели:

"Оружје свештено, вјенчано са славом,
с каквијем вострогом тебе данас виђу,
каква ли ми чувства душу потресују!
Плачући те славим, с уздицањем гледам
кад ми на ум дођу твоја дјела страшна-
кад си у рукама војда и витеза
кроз полкове густе тирана људскога
сијевала страшно и крвљу се мила,
подижући Српство, круну му иштући...
Ти, светињо наша од српског тријумфа,
вјечно ћеш ми бити знаком спомињања
великијех дјела оца отечества;
ја ћу тебе хранит како киту прву
од невехлог вјенца рода избавника..."

У "Нелажном знаку памети, праху народољубца", у спо-мен

Мушицком, Његош пјева:

"Плач'те ви, музе, паде гениј рода!
Лица сада српска кваси сузах вода...
Виш' Аполон сина не види очима;
храм се српских музах разруши навјеки...
Мушицкога нема, началника њина..."

Кнезу Николи Васојевићу Његош посвећује ове стихове:

"Ратољупче старих добаш
за удраго српско име,
окади нам нашјех гробаш
из пушака што задиме..."

У "Поздраву штиту Србобрана" Његош, на крају, каже:

"Еј Србине, витешко кољено,
ко те тлачи, мајка ти жалосна!
Рашта своје силе не познајеш,
рашта мише удар не измјериш,
који може врата сатријети
и вериге гадне истрзати
у којим те још сљепота веже?"

У "Пировану", Његош пјева:

"Нек у дане најсретније
наше данак овај ступи;
пир пирује српска кућа,
а јунак га Србин дава.
Веселе је ово збиљско;
у њ искреност чиста сјеца,
како зраке у алмазу,
како искре у зрпалу,
у њ веселјем душа кипи...
ту се српски мисли, збори,
ту се српском ликом хори...
Та бечка је то Даница 23)
која сјаје у прелести
на српскоме хоризонту..."

Љубу Ненадовићу Његош поручује:

"Хајде пођи равној Шумадији
поздрави ми српске витезове:
нек не пашу сабље од јордама,
већ нек јашу коње од мегдана,
на Косову да се састанемо,
да ми наше старе покајемо."

Под Карађорђевог сликом Његош исписује ове стихове:

"Само име Карађорђе
кад Србину на ум дође,
запламти се крв у груди,
јуначко се срце буди."

Ловћену Његош посвећује ове стихове;

"... Ти одбијаш сваког створа друштво
што не сличи орлу ал курјаку,
ал Милошу 24) или Карађорђу,
а отровне, бљујеш анатеме
на вуковне, рода излајине."

Из "Огледала српског"

"Огледало српско" (1846) је антологија народних пјесама о ослободилачкој борби српског народа у Црној Гори и Србији. Пјесме је Његош "редиговао, а неке од њих дотеривао и менао" (Видо Латковић).

У пјесми "Синови Иванбегови", Иван Црнојевић, у Кото-ру, 1510, сазнаје да му је син Станиша извршио, по наговору турског цара, националну издају. Иван говори:

"Авај, царе, ранах допануо
живога те Срби распарали,
са тобом се људи подругали
Москови ти царство разорили."

Пјесма "Српски Бадњи вече" (око 1702) овако почиње:

"Сабор чини хаши-попе Јово,
на сабор је Зету окупио,
па пошто је Зету окупио,
овако је попе бесједио:

"О Зећани, јадна браћо драга,
што хоћемо од живота свога:
нesimo цркве и закона
но погибе Лазар у Косово;
а клетизи прискочише Турци,
развалише цркве и олтаре,
оградише све турске мунаре..."

Затим се у пјесми говори како су Зећани направили цркву, чије је освећење извршио владика Данило.

Пјесма "Синови Обилића" (1750) говори о три побратима - Николу Томановићу (од Ровинах), Тому Жутковићу и кнезу Станку. На глас да силна турска војска креће на Црну Гору, Николу каже:

"Турци су се посилити љуто
ће је умро владика Данило,
погинуо Мићуновић Вуче...
Споменте се да смо углавили
како на нас турска дође војска,
да оћемо, браћо, учинити
што је Милош су два побратима
на Косово те цара убише
и бесмртно име залобише."

У "Клоринди српској", опјевана је борба са Турцима у Горњој Морачи (1795). Кад упадну Турци у горњоморачка села, сердар Малиша довикује:

"Морачани, црн ви образ био,
овђећ боја ни јунаштва нема,
но хајдемо да пратимо Турке!..."
Па су Срби сложено ударили
поћераше уз Морачу Турке,
све се добри кликују јунаци,
на Јевеишта ишћераше Турке...
Кад погибе Хаџајлићу Мујо,
у Турке је муња ударила,
а Срби им добро кидисаше,
Турке гоне а сјеку им главе...
још се кледе Турци на погачу
да не војште нигда на Морачу!"

У пјесми "Погибија везира Махмуд-паше на село Крусе" владика Петар I се овако обраћа својој војсци:

"... Црногорци, моја браћо драга
ево триста и тридесет љетах
од кад наши стари војеваше,
боја бише и крв прољеваше,
поред вјере и слободе драге,
да у ропство турско не упану...
Чујете ли што Турци говоре,
како они вазда Србље коре,
а несрећом боја Косовога
кад смо наше Царство изгубили
од издаје Бранковића Вука...
Ема се је Махмут последио
што је Гору Црну прегазео
кад је пређе кроз њу пролазио
а неслогу нашу опазио...

Бог ће дати, за његово име
да јунаштво наше поновите
и Махмута пашу разбијете
нека позна што су Црногорци..."

У пјесми "Бој на Морачи Горњој" (1819), описује се најприје
прикупљање турске војске за угад у Морачу и припреме Морачана
и других Брђана за одбрану:

"... Дође војска у Морачу тврду
и три дана траја у Морачи;
кад четврто јутро освануло,
ту освану петак, турски светац,
кад с не боје Срби од Тураках,
- све се српске сакупиле страже
да сеире силовиту војску;
док Морачу сунце огријало..."

Послије жестоког судара:
"Турци бјежат плећа обрнуше,
а Срби их мушки поћераше:
са дно равна Поља Драговића
до бијеле куле Драговића
пет стотинах глава откинуше...
Србима се уморише руке
сијекући уз Рзачу Турке
од Србаља мало ко погиге
од Турака мало ко утече..."

У "Освети Ускочкој" говори се о прикупљању бораца из Мо-
раче, Роваца и Ускока (1834) на планини Јаворје ради напада на
турски караван, у циљу освете ускочког капетана Петра Вујачића,
кога су убили вјероломни Турци:

"Кад се Срби наједно састаше,
ту су Срби рахат учинили,
међу собом игру затурили,
скок скакаху, а камен метаху..."

Кад су Брђани заузели положаје, морачки војвода Мина Ра-
довић им је рекао:

"Немој који затурити кавгу
док не пукне мога цефердара..."
Сви га Срби дивно послушаше
све се скриво у лист и у траву..."

Пјесма "Похара Жабљака" (1835) почиње овим стиховима:

"Санак снила диздар-агиница
вјерна љуба диздар Јакуп-аге,
у Жабљаку граду краичноме:
ће се густе облак подигнуо
од краве српске Горе Црне
и покрио града од Жабљака,
на град кишу краву пустио..."

Кад је примјетио Црногорце како продиру у Жабљак, диздар
је кликнуо:

"На ноге се, моји соколови,
Срби нама Жабљак уграбише."
У то српске пушке запушаше,
Јакуп-агу љуто обранише...
а што ћу вам лакрдију дуљит,
по граду се кавга затурила;
Срби држе бедем и авлију
по бедему куле свеколике,
Турци су се у харем тиснули
те се браће огњем из пушакх..."

У пјесми "Погибља Бећир-бега Бушатлије" описан је бој у Ко-
совом лугу између војске Бећир-бега (Албанци) и Брђана (1839):

"... Слехеше се триста крајичниках
и на бега сложено удареше
бој се бије, и гину јунаци;
пала тама Косовијем лугом
од брзога праха и олова,
од стајницах те пождали Турци,
бој огњени траја два сахата;
кад у трећи сахат уљегоше,
онда Срби Бога споменуше,
и сви сложено пушке опалише,
а пламене ноже повадише,
па у Турке јуриш учинише..."

"Удар на Салковину" је пјесма о боју између Цеклињана и Ту-
рака (Албанаца) 1840:

"... Пушка грми, крв се пролијева,
кликују се момчад по јунаштву!
Ал је мука и невоља љута
на јунаке пала Црногорце,
мало их је, а много Тураках:
двјеста других са седам хиљадах
да бој бију у поље широко...
Но искочи соко из Србаљах,
сиви соко Љешевиху Вуче,
у Турке је загон учинио
да уграби главу арбанашку.
Арбанашке пушке запушаше
и убише Љешевиху Вука.
У том момчад јуриш учинише;
с сваке стране како соколови,
преко поља поломише Турке...
Од Србаљах мало ко погиге,
од Турака нико не утече..."

Књаз Данило

У одговору, од 30. јануара 1853, на "проглашеније" Омер-
паше Црногорцима, књаз Данило Петровић каже:

"Од владатеља и књаза Данила I и храбри Црногорца
муширу и сераскијеру султанске војске Омер-паши у сво-
јем догору.

Колико си, пашо, до данас чуо и какова су наша чув-ства,
не би требало да ти више једног слова рекнемо; но желећи да
цијела Европа позна мисао и понос наш, хоћемо да потанко
разберемо сваку точку твога проглашенија, ко-га си ти лу-
кавим намјеренијама црногорском народу дао.

Колико нам о турском господарству над Црном Гором
говориш, ми се тебе, Омере, чудимо, јере нијеси сљепачког
анадолског рода, да не знаш како је Црна Гора кадра била за
више столетија храбро своју слободу одржати, и да је она сваг-
да витешки турску силу сузбијала...

Немој, Омере, сакрити Јевропи разрушење нашије цркава
и манастира од варварске и неваљале твоје војске, и кажи и-
стину како си султану обећао, и пред глупим се Турцима по-
хвалио, да ћеш за мало дана сву Црну Гору покорити, уни-
тошити, и свијех нас погубити.

Но када си се тако хвалио, и када ваљда си тако и ми-слио,
ти си се, Омере, у небројене чете твоје војске уздао, заборав-
љајући свету ријеч наших старих Срба: да је сила у самога Бога
и да је ова кадра у ока магновенију цијела царства, војске
и народе истријебити.

Знаш, Омере! Да је силни Махмуд везир, како и ти, про-гла-
шенија кроз Црну Гору раздао, ал га нико послушао није, и
јуначки га наши стари дочекаше и цијелу му војску разбише,
а сто му глава на Цетинје за вјечну спомен и нашу славу; тако
се, Омере! И тебе може догодити, када би ти како стари
Мухамедови синови у боју напријед ишао, а не како лисица
за војском стајао. Изиђи, Омере! Пред нама, пак ћемо се у
вишњег Бога уздати, да ћемо и твоју поред Махмутове главе
поставити...

Немој заборавити, Омере да је сама шака Срба како видиш
у Црној Гори кадра држати сву турску силу на скоку, а што би
дакле било да остала браћа християнска, која несрећом сво-
јом под худим турским правитељством живе, што би гово-
римо, било да они пристану браћи својој у помоћ? Ех, Омере,
вјеруј! Да се не би тебе, твојој војсци, баш ни самоме твојем
Султану трага знало.

Пошљи, Омере, овај наш лист Султану, твоје Господару, нека знаде он и цијела Јевропа како храбри Црногорци мисле."25)

У "Законику Данила Првог књаза и господара Слободне Црне Горе и Брдах, установљен 1855. године на Цетињу", у члану 95. пише:

"Иако у овој земљи нема никакве друге народности до једине српске и никакве друге вјере до једине православне источне, то опет сваки иноплеменик и иновјерац може слободно живјети и ону слободу и ону нашу домаћу правичу уживати као и сваки Црногорац и Брђанин што ужи-ва."26)

У писму књазу Александру Карађорђевићу, априла 1856, књаз Данило захваљује на послатим убвеницима:

"Дјело ово служи за залог новог и крепког братског јединства, које ће бити основ будућој нашој свези братског соглашения, основ бољој будућој срећи једнородног народа српског. Књаз црногорски носи на скрижали својега срца урезано чувство љубави и преданости не само за свој народ, већ за све Српство и за све оно, што се српско зове и именује..."27)

У прокламацији Кучима, 1852, књаз Данило каже:

Грб српске династије Петровић-Његош

"Спомените се, о јуначки народе, старије српскије јунака, како су се они храбро борили, да не робују под турским игом, да им измет не чине, да им тајин не давају, да им путеве не направљају и коње провадају..."

Немојте, да ова моја врућа препорука код вас погине, јер Србин данас нема никога до Бога и свога брата Србина..."28)

"Ја сам се много пута обраћао царској влади" - каже књаз Данило, у писму од 27. фебруара 1858. аустријском министру спољних послова, грофу Буолу - "да би порадила код Порте, да се дође до мира и разграничења с Турском. Саопштавајући Вам догађаје из потоње три године, надам се, да сам царску владу увјерио, да је држање Црне Горе заслужило признање великих сила... Размирице међу Црном Гором и Турском старог су датума. Борба је почела назад пет вјекова, последице битке Косовске. Срби-Црногорци уступајући пред турском силом повукли су се у планине, гдје су живјели и бранили се под својим народним владарима. Турска није никад успјела, да у Црној Гори постави своју владу. Промјена у форми владавине диктована је увијек вољом народа независног, слободног од сваког страног утицаја..."29)

Стављајући опште српске интересе изнад личних и династичних, књаз Данило је поручио владару Србије, књазу Михаилу Обреновићу:

"Нека само започне књаз Михаило, ја му са својим Црногорцима пођох у сусрет, да ослободимо српски народ, па ма ја био у војсци књаза Михаила прости војник..."30)

Велики војвода Мирко Петровић

У брошури "Јуначки споменик" (Цетиње, 1895), објављене су десетерачке пјесме великог војводе Мирка Петровића, оца књаза Николе и брата књаза Данила. У предговору проф. Филип Ковачевић пише да се Миркова збирка "надовезује на Његошево "Огледало српско" и да су и једно и друго дјело "домаћа историја у пјесни". Филиповић препоручује Миркову збирку "српском читалачком свијету", да се "напаја величином духа и значаја косовских осветника".

Ево кратких извода из једног дијела пјесама војводе Мирка: У "Погибији Ђулек-бега" (1852) говори се о скупу турских главара у Мостару. За Дед-агу Ченгића се каже:

"... Поче им се туговати Дедо
На ваљану српску Гору Црну,
Да он више живоват не може
Од Србаља од те Горе Црне
Од сокола протопопа Луке
И сокола сердара Шћепана..."

Црногорци заробе Ђулек-бегов харем:

"... Па их пита протопопе-Лука:
Сад шта ћете, буле Ђулекове?"

Кад су жене саопштиле своју жељу, протопоп каже:

"Носте ваше рухо свеколико
И на грло ћердане од злата;
Јер адета у Србина нема,
Ко би турску булу заробио,
Србин зулум учинит јој неће
Нити ће јој образ оштетити."

Кад су их пратиоци одвели до "Ченгића пребијеле куле":

"Онђе стоје Турци кукајући,
Отидоше Срби пјевајући..."

У "Боју на Зушцима" (1858) су и ови стихови:

"Од како је настала крајина,
Међу нашом српском Гором Црном,
Црном Гором и Херцеговином,
Зулум виши није постануо,
Што је данас у Херцеговину..."

Пјесма "Бој на Колашину" почиње овим стиховима:

"На хиљаду и осме стотине,

И педесет и осме године:

Пили вино два српске војводе
У Манастир у Морачу Доњу -
Једно ти је Церовић Новиша,
А друго је војвода Миљане
А код њих су седам капетана...
О свачем се Срби заћедоше,
А највише зборе за јунаштво..."

У пјесми "Ударац на тајин у Дуги" (1861) казује се да је војвода Илија посјекао у Дуги аге, који су ишли у опсједнути Никшић. Због тог догађаја конзули великих сила упутили су се у Никшић:

"... То вријеме за дуго не било,
Ал ево ти хришћански конзули,
Из Мостара и из Сарајева
По наредби од својих цара,
Док дођоше Гацку широкоме,
Уљегоше низ Дугу краву,
Но на српски логор навријеше,
Ђе сјећаху око друма пута:
По двојица и по четворица,
По петина и по деветина,
Има Срба четири стотине;
Међу њима српске арабаше;
Соко сиви сердаре Шћепане,
Са сердаром Бањанином Ђоком
И соколом војводом Илијом
И с делијом Павловићем Пеком..."

Пјесма "Бој у Колашину" (1861) почиње овим стиховима:

"Чудне треске у Пиву краву:
Има двадесет хиљада низама
Код Омера царева везира;

С њим се кољу браћа Херцеговци,
И крвави мрки Црногорци,
Два мјесеца од године дана;
Мало Срба, а много Турака..."

Црногорски сердар Шћепан позива на мејдан турског погла-
вицу у "Боју на Забрђу и Пиви" (1861):

"Ход Дел-аго! на поље широко
И ишћерај крилата Ђогата,
Јер те сердар чека на вранчићу
Да јуначки мејдан подјелимо;
Јер сам чуо турски капетане,
Да се Гацку фалиш пространоме,
Да се Србин није породио,
Ни на себе турио оружје,
Ко би тебе на мејдан изаша.
Ево Србин са сред Горе Црне
Из малога села Марковине
Који тебе на мејдан позива..."

У пјесми "Погибија три српска сокола" описује се борба изме-
ђу триста Црногораца и шест хиљада Турака у Дуги (1862):

"... Сердар Шћепан разгони Турке
Са сердаром Бањанином Ђоком...
Ђе је среће, има и несреће;
Пуче танка пушка од Турака
И погоди сердара Шћепана...
Пуче друга пушка од Турака,
И погоди Бањанина Ђока...
Опет пуче пушка од Турака
И погоди војводу Илију..."

На глас о погибији ове тројице истакнутих црногорских јуна-
ка, војвода Петар Вукотић се обраћа књазу Николи ("Бој на
Ништинама", 1862):

"... Подај менс неколико војске,
Ја ћу поћи на Херцеговину,
И потражит Дервиш-пашу,
Покајаћу Ђока и Шћепана
И сокола војводу Илију,
Који су се осветили сами
И још многе Србе од Косова..."

Војвода Ристо Бошковић је добио овакво писмо од попа Ву-
јовића ("Бој на Новом-селу", 1862):

"... На знање ти, српски војводи!
Сјутра ће ни ударити Турци,

Нас је мало, а Турака много,
Могли бисмо лудо изгинути;
Него хитај, док огрије сунце,
Да ми, брате, будеш у индату
И доведи Брђане јунаке..."

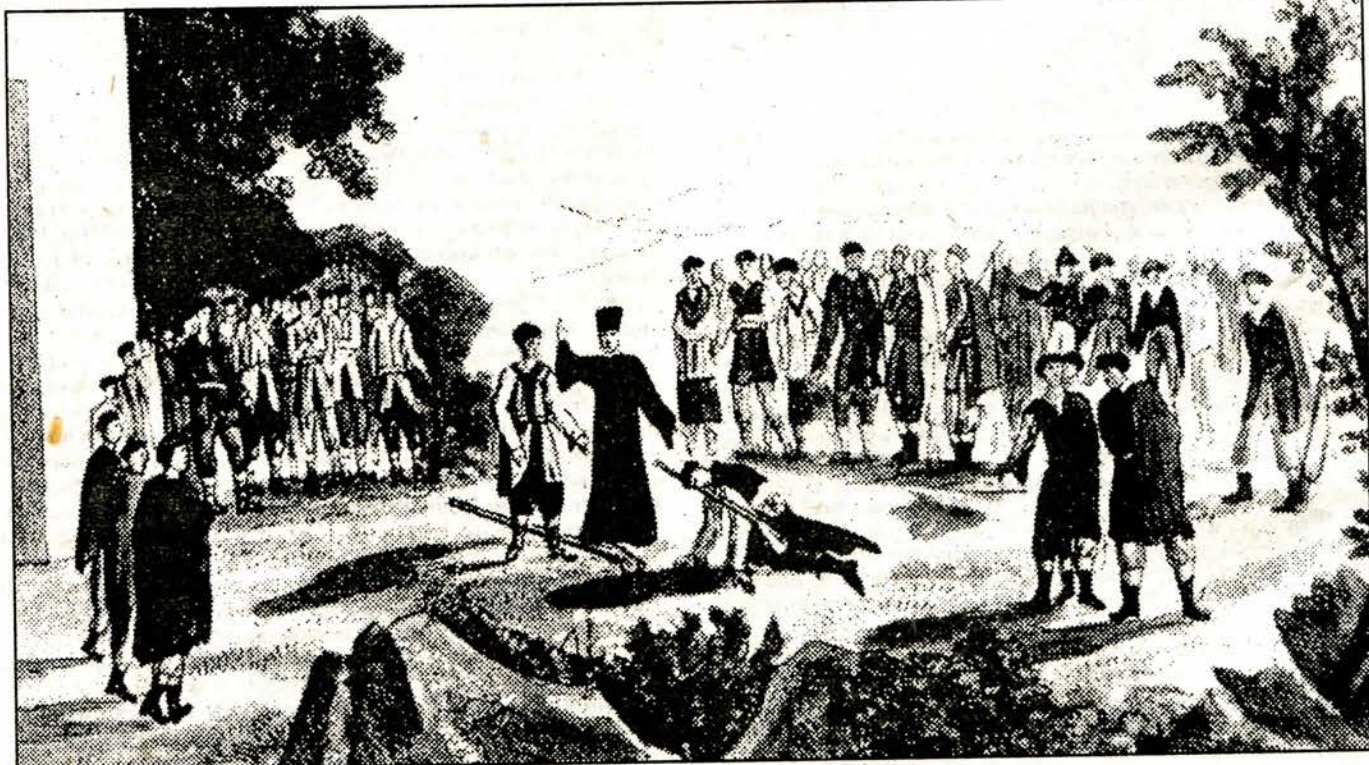
Војвода скупи војску и дође на попову кулу, гдје нађе и То-
мицу капетана:

"Ш њима бјеху шездесет момака
У бијелу се затворише кулу...
Мисле Срби да чекају Турке,
Војвода им придодале војске
Од Брђана двадесет момака
Међу њима Мирковића Риста,
Нека старац Србадију храбри...
Црна Гора мајко од јунака,
Која но се не бојиш Турака,
Црна Гора, каменито стјење,
Српске круне драго си камење..."

Војвода Миљан Вуков овако се обраћа својим племеницима
("Бој у Васојевићима и погибија Селим-паше", 1872):

"Васовићи, моја браћо драга,
Чујете ли треску и грмљаву
Око наше српске Горе Црне,
Црне Горе и равнијег Брда?
И како се кољу Црногорци
И Брђани на гласу јунаци..."
"Јаше Миљан претила Ђогата,
Голу носи у рукама хорду;
зове Миљан пашу Селим-пашу:
"Обрни се, срамота те било!
И обрни претила алата,
Да јуначки мејдан дијелимо,
Ђе гледају обалвије војске..."
Паша шути ништа не говори;
Но погледа миралаја сина,
А миралај у зелену траву,
Оба бјеже, не окрећу главу;
А гони их војвода Миљане
С двје хиљаде Срба витезова;
Побише се Срби са Турцима,
Побише се огњем из пушака..."

На глас о побједи над Турцима књаз Никола шаље честитку:

Јавно измирење племена (акварел 1820)

"Бе аферим! Мој војводи прави!

Кад знаш тако дочекати Турке

Ти си Србин, српскога имена

И од српске крви и племена,

Здрово био са свијема Србима..."

У "Боју на Мартинићима" (1862), војвода Мирко описује долазак Омер-паше са војском од четрдесет хиљада Турака:

"Ш њоме пође уз Бјелопавлиће:

Боже драги! Чуда великога!

Ко би стао, па војску гледао,

Бе Турака четрдест хиљада,

А Србаља пуне три хиљаде;

Што ће рећи? Шта ли промислити?

Што ће јадни Срби учинити!

Мало Срба а много Турака;

Бог ће помоћ и Богородица!

Јунаци су бољи Црногорци..."

Младић Јоко Јовићевић, рањен од Турака, на самрти поручује ("Освета Јока Јовићевића"):

"Да си здраво драги Господаре!

Који ћеш ме осветити брзо;

Ка све друге Србе од Косова."

Ово рече, испале му душа..."

Војвода Мирко овако почиње пјесму "Чеговања Јована Лучића":

"Збор збориле аге од Никшића:

На бијелу ару Мушовића

Међу собом зборе и говоре:

"Што хоћемо од живота свога,

Јер смо грдне муке допанули,

Грдне муке, а од српске руке

Од Србина Петровића књаза

Он разјари младе Црногорце

Узе нама Жупу и Грахово..."

Књаз (краљ) Никола

Последњи владар из куће Петровића, књаз (краљ) Никола, оставио је хиљаде страница својих говора, мемоара и књижевних радова. Простор у овој књизи не дозвољава да се пренесу опширнији цитати из свих његових текстова у којима испољава своја национална осјећања. Стога ћу читатељу упознати само са малим дијелом његових мисли. 31)

Из писама краља Николе

Књаз Никола пише књазу Михаилу Обреновићу, владару Србије, 26. новембра 1860:

"Ви се сад налазите на оној тачки с које треба да засја зрак среће и слободе сваком Србину. Не смећите само с ума да имате свуда браће и лијево и десно, која на вас погледа; не заборавите, Ваша свјетлости, на мене овдје, који Вам од свега срца честитам узвишење на владу и желим сваку срећу и који сам готов покоравати се Вашој вољи, гдје би год срећа српског народа то захтијевала."

Сутрадан је књаз Никола упутио књазу Михаилу ново писмо:

"Примио сам многоуважено писмо Ваше свјетлости које сте ми послали по г. Вуку Караџићу и прочитао га с највећом радости и задовољством. Ја сам у њему нашао све што одговара жељи мојој и сваког правог Србина, зато се и саглашава у свему са предложењем Ваше Свјетлости..."

У писму књазу Михаилу, од 4. септембра 1866, књаз Никола се захваљује на упућивању на крштење Николине кћерке, Лешјанина, као заступника, "човјека колико умна и разборита толико складна и у свему честита и ја не бих желио Српству боље среће, колико да му се број сличних мужава уостручи"

У писму Намесништву у Србији, 18. јануара 1871, књаз Никола пише да се у јавности износи "да се Србија и Црна Гора добрим оком не гледају.

С друге стране у течају ове године, акобогда, млади књаз Милан постаје пунољетан и прима у своје руке крмило над судбином Србије. Тежак би зазор био да тај сретни моменат не затече два српска главара, два рођена брата Србина у слози и љубави, одушевљена истовјетним жељама и намјерама, одлучна на сваку жртву у постизању опште цијељи..."

Из Мемоара краља Николе

Ево најкраћих могућих одломака из мемоара краља Николе које је писао послјеге 1905. године:

О рату Црне Горе са Турском, 1860-1862, краљ Никола пише:

"Изгледа и изгледаће чудно и у потоња времена, да је мала Црна Гора сама ратила, са великом, силном Царевинском Турском. А ја сам тај рат прихватио лако, безбрижно, радо и с великим одушевљењем... Једна жеља преовлађиваше све друге: да ми је цијело прикупљено Српство загрлити, да ми је све његове непријатеље спржити!..."

Михаило Јатас, Личанин, бивши подофицир аустријски, а сада маршал турски, хтио је да се наслади тијем, да му дође на ноге књаз црногорски, који не зна за цара до онога свога, што му на Косову погибе..."

О односима са Србијом, за вријеме књаза Михаила, краљ Никола пише:

"Моје односе са покојнијем књазом Михаилом донијеће познија историја..."

За слогу и добро српско предложим изасланику Србије да склопимо савез и уговор између двију књажевина у циљу да се пође ка ослобођењу и уједињењу цијелога Српства..."

Краљ Никола вели да је сматрао да "треба да се нешто - жртвује за вјековне жртве и биједе српскога народа", да су му дефилували пред очима "милиони српских мученика од Косова... и тајни се уговор склопи и потписа, а жалосно се Српство ни до сада не ослободи и не уједини..."

Зашто се овако десило и који су били узроци нашој недаћи, то ће доцније историја забиљежити. За себе могу рећи да сам од свакога више на олгар отаџбине положио: положио сам добровољно круну и свој млади живот намијенио срећи и величини српској са одушевљењем и врћом одлуком, нека ми је Бог свједок..."

О херцеговачком устанку, 1875, краљ Никола вели:

"Заиста, Црној Гори тијесно је било, и сада је и биће све догле, док сав народ српски не буде слободан и уједињен, али исто она није мугила и није ништа радила, да баш оне, 1875. год., букне устанак..."

... Караџорђе диже и ослободи Србију. Хита да се здружи с Црном Гором, да дигну и ослободе сав народ - српски... И да не наступи катастрофа у Србији, устанка и рата последњег не би било (устанак 1875. и рат 1876-1878 - Б.Ј.). Српски народ још тада био би слободан и уједињен..."

... Док снага Црне Горе није била спремна за већи рат она је својим четама подржавала ратоборност, дух поуздања у народу српском свуда око себе, а тијем је ломила силу турску, која се појављивала у безвлашћу и жељи за неограниченијем насиљем..."

... И зато историја догађаја тијех година управо и не почиње само појавом устанка у Невесињу, но је њихов зачетак ондје, гдје је застала борба године 1862, борба која се не почиње, него продужава једнако од Косова, борба, која се не завршује, но једнако наставља док год Уједињено Српство не настане..."

... Код опште извјесности о јединственом задатку Црне Горе, само вјештини књаза Николе, 32) јавном носиоцу барјака ослобођења и уједињења народа српскога, могло је поћи за руком: и да даде онако увјерење европској дипломатији о Црној Гори и да Турској задаје сваком приликом нове ударе; и да непријатељско јавно мњење укроти и задобије за Црну Гору и да јавно мњење народа, српскога, особито у Турској робујућега, не клоне и не изгуби вјеру у Црну Гору, а да она исто постојано ради за дјело ослобођења, и да сваком приликом уздржава од судара с Турцима Црногорце, вазда наредне и жељне боја с Турцима и да им опет ратоборност распламћује и множи непрестано на скору одсудну борбу... Узбуђеном народу српском око Црне Горе... уру општег устанка књаз Никола је мислио означити..."

... Већ смо напријед видјели да је у години 1871. Црна Гора имала војску сасвијем изнова уређену и потпуно наоружану... Од настанка свога оволико и овако наоружане војске Црна Гора није имала никада. Овом снагом располагало је младићко одушевљење и мушка енергија књаза Николе. С том spremом предао се он дјелу ослобођења српскога испод јарма турскога..."

... Од великијех сила није књаз Никола никада ни очекивао да би оне ствари српскога народа преузеле и ри-

јешиле у његову корист. Њихова међусобна завист и немогућност да сложе своје праве и уображене интересе према Турској, једино је и учинило да је ова азијатска навала прегазила српску државу и долазила под Беч... Русија је ратила већ толико пута с Турском, као што ће и опет извјесно... Тако је и с погледом на Русију настала потреба, да сам народ српски спреми општи покрет да се појави наредан за општу борбу...

... Таквијема мислима руковођен и загријаван, књаз Никола био је у годинама све до устанка херцеговачкога прави агитатор у поменутој цијели. Овај свој рад развијао је он прије свега у самој Црној Гори, не ради самијех Црногораца, који су вазда готови за бој, него да њим дејствује на остали народ српски...

... Ови су јунаци (Црногорци – Б. Ј.) себи обични били, али ако се у те дане намјерио Србин из далекијех страна на Цетиње, срце му је морало узиграти. Гледао је жељнијем очима ове дивне осветнике косовске, и гледајући њих ласно му се било винуту у времена стара, старе славе и величине српске. У будућности, можда недалекој, кад на-род српски буде цио слободан и уједињен, замијениће ово доба јунаштва друго вријеме...

О саборима у манастиру Острог, краљ Никола пише:

... До десет хиљада душа стјецало би се ту из Црне Горе, Босне, Зете, Старе Србије, Херцеговине и Босне. Многи су долазили животи Св. Василија, да у чистој вјери у Бога траже и паћу лијека дугијем и тешкијем болестима својима, а највише њих је долазило, да наћу утјехе и укрепљења боловима своје српске душе. Књаз Никола је знао значај овијех скупштина и он, у то вријеме, није пропуштао оне свечаности, да задовољи она чувства својих Срба. Доходило је у Острог са бираном војском и великом сјајном пратњом. Радост је била гледати заграичнијема Србима свога српскога господара и своју српску војску...

О појави првих новина на Цетињу, краљ Никола пише:

... Да своје мисли баца јаче и у шире, књаз Никола је 1871. учинио да се на Цетињу издају новине, прве у Црној Гори.) 33) Ове новине биле су јасна труба, којом је књаз без престанка звао народ српски под барјак слободе и јединства српског. Овај лист је износио све непрестане муке и жртве народа српскога које је сносио и приносио у ропству турском...

... Одмах у првијем бројевима позиван је српски нараштај на озбиљан рад, на више твора и мање збора... Цетињски лист докикиваше:

"На гробу нема весеља. А ми смо на гробу једном, на гробу снаге и величине своје. Пет вјекова су ужасног ропства... Има ли још капи Милошеве крви у потомцима косовских мученика, који... могу још и данас да живе не дижући се да освете Косово..."

... Ови поклич с Цетиња дејствовали су силно на све стране српске, јер су с разлогом приписивани истоме књазу Николи..."

О криштењу црногорског престолонашљедника, било је велико славље, али, пише књаз Никола, "нијесу искупљени Срби само учествовали у радости једнога српскога владарца. Криштење је било само повод, прилика, да се скупе на Цетињу браћа из свијех земаља српских..." **На састанку, том приликом,** "утлавлјено је шта и како да се ради за ослобођење и уједињење народа српскога. Установљен је Главни одбор на Цетињу и одбори у свијема предјелима српским..."

О односима између званичне Црне Горе и Србије у седамдесетим годинама прошлог вијека, краљ Никола пише

"Народ српски, у јарму туђинском, сасвим природно гледао је једнако на Србију и Црну Гору, очекујући од њих ослобођење своје. У истој мјери било је у књазу Николе увјерење, да је за велико дјело ослобођења потребна узајамност Србије и Црне Горе... Међу владара српским није владао споразум ни јединство радње, која се напротив развијала у правцу сасвим штетним..."

...Књазу Николе једина је тежња и жеља, да се заједница Србије и Црне Горе и заједничким радом њихових господара, спреми потребна, јача снага зарад ослобођења и уједињења народа српскога..."

Помишљући да "међу двијема српским књажевинама нема искренијех братскијех одношаја" (у вријеме херцеговачког устанка, 1875), да и тада, па "и данас многи питају" пише књаз Никола "зашто је то тако". Он одбацује претпоставке о сурев-

њивости династија. Подсјећа да је књаз Данило рекао књазу Александру: "Дај да ослободимо Српство, па ћу ти ја први војник бити". Књаз Никола каже да је "у многоме, па и у томе, ходио... стопама великог стрипа.

Црна Гора, као самостална државица српска осјећала се носиоцем дужности и задатака, да ради на дјелу народног ослобођења..."

А кад је, са срћом, Србија својим новим ослобођењем настала, задатак Црне Горе није могао тијем престати, но га је она са Србијом подијелила... И колико су Србији плећа шира и јача, њој је допао и виши дио рада..."

Поводом рата са Турском, 1876, књаз Никола се обратио Црногорцима:

"Скоро су пет вјекова, како сила турска гази већи дио народа нашега и пустоши најљепше земље старе велике државе српске.

Црногорци, застава слободе и независности, која се и послје Косова вазда поносито и једино још вила на нашијем кршевима, није била само застава слободе и не-зависности Црне Горе него и знамење будуће слободе и независности свега народа српскога..."

А Херцеговцима се, истим поводом, књаз Никола овако обратио:

"Вођен Божјим провиђењем, позивом својим и моје мале али слободне и храбре државине, братском љубављу према вама, жељом да се народ српски ослободи и уједини, коју сам љубав и жељу од својих предака напљедео, и непрекидно најживље његовао, ја сам сво ушао у Херцеговину да пресијечем ропске ланце, који ве вјековима стезаху..."

О ослобођењу Подгорице и Зете 1878, краљ Никола пише:

"Тако се извршило присаједињење Зете Црној Гори, стародревне колијевке државе српске, у којој се одлихала и по-дигла прва мисао о државном јединству српском. Послије вјекова најтежега робовања, она се опет повратила у слободу и заједницу са оном државом српском, која је за све оне вјекове хранила слободу српску и која је за те вјекове пролијевала драгоцјену крв својих синова за ослобођење браће своје..."

О комеморацији поводом петстогодишњице Косовског боја, краљ Никола пише:

"Те исте године (1889 - Б. Ј.) чињен је и у Црној Гори као и свуда по земљама српским помен петстогодишњице боја Косовскога. Ако није суђено било да иза минулог рата тај дан прослави ослобођење и уједињење Српство, Црна Гора и њезин владар, не губећи вјеру у то, ипак су с радошћу и поносно чинили помен косовским јунацима, видјећи важност и углед свој данашњи, а помишљајући на муке, које је Црна Гора подносила за минулијех пет вјекова..."

Из говора и прогласа краља Николе

У вријеме "хладног рата" између званичних кругова на Цетињу и у Београду, књаз Никола је написао ове редове владару Србије, краљу Петру:

"Од неког времена српски листови често саопштавају и такве вијести из којих би се дало закључити да двије независне српске земље и два српска владарца дома нијесу у слози. То је прихваћено и од страних непријатељских листова и са провидном намјером појачано. На тај се начин у српском народу почело све више стварати увјерење да нешто постоји или је нарочито створено, што се испријечило на путу прел заједницом двију српских држава и њихових представника..."

Кад су нам осјећаји за опште српско добро исти и жеље за остварење народних идеала једнаке, лако ће то бити, драги мој Перо, наћи погодан начин да се што прије нешто предузме и учини да би се у коријену сагнато и најмањи повод за вјеровање да међу српским државама и њиховим владарцима домовима нема слоге, љубави и повјерења..."

И зато, ја те молим, да прихватиш мисао, исказану у овоме писму; једино ради Српства, јер што се мене тиче, свеједно ми је да ли ћу за опште српско добро пострадали на Косову или од бомбе у каквој улици, пошто за мене страшније и убитачније бомбе нема, но што је та да се Српство почело све више увјеравати... да ја и ти, твоји и моји, твоја и моја земља нијесу заједно у раду на општем српском добру..."

У прокламацији Црногорцима, 24. септембра 1908, поводом анексије Босне и Херцеговине, књаз Никола каже:

"... Као стијене наше будите чврсти у нади. Пролазно је данашње неодређено стање слободнијех дјелова српскога народа. Српско ће сунце љепше сјати, да свакојега брата Србина боље загрије и освијетли..."

Моји Црногорци, позивам вас, да и од сада као и у свијема приликама, будете готови да ме помогнете и у највећим мукама, које сам увијек припреман до краја мога живота заједно с вама дијелити за добро Српскога народа". 34)

О проглашењу Црне Горе за краљевину, августа 1910, краљ Никола је рекао:

"Свјестан славне улоге ових наших страна у историји српскога народа за вријеме моћних краљева и господара негдашње Зете, колијевке славнијех Немањића, и свјестан касније улоге наше домовине, ја одобравам предлог Народне скупштине, да се обнови старо краљевско достојанство мојој држави..."

Имајући народ тако способан за просвјету и народни живот, тако готов да уложи све своје силе за част и углед своје

Бој Црногораца (уље на платну Ђуре Јакшића)

Отаџбине, и тако одан мени и моме Дому, што је све скупа допринијело значају и угледу који данас ужива Црна Гора у свијету, ја примам краљевско достојанство које проширеној Црној Гори припада по историјском праву и по њеним сопственим заслугама, будући тврдо убијеђен, да ће све Велесиле са благовољењем поздравити поред једне Краљевине у Српском Подунављу ову другу у Српском Приморју, као једну залогу више за културни напредак и мир на овој граници између Истока и Запада, а Словенство и сви Срби као једно још више јемство за опстанак и бољу будућност Српскога племена"... 35)

Истим поводом, краљ Никола је рекао и ово:

"Вријеме је и моје лице избраздало, али срце моје, ово српско срце моје, бразда нема. Прекаљено је оно у дугим борбама и раду; свјеже је да и даље иде у корак с откуцајима новог времена..." 36)

У прогласу Црногорцима, поводом објаве рата Турској, 1912, краљ Никола је рекао, уз остало, да се остварују "снови из ране моје младости, када сам пјесмом наговјештавао овај знамени-

ти дан и загријавао српске груди вјером да оружани морамо поћ:

онамо, онамо, за брда она!" 37)

Поводом одласка митрополита Гаврила Дожића, на дужност у Пећ, краљ Никола је рекао:

"... Анђели небески, свети краљеви и патријарси, који у простору Ваше Богохраниме епархије вјечним сном почивају, радоваће се кад под сводовима њихових храмова стане одјекивати пјесма Божја, пјесма Србинова и молитва за здравље српскога народа и његову срећу. Изволите, Високопреосвештени, слједовати примјерима мојих славних предака, Господара ове земље, и бити надахнути према неправославној браћи оном њиховом широком вјерском сношљивошћу којом су се вазда одликовали..." 38)

О Божићу 1912, краљ Никола поздравља своје војнике у рововима око Скадра:

"... Ја се поносим с вама, витезови моји, јер сам опијен вјером да сте кадри бити још величанственији у могућим искушењима такне ли се ко нашијех права и оспори ли нам сјести на огњишта вашијех ђедова и мојијех претшастевеника Немањића, Гребљановића, Бранковића, Балшића и Црнојевића. Сјести на њихов пријесклад, окупити се око њиховијех гробова – то је и наша дужност и наше неоспорно право..."

Сретни нам српски бањаци, које ову годину под ведрим небом налажете..." 39)

Краљ Никола је, поводом одлуке великих сила да Црногорци напусте ослобођени Скадар, рекао, априла 1913, у Црногорској народној скупштини:

"... Част тога оружја (црногорског Б. Ј.) високо остаје. С те стране душа вам може бити мирна и поносна. То је оружје увеличало Црну Гору двојно, и земљиштем и народом. То је оружје, удружено с оружјем браће из Србије, ослободило Српство, од Мора до Дунава..." 40)

Црногорским војницима, који се демобилишу после две балканске рата, краљ Никола се, августа 1913, обратио овако:

"... Ви, горди моји војници, испод ведрога неба драге нам Домовине, побиједисте вјековног непријатеља. Његов је барјак далеко пред вама узмакао; он не захлађује више Српске земље. Земља је Српска на југу ослобођена од Мора до Дунава. Наде живих и умрлих милиона Срба остварене су..." 41)

О прослави стогодишњице рођења Владике Рада краљ Никола је рекао:

"... Као краљ црногорски, као нашљедник и синовац великог данашњег слављеника, захвалан сам овоме збору и цијеломе српском народу на чувствима благодарности, љубави и дивљења, којима се одушевљава спрам његова спомена.

Као лав из грмена, из давно умрле, из давно претуљене вулканске котлине његушке, излетио је мој стриц Раде да српски свијет поткријепи у његовим идеалима и дужности за извршење великог народног задатка..."

Наш му се добри српски народ дивно олазвао. Косово, рану његовог великог срца, му је излијечио, јер у дане стогодишњице од његова рођења тај му је народ Косово осветио..." 42)

"Брдо Ловћен је Олимп српски" - рекао је краљ Никола дописнику париског листа "Тан", из Петрограда - "споменик подигнут Божјом руком слободи и њезиним бранитељи-ма, подножје је то маузолеја пепела Петра Петровића Ње-гоша. Ловћен се одупро и онда кад су дивљи Азијати били стигли и до пред зидове Беча..." 43)

На отварању засијдања Црногорске народне скупштине, јануара 1914, краљ Никола је рекао и ово:

"Десетог априла прошле године сврши се страшни вјековни бој Црне Горе са Турском. Тога дана рука црногорска истаче Душанову заставу с орлом на преотетом Скадру, потоњем беду и знаку турског освајања. Српство се ослободи испод Турака од Мора до Дунава..."

Кроз све те борбе и искушења мој Црногорац је без штедње крв проливао. Просто му било српско млијеко. Једном се живи и умире..."

Бог је подарио паћеној Српској души слогу и слободу за којом је толико година вапила. Црна Гора и Србија у топлој међусобном загрљају ојачане су хиљадама ослобођених Срба, који ће се кроз кратко вријеме такмичити у јунаштву и културном напретку са браћом ослободитељи-ма..." 44)

Поводом прикључења Црној Гори новоослобођених крајева, краљ Никола се овијем ријечима обратио Црногорцима:

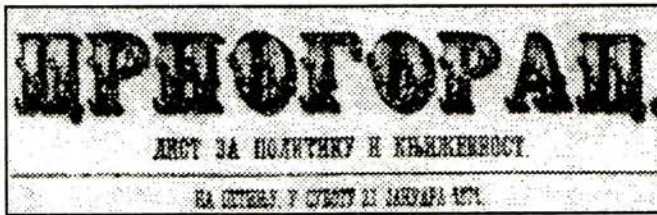
"... Храбре војске двије Српске Краљевине - Црне Горе и Србије - у јуначком полету срушиле су преграду која нас вјевковима раздвајаше, и братским загрљајем на Пљевљима, код Сјенице и Ђаковице, објавиле цијелом свијету, да је Српство на југоистоку Балкана ослобођено.

Тако загрљене српске војске браниле су и одбраниле српске тековине у Македонији од нелојалних прохтјева нашег четвртог савезника - Бугарске, као и наше старе пуне славе и величине споменике у Старој Србији од најезде заведених Арнауата..." 45)

Марта 1914, краљ Никола предлаже краљу Петру стварање војне, дипломатске и финансијске уније између Црне Горе и Србије:

"... Пријека је потреба сагласити се на темељу независности и једноправности наших држава и династија у обиљежавању дужности према заједничком задатку у војничком, дипломатском и финансијском пољу..."

Јест, оставићемо тако нашим синовима једно душом сједињено снажио Српство, богато плодним равницама, испреплијетано ријекама, украшено шумама, богато рудама, а купано Сињим морем нашим, Слободним Српским морем..."

Заглавље првог црногорског дневног листа

По том пространом Српству, најљепшем крају свијета, шириће се на стотине хиљада једрих српских момака, да све то очувају и радом и културом прољешају и обогате...

Приликом ступања Црне Горе у рат против Аустроугарске, у Првом свјетском рату, раме уз раме са Србијом, краљ Никола се обратио Црногорцима овим ријечима:

"... Још не досијесте, да крв сперете са храбрих ваших мишица, а ваш стари краљ приморан је да вас и по трећи пут за непуне двије године дана позове под оружје; да вас и по трећи пут поведе у рат - у свети рат за слободу Српства и Југословенства..."

Аустрија је објавила рат нашој драгој Србији, објавила га је нама, објавила га је Српству и цијелом Словенству..."

Ко је јунак, нек слиједи корацима два стара српска краља: да гинемо и крв проливамо за јединство и слободу златну..."

Ми смо хтјели мир, наметнут нам је рат. Примите га, као и увијек, примите га српски и јуначки, а благослов вашег старог краља пратиће вас у свим вашим подвизима..."

Из пјесама краља Николе

Ево дијела стихова књаза (краља) Николе у којима он износи своја национална осјећања;

Из Барског кола:

"Срби, Турци и Млечичи грабише се измјенице око њега, те му често накапаше крвљу лице. На врата му знамења се, често знаци мијењаше; Срб бијелог свога орла, Млечич лава свог меташе..."

Из Чевско-бјеличког кола:

"... Суд Лазарев кад би сио да јуначка дјела суди, ил' Обилић из вјечнога сана да се сад пробуди, не би наша да нас ико у јунаштву претјерао, нити више на олтару, домовини жртва дао..."

Из Граховског кола:

"... Ка Косово, орошено крвљу девет Југовића,

Грахово се натопило крвљу десет Петровића... Муке, патње, погибије од земана Али-паше неуморно - а упорно светиле су руке наше... Ма Граховац све заврши, наш Граховац, чудо ново; он освети зло и покор, што се сручи на Косово..."

Из Пиперског кола:

"О танкоме брашњенику стизао је Пипер свуда да одржи српско име чинио је јадан чуда..."

У пјесми "Пјесник и вила", књаз пјева:

"На Рибници самом ушћу,

Пемања је двор дизао,

па отеле земљу Рашку,

и све Српство сабирао..."

У "Споменику својега оца" (1858):

"Он, сузама на очима,

причао ми што је било;

заклео ме да послужим

из свег срца Српство мило..."

У "Звону Цетањског манастира" (1859):

"... Звони, звони, мило звони,

Србима је то олтар;

За њ' се р'јека крви, проли;

то је Христа Бога дар!

И кроз ваздух и облаке

Твој нек с' ори слатки јек,

и поздравља све јунаке,

којима се диви в'јек.

Карађорђа и Данила...

и кажи им, звоно, хој,

да је већа турска сила

срушиће је народ мој..."

У пјесми "Пијмо вино" (1859):

"... Сви прегнимо погинути..."

Призрен мора бити наш!"

У њ' се златан престо жути...

здрав будући царе наш!...

Бегови су Србе трли,

- трли као слаби црв,

но Срби су сада врли,

- попићемо њима крв..."

"Онамо, онамо!..." (1867):

"Онамо, онамо... за брда она

гдје небо плаво савија свод;

на српска поља, на поља бојна

онамо, браћо, спремајмо ход..."

Онамо, онамо... за брда она,

Милошев, кажу, пребива гроб,

онамо покој добићу души,

кад Србин више не буде роб..."

"На корицама једнога Корана, узетога на Вучјем долу" (1876):

"Турци кажу и говоре

да је Коран с неба пао

и да им је српски народ

Бог у вјечно ропство дао!

Ал, видјеше оно јутро

на Вучијим доловима

Када плећи обрнуше

пред мојима орловима,

да им Коран лажно пише..."

"Војводи" (1877):

"... Народ ће се мој саставит';

свој у своме дома бити,

славан, срећан; - њега више

нико неће предобити!

Свега ће се опоменути;

искуство је строго било; -

Србин неће већ никада

своје српско ломит' крило!..."

"Српској вили" (у Паризу, 1891):

"Посестримо Равијојло,
српска вило врачарице,
Дурмитора, Ловћен', Кома,
О вјечита домаћице.
Поздрављам те из Париза,
жељно као старог друга,
жалим ти се - срце моје
да нас мори страх и туга;
Књагиња је оболела,
л'јечници јој не помажу...

но на лака дај се крила,
живо с' тргни по горама...

Ал' те кумим, не оклевај!
Славиће те српска браћа,
ако биље хитро спремиш -
биље које живот враћа."

"Стамболу" (1899):

"О Стамболе, прије узрок
Србинових свијех зала
страшно ли је море крви,
између нас што је пало!
До тебе је да се крене
кобно слово твог Корана,
да у Срба већ не гледаш
ни крвника ни душмана..."

"Бој на Граховцу 1858. године":

"При Гарчу се еко хори,
с Ловћена се разговара -
"као да се нетко бори",
из њег вила проговара...
У простору ваздух с' цјепа,
Граховцу се приближава
та Ловћена вила л'јепа
коју Србин обожава..."

Пак се мало спусти ниже
на лагана своја крила,
Рада виђет све изближе,
код шанца се српског свила..."

Ка' вихором талас ћеран
кроз пијесак што пут крчи,
тако сада Србин слојан,
кроз низаме сабљом трчи..."

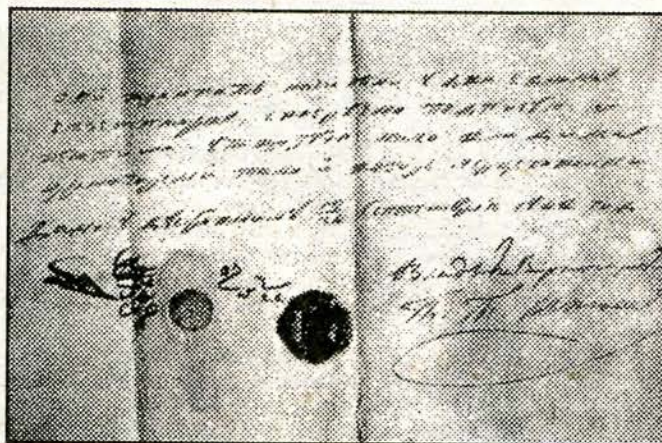
"Аве Цезар! Моритури те салутанг" (1908):

"... Мрак нам пријети невиђелицом,
и ноћ се ближи и обухвата
не само нејач, жене и старце,
но момка српског и српског хата..."

Причекај, сунце, ту на западу!
Устав' се мало на небосклону!
ту скупи своје последње зраке,
па с' осмјехн' мало на ову земљу,
њене синове, њене јунаке!

Проглашење Законаика Црне Горе на Цетињу
(графика с почетка XX века)

Последња страна уговора између владике Петра II
Петровића Његоша и Алипаше Ризванбеговића о
разграничењу из 1842. године

Они ће да мру, као у море
што твоји ноћас умиру зраци...
На Србе, сунце, насмиј се мило,
јер они јадни бар су јунаци..."

"Пјесма Светом Сави" (1912):

"... Српска црква би плакала
да се Растко не појави;
српској књижи и просвјети
кам темељац он постави,
и завјешта у аманет
да се Срби слогом вежу,
да туђину рад' неслоге
и трвења не подлежу..."

Слободи је колијевка
Немањина Црна Гора.
Без слободе што су људи?
Чопор стоке на пасиште!
Груд Србаља од слободе
да удишу - тамјан инште..."

"Вјеровање":

"... Јер што је Српство имало славно,
имало свето, имало главно
није ли Зета то одњихала?!...
Све Српству Зета је дала мила,
Зета је легло српскијех сила..."

Књажеви Данило, Мирко и Петар

На Бадње вече 1912, црногорски престолонашљедник, књаз
Данило, обратио се црногорским војницима:

"Најсрећнији и најзначајнији моменат у мом животу је овај
кад могу у славу Рождества Христова, са овог мјеста подићи
здравину више старог српског града, тога ту Скадра на Бојани,
у здравље храбрих наших официра и јуначке црногорске вој-
ске, која је овако славно и витешки побрала ловорове ви-
јенце гонећи петвјековног непријатеља, угњетача српског
племена, и у здравље сваког брата Србина, па ма гдје он био.
Данас цијело српско племе плива у радости кад види да се наша
ослобођена браћа могу одужити старом српском обичају да
слободно наложе српске бадњаке, које за 500 година и више
не смјеше наложити..." 47)

Приликом уласка црногорске војске у Скадар, априла 1913,
престолонашљедник Данило је упутио Скадранима, на српском
и албанском језику, проглас:

"... Црногорска војска доноси вам, са ослобођењем још и
поштовање свих ваших закона и обичаја, свих ваших вје-
роисповијести, које ће у мени наћи свог заштитника, према
традицијам снопљивости која је урођена Црној Гори и српс-
ком народу..."

У тренутку кад у име Њ. В. Краља Црне Горе, узимљем у
посјед славни ваш град који у историји српског народа бли-
ста сјајем једне велике и племените пријестолнице, ја вам
гарантујем неприкосновеност ваших лица и имања, беспри-
страсност суђења, јавни ред и мир..." 48)

На Никољдан, 1912, на фронту код Скадра, књаз Мирко, син краља Николе, рекао је у здравици:

"... Здраво сваки Србин, гдје год је који... Здраве поља и равнине, здраво ријеке и планине, здраво српско море. Здраво и ви браћо Шумадинци!..."⁴⁹⁾

Књаз Мирко је говорио црногорским војницима на Тарачбошу, априла 1913, на глас о капитулацији турског гарнизона у Скадру:

"Црногорци, свијетли образ у јунака и људи, нека буде вјечита слава и рајско насеље онијем соколовима, које остављамо на овијем висовима... соколовима, чије нас душе заједно са душама српскијех краљева Михаила и Бодина и другијех српскијех књажева, племића и витезова, с неба благосиљају..."⁵⁰⁾

Књаз Петар, најмлађи син краља Николе, као заступник команданта Зетског одреда, честитао је, са фронта код Скадра, рођендан својем оцу, "са топлим молитвама за твоје драгоцјено здравље и дуг живот, за коначно остварење твојих ваздушних жеља на корист Црне Горе, Српства и Словенства".⁵¹⁾

2. ЦРНОГОРСКИ КЊИЖЕВНИЦИ

Осим Његоша, у Црној Гори, односно на територији ондашње СР Црне Горе, у прошлости су се афирмисали као значајнији књижевници Марко Миљанов Поповић, Стефан Митров Љубиша и Никола Петровић (краљ Никола). Поред њих, више десетина Црногораца, бавило се књижевним стваралаштвом, углавном писањем пјесама. То су, најчешће, стихови мале естетске вриједности. Ипак, поред извода из литерарних дјела афирмисаних књижевника, у овој књизи објављујем и цитате из књижевних остварења аутора, које њихова дјела нијесу надживјела. И у једном и у другом случају, једина ми је намјера да читаоце упознам са народносним, односно националним "вјерују" црногорских писаца, у оквиру теме ове књиге.

Марко Миљанов Поповић

У овом поглављу су изводи из писане ријечи Марка Миљанова.⁵²⁾

Марко Миљанов се овако обраћа својем читаоству:

"Драги брате Србине, да си има прилике и да си гледа јунаке, које сам ја гледа, не би ти дало срце мира доклен се не би озва јунацима који весело мру за своје и свија нас право..."

... Али, расуди, брате, је ли право да се заборави свети рад прави јунака, а свијеће и роса, поточић, љепота женска, пјесма славуја у луг, ма'овина, магла и ваздух - ништа се не заборави..."

... Пише се о главарима и заповједницима, но Вуле Нешков и Раде Мучин с достојном, није био главар, ни славуј! Пјевај, о брате, о томе слободно! О брате, да знаш Вула и Рада, с дружином, што су учинили, описа и' би прије другога. Но, колико више, да и не натруниш поштење, као што је многим натруњено, а то кад му придаш, те од мале славе учиниш велику. Ако си Србин, знади да је штета у придавање а не у корист..."

У "Примјерима чојства и јунаштва" Миљанов пише:

"... Кад је турска војска на Куче кренула, нећу набрајат Србе који су мито из Турака примили и с Турцима на Куче војевали, за издајнике је неће друго речено; а оћен да речем, за неиздајнике..."

Тому Ораовцу М. Миљанов пише:

"Томо, ако дође они посланик из Беча пријед но ја дођем и донесе ми од цара аустријскога књажевску титулу за Арбанију, позваћеш Нова и Јована и Павића и још кога оћеш, па га добро дочекајте ка царскога посланика и српскога душманина; удрите му по стотину тојага, или ако оћете ка великоме, сто и једну."

Ако бидне писма од арбанашкога народа, одговорите љепше, да се не би нашли увријеђени, зашто другојаче треба одговорити простоме народу, па још који страда ка свућ српски народ..."

Ја знам да с овијем нећемо учиниет услуге отаџбини, али ми је мило показат бар толико бечкому цару да му не желим мање зла но он Српству што жели. Ова његова за Српство жеља отрована, на свако се мјесто Србину једнако показала... Они ће се ругат нашем, сиромашном пркосу с тијем што немамо силе да и' сметамо, али ћемо се ми њима ругати,

зашто немају блага ни силе за које ће не купит... Сад виђите може ли се са српскијем крвником без најгоре што се може..."

У писму Нову Спасојеу, кучком командиру, М. Миљанов вели:

"... Свака сила и круна несавјесно се према Србима показала. Они (Аустро-Угарска - Б. Ј.) желе нас од турскога, тирјанства да не под своје метну..."

Ја не би тога Аустријанца био ни поганио ка слугу своје отаџбине кад би служио своју, а чува моју. Да оће тако и ми бисмо друкчије... Ми можемо нашу личну увреду праштати и заборављати, али увреду српскога народа нећу заборављати, ни ти ју и за чим замјењиват са задовољством својијем ни другијем. Себе ћу сваку штету чињет колико биднем могућ, теке српски душман да од мене нема користи..."

... Реците аустријском посланику да каже његовом цару, кад би га Бог на добро обрнуо, па да сједини Српство:

Босну и Херцеговину, Црну Гору, Србију и Стару Србију, па да је то српска краљевина, а Срби ће знат како ће бити благодарни својему избавитељу - бисмо му свакојако добро жељели, више, ако се може но што му зла сада жељимо. Ја, Божја ти вјера, ради(ји) би му био бит та ма коњушар, но овако књаз или што више; с једном ријечи: ако би обећа поштину ријеч... да ће цару његову као српскога народа пријатељ говорити, сретите га лијело, а ако не ћедне ништа друго до само за моју престолу, опет ви кажем, ударите му тојаге. Цару и посланику то нека је одговор..."

М. Миљанов пише Стојану Поповићу, кучком командиру, 25. децембра 1900:

"... Ја иако ми се далеко вријеме чинило да идем у Биоград, па иако нијесу моје књиге биле што више да обогате српску књижевност, мене су на велику бригу биле, бојећи се да ми не остану у заборав, јер Љубо Ковачевић није мога сам, зато што је био један дио писама код њега, а други код мене..."

... Само да ви још једну ријеч право речем, и кажем једну рану коју понесох у срце и душу с овога свијета на они, а то је што Кучи и Братоножићи немаше дијела од добити, коју Срби Турцима добише, до само што прави дио јуначкога поштења на Турке добише, а друго ништа. Сад ако не умрем, с богом те до виђења и чујања, а ако ли умрем с Богом те занавијек. Као Куч мрем прилично срећан, а као Србин несрећан и незаловљан".

М. Миљанов вели да пише о "Животу и обичајима Арбанаса" (то је наслов једног његовог књижевног рада), "да ако би се колико год с обичајем тога народа Србин позна и приближио, јер се царевине друге око њи грабе и троше. А ти, Србине, имаш највише право и жељу; тебе су на огњиште твоје царевине и ђедовине, па ако ће мислиш цукат на чија врата, ради поправке своје царевине, да ти се отвори, цука' ту, јер ће ти се отворит пријед но другој царевини..."

... Но треба не пропуштит оно што се може стигнут јер може дој вријеме да се не може оно што се пријед могло, ни ово што се би и сад могло у прву прилику која би се показала. Али то ће, ако Бог да, знат они Срби који се за то бидну родиди да знају без шта и српско племе не може живот и част поправити! Тијема ће се само казат, ја да не говорим, ка што...нијесам, (о)д шта може Србину штете бит..."

... Но мене заведоше Рако и Илија од Арнаута и Арбанаса, о којијема сам хтио да кажем, ка што сам пријед река: па, ево сада да се и опет к њима поврнем, и да ти кажем, Србине да ти се није ш њима мука зближит, ка што ти мислиш... Ради, Србине брате, с Арбанасима и узрадићеш! Цука на њина, и отвориће ти се!"

У дјелу "Српски хајдучи", М. Миљанов описује живот Рака Ђурића (из Метохије) и Илије Турова (Куча). Рако и Илија су штитили метохијске Србе од турских зулума. Илија, на једном мјесту, каже:

"Нека Бог да и сви Божји свеци да он (игуман манастира Дечани - Б. Ј.) види објема очима ће су Турци Србима платили и он да је најпрви учасник".

У дјелу "Племе Кучи у народној причи и пјесми", Миљанов је објавио више кучких народних пјесама о борбама против Турака.

У пјесми "О похари Колашина под кучким војводом Илијом Лалевићем Дрекаловићем", описује се најпирје разговор, између виле и турског капетана Меке:

Књаз Данило (1826-1860)

Књагиња Даринка (1838-1892), жена књаз Данила

"... Но му вила опет говорила:
 "Зли ти, Туре, такви разговори,
 А грђи ти над на Колашинце".
 Онаше му још говорит вила,
 Непо Брда у то алакнуше,
 И Колашин огњем попалише,
 И велики плијен плијенише,
 До чардака Меке капетана;
 Но се брани Мека капетане
 Су четири сина са чардака
 С још некол'ко турскије јунака,
 Бију Турци Србе из чардака,
 Пуца шиба Меке капетана,
 По тројицу пуста пробијаше
 Тада Срби жешће кидисаше..."
 У пјесми о боју Куча с Турцима на Малом Орљеву описује се, најприје, долазак Турака на Медун:
 "... Онда Срби паши ударише,
 Боже мили, чуда великога!
 Стоји цика танкије пушака
 Стоји јака рањени јунака,
 Нож сијева, крв се пролијева,
 Кликују се млади убојници..."
 У пјесми о турској погибији под везиром Одаверди-пашом говори се о жалби скадарског везира султану против Куча, на састанку турских главара у Скадру:
 "... Сложни Турци, па се послушаше,
 Направише сигну бурунтију,
 И на Србе цијелу давију..."
 По описивању прикупљања турске војске из Албаније и Босне и Херцеговине, говори се о судару два љута противника:
 "... Боже мили чуднога покоља!
 Стоји јака коња и јунака,
 Све се тресу горе и планине,
 Док Турци плећа окренуше,
 А Срби и' онда јуришаше.
 Пала тама и притисла војску,

Ту брат брата познат не могаше,
 А камо ли Турчин каурина..."
 Послије пушпања заробљеног везира који је "поклоњен Св. Јовану" (Турчин је "кумио" Куче светим Јованом):
 "Па у Турке друге ударише,
 Зајмише и' низ Жупну Врбицу,
 И зелену Гору Какаришку,
 Крв се лије, није не престаје,
 До Стубице и воде Рибнице,
 На Рибници боја раздвојише,
 И назад се Срби повратише.
 Сјајну славу Срби задобише,
 Но не могу ја све набројати,
 Тек да ти је, брате, послушати,
 Ђе кукају буле подгоричке
 За Скадране и Подгоричане
 И Бошњаке на гласу јунаке..."
 У пјесми о јуначкој борби (из опкољене куле) Гоге, Илије и Маре Раповић, са гомилом Турака, каже се:
 "... Дивну славу Срби задобише,
 Турску војску грдно рашћераше,
 Шатор пашин с цијелом Диношом,
 Опалише и заплијенише,
 Српска војска нигда такви шићар
 Изненада није добивала,
 А ни турска мегдан изгубила..."
 У пјесми о још једном боју Куча с Турцима, најприје је ријеч о борби између Куча и Братоножића, због тога што је један Братоножић убио Куча. У току те братоубилачке борбе, вила кликује:
 "О зли Срби, жалосна ви мајка,
 Жељни ли сте крви међусобне,
 Никад ли ви не би доста тога!
 Повеле ви капетан ђевојку,
 И поара војводине дворе...
 Кад то чуо Поповићу Ново,
 Викну јунак из грла бијела:
 "Чујте, Кучи и Братоножићи,
 Прекидајте међу собом борбу,

Поведе ни капетан ђевојку:
 Ко год има срца јуначкога,
 Смирите се и пом'јешајте се,
 Оппростите и пољубите се,
 Пољубите, па за многа на Турке!"
 Онда је дошло до жестоког судара:
 "Срби дивну славу задобише,
 Не пушташе дома ниједнога,
 Ни малог каквога гласника,
 Да булама прича за крвника,
 Како су им Турци погинули:
 Од Златице па до дна Тамника
 Све је турска притисла љешина,
 Све то паде под мачем српскијем,
 Коњ до коња, јунак до јунака...
 Весели се Срби повратише,
 Поведоше Марицу ђевојку..."

У pjesми, о мегдану између Нова Поповића и Тодора Божовића, вели се да је Тодор позвао на мегдан Поповићевог оца, свештеника, да виде "ко је бољи". Поп је отписа Божовићу:

"О Тодоре, жалосна ти мајка!
 Што ти оће мејдан са Србином
 Код овал'ко силније Турака
 Заклетије српскије душмана".

Попа је на мегдану замијенио син Ново који довикује Божовићу:

"Ој Тодоре, силна мејданцију,
 Душе си се препозно сјетио,
 Кад си ктио посјећ свештеника,
 Ка Гурчина српскога крвника,
 Па сад немој ни мене жалити,
 Ако ће ти мала слава бити..."

У pjesми о Бјелопавлићу Петру Бошковићу, говори се о његовом тамновању у Спужу. Сужањ кликује да му донесу "перо и артију":

"Вика Петар, но му је залуду,
 Ко га чује, чини се не чује,
 До Српкиње варошке ђевојке,
 Она чула па је говорила:
 "Ками да је, мој соколе сиви,
 Не могу те с пером саставити,
 Теке ћу те, рече, послушати,
 Ако имаш икога ће свога..."

Бошковић је моли да пренесе његову поруку побратиму: Нову Поповићу, Кучу. Кад је ђевојка нашла Нова:

"Јекну Србин, прокле побратима:

"Бог т' убио, Петре побратиме,
 Знаш да си ми Божју вјеру дао,
 Да неј Турке никад вјеровати..."

Па окрену преко Троглавица,
 Но не дале Српкиње ђевојка,
 За узду му коња уфатила:
 "Не за Бога, Поповићу Ново,
 Немој лудо изгубити главу,
 Но размисли, српска мејданцију,
 Како би га мудро извадио..."

У pjesми о освети Радоја Иванова, износи се да су Турци убили Радоја. Његов брат од стрица Перо Љаковић, обећава Радојевој мајци да ће јој осветити сина:

"Па он свуче све српске хаљине,
 Српске свуче, а турске обуче,
 и дивно му бјеу пристануле,
 као да су све на њега биле..."

Марко Миљанов пише:

"У ово вријеме Куче је убратила турска сила (за војводе Радоње - Б. Ј.) с осталијем Србима око њих, те је све брат брата кликовао. Тада Срби немају кад бит себични и грабљиви на првијенство, но и рогатому ђаволу таман би првијенство дали и братом га назвали, теке да им поможе од Турака... По свему се може виђет да су Кучи помагали племенима српскијема у то вријеме и с тим су узвисили себе и заслужили поштовање од свије око њих те се говорило: "Ка Дрекаловићи".

И даље:

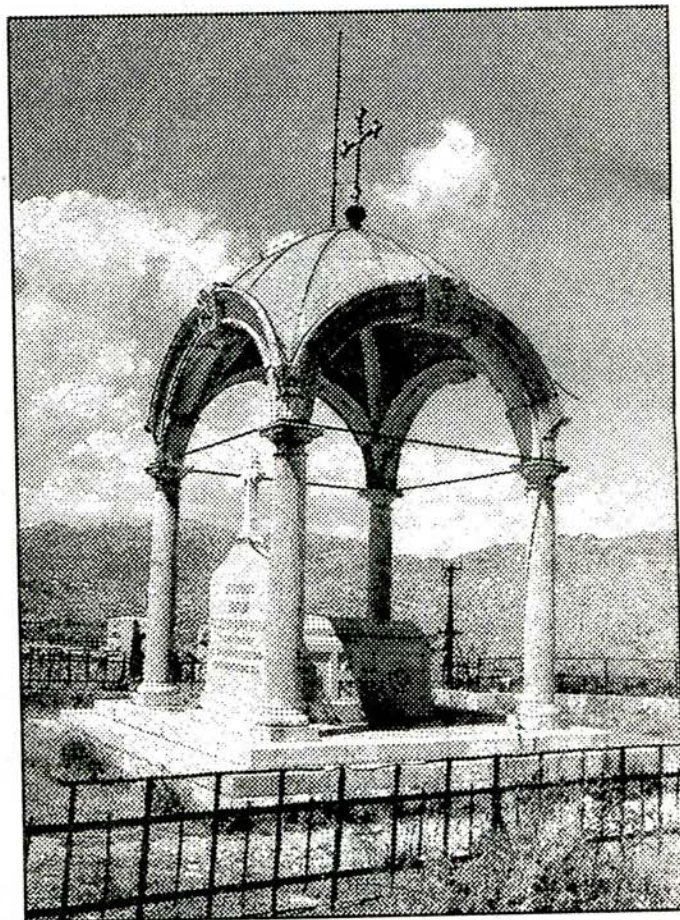
"... Пошто умрије војвода Радоња, Турци разбију мадарског војводу Лаудона и његову војску.

Доклен су их герали низа Србију не зна се, а српску војску (ради се о Кучима и другим Брђанима - Б. Ј.) герали су до Кома. Куче су прегнали из Нахије (Васојевићке - Б.Ј.) а Нахију попалили и народ поробили..."

У pjesми о боју између Куча и Турака на Врбици каже се:

"Многи Срби у бој погинуше,
 Ал' не жалим кад Турке добише...
 Сви се Кучи глава насјекше
 Много благо турско задобише,
 Много ата, а много парипа,
 А највише ру'а и оружја
 С чим се диче српски соколови..."

У pjesми о војевању Куча, Морачана, Ровчана и Васојевића у Бихору, износи се да је кучки војвода Радоња позвао у поход на Турке војводу Бојовића из Васојевића, попа Радовића из Мораче и војводу Вуксана из Ровача. О походу Брђана у pjesми се вели:
 "Пријеђоше високе планине,
 У Ђурђево дођоше Ступове,

Орлов крш, маузолеј владике Данила

Код бијеле починуше цркве,
 Српску војску на сакуп нађоше,
 "Међу њима три српске војводе.

Када дође војвода Радоња,
 И каза им шта је наумио,
 И да оће ударит на Турке,
 Сва се српска овесели војска.
 Војсковође војске разредише,
 И Турцима на Биор удрише,
 Робе, пале и сијеку главе,
 Многе јаде српске осветише..."

Кад је Хусеин Гашић, притијешњен у борби, понудио мито кучком војводи Илији, овај му је узвратио:

"Нека знате турске лажовчине,
 Прави Србин Срба не издаје,
 Ни на мито лажаво пристаје,
 Па и царско благо да му дате;
 Кажи тамо св'јема, нека знате."

Бој Куча и Ровчана против Турака, око 1774. године, овако је описан:

"... Тек ујутру зора зарудила,
Жестоко и' ударише Турци,
А Срби и' огњем дочекаше,
И клаше се цио дан до подне,
Један другом одољет не може,
Око Ровца непроходне ст'јене,
Ту не може турска нога проћи,
Зато су се Турци окупили,
А Срби и' одсвуд опколили.
Те се грдно Турци поломише...
У пјесми о ратовању Брђана и Црногораца против скадарског
везира, каже се:

"Ту је било још српских јунака,
Од Брђана и Црногораца,
С Турцима се бију по ливади,
Догоне их до воде Рибнице..."
У пјесми један кучки ратник каже:
"Бог убио онога Србина,
Који има вјеру у Турчина."
О нападу Куча и Пипера на Турке и Латине, на Коћама, пјесма
каже да је Ула Латинин упутио подругљиве ријечи Кучима и Пи-
перима:

"... На које се Срби наљутише,
Па дебеле штице дофатише,
Ш њима своје прси заклонише,
Које меци турски не пробише,
Па на кулу Срби журишаше
Заждише ју са четири стране,
Ту изгоре Ула Латинине
И стотина са Скадра Турака..."
Бој у Кучима, 1. марта 1844, у пјесми се овако описује:

"... Но се стари научио Туро,
Није с' нигда с Турцима дружио,
Но је ш њима мејдан дијелио,
Па ни сада није пропуштио,
Но алакну, кидиса у Турке...
Познају га по авазу Турци,
Кад викаше Србе по имену.
Пучу пушке, а гину јунаци
Кликују се млади убојници
Него мало Турци узмакоше
А Срби и' жешће журишаше
С ножевима у бијеле руке...
Бјеже Турци Гором Какаричком
Ђерају и' Срби на буљке..."
Марко Миљанов је забиљежио од Миљана Паунова Љаковића
пјесму о бојевима у Кучима 1856, у којој се, уз остало, каже:

"... Тад је трећи Турчин искочио,
Да обије посијече главе,
Но не даде српска мејданција,
Од Медуна Пауновић Саво,
Он извади сјајнога аншара,
На сред пута сусрете Турчина,
Ту се сrete јунак на јунака,
Пранташ Дока с Пауновић Савом,
На аншаре и деснице руке...
Ал' да видиш лијепу Српкињу,
По имену Зулевића Мару
Од крваве куће Рашовића.
Кад јунаке српске кликоваше,
И својега сина именаше...
Па Српкиња пред дружином крену
Но су турске пушке запуцале,
Те је бјеу раном обраниле.
Паде Мара у зелену траву,
Па рањене Србе кликоваше,
Ту су Турци грдно изгинули..."

У тексту о кучком војводи Мићи, Марко Миљанов, поред осталог, пише:

"Сви се Срби и Турци мрзе, ка обично што се непријатељи мрзе, но Кучи и Турци више но обични непријатељи мрзе један другога. На питање Марка Чејовића, зашто Турци сијеку Куче "у царев пазар на вјеру", Усеин Ахмед-Ашић, вели: "Зато што

је од ваше проклете крви најпрва пушка на Турчина пукла по Косову".

Марко Миљанов пише да су Кучи довикивали војсци књаза Данила, састављеној од црногорских и брдских бораца, који су вршили похару Куча:

"Не удри брата Србина, Црногорче, црн ти образ ка ти и јест, мимо браће".

Марко Миљанов даље пише:

"Турци, који бјеу стрекнули од књаза Данила и српске слоге, мишљау да су толико добили, да те Срби од Срба бјежат у Турака и уток тражити, ка што је и било. Турци, весели, подсмјевау се Србима који су међу њима, набрајајући све што су Црногорци учинили Кучима..."

Марко Миљанов наводи како је Панић Радованов, стотинаш из Лијеве Ријеке, говорио у Братоножићима једној испрошеној дјевојци:

"Врати, девојко, прстен Дрекаловићу, па узми мене Србина (ка да Дрекаловићи нијесу Срби!)" - вели Марко.

Стефан Митров Љубиша

У овом поглављу су цитати из приповиједака Стефана Митрова Љубише, у којима се изражавају народносна, односно национална осјећања Љубишиних јунака, односно самог писца.⁵³)

У приповијети "Каква јећа, таква међа" говори се о једној пиперској баби која је купила икону и однијела је попу да је осветла. Баба је хтјела да на икони буде свети Никола, а на овој је свети Стеван. Тужила је иконописца суду. На расправи изјављује:

"Сву сам драгу ноћ мишљела кукавица без дома, како да оплачем своју напаст, а да вама не досадим! Од кад су се Срби прекрстили, мој дом слави светога Николу зимњета. А кад су ме у њ свати довели из Прогоновића, затекох старинску кутњу икону, која шћаше пред каквијем домаћијем чудом пући, као орах под зубе..."

У приповијети "Нешто нешта изјело, пак нешта нешто остало", препиру се Куч и Арбанас. Овај први каже:

"Ако је зла срећа прориједила Србе у вашему селу, није, Богу фала, у Зети ни у осталоме свијету..."

Приповјетка "С туђа коња на сред пола" има за садржај настојање Приморца да на суду докаже да не треба да плаћа порез. Он тамо каже:

"Али данас, након два паса људи, јер једно чобанче није надојило чабром варевине лакому кују Вука Дојче, пада му на ум да нас подарачи, као истражујући старе неразлоге, као збиља да смо ми удомазећени Моровласи, а не залуду Срби старосједиоци од злого Косова!"

Љубиша приповиједа о свештању цркве у једном селу. Селаци никако да се договоре коме свецу да је посвете. Један предлаже овога, а други онога...

"Шести би желио светоме Сави, Србу и земљаку, јер остали свечви имају доста посла да се брину својим братством, пак се немају кад обзирати на туђицу кад му се моли..."

У приповијети "Ко пружа ноге мимо бијеља зебе", један Хумчанин (Зећанин) каже:

"Минуло хиљада година на сред крста, да су се Срби угнијездили за жупана Вукана на југу, пошто су сатрли Аламанине из бијела свијета, пак се три брата станила на овој земљи и оградилa на Хумцу становник, цркву и воденицу, а притисла сво Зетско поље и над свим добила проњарство од њих... Ево јутрос лишу триста убојника, који нијесу ништа гори од осталих Срба..."

У "Шћепану Малом (црногорској приповијети из осамнаестог вијека)", описује се слава Марковића у Махинама. Гост "Тановић, лијепи и говорљиви Срб, поче да прича о цару, о мошковској господи, какви су царски двори..."

Други гост вели: "Ми Срби с главе погибосмо. Вићи тамо преко врха, кад Црнојевић пође за женином памећу у тазбину, пак се пресели а уписа у златној књижи, као да му бијаше зазорно српско племство; остави владање владици да крстом управља распуштени народ... Без стеге пучина ко стока без чобана. На јаде је владики одржати седам нахија, а камо ли да се спушта да тражи гдје му се ћела ћедовина, или да се барем до Дечањих прошири. А ја мним да Бог пропусти прогнаног Петра би му се Српство о врату објесило.

Ово је Шћепан слушао из постеле..."

"... Мали је Госпођин-дан на Цетињу. Храм и народни светац. Ту се окупи мнош велика народа, на светковину и завјете из све Црне Горе, Приморја и оближњих земаља. Ту падну

од свакуд слијепши, који уз гусле пјевају јуначке пјесме, пропасти Српскога царства и српске госпоштине...

Није могло бити народа на свијету тврђага у заданој вјери што српскога. Кад изгуби своју неовисност и спусти се у хајдучке борбе за слободу, није никад ни Турчину превјерио задату ријеч. Ако је ова поштена и јуначка врлина на многим мјестима гдје Срби живе данас малаксала, то се приписује срамотноме примјеру оних који суш њима хибено владали...

... Кнез Војновић се сусрео са Долгоруким у Напуљу. Војновић је наговорио Долгоруког да пође у Црну Гору, ту да се ујозна с народом, и својом главом да завади Србе с Турцима...

У приповијести "Продаја Патријаре Бркића", Црногорац Грујо Милошев Грађанин, каже:

"... Кад Бајо (Балша) Зеханин, пропаде, а градови бановине Скадар, Драч, Улцињ, Будва, потпану Млечићу, Дубровчани, ови ваздашњи српски пријатељи, превезу из Пуље под туђим именом крадимице Стевана Црнојевића..." који "својим јунашћом учува горње зетске градове Спуж, Жабљак и Колашин од честих турских навала".

Грујо Милошев говори о Ивановим синовима: "Станиша превјери и оде у Турке, пак му худа унучад, Махмуд и Ибрахим, сједну земањом на скадарски пашалук, и буду најгори српски мучитељи, да их анатема..."

На понуду побратима Луке Стојановића, из Брајића, да патријарха Бркића "продају" за пет стотина дуката дуждевом пријатељу Бубићу, католику, Грујо каже:

"Ја се бојим – да је то пријевара и да ћемо утопити душу, а нека што ми не би већ било заклона у Црној Гори ни живљења међу Србима".

Поп села Грађани каже:

"... Присилени од страха турског бича да живимо у овој планини на кремену од пушке, гладни, голи, боси, најљепше врлине душевне, што су Србима природне, можемо за час заборавити, али нипошто изгубити. Простота и сиромаштво могу нас нахерати на какво зло, но опет урођена ћуд јуначког поштења не дава да га испунимо..."

На крају приповијетке се каже: "Лука научи да не тргује у свеце, а Бубић и Млечићи да Срби не продају ни издају госта."

У "Кањошцу Мацедонићу" (причи паштровској из петнаестог вијека) главни јунак, Кањош, приповиједа о Венецији и о захтјеву дуждевом да пошаљу неког ко би замијенио млетачког господара на мегдану. Кањош одговара један Паштровић:

"Не шћаше ли бити боље да смо се држали за једно уже с осталим Србима и бранили своју неовисност на шиљку мача?"

Други Паштровић вели:

"Што сте рекли да би боље било да смо држали са осталим Србима, ја питам а где су?... Паде зетска бановина, а народ прибјеже у те планине..."

У "Скочијевојци" (приповијести паштровској измаком петнаестог вијека), паштровски кнез позива сестрића Стевана да иду у помоћ Млечићима, у борбу против Турака код Скадра. Стеван каже:

"... Кад би само за нас два мислили, ми би морали с ове стопе селити, јер тај бој добили не добили, притећи ће Српству окове..."

Љубиша пише у "Приповијести паштровској друге половине осамнаестог вијека - Поп Андоровић нови Обилић":

"Биле су загризле и љуто окрвавиле, око међа и земаља, двије сродне и сусједне општине, на име паштровска и спичанска, једна млетачка, а друга турска; спор тај, што, жалибоже, није ни дан данашњи на чисту; те се стога и понављају чести и крвави сукоби међу онијем наоружанијем и јуначкијем Србима, који су навикли хитати весело на пограничне бојеве као на славу..."

Махмут Бушатлија, охоли и обијесни скадарски паша, давао је Спичанима и свој барској држави праха, олова и кремена, нек се Срби боље тријебе братском враждом, како би му било лакше пашовати и ослабљену рају стезати по турски..."

У приповијести се каже да су се састали сусједи, прваци Паштровића и Спича, да се мире. Поп Радо Андоровић, Паштровић, је рекао:

"... А тако ми четверо јеванђеља, да ми није стога што смо залуд браћа Срби, и што нам се под брком смију Турци и Латини, не бих се с вама никад умирио док ми не би проникле зовке на пријекладу..."

Приповијетка "Суд добрих људи" има за садржај миренење гаста и зета, које обављају кметови. Један кмет каже:

"У нас се Срба увео зли обичај, да се женимо крадимице или крадом. Ако се овој рани лијека не нађе зло велико..."

Стефан Митров Љубиша је, 18. јануара 1877, рекао у Далматинском сабору:

"... Ја не знам, душе ме је народ осудио, но знам који ме је народ похвалио и одобрио мој политички рад, а то су моји бирачи, моја браћа Срби Бокешки..."

Другом приликом је Љубиша, такође у Далматинском сабору, изјавио:

"... Ја знам да ви мене не трпите, јер сам Срб народношћу, а православно вјером. Но излазећи одавде тјешним се мислећи, да остављам у Сабору младијех сила, гос. Вујатовића и Симића, који, ако их је Српкиња задојила, знати ће бранити законита права своје народности и вјере, а ја ћу им с тремова ружама плескати..."

О националном осјећању Бокеша, Љубиша каже:

"Бокешки су наголо Срби, говоре кући српски, а у свијету науче лако туђ језик. У Приморју уз српски, чујеш највише талијански..."

Вук Врчевић 54)

У чланку "Лијек косовских рана" (1879) Вук Врчевић пише:

"Од пропасти Царства и господства српског, ко је иоле имао људског образа и кога је срце служило, ако је могао трпјети турски јарам, није могао подносити јавни безобразлук, који му домаћи потурчењаци чињаху од младих жена, сестара и кћери: смркло му се пред очима... те би са својом породицом побјегао у густе и врлетне планине".

У чланку "Пеко Павловић" (1879) Врчевић каже:

"Овај задрти јунак, заклето турски непријатељ, родио се у Чеву Катунске нахије, гдје се прво гнијездо јуначког легла започело савијати послје пропасти Српског царства и господства, и први тићи соколићи почели излијетати из слободне Црне Горе..."

У напису "Рисан" (1843), Врчевић пише о народу рисанског краја:

"Одвек је понесен за лијепим оружјем и одијелом, за колом и пјевањем, у чему одличнији је од многих Србаља; за трговину рекао би управо да је рођен, и да сваки занат као на пакао мрзи, и зато му сваку радњу туђи мајстори чине. Ришњани имају дивних српских обичаја: при рођењу првог мушког дјетета, при вјеридби, женидби, укупу, миру у случају убиства, о крсном имену, Божићу, Ускрсу, Петрову дану..."

У пјесми "Прости родољубан" (1838) Врчевић пјева:

"Нека српски цари и кнезови
И остали српски витезови
Само т'јело земљи жртвоваше,
Ал' бесмртно име оставише...
Сви једнако старе Србље штудују
Разним славам св'јету описују,
У књигама житија им слажу
И њихове портрете прилажу...
...Ал' ми једно на срцу остаје:
Што ме мучи, мира ми не даје,
Чујућ тако данас општу срећу
Али опет завист и несрећу.
Гдје сад неки наши списатељи;
Сви се љубе као пријатељи,
Али један против другог вика,
Један другом издаје критика,
И пред свјетом јавно обличује
Да и Срби и ко хоће чује...
Жив'те, жив'те прави синни рода,
И потомци српскога народа
Чин' да вјечна живи чест и дика
А ишчезне зловива критика..."

Остали књижевници

Марко Драговић, богослов, пјева:

"Црна Гора расшир крила,
слобода је Српству мила,
ти си свагда прва била,
ће се српска крвац лила".

Затим Драговић каже:

"Боже дај да црногорски богослови буду на дику и понос своје Господару и пијелом српском народу како у просвјетном колу, тако и на јуначком пољу". 55)

У "Сеоби Ивана Црнојевића на Цетиње" (малој приповијести из црногорске историје), Марко Драговић пише:

"...Цетиње, поље мукло као ноћ тихана, али славно као слава црногорскога јунаштва, славно послужи Црну Гору, сво четири стотине година; славни орао Душана Великога излијеташе из малог поља Цетињскога испод Орлова крша, те за собом вођаше Црногорце у бој, за народ свој, да Црногорцима... сване, да јарко сунце гране народу српскоме потлаченоме, поражене варварском силом..."

Драговић описује скуп главара, пред сеобу са Ријеке Црнојевића на Цетиње, на коме Иван Црнојевић говори;

"... Сила се турска примаче на ове стране и сво завлада див-

Љубав, братска слога

и благослов Бога –

пратили га свети,

да Косово свети...

Што ти Бабо велики почео,

да Бог да нам, књаже, ти дочео:

све Душана земље што су биле

престолу се твоје поклониле!

А твој златни Грб

пољубио сваки Срб!

С мора до Дунава

И до Цариграда

опет Српство мило,

с тобом једно било..." 56)

Ковачевић је објавио ове стихове поводом 200-годишњице куће

Петровића:

"... Слава вама, освјештане жртве,

на олтару Србинског свјета -

носиоци, мушки држиоци,

од Косова српских аманета!

Али славна дјела и имена

благородне куће Петровића

Ње владика, књажева, војвода

и Ње храброг рода Обилића;

човјечанство чуваће признање

у грудима харних потомака

догод буде Срба у свијету,

а у Срба људи и јунака..." 57)

У pjesми "Једној Црногорки" Ковачевић пјева:

"Кунем ти се главом мојом

и вијеком свога жића, –

и тако ми српске славе

и поштења Обилића;

Кунем ти се мишицама

црногорских соколова,

кунем патњом рода мога

од Косова – од вјекова;

и тако ми сваке мукe,

што је Србин претрпио..." 58)

Ф. Ковачевић у pjesми "Ловћену" пише:

"... Здраво да си, царе Србинових гора

пирамидо горда, врх сињега мора;

ти олтара српског браничу и штите,

ти сарано крви, за Српство пролите:

наша слатка дико, и надо и славо, –

хој Ловћене здраво!..."

У твојему крилу зачеће је било

свему, што је наше Српство прославило.

На мачу и перу, у сјечи и крви

не стидиш се никог – свуд си био први:

великих умова, великих јунака,

ти си српска мајка..." 59)

Јован Поповић – Липовац, у pjesми "Послије погреб", пово-

дом смрти кћерке књаза Николе, пише:

"Бог је хтио, Орле (односи се на књаза Николу - Б. Ј.)

чути патњу рода твог,

па на земљу послао је

анђелчића свог,

да Ти ћерку води дивну

на тај други св'јет,

да му прича, како тлачи

Срба туђин клет..." 60)

Милутин Томановић, пјева:

"... Напити се вина,

наљубит се мома;

наловити лова,

наиграти коња;

набити се боја,

крвавих меглана,

и насјећи глава

српскијех душмана; –

ускрснуто виђет,

наше Српство мило

па лећи, заспати

Књаз Никола Петровић Његош (1841-1923)

ном српском Зетом, колијевком Немањића славних..."

На челу поворке били су црквени барјаци. На једноме "бјеху изображени с једне стране свети аранђио Михаило – патрон – славнога дома Немањића, а са друге стране св. Никола – патрон дома Црнојевића. Трећи барјактар носаше народни барјак, на којему бјеше изображен бијели двоглави орао – грб Српске државе..."

Филип Ковачевић у "Нашљедниковом колу" каже:

"... Први бисмо, ћегод боја бисмо –

ће бисмо свуда задобисмо;

дика наша св'јету на видику

свуће био Српству на бранику:

Књаже Николај,

огњевити српски змај.

Војвода Илија Пламенац

и не дић' се више;
Богу просто било..." 61)

П. Поповић пише:

"Црна је Гора - што'но веле "тек јуче" - прекинула мучну и крваву борбу, коју је пуних 500 година јуначки водила: за вјеру, слободу и народност српску.

Докле су друге државе јевропске златним словима биле-жиле у својим историјама разне напретке, у доба свога мирног развића учињене, дотле је Црна Гора, увијек стојећи на мртвој стражи напрама непријатељима српскога народа све једнако била уточиште оних српских витезова који у историји српског народа уопште, Црне Горе на особице, све важније догађаје и учињене напретке, обиљежаваху – не пером и мастилом, већ оштрим андарицама и врелом крвљу, а славу њихову по свијету не разносаху новине, већ стари гласовити чисто српско-народни гласник; јасне гусле јаворове..." 62)

П. Поповић у пјесми "Молитва Светом Сави", вели: 63)

"Свети Саво, заштитниче,
српске цркве, српске школе;
Свети Саво угодниче,
црногорска т' чеда моле,
заштити нам Црну Гору,
нашу милу отаџбину;
оснажи је, благослови!
Дај јој моћ и величину;
дај јој маха и полета.
Српска чеда сва те моле:
мученичко Српство спаси
од неслоге и свих зала,
с којих пати, – и с којих је
царевина српска пала;
опрости му све гријехе;
добрим га путем води;
дај му снаге за нов живот,
у јединству и слободи..."

Радоје Рогановић - Црногорац у пјесми "Пред Св. Василијем Острошким" пјева:

"...У Острошкој греди на висини
Манастир је светог Василија,

ка којему ради молитава
са свих страна лети Србадија!
Иду к свецу Срби гомилама
да од њега помоћи затраже,
и његовим светим благословом
да срдашца и душу оснаже!..." 64)

У поеми "Ропство владице црногорског Данила Петровића Његоша у Зети – почетком XVIII вијека (1887), Рогановић пјева:

"Усред Зете, мјесту Српској,
подиже се црква света,
од како је постанула,
има близу двјеста лета...
Скупио се народ српски,
са свих страна равне Зете,
скупио се око цркве
богомоље ове свете...
Мили Боже, дивна станка
у средини Зете равне
Срби стоје уз владику
Црне Горе, земље славне...
Зазвонише јасна звона
глас разносе на све стране
да у цркву Срби лете..."

У поеми "Ободска прослава" Рогановић каже:

"... Овог часа и овога дана
небо се је трипут мијењало:
прво бјеше ведро и весело,
а потома мутно и облачно;
само бјеше ведро над Ловћеном;
послије небо свеколико
обуче се у дивној свјетлости.
Ту промјену свода небескога,
поврх славе народа српскога,
толковаху Срби мученици:
Што је небо најприје сјајно било,
то је сада у 'ви час значило,
да је негда Срб слободан био,
кад је Душан цар силни живио.
А што поста мутно и облачно:
то је брате, мој мили, значило
да је Српство у ропство потпало,
послије тужног боја косовскога.
А што небо над Ловћен сијаше;
то је овог пута пресказало
Црне Горе витешку слободу
која сија од петстотин' лета.
А што се је послјије изведрило
но цијелом своду небескоме –
то је, брате, ови пут значило:
да ће Српство опет свеколико
туђега се избавити ланца..."

Поводом смрт књиџиње Зорке Петровић-Карађорђевић, Рогановић је написао пјесму "Умрлој вили" (1890). 65)

"Мртва лежи у горама вила
анђеле је к себи окупила...
Бјелој вили име јој је Зорка,
мајка јој је зора са Истока,
отац јој је српско сунце мило
што с' на Ловћен српски узвисило.
Браћа су јој онај понос сјајни,
о којему Српство наду храни!...
Сестре су јој оне звезде миле,
које но су Српство засв'јетлиле!..."

Ево одломака из стиховане драме Радоја Рогановића "Царев Лаз" (1892):

Владика Данило (сам):
"Ој, ти мили српски роде,
који живиш без слободе,
да л' ћеш дуго јоште тако
у ђаволски стајат' пако?...
Ах, да ми је виша снага
да на српског,
јурнем врага!
па да јекну српске горе:
"Ево Данил на злотворе..."

Ах, да хоће Српство ц'јело
на душмана устат смјело,
синуо би наш крст свети,
полумјесећ пао клети...
Само један Господ може,
дати, да се Срби сложе...
Сваког дана гласови ми стижу
да се Срби на коцима нижу!
И да главе с рамена им лете,
свуд ће душман са њима се срете...
Мука стигла Србе на све стране;
Српство клону, оста без одбране...
Мала сјенка Царства Душанова
сад је само наша гора ова...
И Зету су притиснули милу,
по њој гњаве Србадију чилу;
гледао сам својијем очима,
какве муке сада су на њима..."

Избјеглице из Зете:

"Па збогом Зето, па збогом мила
у Црну Гору идемо ми...?
Борићемо се као јунаци,
уз браћу нашу горштаци те;
док по свом Српству се проспу зраци,
слободе миле, златне, свете!"

Милица, девојка Зеханка (Турцима):

"Српкиња се је свака заклела,
љубит само Србина смјела...
Памтите добро: ја сам Српкиња
за коју част је прва светиња..."

"Глас Црногорца" (1. мај 1899.) објавио је пјесму, посвећену умрлом Радоју Рогановићу Црногорцу:

"Као јунак, о пјесниче,
водио си борбу врућу,
оштрим пером бранио си
српско име, српску кућу.
Па сад спавај - одмори се!
Нека' ти је вјечна хвала
хвала оној српској мајци,
која те је Српству дала..."

Никола Љубиша, на рођендан црногорског престолонашљедника пјева:

"Двадес'т осам сретних љета
Твога славна рођендана,
с поносом те Србин срета,
надо наша, зв'јездо сјајна
Да нас водиш светом циљу
свесрпскога загрљаја
нас у срећи и у миру,
да Твог дома дух напада..." 66)

Митар, са Његуша, у "Поздраву Црној Гори" 67):

"Поздрављам те српска зоро,
мајко моја, Црно Горо!
Оштри мачу, љути громе,
муњо сива и полеме:
душманина
тирјанина.
Осветниче,
Посветниче
и Марице и Косова -
Величанства Србинова...
Поздрављам те, царевино,
од слободе свих вјекова!
Уточиште, домовино, -
мученика, витезова.
Црна Горо,
сјајна горо,
Србу драго -
свето благо!..."

Ђуро Перовић, у пјесми "Богу" каже да од "Творца" неће тражити ни сребра ни злата:

"Већ слободу, слободу ми Српству пружи,
које за њом из одавна
непрестано тужи...
Молим Ти се, Творче св'јета,

чуј ми молбе глас:
измученом српском роду
што пр'је пошљи спас..." 68)

Радомир Кривокапић Орлински, у пјесми "Косовка" опи-сује "мому саму", која "купа лице у сузама": "Косовка је мома ова", што последије боја на Косову лијечи рањенике. Аутор позива "мому красну" да "српска остане вила", да Србима буде "водиља у муканама". Јавор - гусле узми, те извијај звуке! њима Србе моје ти увијек буди". И на крају: "Срба само спашће прегнуће и слога".

Орлински у пјесми "Краљу Николи о јубилеју". 69)

"... Кроз Харибле, Сциле размах'о си весло,
бурним океаном водећи те Бог;
народности својој ти велико гесло,
пред свијетом носиш, у вис диже ког
на врхунцу томе,
Србин сад и прије
у блијеску твоме
долазио није..."

Ти Тронове с Троном
племените крви
веза јако споном
оста Србин први..."

У пјесми "Освећено Косово", Кривокапић каже:

"... Народе српски, славни, на празник новог доба
покупи кости свете и прах свуд расијани
и вјечни мавзолеј подигни изнад гроба,
пред којим на кољена погнуте главе стани,
и одај хвалу, славу у новој борби палим -
с борцима преосталим.

... Испреди, моћна руко, жице сунчаних зрака
за појас изатканих слоге од чистог злата,
великог Српства да се њим пише снага јака;
задојен једним мл'јемом да љуби брат свог брата,
стољећа сахрањених у тужних љета гривни
да тражи наук дивни..." 70)

Љубомир Булаговић у пјесми "Слободној српској омладини":

"Омладино, надо мила,
и уздање рода свог,
де рашири лака крила
лати мача пламеног.
Са Ловћена и Авале,
гдје слободе сија зрак,
хај, полети загрљена
и растјерај густу мрак!
Тјерај таму, таму клету,
што одбија брата твог,
и покажи цј'елу св'јету:
има рода србинског.

Кажи св'јесту: Срба има,
још Душанов живи сој,
што ће платит душманима,
по заслуги њиховој..." 71)

Владимир Кагурић поводом појаве "Луче" (јануар 1876):

"Од Косова до данашњег дана...
гдје гњијездо слободе се храни;
гдје се стјечу српски осветници...
на мејдане многе опробане...
Па срећно ти - нека срећно буде
свака мисо започетог рада
дуго цвала - Српство његовала
од Истока право до Запада." 72)

Стеван Бешевић, у пјесми "Крај огњишта":

"Измаглене удолине
шаренијех мојих снова,
потмуле сам гласе чуо
старих Срба - витезова...
И све ближе и све ближе;
док никоше из тог мрака
силне сјенке витезова,
старих Срба и јунака..." 73)

Шако Петровић у "Поздраву Друштву акционе никшићке штампарије;" 74)

"У бијелом Оногошту
родољубље смјело креће,

Књаз Никола и

књагиња Милена

Бог им добре дане дао,
вазда били добре среће.
Његова су крута њедра
пуна миле Србадије;
труд не жале, жртве дају,
за просвјетне штампарије...
На посао узданицо!
Црна Гора жељно чека
род да над њом излијете
као вале бујна р'јека,
да прецима нашим врлим
достојно се одужимо,
да с поносом и са славом
милом Српству послужимо..."

Саво Вулегић у приповијести "Попа Јака гријех" 75) пише:
"Попа Јако с неколико својих четника отишао је да освети Андрију. Његов ваздашњи ухода Глиго из оближњег прекограничног села навео га на српског крвопију Тафил Аса, који је са својим јединцем сином радио на својој њиви, у Говеђем Броду и ту ноћио..."

Омашком убију Зећанина:

"Уочи оне ноћи, кад је Тафил Асо хтио погинути, његов је син био отишао кући, а замијенио га сусјед му Србин!..."

О попу Јаку аутор пише:

"Не би се пожалио или повеселио, а некако омекао и као да се своје сјенке стиђаше, и као да се бојаше, да га и она не прекори што је невину српску крв пролио..."

У приповијести "Кад оно Портартур пале" 76), Вулегић описује разговоре у Зети о руско-јапанском рату:

Нешо Савелић:

"Нека збори ко што хоће, – опет ће Нешо све храбрије, – али ја Русу те работе нимало не бегенишем. Иде, да ти кажем, на Јапану, а пусти те Бизмарко, тамо му вук и мртвومه пут претекла. У Берлину даде Босну и Херцеговину Ћесару, који није за њих ни фишека мучио, но их јадни Србо све окрвави..."

Нешо наставља:

"... А не би како ја мислим на моју махниту памет, но да је и трети дио од овога, што је на Јапану просуо, похарчио овамо,

скинуо би Србину црну капу, коју од Косова кукавац носи, све зарад молећи Бога Русу за добро..."

Ајде нека и то зло – грдно и прегрдно зло за нас што пусти да Бизмарко Босну и Херцеговину готове дадне Ћесару, али барем што не прекиде ону стругу између нас и Србије?!... А то је мога, колико могу ли ја сал овијем прстом махнути!"...

Драгашевић у "Јеци од гусала":

"... Од онога дана чемернога,
кад је српско пропануло царство,
на Косову пољу јадовиту
Србин трпље муке свакојаке,
од Турака грдних зулумћара...
Српско благо у турским рукама
турски коњи српске газе мајке,
нигђе мира за Србина нема,
нигђе станка ни весела данка,
код својега толикога блага
Србин поста убого сироче..."

Слободан Горштакoвић посвећује ове стихове престолонашљеднику:

"На хоризонт српског неба
заблистала звијезда нова,
која к'о буктиња Феба,
сја са скиптра Србинова...
Ал' то није з'вјезда која
с тмурног неба земљу грије,
то је колос српскога соја:
Данил - Ускрс Србадије..." 77)

Мићун Павићевић у пјесми "Цару јунака – вођи горштакoг Николи I":

"... По стољећа бурна и крвава
носиш скиптар и перо у руци;
за Род српски, понос му и права,
смјело бродиш по таласима худи...
Са Ловћена, Шаре и Авале -
гдје се бере за тријумфе цвјеће,
српске виле вјенче су ти слале,

које нигда увенути неће...

Српски народ спомен ти подиже
и искрене молбе к небу диже
да пир славиш и осамдесете..."

Павићевић у пјесми "Освојење Скадра":

"... Пошто Срби Турке саломише
и градове њине освојише,
у Скадру се Турци затворише;
Срби на њих огњем навалише...
Краљ Никола презире блокаду
и европску глупост и параду;
Црногорце на Скадар предводи:
"Ко је јунак, Српкиња га роди;
нека за мном лети и погине,
Скадар је град наше дједовине;
не дамо га док траје једнога..." 78)

Новица Николић посвећује ове стихове краљу Николи:

"... Иако су Твоји преци
били феникс српске среће,
српском роду Ти си дао
за будућност снаге веће,
да Срб сваки буде змај, –
тврдим зидом од морала,
што је Твоја мудрост дала,
за будући окршај...
Срећна мис'о Твоји жеља
стече мноштво пријатеља
за јединство Српства Твог,
гдје је извор Твојих снова..." 79)

Душан Ђукић у пјесми "Спасовдан":

"... Под знацима новог крвавог доба
у крви ће лећи лав са ових страна
да почине покрај понорнога гроба
чим загрије сунце без крви и рана
и донесе осмјех српског Спасовдана..." 80)

Мило Јововић националној застави:

"Заставо српска, заставо мила,
увјек си Србу ти драга била
и бићеш вазда док траје свјета
јер си за њ света..."

Србин те сваки поштује, цјени
жив не допушта да те ко пл'јени
ће год се борба крвава лила,
ти си се вила..." 81)

Јововић у пјесми "Онамо браћо спремајмо ход":

"О, српски синци и витезови,
на ноге сада устајмо сви;
авај, још звече ропски окови,
мачем их снажно раскин'мо ми.
Онамо браћа наша примила
болове трпе вјекова пет.
Ропска им тама обзорје скрила;
азијски душман гњави их клет..." 82)

Јововић у пјесми "Домовини":

"... Гојиш, њивиш див јунаке,
осветнике Видовдана,
разасипаш сјајне зраке
око твога кршног стана...
Стотинама тешких лjeta
тебе бранит Срб је знао,
и твоја је брда света
једног родства сачувао..." 83)

Љубо Мићевић у "Ослободитељима":

"Вама хероји земаљски који не можете више слушати црне
и тужне гласе потлачене и понижене раје српске, него
дивовски, као горди лавови полетисте, препородисте постој-
бину своју, петвјековну робиницу тужну – вама пјевам ја пје-
сму ову..." 84)

Б. Грахован у пјесми "Призрену":

"Горди Душанов граде! гдје Србин гњездо вије
огњиште наше слатко, гробницо Османлије...
Симболи народа српског у теби и сад стоје
нижући славне вјенце ратничке ере твоје.
И високо се диже, у виду сунца, сјајна
витешка борба твоја, крвава, мукотрајна,

– у њој српска мишица разори турску силу
и диже на твој бедем заставу своју милу..."

**Митар Косановић у пјесми "Устанак у Херцеговини" 85) опи-
сује догађаје у 1857. години, кад су 20 херцеговачких калуђера и
34 кнеза тражили помоћ од књаза Данила. Овај је у Херцеговину,
која је тада обухватала и никшићки, дурмиторски и пљеваљски
крај, упутио јединице под командом сердара Перише Матано-
вића:**

"... Чују Срби сиротињу рају,
Како пишти јадна по Рактима,
Од невоље, херају је Турци
Па не могу срцу одољети
Хоће Срби да заметну кавгу,
Ал' бесједи Периша сердаре,
Матановић испод Буковице:
"Полако те; Срби витезови;
Е ћемо се дивно разредити
Како ћемо Турке предобити
И сиротну ослободит рају..."

Косановић овако описује бој:

"Гину Турци, гину Црногорци;
По сриједи бежи и сердари,
Попадали пољем рањеници.
Кад виђоше и Срби и Турци
Слећеше се као мрки вуци,
Ал' ће Турци посјећи сердаре,
Да им носе на Љубиње главе...
Али Срби аге и бегове,
Да им носе на Цетиње главе..."

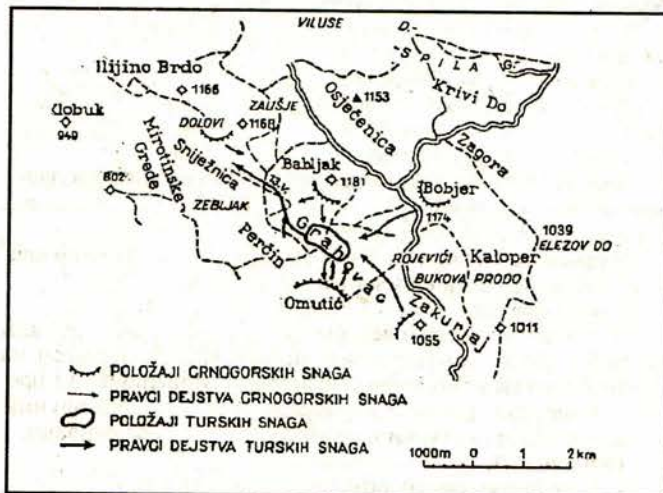
Стеван Ђурашковић у "Љешком колу":

"... Љеш се свагда поносио
гором, брдом и старином,
сињим морем, пољем равним,
и дивотном околином,
док у руке славних зетских
Владаоца он бијаше
и слободом милог Српства
самог себе красијаше...
С болом душе Љеш је клео,
дан кад њега душман узне,
и с уздахом проливао
непрестано своје сузе.

Све до дана кад се сташе
иза њега војске двије
задојене слогом светом
Црне Горе и Србије..." 86)

Ђурашковић у пјесми "На гробу Сава Митрова Лековића":

"Знадем, смрти, да је тебе
подложна ти душа свака,
знадем и то тужна да си
ал' свакоме подједнака...
Како Србин сложено сада
Османлију туче, бије,
како злотвор гледа сада

Битка на Граховцу (1858)

Српство силно као прије...

Ти га смрти из нас узе
ал' од шв'јећа неувелог
поставиће српска вила
на гробу му једно перо..."

Ђ. Ј. Радоњић у pjesми "Јевросиме син од Скадра". 87)

"... Тако је тако! устаде Србин, крвца се проли,
Из којег сави вјенац вјечите славе своје,
под којим несташе сузе, срца и душе боли,
почеше тећи дани који слободу, срећу и славу броје..." 88)

Шпиро Огњеновић у "Братским побједама":

"Ево света ура дође,
да с' оките Срби славом;
слогом братском два владара
Краљ Николе мудрог главом...
Осветише нам Косово,
српске земље повратише;
Нема Срба са те стране,
да сиротно сад уздише...
Сунце јарко, грије свуда
браћу Србе и Бугаре;
па и Грци соколови
сад душмане такамаре." 89)

Перо Јововић у pjesми "На глас о погибији три официра (код Скадра)":

"... Сјетише се прошлог доба,
повјеснице српске старе
преци наши како славу
задобише на ханшаре...
Нек је слава витезима,
који тако храбро гину
за крст, вјеру и слободу,
и за српску постојбину..."

Јововић у "Војничким pjesмама":

"... Бој се уби, крв се проли,
но бојишту глава зјева,
а Јовану капетану
оштра сабља јоште сјева...
Немилосно сјече Турке,
старе српске зулумчаре –
с'јече Јован, сјетио се,
повјеснице српске старе...
За освету палих, српских,
вitezова и јунака
тужне раје, сирочади
и кукалих њиних мајка..." 90)

Петар Церуновић у "Српским побједама":

"... Затресе се земља са истока,
облак иде на Балкан планину
гром загрме с Ловћена планине
засјеваше са Авале муње
полећеше са планине виле,
пробудише Србе вitezове
пробудише Грке и Бугаре...
Сад да причам за Србе јунаке,
јер сам с њима у боју одио
о њима ћу знати понајбоље:
на бијелом граду Куманову
војску води Путник војевода...
На Беране тврдој качаници
војску води Вукотић сердаре..." 91)

Михаило Балетић у "Војничким pjesмама (о погабији Мојаша Вукотића на Бардањолту)":

"Слава ти, слава! твојему паду...
катунски орле с крвава Чева
Бе Србу хорда од вазда сјева...
Почивај мирно и миран буди
раја ће српска добити крила
славит' вас земља, мајка вам мила..." 92)

Вук Гојковић у "Ноћном стражару на Бардањолту":

"... Скадар ћути, у њеној тишини,
коју само страх створити може;
стражар стоји, брду на висини,
а киша му продире до коже...
Час премишља: дивно ли ће бити,

када послје оволико лета
српски барјак стари град окити,
и весело јекну звона света...
А час опет бродовља се сјећа,
Аустрија што у српско море
увезла га, да би стара срећа
служила је и у ове горе;
те да ово, што смо крвљу нашом,
претопили по хиљаду пута,
истргне нам, и с отрови чашом
умори нас као змија љута..." 93)

П. М. Чупић у "Балканском савезу":

"Петстотина лета муке и вапаја
од кад сузе лије сиротиња раја!
Петстотина лета муке робовања
што претрпије Србин - ох, да грозног стања!
И пружише руке један другом борци
(понајприје сто храбри Црногорци)
и створише савез слоге и прегнућа..." 94)

Филип Лопичић у "Црногорцу на бојишту":

"Кад се креће српска војска,
са Цетиња поља равна
испред двора краљевoga,
Краљ узјаха свога хата
и свакојег благосиља:
свемогућег Бога моли
да им срећу он поклони..." 95)

М. П. Иванишевић у pjesми "Црној Гори":

"Има више пет вјекова
Српско царство да пропаде,
и да сила османлијска
српској слави на пут стаде;
Душаново силно Царство
од Лазара утрабила,
и његове многе земље
са ногама погазила;
ал' све није погазила,
јер стијене Црне Горе
и хероји црногорски
остадоше да се боре..." 96)

3. ЦРНОГОРСКИ ДРЖАВНИЦИ, ПОЛИТИЧАРИ, ИСТОРИЧАРИ, ОФИЦИРИ, СВЕШТЕНИЦИ, ПРОСВЈЕТНИ РАДНИЦИ...

У овом поглављу су изводи из мањег дијела писама, говора и чланака црногорских државника, политичара, историчара, официра, свештених лица, просвјетних радника и људи других професија - осим владара, писаца и новинара. Обухватио сам све ауторе чији су ми текстови били доступни. Простор не дозвољава да објавим све дјелове текстова у којима је ријеч о народносној припадности, односно о националним осјећањима аутора.

Црногорски главари пишу руском цару Петру Великом, 21. октобра 1711. године (језик је за ову прилику осавременењен):

"... Ми, сва горе наведена племена и старјешине све ра-зумјесмо и Вашем царском крилу главе приклонисмо и Вашег посланика, Михаила Милорадовића примисмо за нашега команданта и пуковника. И како су били његови стари изабрани у прва времена при нашијех благочасти – вијек и свепочившијех царсвах српскијех, тако и ми са радостију примисмо врлога и храброга који се на боју добро понаша и нас око себе врло соколи..." 97) На стављеним печатима разазнају се имена: војводе Вукоте, кнеза Марка Вучетина, протопопа Вуксана, Драшка Поповића од Озринића, Вукоте Мрвалевевића, кнеза Станоја Милошева од Цетиња и Рада Шћепчева (брата владике Данила).

Септембра 1742. црногорски и брдски прваци пишу руској нарици, у име Црногорског збора, обавјештавајући је да је владика Данило поставио за "митрополита и повелитеља" Саву Ивановића Петровића-Његоша, који долази у Русију да "изрази оданост руском двору". Црногорски и брдски главари кажу да су "православно-грчке вјероисповијести, синови цркве источне, који се налазимо у српској земљи, у предјелима македонским, тј. у Скендерији, Црној Гори и Приморју..." 98)

У писму црногорских главара поглавару Мале Русије, 1752, каже се да су они "у далеком странама српске земље, у предјелу црногорском". 99)

У одговору которском провидуру Јустинијану Берту, 24. октобра 1756, црногорски главари кажу да су "православне вјере хришћанске и закона цркве источне, а рода честна и света славеносрпскога..." 100)

Јуна 1789, главари "цијеле заједнице Срба Црногораца" пишу руској царици Катарици II, и поред осталог, кажу да се надају "ми сироти Срби Црногорци да нећемо бити остављени... без помоћи, а наша браћа Срби, који живе међу Турцима, сваки час очекују помоћ од нашега славнога двора..."

... Кад бисмо имали организацију и цебану ми бисмо сву нашу славну српску земљу испод ига варварскога отелли, с нашом браћом Србима који се сада налазе наоружани: с намјером да ударе на непријатеља са свих страна...

... Сада сви ми Срби: Црногорци, Херцеговци, Бањани, Дробњаци, Костурани, Кучи, Пипери, Бјелопавлићи, Зећани, Клименти, Васојевићи, Братоножићи, Пећани, Косовци, Призренци, Албанци, Македонци и други овдје непоменути Срби молимо вашу најмилостивију царску личност да будете наш благодотворитељ и заштитник..." 101)

Црногорски и брдски главари честитају руском цару Павлу ступање на руски пријесто:

"... Црногорска и брдска наша словено српска заједница, стари и млади, паламо пред стопама Вашег Царског Величанства и искрено Вам сви ми честитамо, Господару, ступање на прародитељски и родитељски пријесто..." 102) Документ је написан на Цетињу 13. децембра 1796; потписали су га: гувер-

Поштанске марке Црне Горе, с краја XIX века

надур брдски кнез Петар Чарнојевић-Давидовић, гувернадур црногорски Јоко Радоњић, војвода Вујадин Вуковић из Цуца, војвода Симеон Ђурашковић из Цеклина, војвода Иван Пламеница из Црмнице, сердар Раде Маркићевић из Спича, сердар Старога влаха Адријан Рајковић, сердар Лазар Мандић из Комана, Томо Шуговић из Братоножића, сердар Андрија Вукасовић из Грахова, сердар Гаврило Гвозденовић из Посавља, сердар Миња Бошковић из Катунске нахије, сердар Николај Лазаревић из Климената и сердар Станко Зотовић из Хота.

Истог дана, кад је послата честитка цару Павлу потписници честитке написали су следеће:

"Пуномоћије

Издато вјерном обервојводи наше црногорске и брдске заједнице и венецијанском пуковнику грофу Николи Чарнојевићу-Давидовићу, благородном сину нашег гувернадура, да бисте се Ви господине обервојводи Давидовићу, представили у наше име Његовом Величанству Императору Русије, и молили за нас Словено-Србе који живимо у Црној Гори и Брдима, и идемо стопама својих предака, који су увијек вјерно служили руској империји од Петра Великог и прије..." 103)

Гувернадур Иван Радоњић пише, почетком јула 1789, руској царици Катарици II:

"Сада ми сви Срби из Црне Горе, Херцеговине, Бањана, Дробњака, Пипера, Бјелопавлића, Зете, Климената, Васојевића, Братоножића, Пећи, Косова, Призрена, Албаније, Македоније, припадамо Вашем Величанству и молимо као милостива наша мајка пошаљите к нама кнеза Софронија Југовића, а послије тога ми ћемо доказати Вашем Величанству шта ћемо кадри бити учинети противу љутог непријатеља и тирјана свега хришћанства". 104)

Црногорски главари пишу 1792. млетачком Сенату:

"Ми смо хвалећи Бога свијет од вјере и од закона православнога грчкога, језика и славнога јунаштва српскога". 105)

Гроф Чарнојевић-Давидовић пише, 29. јуна 1797, неком руском државнику:

"Опростите што сам се осмјелио да Вас подсетим на молбу коју сам предао лично Његовом Царском Величанству и у којој је истакнута свесрдна жеља Словено Срба који живе у Црној Гори и Брдима да ступе у службу руског императора..." 106)

Никола Чарнојевић-Давидовић, изасланик владике Петра I, пише, 1798, руском цару Павлу:

"Још император Петар I позвао је црногорски словеносрпски народ граматама, преко својих посланика Михаила Милорадовића и Ивана Лукачевића, да ратује против Турака..." 107)

Гаврило Поповић-Корјенић, пише војводи Мирку Петровићу, 1858:

"И цијелу Вашу господску десницу, храбру побједницу од Граовца и прије Граовца. Браћо Срби и српска господо, нема лета без Ђурђевога дана и добитка без Војводе Мирка, Петровића двора господарског, српскога отачества..." 108)

Војвода Миљан Вуков, вој Војводе Васојевића, пише 12. децембра 1870, Јовану Ристићу, краљевском намјеснику у Србији:

"Мили и поштовани пријатељу, ја Вам давно нијесам писао, али опет моје срце вазда код Вас, ја као и остали српски народ очекујем од Вас и од Србије да испуните народну наде. Ви сте главар српске снаге, на коју се ми сви тврдо уздамо, па зато ми сви Срби који желимо да се што прије ујединимо пружићемо Вам наше руке и помагаћемо Вам у том великом послу колико год можемо.

Задајем Вам тврду вјеру да ћу ја први са мојом браћом Васојевићима скочити чим чујем да први топ на Дрини пукне, па ко други стио али не стио.

Књаз на мене праведно сумња и држи да сам ја мост између Србије и Црне Горе..." 109)

У писму сердара Рада Пламенца, 5. априла 1874, каже се да "сваки Србин, који има српскога осећаја љуби своје племе, тај љуби сваког поштеног Србина, јербо нема чојка, који сачињава једну породицу, а камо ли једно племе, него вишина једнија мисала, жеља, тежња, сачињавају племе, пак какви су ови онако је племе. Нас Срба нема много оваквија из многог узрока и препона; ту је стварност, поцијепане, немаштина, а има још доста порока и препона..." 110)

Четврт вијека доцније, сердар Пламенац пише:

"... Пошто је наша стара Зета потпала под турску царевину, народ је у њој трпио сваке муке, али је чувао српско име, вјеру и обичаје српске..."

Срби су како по осталим српским крајевима, тако и у Зети, бранили, како су и колико могли свој језик, име, вјеру и обичаје српске, у чему их је највише упућивала и крјепила Српска патријаршија - пецка, са подручним свештенством чисто народним..." 111)

Лазар Балтић, пише књазу Николи, 2. септембра 1875:

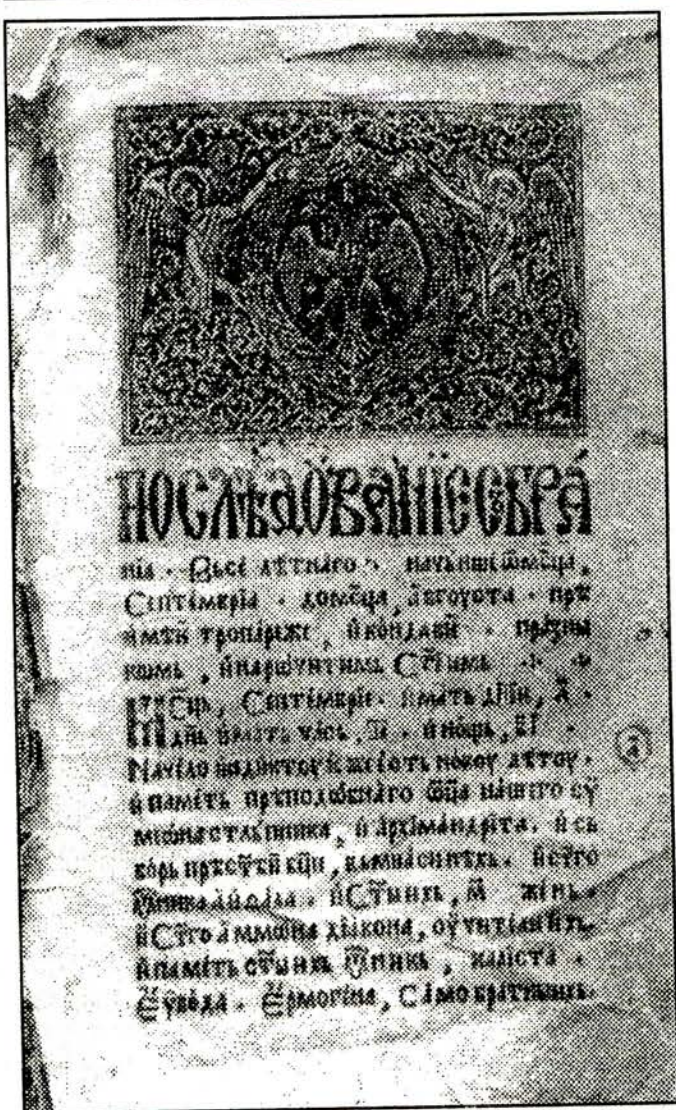
"Јављам Ви за устанак прошњенски. Чим сам доша одма сам с двоје момчади међу Прошњенце отиша и скупио њи у планини и ту сам и' искарао и показао како се Срби бију за сваку страну и они су одма рекли, да би одавно устали да су имали с ким. И што нијесу за калуђером пошли они кажу да им он никаква реда није показа, него ји је силом нагонио..."

Војвода Машо Врбича упутио је позив Црногорцима и Херцеговцима у Србији, да се јаве у Црногорско-херцеговачки летећи кор, под његовом командом, за учешће у рату Србије против Турске 1877:

"... Дакле, свиколици гдје год вас има у редовима Српске војске или по унутрашњости Србије, који се осјећате вриједним личношћима имена Српског, који схваћате зашто се развио овај крвави али свети рат са старијем српским крвником - Турцином; који сте лични са узоричног јунаштва ваших дједова, очева и браће, који данас добијају сјајне побједне по Херцеговини и Албанији, и Србима образ освјештавају - ви сви, соколови, одмах похитајте на Делиград..."

Професор Филип Радичевић пише о Пивском манастиру и његовом значајности:

"... У другима народима, ако се потреба и не осјећа у овима духовнијема расадницима који подгријевајући религиозно осјећање служе за очување вјере и народности, доиста су за српски народ сви манастири наши остали духовне

Странице псалтира из 1494. године са грбом Црнојевића

спасавајуће лађе, које смо и данас дужни чувати и помагати по свима земљама гдје Срби живе”.

Радичевић је записао да у Пивском манастиру има 17 “немера и појасева сребрних које су умјетници српски израђивали”. Навео је да има 48 србуља, које је “летимиче све прешао, но исте потребују од стручног српскога књижевника много веће посматрање и проучавање, да би се могао значај сваке поједине србуље и старине јавности предати, како би сваки видио колико књижевно благо у Пивском манастиру почива”. 112)

Учитељ Станко Булатовић пише о ровачком војводи Вуксану Булатову:

“... По свим крајевима наше домовине, особито у родном мјесту овог Србина, много се о њему говори у причама и пјесмама, и његово се јунаштво, као год и других старијих јунака, уз гусле и у причама прта натприродно, називајући га “побратимом вила”, тврдећи да је имао “крилату коња” итд... 113)

Војвода Шако Петровић, председник Црногорске народне скупштине, 1906, каже:

“... Витешки наш народ демократске Црне Горе и уопште сав српски демократски народ, вазда је гледао, да достојно поштовање ода својим великанима и оним генијалним духовима који су дика и понос српског народа. Међу те великане спада и наш узвишени Господар Књаз Никола I. 114)

Адреса Црногорске народне скупштине, у одговору на бесједу књаза Николе, 1906:

“... Црна Гора је била, јесте и треба да буде гнијездо српских јунака, и ми с радошћу констатујемо да нема жртава које народ не би поднио за спрему наше храбре војске!..”

Народно представништво жели да између двије српске слободне земље - Црне Горе и Србије буде пуна солидарност.

Јер одржавање сталних братских веза са једнокрвном браћом у Краљевини Србији гаранција је боље будућности српског племена...” 115)

Историчар Живко Драговић, у чланку “Чешким соколима” вели:

“Много је времена прошло, од када су се оно Карло IV Чешки и Стеван Душан Српски у преписи називали “предрагом браћом”. Много је мучних дана набројио народ чешки, и још више их је набројио наш српски народ, понајвише, пак, овај дио његов, наша малена и кршна домовина Црна Гора, којој је досуђено било, да буде једина носителница Српске државне идеје, и кроз дуги низ вјекова једина представница слободе на југу од Саве и Дунава...” 116)

У резолуцији Цетињана, усвојеној на демонстрацијама против Аустро-Угарске, која је објавила економски рат Србији, каже се:

“Цетињско грађанство, вјерно идеалима, који све Србе одушевљавају, и готово да за њихово остварење поднесе и најтеже жртве, душом и срцем учествује у борби браће из Србије за економску независност њихове уже отаџбине”.

Цетињани су убијени да ће “браћа из Србије истрајати у започетој, праведној борби са непријатељима српске и балканске независности и да ће сви Срби сложено и прегалачки радити на остварењу идеала народа српског...” 117)

Поводом смрти Милутина Вујисића, у америчким рудоконима, породица је објавила јавну захвалност:

“... Сматрамо за дужност, изјавити овим своју скромну благодарност, Друштву “Бој на Морачи”, као и цијелој нашој браћи Морачанима, Ровчанима и Васојевићима и осталим Србима у Бјут, који у том далеком свијету испратише покојника до вјечне куће...”

Свима и свакоме топла захвалност ко год нам ма којим начином притече у помоћ да што лакше издржимо бол и тугу за нашим никад не заборављеним покојником, којег је има већ четири године, несрећна судбина повела у ту проклету земљу... 118)

У расправи о “Бомбашкој афери”, 119) на сједници Црногорске народне скупштине, 28. јануара 1908, посланици су рекли:

Поп Крсто Поповић:

“... Сав наш народ овамо, као и онај у Србији, увјерен сам, увијек је тежио да између двије братске земље, које су позвате да теже ка остварењу једног истог циља, влада братски споразум и што веће нераздрвојно братско зближење! Некадашњи састанци наших владара порађали су у срцима једнога народа, у обије земље, неописиву радост и наду за што бољу будућност Србинову...”

Ја не знам, господо, наше залагање од стране Србије, за браћу под туђином, кад званична Србија допушта да се из пријестолнице њене ради на уништењу једног слободног дијела Српства, Црне Горе и њеног Господара, који се цијелога свога вијека залагао за срећу Српства, за свесрпску идеју...”

Ја мислим... да данашње вође народа у Србији са таквим својим поступцима... навукују одговорност према заједној мисли Србиновој; навукују одговорност пред сјенима свијех српских мученика, а наполе пред сјени Карађорђа, претка данашњег српског краља, пред сјени светог Петра и осталих наших владара и мученика...”

Јово Поповић:

“Пошто сам и ја један од онијех који су пролили истинске сузе радости оног дана кад су се српски владари загрлили на Цетињу, морам у данашњим жалосним приликама у којима се наше Српство налази да узмем ријеч и да дам овдје одушке своје учивијељеном срцу...”

Поп Илија Каничић:

“Много бих имао да говорим против тирјанства владе у Краљевини Србији, а никада не могу, као што малоприје казах зажалити што сам као српски свештеник из моје миле домовине Црне Горе, провео тамо пуних 11 година, јер иако ме влада толико гонила увијек сам нашао утјеху у народу...”

Кад су у питању битни интереси једне или друге српске независне земље, не би се требало ослањати на прописе законске (мисли на правдање владе Србије због чега не може изручити Црној Гори оптужене у “Бомбашкој афери” - Б. Ј.), јер у таквом питању кад наређују закони, престаје братство...”

Саво Кривокапић:

"Сваки је Србин могао уочити жалосну појаву, да се од некое времена из Биограда, преко извјесних листова агитује против Црне Горе и њених светиња... Онаква агитирања заслужују да изазову гнев народни, да им избију из главе све оно што виде да је на штету српског народа. Прошлост нам казује да није никада био крив српски војник за несреће које су наодиле српски народ од вјекова, но су криви они, који су из славољубља или користољубља знали народ српски поцијепати, те тако растројену снагу српског народа вазда су предавали у корист непријатеља..."

Мирко Мијунковић:

"... Нећу почети чак од онога доба кад су велики књаз Михаило и књаз Никола сложено и заједнички радили на ослобођењу Српства, него ћу почети од другог доба, од доба, које је обиљежено у Србији борбом за препорођај унутрашњих прилика..."

Помпићући сусрете између књаза Николе и краља Александра Обреновића, Мијунковић вели да је тада мислио "сваки Србин, да су настали свијетли и срећни дани за српску будућност".

Ристо Бошковић:

"Ја нијесам никакав говорник, али осјећања мога срца као Србина и Црногорца, не даду ми да и ја овом приликом не проговорим неколико ријечи."

Мислим да нема ниједног Србина ма гђе он био, који српски мисли и осјећа, у чијим грудима бије српско срце, који са болем у души и гнушањем не осуђује паклени план српских изрода, који су хтјели да униште ову славом овјенчану земљу и њене идеале, да упропасте славну династију Петровић-Његош... Уништити ону династију, која је срећно и славно владала више од 200 година овом земљом - земљом у чијим се горама кандило српске слободе и независности није никада угасило...

Славни су ови крши: они су Српству дали много с чим се оно поноси и с чим ће се вазда поносити. Они ће и од данас бити у Српству оно што су били и до данас, а то је: нада, понос и слава Србинова..."

Живко Драговић:

"... Историја српског народа, износиће нам иначе нашу славну прошлост, износи нам, на жалост, и то да се код нас могао наћи од времена на вријеме и покоји мутимир, који је тровао нашу народну срећу... Свјесни су у Србији ваља тога, да Црна Гора и Србија чине нокат и месо и да би са пропашћу једне морала неминовно слиједити и пропасти друге... Црна Гора је исувише тврда да би могла пропасти. Она је 500 година била чуварка српске државне мисли..."

Саво Вулетих:

"Црна Гора и Србија нијесу и не смију бити само своје, од њих имају дијела сви Срби гдје их је год, на шта двије српске узданице не смију ни тренутка заборавити..."

Да, ми данас, на велику нашу жалост, на жалост свијех честитијех Срба, не само да не можемо пјевати химне слози Црне Горе и Србије, него јој морамо, кад се већ о томе ријеч повела, запјевати елегију... Тијем теже мора нам ово пасти на душу што имамо знакова, да ћемо још дуго и дуго запјевати жалопојке на развалинама слоге између двије српске државе, а како је данас жалосно то констатовати, жалосно по цјелокупни српски народ.. Ми и Србија расправљамо међусобна питања, баш кад би требало да смо најсложнији, кад би требало да заједнички употребимо и пошљедњу своју снагу у одбрану не само своје државне егзистенције но и у одбрану егзистенције цјелокупног српског народа..."

Не може... ни ријечи бити о томе да је могућ и најмањи антагонизам између народа у Србији и народа у Црној Гори, јер је то апсолутно један народ, са једним те истим мислима, жељама и осјећањима, са истовјетним идеалима – то је у свему једна нераздвојна цјелина..."

Ја сам обишао Србију унакрет и свуд сам тамо нашао истовјетне онакве душе какве су и код Зећана, међу којима сам се родио. Србин осјећа бол и радост брата Србина, ма одакле он био, народ наш једнијем духом дише и требају му само добре водиле..."

Црногорци, потомци вјековнијех заточника српске слободе, морају у љубави, опште-српској слози и преко ње к опште-српској слободи предњачити!"

Поп Иван Јовићевић:

"... Догађај овај ужасно је сваког Србина, запрепастио је душу свакога Црногорца и ранио срце свакога правог сина ових наших славних гора..."

Ђуро Дрецул:

"... Књаз Никола није био само заштитник Црне Горе него и Српства, и сви у Европи гледају у њега као у таквог..."

Црногорска влада у отвореном писму влади Србије, из јануара 1908, 120) каже:

"... У раскомаданоме српском народу, већином под туђинском власти, постоје двије независне државе, Србија и Црна Гора, са народним Династијама, које су у крвном сродству – што благотворно дјелује на осталу прекограничну нашу браћу, снажаћи у њима националну мисао и наду у њено остварење..."

Осим тога дјеловања на осталу нам браћу прекограничну, братски споразум између Србије и Црне Горе утростручава њихову снагу и њихов значај на овој тешкој тачки између Истока и Запада према сусједним нам народима, и зато највиши интереси српског народа императивно захтијевају од нас, да с највећом бригом његујемо искрено братимство, међусобно да уклањамо све што би могло шкодити, и по могућности да га све више утврђујемо..."

У одговору црногорске владе, на ноту владе Србије, од 26. септембра 1908, 121) каже се:

"Црна Гора радосно прихвата пружену јој братску руку. Тешко стање, у коме се српско племе нашло због анексије Босне и Херцеговине, нагони књажевску владу, да се одазове позиву краљевске владе, да се баца вео заборавом преко свију несугласица. Књаж. влада, која никако није престајала давати изразу своје дубокоме болу због поменутих несугласица, искрено се радује таквој родољубивој одлуци краљ. владе. Црној Гори се тим ставља на расположење једно од најјачих средстава за службу њеном позиву и за одлучење дуга Српству, а књаж. влада даје се потпора за одлучивање рад на општем српском добру, који може бити успјешан само онда ако представници обадвију српских држава буду ишли раме уз раме у питањима општега српскога значаја..."

У Меморандуму црногорске владе влади Србије, од 3. октобра 1908, 122) вели се:

"... У овим тешким судбоносним и пуним искушења данима, по Црну Гору, Србију и васколико Српство, књажевска влада са највећом готовошћу прихвата братску руку Краљевине Србије... у чему књажевска влада види доказ и одлучност братске нам Краљевине, да заједнички са Црном Гором стане на бранику угрожених права и интереса Црне Горе, Србије и цјелокупног српског народа. Стога књаж. влада шаље свог нарочитог повјереника у лицу г. бригадира, сердара Јанка Вукотића, којем ставља у дужност, да Њ. Величанству Краљу Србије изјави, да Црна Гора на челу са "Величанством Књазом Господаром у начелу потпуно одобрава патриотско становиште Србије..."

Сердар Јанко Вукотић рекао је, октобра 1908, у одговору на здравицу краља Петра I, у Београду, и ово:

"... Традиционалне везе које потичу из времена славом увјенчаног нашег претка Карађорђа Великог и Господара Црне Горе Петра I Светога, родбинске везе између владалачких Домова Карађорђевића и Петровића, као и братске везе између једноплеменог народа у Србији и Црној Гори пружају данас сваком свјесном Србину оправдану наду за спас и бољу будућност намученог српског племена. Ваше Величанство, осјећам се пресрећан, што могу мојим извјешћем и увјерењем обрадовати мојега витешког Господара и његове Црногорце, да Краљ Србије и његови храбри Србијанци потпуно разумију своју братску и патриотску дужност у заједничком раду за опште добро Србиново..." (123)

У подјетнику владе Књажевине Црне Горе, упућеном владама великих сила, 10. новембра 1908, 124) помињу се одлуке Берлинског конгреса и скреће се пажња на кршење одредаба Берлинског уговора - од стране Аустроугарске, анексијом Босне и Херцеговине:

"Ми вјерујемо једнако да нам је задатак да се уздржимо у овој прилици од покретања ревандикација и компензација на које би двије српске државе, Краљевина Србија и Књажевина Црна Гора, имале право, због наведене анексије, јер остављамо добровољно тај задатак Русији, великој и племенитој словенској сили, која је узела у своје руке одбрану интереса и заштиту легитимних аспирација њених млађих сестара..."

У току готово пет вјекова, моћне армије Османлија настојале су да униште једну шаку људи која је послје пропасти Српског царства, срушеног од стране турског освајача европског Истока, избјежала у неприступачне планине ради одбране и очувања своје независности..."

У Резолуцији Црногорске народне скупштине, од 13. новембра 1908, поводом анексије Босне и Херцеговине, каже се да је "Аустроугарска монархија у суштини повриједила Берлински уговор; да је тим чином нанесен смртни ударач интересима cjелокупног српског народа; да је тијем у основи погажено начело народности, којим се данас просвијећени свијет руководи..."

Скупштина изјављује да је наш народ готов поднијети све жртве када Господар за одбрану Српства и за част ове отаџбине на то позове..." 125)

Генерал Митар Мартиновић о прослави педесетогодишњице Битке на Граховцу каже да је "пријед неких 1200 година поникла српска државна мисао и изражена свијест о истој овдје у овим брдима данашње Црне Горе! Јест, овдје се она родила и поточима крви правно је заснована и у вјеру преведена под Стеваном Војиславом, краљем Михаилом и Бодином; па се тек онда одавде из Црне Горе развила и раширила се на југоисток, ће је под вођством славне српске династије Немањића дошла до највећег сјаја, моћи и величине српске..."

"Нестанком династије Немањића, српски је народ као политички млад изгубио једну чврсту и срећну централну управу, а с тиме могао је политички подлећи под силним непријатељем..."

Као што је мисао о државној и народној независности поникла и заснована на простору Црне Горе, она се тако исто постепено, у крвавој борби од Марице и Косова, поврће опет у њедра ових поноситих брда..." 126)

Командир Никола Ковачевић, обратио се учесницима Битке на Граховцу овим ријечима:

"... Дошли сте и хвала вам, да пред вама млала, свјежа, обновљена отаџбина види заточнике српске слободе, никад непогашену искру српске зајвенте мисли, никад немалакалу тежњу и одлуку за независношћу и самобитношћу српског племена.

Провиђењу је угодно било, да баш нашој отаџбини досуди пуну част, али и пуну тешку искушења задаћу; суђено јој је било да баш она очува свет аманете Немањића, да држи и одржи нетакнут, неоскрвњен свети барјак српске слободе, да под њим окупља слободине заточнике..." 127)

У прогласу Одбора за прославу двовјеквине владавине куће Петровић-Његош, уз остало, пише:

"... Тешки су настали дани за српски народ послје пропасти српске државе на Косову... Око духовнијех својијех пастира стадоше се прикупљати у Новој Зети, у Црној Гори, одважни синови нашег народа из разнијех крајева, те почеше очажичку борбу на смрт и на живот са освајачем... Потоња искра српске слободе и независности угасила би се да је мјесто данашње Црне Горе, те дике српске, био какав пашалук, или шта друго, да не имадосмо оваквог духа, као што бјеше Владика Данило и сви његови нашествјеници..."

Српска државна мисао нашла је уточиште у Црној Гори, за њу су се Црногорци кроз толико вјекова јуначки борили и за њу све своје жртвовали, те тако је дохранили и данашњим нараштајима предали..."

Слава Црне Горе – то је слава цијелог српског народа, јер Црна Гора на првом мјесту припада Српству, и све њене жртве за Српство су принесене..." 128)

Митрополит црногорски Митрофан Бан, поводом прославе полувјеквине владавине књаза Николе каже:

"... Педесет година Он високо носи пред нама косовску заставу слободе, водећи нас у борбе противу непријатеља рода српског; педесет је година Он носио пред нама буктину просвјете, пјевајући, његујући књигу, подижући школе и цркве..."

Он је од српских владалаца до данас једини, који је сложио мач и перо, и тиме доказао, да се може бити и просвијећен и јунак..."

Ма гдје Србин огњишта имао, ма гдје се Црногорац Богу молио, нека нам се сви придруже и нека се прибирају да ово ријетко општенародно славије достојно прославимо..." 129)

Марко Ђукановић, председник Црногорске народне скупштине, рекао је, предлажући проглашење књаза Николе за краља, 1910:

"... Зна се да је прва српска држава Светога Краља Владимира никла на простору данашње Црне Горе. Зна се да је Зета била колијевка Немањића и остала мила њихова Дједовина са повластицама, којима се истицала између осталих страна пространог Царства Душанова; зна се, понито је српско пропало Царство, да се зетски Господар Иван Црнојевић, није покорио злој судбини осталог српског народа, него се склонио у ове зетске планине, и тако основао Црну Гору, која је вјековима водила јуначку борбу, да сачува ову последњу стопу српске земље, и зна се да је на њој сачувала до наших дана последњу искру српске слободе и независности..." 130)

Мило Дожић, потпредседник Црногорске народне скупштине, обраћајући се књазу Николи, у тренутку његовог проглашења за краља:

"Народно представништво није Ти никад приступало у свечанијем часу и већом оданости, него што данас приступило поводом педесетогодишњице Твоје срећне и благотворне владавине..."

Зато је Народно представништво у данашњој сједници изванредног сазива Народне скупштине са одушевљеним кличањем усвојило предлог свога председника, да се класичној српској земљи, којом Ти владаш, поврати њено старо краљевско достојанство.

Поред историјског права српске краљевине и колијевке Немањине, славне "Дједовине" свих Немањића, долази заслуга Црне Горе, која је кроз вјекове сачувала српску државну мисао, коју је Иван Црнојевић, "Богохранити Господар Зетски", не предавши се злом удесу осталих српских земаља, донио у

ПРОКЛАМАЦИЈА КЊАЗА НИКОЛЕ ХЕРЦЕГОВЦИМА Јуна 1876 године

ХЕРЦЕГОВЦИ!

Вођен божјим провиђењем, поштом сињи и које мале, али слободне и храбре државине, братског љубављу према вама и жељом, да се народ српски ослободи и једини, коју сам љубав и жељу од својих предама напредно и непренично најмилијем неговал, ја сам ушао у Херцеговину, да пресежемо ропске ланце, који вас вјековима стезаху.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Ја сам узјерен, да тијем искушавам и вашу највећу жељу. Ви сте ми вазада и сваком приликом давам увјерјења, да у вашем мучничком животу држите једино о мачу и дади, каде ву доћи да вас ослободио ига турског нашкој сложном најдијемком борбом противу силе турске.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Ево је дошло тај радосни, и ако Бог да сретни дан за све нас, дан, каде отпочиње борба наша, борба, којом ћете ослободити бити.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Јуначко прегнуће, сложни рад и послуш увјерјења дјело наше успјехом. Ако Бог да, Херцеговина ће брао слободна бити и ви ћете увјерјати слободу с миром се и ваша браћа Црногорци увјек понесе. А ви сте је ацности, Херцеговци, и ви сте јунаци, који ћете дати свијету величанствених примјера јуначке борбе и поштованства да слободу, као што сте вазада, а особито ову годину дана, како претупате ватенски, те уздржете царевину турску и освојите поштоване и наклоните савага образованог свијета. У Херцеговини је овазда живо свијет народа српског, који ни за пет вјекова најмилијем варварство уништити није могао. Од тога ова лијена, ачајна, за вас поносита, ријеч српска: Херцеговина свијет насели, а себе не расели!

ХЕРЦЕГОВЦИ! Не кљоните вашијем јуначком духом ни за један часик. Бог је милости и праведан, а света је ствар да коју се борим. Ми ћемо бити побједници. Ја сам с вама, а вама је сваки Црногорац, заједно ћемо дјелити, сваку куку, живот и сирт! За то најмилијем, Херцеговци! најмилијем савојем и за оставком црногорском, која је стари сједак небројених најмилијем побједи наших и најмилијем пораза турских.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Ви сте поз вашују турској подлосној нечужне муке, које сам ја вазада у дубини душе моје осјећао. Ипак слобода, у којој је вазада вама, не може се вазада живити на освету према браћи својој мухамеданске вјере. Ја жељам да дух братства и милосрдноости вазада међу вама.

ХЕРЦЕГОВЦИ МУХАМЕДАНСКЕ ВЈЕРЕ! Све што ваје ружаво нашој браћи Хришћеве вјере вама потпуно и ва вас. Вријеме каде су ваши предци примили вјеру Мухамедову и узимали особиту власт и господство, прошло је оваздо. Маза по мало оваздо вама је све то Османлија и тешки, самовољни притисак османлијски почели сте већ и ви јако осјећати. Да није дошло и за вас овај сретни час, и ви би сте још да јако постали раја османлијска исто као и Хришћани.

МУХАМЕДАНЦИ! И ако сте друге вјере ви сте браћа наша, јер у земља вашијем тече српска крв. Зато ја долазим, да вас ослободим исто као и браћу вашу Хришћани. У ослободјеној Херцеговини ви ћете живити слободом. Закон ће у њој да свакога један и једнак бити, а да све праведан. У вјеру вашу као у светињу неће нико тицати. Ја вам тежим ва то, а о правдиности и љубави мојој према вама свијелоју су стотине једнојерничке вошњих, који су у земљи мојој и код мене најмилијем вазада братског допча, покоја и одзмовања. Ја вас поштивач дакле, мухамеданци, да недижете оружја против своје једнокрне браће Хришћана. Ако не можете већ данас са ваљом браћом Хришћанима ваједно борити се против Османлије, нашега ваједнокога непријатеља, ја вас позивам да сједите мирно. У томе случају са животом и ималејем својим бићете сигурни од сваког налагаја и поврде. Ако не учините тако и ако ми свако ваље и мјесто преко старејшима својим не најдав своју мирољубивост и оданство своје, мени ће јако жао бити, али ву морати с вама као с непријатељима поступати.

Ја не жељим и не назад се, да ће до тога доћи. Напротив очекујем, да ће доиста у народу херцеговачком, беа разлике вјере, завазлати право братство из којег ће се поштити и расветли слобода и срећа неговога.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Као што је велико дјело, које смо отпочели, тако се и душевна величина поборника негових најболе показује у њему. Зато вас позивам, Херцеговци, и опет, исто као и Црногорци, да будете племенити и великодушни у борби, и нарочито да невинте неповољност границе судјелне царевине аустријске, која икал је непријатељска и позанижа нејича.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Свама вама довијуче: Ступајте сложом као браћа и одушевљено као сретни јунаци, којима је иало у ало, да служите са браћом Црногорцима, ослободите алу отаџбину своју, Херцеговину, богату ризињу славних услова неке прошлости наше и дичну перјанцу народа српског, ступајте под заставу моју!

Херцеговина мора слободна бити.

Књаз Никола.

Ратна прокламација
књаза Николе Херцеговцима, 1876. године

ове планине из равне Зете и овдје себи престоницу основао..." 131)

Председник цетинске општине Јанко Дрљевић, обратио се краљу Николи, у моменту кад се овај прогласио за краљ:

"... Твоја вучедолска победа, скинута мачем са мача десет пута јачег, а уз то до фанатизма храброг непријатеља, залијечила је крвљу побједилачког тријумфа раних косовске трагедије, и тиме попела Тебе на трон највеличанственији што га свијет памти, на трон Цара Јунака, а витештво твојих соколова наградила именом косовских осветника.

Крст, направљен од мачева Обилићевог и Твог, с натписом: "Вучи до или Косово", остаће у одлучношћу своје алтернативе, вјечни симбол српског хероизма, неизмјенива садржина српске државне идеје, државни програм и посљедних српских нараштаја... 132)

Перо Вучковић, црногорски министар просвјете и црквених дјела, на отварању Народног позоришта на Цетинју:

"... Наша ратничка и јуначка земља добива једну нову тековину у свом просвјетном напретку, која је отаџбини и Српству једнако потребна као паоштрен мач, као челично срце..."

Темељи ове зграде воде у дубину душе онога свијетлога српскога Владара, који је био најчистији носилац српске мисли, творац народне слободе..." 133)

Школски ревизор, Никола Рацковић, предложио је доношење у Црној Гори закона о обавезном школовању, уз ово образложење:

"Такав један строг закон донио би духовни препорођај нашој домовини. Он би приморао народ, да се, хоћеш-нећеш, лати књиге и науке и наша домовина, на коју сада вичу да је изостала у просвјетном и културном погледу, постала би најпросвјетенија земља на Балкану. Српска Шпарта постала би и Српска Атина, достојна да буде Пијемонт потлаченог Српства..." 134)

Историчар Марко Драговић пише:

"... Црногорски првосвештеници одржали су у народу црногорског православну вјеру, српску свијест и слободу, те се сваки Црногорац дичио именом Србин, вјером православног и својом златном слободом. За ове три велике светиње Црногорац је живио, борио се, гинуо и сваке муке и невоље љуте подносио..."

Послије ратовања 1711. и 1712. године, подјачао је уплив Црне Горе код околних српских племена у Брдима и Боки Которској те су у свим скоро ратовима црногорским, од времена Владике Данила, примали обилно учешће..." 135)

Поводом стогодишњице Његовог рођења, Драговић пише:

"... Свршетак XVIII и почетак XIX стољећа, родио је, неколико великана српскоме народу, који су великим својим дјелима оживјели српски народ свуда, на све стране, и били зачетници оних догађаја, који су се даље постепено развијали и довели до тога да се изврше ова дјела, која се извршише прошле и ове године, те се ослободи велики дио нашега народа и умножише се двије српске краљевине... Те су личности Петар I, Петар II, Карађорђе и Милош Обреновић..."

За Његоша Драговић каже да је "онај великан српски, који је цијелога краткога вијека свога, од своје најраније младости, радио и генијалним пером и дјелима као владалац, на ослобођењу српскога народа"..." 136)

Блажо Беговић је рекао на сахрани попа Јована Чобелића (Бјелопавлићи):

"... Јест, пред нама је живи примјер: чојства, јунаштва, како човјек треба да живи за домовину, Српство и Господара... Престало је кунати срце оног родољуба, који се сав заложлио за свету заветну мисао Србинову..." 137)

Поп Мираш Вукић рекао је на благодарењу, на скадарском фронту, поводом рођења краља Николе:

"На свему српском небу све су звијезде потамниле, осим једне и та сјаји више од 200 година и кроз то вријеме давала је свјетлост и осталијема, као што то Сунце Мјесецу даје, а та је звијезда наша света и узвишена кућа Петровића..."

Ова прослава је одржана у знаку општег весеља, "најодушевљенијег од Косова", и уз клицање краљевима Николи и Петру I "сложном Српству":

Историчар Лазо Поповић пише о погбији Смаил-аге Ченгића:

"... Између Црне Горе и Турске није било одређених граница; односи су били чисто ратни. Но, док се вио полумјесец на Будиму, Турска се није плашила овог слободног српског огњишта на Балкану, и тек онда, кад њене крајње границе према сјеверозападу постадоше српске земље, схватила је значај Црне Горе, на коју су упирали мучничке погледе неослобођени огранци негда великог и моћног српског стабла, а околица племена још и тражила у њој, у крајњој невољи, уточиште вјере и изгубљене слободе..."

Потпоручник Благога Рамовић рекао је на сахрани Лазара (Јованова) Шћепановића, из Загараца:

"Пођи з Богом हेде Лазаре, и кажи јунацима твога времена да мирно почива нож у корице, док не кушне час, да цикне пушка и звекне ханџар Србину, за ослобођење, за шта сте ви живот дали..." 138)

Директор подгоричке гимназије рекао је на банкету у част књаза Петра, најмлађег сина краља Николе, да се "српска државна мисао, иза пада велике српске државе, склонила под Ловћен, гђе се никад није угасило кандило српске слободе. Орлови испод Ловћена кликтали су свему Српству: Бори се!" "Пожељно је да се "уз обновљену Зетску краљевину брзо обнови и Душаново Царство". Пије у здравље славне српске Шпарте и кличе: "Живио стуб пријестоло цара Јунака руских, да живе крила Орлу Ловћенском, да живи узданица српска, снага наша, витешка војска црногорска и њени часници..." 139)

Учитељ Љубомир Булатовић-Ибријски, у чланку "На Никољдан под Тарабошем" пише:

"Диван је данас дан. Данас Србин може рећи да је Косово освећено... По дивним мјестима наше славне прошлости, слободни Србин данас поносно шета, јер је настало вријеме, које је у почетку прошлог вијека прорекао неумрли Вишњић ријечима:

"Друмови ће пожељет' Турака,

Ал' Турака нигдје бити неће!"

Турско господство у српским земљама завршило се...

Стари снови Србинови, снови које је пет стотина и Више година Србин могао снијевати, постадоше сада јавом. Србин не спава више. Он је показао да је булан, да живи; показао да је и данас у њему она крв, која негда тецијаше у жилама Душанових ратника... 140)

Др Секуле Дрљевић, поводом уласка црногорске војске у Скадар, 1913, обратио се манифестантима у Београду, поменувши доба "најгрње тираније турске над српским народом у времену кад је српски народ морао по пећинама да слави Ускрс свога српског Бога и српско Рождество"; подјетио је на "епопеју славе српског оружја у великом рату, епопеју побједа на Куманову, Битољу, Једрену" и да "не треба доказивати да нам је слатко пао овај нови доказ славе српског оружја и српског хероизма..."

Српски хероји, и они, који су на крвавом разбојишту кости оставили, и они који се враћају живи својим домовима, они својим дјелом, а они својом доказаном храброшћу и готовошћу да мру за Српство и српску државну идеју, најјача су гаранција да ће српски народ сва права, која су му они стекли, умјети и одржати.

Херојима српским нека је слава, а народу нека су срећне тековине његовог хероизма", а те тековине "нека буду основа једног великог споја, давно жељеног, који ће бити основа велике Српске државе..." 141)

Учитељ Видак Пејовић рекао је на помену палим ратницима у балканским ратовима, из села Ораси (Љешанска нахија):

"... Кажите нашим и вашим - у прошлијех пет вјекова мукотрпнога српскога времена - славно палијема претцима, да се два српска врховна војска, два српска краља, а са њима и све Српство јаком, чврстом и Боже дај - дуготрајном слогом свега, те тако сложном заједнички и братски војевасмо и извојевасмо добар дио онога за шта су и они своје животе дали. Кажите им: Косово је освећено..." 142)

Црногорска влада (председник Јанко Вукотић, министри: Лабуд Гојинић, Ристо Поповић, Мирко Мијушковић, Љубомир Бакић и Петар Пламенац), упутила је, 23. септембра 1913, меморандум краљу Николи, у коме се каже и ово:

"... Проширење и ојачање Краљевине: Црне Горе и Србије, а нарочито састављање граница у Санџаку и Старој Србији, покренуће још јаче наше непријатеље, да свим моћним начинима не само ометају српске краљевине у извођењу сво-

јих даљих националних задатака, већ да им униште или бар умање досадашње материјалне, особито моралне тековине...

Јединство интереса и националних тежњи објеју српских краљевина унуђује их у свим даним случајевима на заједничке акције, које – по скромном мишљењу Ваше владе, треба да нађу изражаја и гаранције у једном писменом акту – уговору. Тај акт основан на обостраном српском осјећању и добро схваћеним српским интересима, чему је Ваше Величанство као и увијек и у посљедњим великим догађајима најбољи примјер дало, биће најјача одбрана од свих могућих начина, које би наши непријатељи упокријебили, да постигну своје сврхе. Њиме би се регулисали наши међусобни одношаји, као војни, дипломатски, трговински и уопште економски и – једном ријечју – двије српске краљевине, потпуно самосталне и неовисне, ишле би сложено к остварењу и одбрани заједничких интереса..." 143)

Канстан Ристо Бошковић, поздрављајући краља Николу у Колашину је рекао:

"... У најтежим тренуцима за Српство, Твоје велико српско и владарско срце, загривало се идеалима за бољу српску будућност, – које идеале нико Ти није могао разбити – и тијем дао си снаге нашој потлаченој браћи да издрже, у вјери, да ће искру слободe, која ће на поносним врховима гордога Јовћена, "драгог камена српске круне", остати вјечито неугашена – озарити њих и да ће кучнути час "кад Србин више не буде роб..." 144)

Н. Новгичић-Каташић у чланку "Васојевићи пред рат са Турском 1912. године", пише:

"... Као да су знали исход пожртвовања и као да су тврдо вјеровали у давнашње своје снове и наде, да је већ једном кучну час ослобођења и освете Косова, Васојевићи као пионири ослобођења уочи рата са Турском освојилише и порушилише левет караула на граници Црне Горе и тиме очистише трновиту препону "Гибралтарског мореуза", тај улаз у бисерни Душанов океан, да орлови испод Јовћена, Кома, Дурмитора и Румије под своја јака крила и чврсте канџе могу што брже испунити заветну српску мисао и жељу, те "Онамо, онамо", понијети српски поздрав и радосни глас, да Србин није више роб, да је Косово, та петовјековна Србинова рана извидана, да припале кандила светих Дечана и Патријаршије и да се с браћом Јавовима од Авале већ једном жељно загрле, па онда заједнички поведу српско коло и громко кликну: "Живјела слога српских Обилића, слава за слободу нашим херојима!" 145)

Др Гаврило Дожић, новоименовани митрополит пећки, одговарајући на поздрав краља Николе, рекао је:

"... Срећан сам... што идем да служим онамо, гдје се, по узвишеним pjesничким изразима, пуним жарког родољубља Ваше великог српског срца и генијалног духа, "дижу Дечани свети, молитва у њих присваја рај". Онамо, гдје је славна Српска Патријаршија, тај свештени Јерусалим Српски и други историјски споменици који ките срце некадашње Душанове Царевине..."

Митрополит Дожић је срећан што ће "у тим сретним споменицима српске величине доприносити молитве Богу", за срећу и напредак Црне Горе, коју су краљ Никола и његови преци, "као најславнију жижу за ослобођење Српства, испод ове свете српске Акрополе, са крвавим али свагда побједоносним Маратонима, Термопилима и другим бесмртним дјелима - створили, увеличали, проширили и тријумфално прославили..." 146)

У адреси Црногорске народне скупштине, на пријестону бесједу краља Николе, од 29. јануара 1914, уз остало, каже се:
"Душа вјерног Ти народа препуна је неизмјерних радости и среће, што си испунио наш вјековни народни сан; што се данас Црна Гора територијално додирује са Србијом!... Народ чврсто вјерује да ће ослободиоци Душанова Царства, славни српски краљеви, са својим мудрим и родољубивим државницима, а уз народно судјеловање из обију наших краљевина, заједнички однос узмеђу ових тако удесити, да у томе буде потврда толико значајних ријечи Ваше Величанства, које се из дна душе и са сред срца народног: да Црну Гору и Србију неће више нико никад раздвојити!... Чврста наша веза са Србијом, уређена формалним уговором, чијем би се склапању имало што прије и управо неодложно приступити, осигураће нам заједничку одбрану оног што сада имамо и даље остварење наших идеала, те наш жељени и неопходни економски и уопште културни напредак. А благодарни српски народ

ће за све то кроз будуће вјекове узносити славу и величину данашњих српских Господара.. (Курзив у оригиналу Б. Ј.) 147)

На сједишци Црногорске народне скупштине, 19. јула 1914, 148) поводом аустроугарске објаве рата Србији, народни посланици су, уз остало, рекли и ово:

Мило Дожић, председник Скупштине:

"Овај наш састанак прије одређенога дана изазваше изненадни догађаји, који се тичу државнога бића наше домовине и цијелога Српства..."

Паклена свијест, која не може прегорети скорашње српске славне побједe, подигла се да смрви Србију и српски народ. Наш народ у обје српске краљевине одмах је схватио сву опасност... Он је навикао да се вазла уједињава око ова два своја стојера, особито како је Косово освећено и тијем занавијек извршено наше уједињење..."

Сердар и генерал Јанко Вукотић:

"... Ми у Црној Гори и Србији једнодушно смо осудили тај чин двојице младића српске народности... Али, Аустрија је ипак тај догађај узела као претекст да уништи српски народ нарочито послерије наших побједa...? Радостан сам што вам могу казати, да ће загрљене Јовћен и Авалу штитити руски народ и његов племенити и моћни Цар..."

Јанко Тошковић:

"... Нема те српске и словенске душе, која, знајући да је наш драги српски Београд већ у огњу, не би сада радосно полетјела у свети бој или друго Косово или српско уједињење..."

Др Никола Шкеровић:

"... Српско робље пишти од Пеште до наших граница. Српска мајка никад не пропишта као данас. Ми смо мали, али имамо храбрости, имамо витешке крви, коју ће свак сала пролити..."

Митар Вукчевић:

"... Налазимо се пред жвалама једне хијене, пред чељустима оне силе коју смо ми Срби толико пута спасили. Сви смо чули шта је овијех дана урадила од невинога српског народа..." (У Босни и Херцеговини и Хрватској - Б. Ј.).

Др Секуле Дрљевић:

"... Давати изјаву о солидарности са Србијом, значило би врљећати јединство српских краљевина, јединство одбране српских интереса. Монархија не напада само Србију, већ преко ње напада уједињење српских земаља у једну српску државу..."

Жалим само што још није створило такву одредбу, да објава рата Србији одмах повлачи за собом и објаву рата Црне Горе. Али, овдје су српске краљевине сада једно; и црногорски народ извршиће своју дужност, жртвујући; све за отаџбину Српства..."

Декларација црногорске владе на дан објаве рата од стране Аустро-Угарске Србији:

"Аустро-Угарска је на подне Србији објавила рат. Њ. В. Краљ одмах је издао наредбу да се цијелокупна Црногорска војска стави у мобилно стање. Наша храбра војска налази се већ дуж границе, спремна да изврши славну свету дужност, какву још никада није имала, од како је Црне Горе, од како је српскога народа. Србија и Црна Гора сачињавају један те исти фронт према заједничком непријатељу. Оне у овим најтежим данима за српско племе дијеле исту судбину..." Пошто се каже да ће Аустро-Угарска доживјети слом, у Декларацији се додаје:

"... И судбина је хтјела, да јој узрок слому буде српски народ оличен у његове двије поносне краљевине Црну Гору и Србију, у ове двије мученице правде и слободe и својих одлика, које људе издижу изнад животиња..." 149)

Марта или априла 1918, интернирци у аустроугарским логорима – Марко Даковић, др Никола Шкеровић и др Секуле Дрљевић, редиговали су писмо, које су потписали командири (мајори) Благо Божковић, Спасоје Лазаревић, Томан Лакић, Радоје Николић, Јован Вуксановић и капетан Бошко Бошковић – које је упућено интернираним црногорским официрима у логорима у Аустро-Угарској:

"... Вама је позната историја наше домовине. Она је крвава и славна. Вама су познате крваве жртве наших предака и нас самих за слободу. Вама је познато да се сваки Црногорац, такође рађао и умирао са именима: Милоша, Марка и Душана на устима, тј. са именима у којима су најизразитије истакнуте тежње и идеали свакојет Србина, па ма одакле он био.

Црногорац се вјековима поносио и, не презајући ни пред каквим опасностима, борио се за те идеале. Он је заслужио вијенац мученика и борца вјечног за крст часни и слободу златну. – То су традиције Срба-Црногораца...”

Војвода Гавро Вуковић, у својим мемоарима, уз остало каже:
 "... Пријатељство Краљевине Пруске трајало је према Црној Гори и после великих ратова с Аустријом 1866. године и са Француском од 1870-71. године. Од проглашења Германске империје 1871. године, и од доба савеза с Аустријом, кренула је стопама аустријске политике у источном питању. Одмах се осјетио студени дах од германског сјевера према малој Црној Гори и цијелом српском народу..." 150)

4. Црногорска штампа

У овом поглављу су изводи из дијела текстова, објављених у црногорској штампи у периоду од 1871. до 1918. године, у којима је ријеч о народносној припадности и националним осјећањима Црногораца.

"Црногорац"

Јануара 1871. на Цетињу је изишао први број листа "Црногорац". У редакцијском коментару, уз први број, пише:

"... И Црна Гора, која је до сада у небројеним бојевима пролијевала своју драгоцену крв за слободу српску, добила је сво ново средство за свој стари рад, добила је јавни народни орган, отворила је ново поље за јунаке, отворила је ново бојиште за слободу..."

"Црногорац" излази за то и само за то, да буде стална прокламација народу српском, из које ће увијек читати: љубимо се и прикупљајмо снагу нашу, па устанимо да повратимо изгубљену слободу нашу и да ујединимо раскомадане дјелове народа нашег..."

У име народа дакле, у име слободе његове, у име наше заједничке тежње – уједињена народнога, позивамо своје родољубе, омладину српску, да нас помогне у раду нашем..."

Црногорац је морао бити вјечито наоружани стражар српске слободе, која се после пропасти наше славне царевине спустила у стијене црногорске, да после толиких мучнијег вјекова измучено робље српско опет загрије својом оживљујућом свјетлошћу..."

Покретање таквога листа на Цетињу само из тих побуда поздравиле, о томе смо тврдо увјерени, најрадосније сваки Србин и брат Словен..."

Догађаје у Србији пратиће "Црногорац" живо, са братском љубављу. Сваки напредак поздравиле радосно као успех укупнога народа нашега..."

У "Црногорцу" од 6. фебруара 1871. године описан је одлазак Цетињана у Бадњаке, на Бадњи дан 1871. са књазом Николом. На крају репортаже су ове ријечи:

"Боже ускори они час, – час ослобођења Српскога, па ма тај час био посљедњи у мојему животу! Тако би сваки Србин морао осјетити и помислити у ономе часу!"

У истом броју листа штампан је текст: "Наши одношаји". У њему се говори "о тежњи Срба да се ослободе и уједине и обнове Душаново Царство".

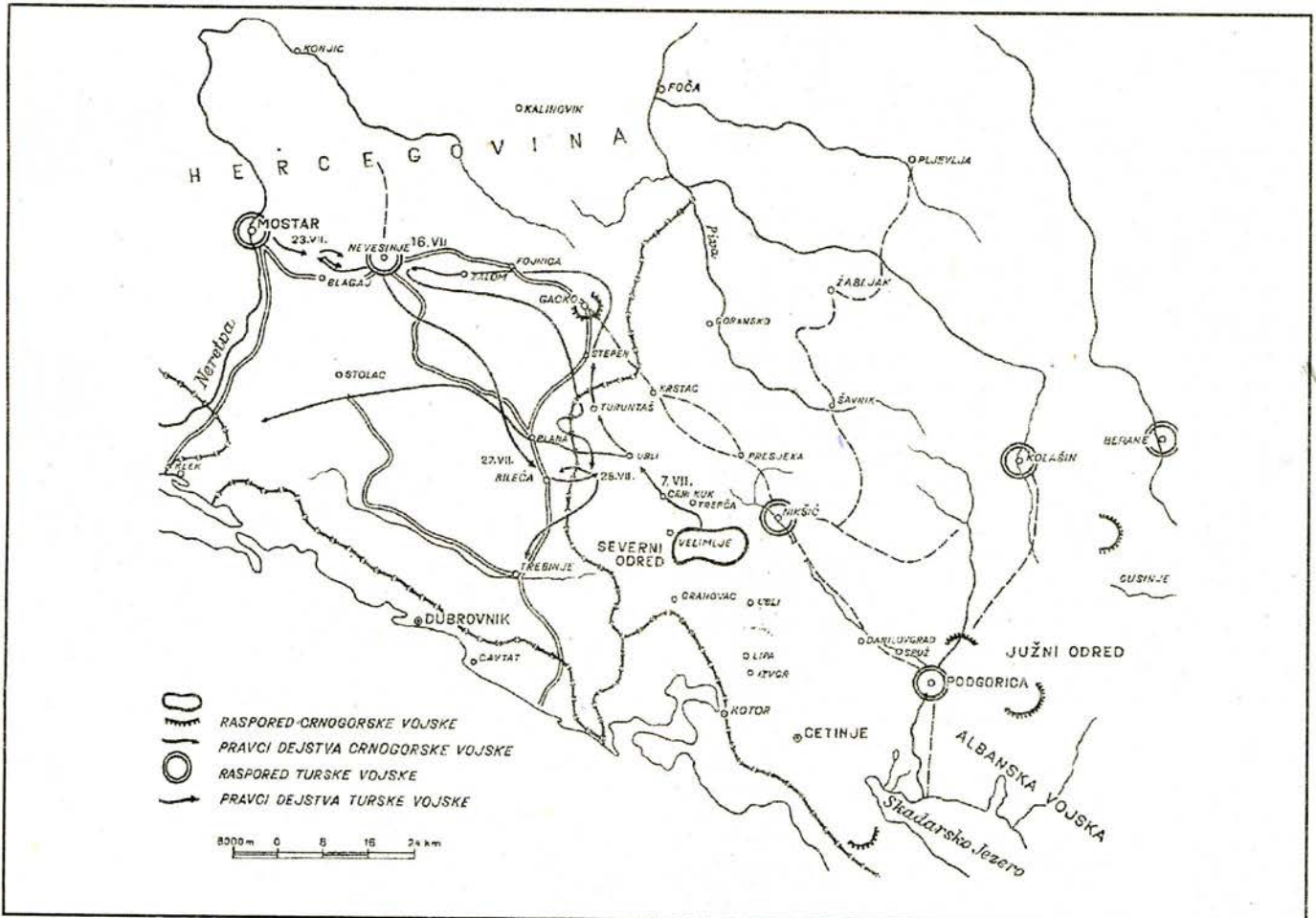
"Створити Српско Царство, повратити Душаново доба, то је тако прекрасна жудња, да јој ласно не би могло бити приговора. Но, посматримо ли на чегрсти, које по међу се имамо: како ли се и ми исти Срби џепкамо, и једни на друге преко ока погледамо и воду на више воденица развлачимо..."

О догађајима у Црној Гори после истраге потуриша "Црногорац", 13. фебруара 1871, пише:

"... Стога су они (Турци - Б. Ј.) прегли да упропасте Црну Гору, јер вјерују да су онда за свагда упропастили и цијело Српство..."

У листу од 3. априла 1871. одштампан је поздрав утамниченом Светозару Милетућу:

"Из српске слободне Црне Горе поздрављамо вам Васкрсење Христово у мађарској црној тамници. У данашњем радосном осјећању Хришћанском синула је... у синовима овијех гора јаче него икада жеља, да васкрсне слобода српска".

Црногорско-турски рат 1876-1878, прве операције

У одговору Светозар Милетић изражава жељу за "Ускрс слободе цијелога Српства" и поздравља Црну Гору, као "членку Српску".

"Црногорац" 6. марта 1871, у чланку "Наше уједињење" пише да је мисао о уједињењу била увијек жива у свим дјеловима српског народа, и "од кад се Србија ослободила, на њу и на, одвајкада слободну и независну Црну Гору, гледаху непрестанно наша јадна браћа са погледом пунијем чежње. И што су више ове двије државе српске јачале, то је и њихово надање било јаче, да ће се скорим ослободити и са својом браћом ујединити". Наводи се да раније Црна Гора и Србија нијесу могле помоћи својој браћи:

"Но данас је друкчије и као да је дошло вријеме, гдје ће се обрнути коло среће српске. Снага Србије и Црне Горе опорављена је, оснажена, уостручена. Србија и Црна Гора могу се данас друкчије одзвати вапају своје браће; оне могу, и хоће јер морају то..."

"Црногорац", 10. априла 1871, објављује репортажу о прослави Ускрса у манастиру Морача. Описујући атмосферу, аутор каже: "С тога се и чуше у веселом народу одушевљене жеље, да светимо косовску поггибују..."

У чланку "На Спасов-дан", "Црногорац", 8. маја 1871, пише о Боју на Граховцу:

"Црногорци послаше лаке гласоноше на српско Цетинје своје Господару, да му на појугарју Спасов-дана честитају сјајну Граховску побједу..."

Свако чисто и право срце српско и остале браће Словена заиграло је у грудима кад је разабрало турску касапницу и витештво мрких горштака..."

У чланку "На Ђурђев-дан", у "Црногорцу" од 24. априла 1871, говори се о пропасти "наше народне самосталности" и "данашњој борби нашој за ту изгубљену самосталност", па се каже и ово: "Мрак је покривао ову сјајну Царевину нашу. Обилну радиност народну замијенило је турско пљачкање и отимање. Мир и ред уступиле мјесто убиствима и зулумима, тиранија изгна слободу и са азијатскијем бјеснилом рашири своју владу опустошења на развалинама српскога труда и лешинама Обилићевих потомака..."

У "Црногорцу", 19. јуна 1871, објављен је уводник "Видовдан": "... Пет вјекова ужаснога ропства и муке, пет вјекова нечувена срама и понижења! Јесмо ли Срби, јесмо ли још људи. Има ли још капи крви Милошеве у потомцима косовских мученика, који су то све преживили и могу још и данас да живе не дижући се да свете Косово..."

Упућује се позив за пружање братске руке "једни другима и устанак", уз поклице:

"Србин неће више да робује, Србин хоће да је слободан, устанимо, браћо, сложни, сви!"

У броју од 24. јула 1871, "Црногорац" је објавио текст "Наше вријеме и наш рад", у коме се потсећа на уједињење њемачког и талијанског народа, па се каже:

"А ми Срби - шта ми чинимо!..."

... Вријеме је већ, Срби, да сами себи истину кажемо... Народ српски са свију крајева, ако не жели да пропадне, треба да осули сваку мисао, сваки рад, сваког свог члана, који није стварно и формално управљен на ослобођење и уједињење народа Српског..."

"Црногорац" у броју од 30. октобра 1871, у чланку "Наше школе" позива учитеље да што боље раде "да би у стању били Црною Гори крила раширити, како би што прије Српство дошло до своје цијеле величине..."

Поводом путовања књаза Србије, Милана Обреновића, у Русију, "Црногорац", 6. новембра 1871, пише:

"... Ми, као и сваки Србин, немамо прече мисли од мисли народног ослобођења и уједињења..."

Пријатељство братске Русије појачаће нам снагу, осигураће нам кораке: и онда може бити сваки Србин радостан и одушевљен јер му тежје више неће бити обмана, јер ће имати своју Србију, имућну и наредну, имаће своју Црну Гору, јуначку и свагда готову..."

У "Спомену бесмртнијема", у "Црногорцу" од 18. новембра 1871, вели се:

"... Они дивни јунаци, који се прикупише у врлетима црногорским, да одатле подсећају Турке да је Србин још жив, бјежу већ ограничени на један кутић само данашње Црне Горе..."

О књазу Дацилу се каже:

"Кад је видио уређену и оснажену Црну Гору, он је желео да људи још и ослобођено и уједињено Српство виде. Јер то му је била и једина тежња због које је све радио, што год је радио. У тој тежњи он је повикао тадашњем Кнезу Србије: "Устај, да ослободимо Српство, па ћу ти бити прост војник..."

У осврту на 1871, "Црногорац", од 18. децембра 1871, пише о напорима за српску слободу, помињући сусрете "на слободној српској земљи" (у Црною Гори), кад је ударен, "темељ слоге српске". "Крајеуголни камен тог палладијума српског јесте здравица пуна значаја коју је књаз Никола истом приликом наздравио књазу Милану пред заступницима европских сила и представницима српских покрајина".

У напису "Црногорско-турска размирица", у "Црногорцу" од 31. децембра 1871, говори се о честим повредама црногорске границе од стране Турака:

"... Јавно мишљење народа српскога, сматрајући српске земље под турским господством као насилно изгубљену својину, држи да је Црна Гора увијек у праву када тежи за тијем земљама. А то, уз велике братске симпатије осталога Српства према Црною Гори и њезин неприродни положај, значајне су околности, које су увијек кад се изведу на поље одлучнога рада, на којем се она кроз вјекове са свијем привикла..."

"Црногорка"

Године 1874, на Цетинју је покренут недељни лист за књижевност и науку, под насловом "Црногорка".

Поводом представе "Балканске Царице", драме краља Николе, у Подгорици, "Црногорка", од 10. јануара 1885. пише да је тај догађај "подобан да испуни највишим одушевљењем и заносом срца и душеве свијех Срба ма гдје они били... Јер она представља, у колијевци Немањина, у расалику српске државе, гласник васкрса и претеча обновљеног задатка оне Зете, из чијег се крила родио, израстао и прославио народ српски са својом државом..."

Срби Подгоричани срели су своје госте и разредили их по својијема кућама..."

У истом броју пише да "у народу од неколико милиона (мисли на цио српски народ - Б. Ј.) ваљда би и "Црногорка" могла (а и заслуживала би) да нађе бар 500 претплатника. Но кад има великијех општина српских од по десетину хиљада душа српских, па у њима "Црногорка" нема ниједнога претплатника, шта онда да речемо?"

"Црногорка" пише, 17. јануара 1885, о државним и црквеним границама, које је утврдио Иван Црнојевић:

"... Од како је Црна Гора постала држава за себе, од тада и црногорски митрополити управљали су својом црквом независно. Али при свему томе, црногорске владице односили су се к српскијема патријарсима у Пећ са особитијем поштовањем и гледали су у њима главу српске цркве..."

"Црногорка" пише 31. јануара 1885:

"... У јуначкој нашој Црною Гори има врло даровитих и понешених момака за поезијом. Непрекидне борбе за оно што је Србину свето, свакидашње наде за промјену и сретнију будућност; живљење међу најчистијим српским обичајима; одгајање у најживљем и најјачем нашем народном духу: створили су готово од свакојега Црногорца по једнога пјесника..."

О владици Петру I "Црногорка", од 4. јануара 1885, пише: "Народна уста понашају Св. Петра врло мудрим човјеком, побожним пастиром, жарким Србином и неустрашивим црногорским јунаком". Говорећи о слављењу усмрене на Петра I, на Цетинју, у напису се каже: "Ту играју кола, ту се врте пенива, ту пуцају пушке, ту се пјева уз гусле, ту се свако веселје гради што Србину даје срца и живота..."

О Симу Милутиновићу, "Црногорка" од 14. фебруара 1885. године, пише:

"... Да ништа друго Симо није учинио до то што је био учитељ славноме Владици (Петру I) у којему је развио онај велики пјеснички гениј, који створи "Горски вијенац", и тада би Симо имао велику заслугу за све Србство..."

"Црногорка", 7. марта 1885:

"... Ванредном јачином воље Црногорци су одржали Црну Гору кроз толико вјекова и проширили је данас. У јачини воље лежи будућност њихова и - ово нек се добро запамти, иако спада на други лист! - Будућност цијелога Српства..."

У броју од 21. марта 1885. "Црногорка" пише:

"Док је душа Србинова друговала с душом цијеле природе око себе, дотле су и избијале из ње пресмице највежњијега и најувизишенијег осјећања. Све што је најљепше и највеличанственије у природи, то се рефлектовало на души Србиновој и излазило је одатле обливено топлином живота, осјећања његова. Осјећала се душа српска, као да је везана за природу и уткана стотинама жица у велико ткање свјетско..."

У "Црногорки" од 18. и 25. априла 1885. објављен је текст "Ускок Јанко, приповијетка из црногорског живота". О Игуману Ђорђију се каже да га "Господар и сви Црногорци љубљаху... и поштоваху због чистоте његова живљења и великог јунаштва... Таки су нам сачували вјеру и Српство..."

У приповијести су и ове ријечи:

"... Пунијех осам дана још одмарао се Ђурађ на граници. Хтио је да чио доигра јаднијем Србима. Сви га брата, жељковаху, а мимо свијех, Црногорчад љута..."

"Црногорка" од 16. маја 1885. објавила је чланак "Гете и његова народна свијест", у коме је и ова реченица:

"... Црногорче се у мајчиној утроби храни јуначкијем pjesмама, напуни се Милошем и Марком, Страхинџаном и Југовићима..."

Нова Зета

"Нова Зета", цетињски књижевни мјесечник, пише (1891), поводом смрти књижевника Лаза Лазаревића:

"... Српска лијепа књига у црно се завија за најбољијем својим умјетником, а читаоци српске лијепе књиге од Авале и Фрушке Горе, до Велебита и Ловћена жале Лазара Лазаревића као свога милога пријатеља и познаника..."

Поводом смрти Франца Миклопича, "Нова Зета" је написала и ове ријечи:

"... Лака Ти црна земља, Велики апостоле највеће светиње наше, лијепога нам језика српскога – слава Ти вјечна!..."

"Просвјета"

"Просвјета", цетињски двомјесечник, пише у броју за септембар и октобар 1890, да је Иван Црнојевић сачувао "непрекидност старе српске државе..."

Гледао је пред собом крваве и жалосне призоре, гледао је како се гаси и пошљедњи прамичак српске слободе и независности..."

Иако је стари Манастир Иван-бегов читава два вијека стојао под рушевинама, процвјетао је дивно његов рукосад – Црна Гора, виђени и нада пуни окрајак у пространој башти Српства..."

"Просвјета", за март и април 1889. пише о обнови храма Светог Николе на острву Врањани, "славној (како је назива архиепископ Данило) столици епископије Зетске. Јунаштвом Црногораца земљиште, на којем је била столица епископије опет је присаједињена држави српској Црној Гори; прва је брига била узвишеном Владаоцу нашем, да је обнови и стару славу њену, обновивши у њој разорени храм св. Николе, те ће тако у слободној Црној Гори опет пропојати православна црква и у њој Божја литургија на истом оном мјесту, на којем је појала за времена Светог Саве и доцније под краљевима и царевима Српским, и господарима Зетским, све док је Турци не развалише..."

"Глас Црногорца"

"Глас Црногорца", недељни лист, који се појавио на Цетињу поткрај прошлог вијека, био је званично гласило Књажевине, од 1910. Краљевине Црне Горе, све до 1918. године, кад је Црна Гора уједињена са Србијом и другим југословенским земљама – у Југославију. У овом поглављу су изводи из мањег дијела текстова, објављених у "Гласу Црногорца", у којима се говори о националним осјећањима Црногораца.

У уводнику "Гласован", у "Гласу Црногорца" од 29. маја 1899. пише да сваки народ има право на своје уједињење и на слободан развој.

"Књаз Данило, ком је био српски геније – његов престолник већ расвијетлио путеве великом српском мисли, наоружан стеченијем заслугама својијех предака за свето начело права сваког народа на уједињење, обратио се моћном заш-

титнику тог моћног начела, Наполеону III, и као што је на бојноме пољу с јунаштвом свога народа побиједио, побјеђује и на дипломатском пољу неправилу старе Европе, која није признавала Црној Гори право на живот..."

У приказу књиге "Зета и династија Балшића", објављене на италијанском језику, из пера Ђузепеа Ђелцића, у "Гласу Црногорца" од 11. децембра 1889. пише:

"Ово је најопсежнија радња на још не обрађеном пољу историје Зете под Балшићима, пуна новијех историјских података". Каже се да Ђелцић "располаже лијепојем знањем из историје млетачке и дубровачке републике" као и о "захумским и босанским господарима и арбанашким господарчићима", али је "штета... што писац не узимље у обзир дотичне монографије српскијех писаца, осим Мијатовића", па због тога "ово важно историјско дјело има мана, које ће српски историк знати исправити", "а највиша му је мана отворено заузимање за млетачку републику и за општину града Котора; ту сасвијем западњачки дух превлађује дух народни..."

У уводнику "Божих", у "Гласу Црногорца", 20. децембра 1899. пише:

"... Па нема ли великог смисла што раздробљени и заробљени Српски народ слави велики празник Рождества Христова не само као црквени него више као народни празник? Ми смо сваке године истицали велику важност Српскијех народнијех обичаја, који Рождество Христово чини највећијем домаћијем празником, обичаја, који све српске крајеве у једну цјелину спајају, и никад неће бити довољно истицати велики значај тијех обичаја нашијех док смо овако раскомалани... Српски народ, који је одолио турској сили, данас је изложен западној култури, која пријети да му те прте изглади, отуда је још већа дужност особито гдје су Срби у додиру са туђињством да вршимо наше лијепе народне обичаје..."

Вршећи те Божићне обичаје, ми утврђујемо нашу народност, која је основ боље будућности Српскога народа..."

У "Гласу Црногорца", 1. јануара 1904, објављен је осврт на претходну годину:

"... Црна Гора, вазда свјесна свог историјског задатка, старала се течајем прошле године, да, између осталог, среди своје унутрашње ствари и да у свијем грамама државне управе заведе сталан и озбиљан рад, обративши међу тијем највећу пажњу новорођењу своје војничке снаге, како би увијек

Наследник престола Данило 1903. године

спремна била да може достојанствено као вазда слиједити своје позиву, ако то интереси српскога народа збиљски затраже..."

У истом броју листа објављен је некролог Бокељу Урошу Тројановићу, "једном од најљепших цвјетова у вијенцу млађега српскога покољења на Приморју". Каже се да је настало "једнога младог борца српске омладине. Тај узор српског омладинца, тај миљеник вила, та узданица породице и Срба на Приморју утиса се тихо и нечујно на крилу својих милијех и драгијех..."

У тексту "Под Острогом", у "Гласу Црногорца" од 22. маја 1904, пише да се не смије "сметнути с ума онај велики значај што су га наши манастири имали, како за очување српског племена и вјере православне, тако и за буђење и ускрснуће српске народне свијести". У напису се даље каже:

"К манастирима долазили су и стари српски барди, слијепи гуслари, који су у пјесми низали свијетле догађаје и личности из прошлијех вјекова и млађему их нараштају за углед истицали.

Нећемо преувеличати ако рекнемо, да је једно од првијех таквијех српскијех светилишта - Манастир Острог. Мукотрпни народ са свију крајева Српства окупио се је ту, да оснажи оно свето кандило, које му је у души тињало..."

У јуку жестоких династичких гложња на релацији Београд-Цетиње, у "Гласу Црногорца", од 19. октобра 1904, објављен је чланак: "Одговор потстрекачима из Биограда за уморство нашега Господара":

"... Наш Господар, Књаз Никола, а у лицу његову и сви Црногорци, још из доба пок краља Милана, био је увијек од стране некога дијела биоградске штампе предмет подлог нападања, а други дио те штампе, или је био равнодушан или је олавао праву пошту и признање овоме староме раднику, ратнику, дипломату, законодавцу и омиљеном пјеснику српском, као и јуначким подвизима Црногораца за Српство..."

Листови и памфлеташки, поткупљивани Миланом и Александром, ревностно су радили, да свом снагом каломније поткопају углед овога великога Србина и Господара. А док су се Обреновићи гложили са својим народом и имали на рукама толико неприлика, барјак је српски пред свијетом држао Књаз Никола Црногорски, те Српство није остајало без свога представника..."

Поводом закључења руско-јапанског уговора о миру "Глас Црногорца" пише, 27. августа 1905:

"Уколико су сви Словени, а нарочито ми Срби у Црној Гори жељно и с нестрпљењем ишчекивали добрих гласова са бојишта (руско-јапанског - Б. Ј.) и побједи над непријатељем, утолико још данас жељимо нашој браћи успјеха у овој новој борби, која им предстоји око препорођаја њихове велике и славне отаџбине..."

У "Гласу Црногорца", од 31. децембра 1905, у осврћу на претходну годину, каже се да је Устав, који је Црногорцима "даровао" књаз Никола "свијетла зрака", у тој "мутној и бурној години, за Српство прилично неповољној".

У истом броју листа објављен је текст "Српски новчани заводи крајем 1904. године", у коме се вели да је тада постојало 110 "чисто српских новчаних завода". У тексту се каже и ово:

"Помоћ туђа наплата је скупа" - каже лијепа српска пословица. И ми на овоме мјесту не жељимо ништа друго, него да сваки Србин уреже у своје срце ту мудру српску пословицу и да се у свему осталоме махне туђинштине, те да и Срби свуд гледају да своје послове сами између себе свршавају, да сву своју снагу у своје руке приберемо..."

Међу нама Србима још увијек има људи који још нијесу дошли себи, и који судећи по себи самима, још и данас воле туђе установе боље него своје..."

"Глас Црногорца", 21. јануара 1906, објавио је изводе из предавања на светосавској прослави на Цетињу:

"... Колико то много вриједи у животу једнога народа, то што је Вук нама изразио, и какав утицај то врши на душевни живот једнога племена, види се по томе, што се је одмах иза њега, штавише и истодобно и њим, појавила на пољу српске књижевности читава плејада пјесника, књижевника и других умних људи. У тај мах синусе и оба досад највећа поетска генија у Срба: бурни пјесник Бранко Радичевић, на једном крају, и дубокоумни поета Петар Петровић-Његош, на другом крају..."

"Глас Црногорца", 26. августа 1906, објавио је информацију о свечаности у манастиру Савина, код Херцег-Новог:

"Као и сваке тако и ове године, на дан 15. августа, сакупио се на Савини силан свијет из околних српских крајева: Херцеговине, Црне Горе, Боке... Кад је отпочела да свира музика, у народу је настала права радост. На једној страни музика, на другој се чују класичне српске гусле, а кроз релове се вију црногорско оро и зетско коло..."

О педесетогодишњици Боја на Граховцу, "Глас Црногорца", 21. маја 1908, објавио је два написа. У првом се каже:

"... Читав завјет прегнућа, сва суштина борилачке идеје за слободу, сва одлука и на посљедњу борбу за независност, за непонижено достојанство и човјека и Србина - на Граховцу прије педесет година добијају јасан оваплоћен изражај, какав се дотле није могао биљежити на страницама наше историје, од како је српско племе у једном своме дијелу намијенило себи тешку али часну прегалачку улогу: - неједнаку борбу са освајачем за свој опстанак..."

Јесте, идеја самобитности српскога племена остала је чврста и непоколебљива, да је њоме било прожето све биће народно, и Србин јој је нашао живог бедема у црногорском стијењу, у заточницима и браничима тога стијења..."

Велика мисао за самосталан живот српскога племена, коју му је велики светитељ, учитељ свети Саво, са пророчком духовитошћу обиљежио, коју су Милутин и Душан остварили и у облику моћне државе - та мисао је живјела и даље, она није легла у гробницу заједно са физичком снагом српске државе.

Та мисао умјела је оживоторити посрнуле наде, она је створила жижку српске слободе и душевне заједнице за све оно "што се не шће у ланце везати".

Врлетном црногорском стијењу пало је у дио да оно баш буде том жижом српског духовног јединства, жижом слободе и независности..."

У другом тексту пише:

"... Велики овај догађај спада у оне догађаје у нашој прошлости које Црна Гора биљежи златним словима у календару своје знаменитости и који ће вјечито остати зарезан у срцу не само српскога народа у Црној Гори, но свуда, гдје се Црна Гора сматра за угодну и братску... На њ ће се вјечито са највећим заносом и задовољством заустављати дух народни и освјежавати се најљепшим надама и самопоуздањем. А како и не би, кад знамо, да је то гранчица из вијенца онога војника, који је добио битке без топова, прелазио ријеке без мостова, чинио форсиране маршеве без обуће, - оскудан увијек у свему, па и у лебу!... Али та фаланга заточника слободе све је трпјела и претрпјела... само да чисто и неоскрњено очува оно што су јој косовски јунаци у аманет оставили..."

"Глас Црногорца", 22. новембра 1908, објавио је проглас никшићког Централног одбора за сакупљање прилога за црногорску војску, у коме се каже: "... Кад смо у сваком тренутку готови да наше животе принесемо на олтар љубљене нам отаџбине и Српства, то се и нађосмо побуђени, да овај апел упутимо на све вас, - синове ове области, те да по могућности поднесемо и материјалних жртава за драгу војску личне нам Домовине и витешког јој Господара књаза Николе..."

"Глас Црногорца", 2. јануара 1910, пише:

"... У тешкој зимушној кризи, кад се ралило о судбини српског народа, која је Црној Гори вазда била звијезда водиља, стари ратнички дух црногорски, био се пробудио као икад раније, и од Врсуте уздуж цијеле границе докле се Тара и Пива у Дрину улијевају, Црногорци су весело с оружјем у руци, по трајним мећавама, издржали тешку али пуну части службу, да одговоре историјском позиву Црне Горе..."

"Глас Црногорца", 6. фебруара 1910, пише у чланку о барском пјевачком друштву "Братимство":

"... Гуслар је Србина челичио за свети бој; дивни звуци српске пјесме с нама су били на бојним пољанама, с нама су на весељу, а и у тузи нас тјеше..."

У истом броју "Гласа Црногорца", штампан је извјештај о раду Дјевојачког института на Цетињу:

"... Број ученица у Институту данас достиже максималну цифру (90). Али - што је карактерно - од њих је Црногораца само 50, остало су све кћери другијех српскијех земаља, поглавито онијех српскијех крајева, што припадају сусједној великој Аустро-Угарској Монархији..."

"О доласку грчке флоте на прославу педесетогодишњице владавине књаза Николе, "Глас Црногорца", 7. августа 1910, пише:

... Па долази грчка флота, да посјети и поздрави слободно Српско море, и Барску луку, и да изручи високом Слављеницима честитање грчке владе и морнарице...

У уводнику "Гласа Црногорца", 15 августа 1910. пише:

"Стојимо данас пред једним великим чином, пред чином којим се наши Узвишени Господар круни краљевском круном, а Црна Гора, тај вјековни необориви стуб Српства, проглашује Краљевином..."

Поред моралне јачине овога дијела српскога племена, што назад скоро тринаест стољећа насели стару Зету, којом се јачином он за сва времена између осталих истицао, историја ће потврдити, да је Зета од икона имала своје велике људе, са великим државничким замислима, и своје напљедне краљеве, као Стевана Војислава, који је владао скоро свијема српским земљама, и у чијој је држави био готово цио српски народ, те су Срби за вријеме његово први пут имали своју државу, која је била потпуно слободна и независна".

У напису се помињу краљеви Михаило, Бодин и Ђорђе, па се каже да је "Зета била колијевка и љубљена "Дједовина" великог Немање".

"За вријеме трајања средњевјековне државе Немањића, Зета је улазила у састав те државе и чинила је адем камен круне Немањића. Али таласи узбурканог мора, који су срушили све државе на Балкану, срушише и државу Немањића, па запљуснуше и стару Зету..."

Но, непријатељски таласи нити су допирали, нити су допријети могли до Ловћена. Српска државна мисао, коју је Иван Црнојевић унио у оне горе, живјела је и даље, кандило српске слободе, које је он овдје запалио, није престајало свијетлити..."

"Глас Црногорца", 2. априла 1911, објављује некролог. Оброну (Јолеву) Николићу Требишанину, окружном капетану у пензији:

"... Тестамент покојног Обрена права је и лијепа слика живота његова и душе његове. Тај га тестамент показује као добра и пажљива према свакоме... Показује ширину његова схватања, јер се у тестаменту сјетио и установа у својој ужој отаџбини Црној Гори и својој широкој отаџбини - Српству..."

Лака му била ова српска земља, коју је искрено љубио, а вјечни му спомен међу нама..."

У "Гласу Црногорца", 25. маја 1911, штампан је чланак "Горски вијенац на нашој позорници", који је написан поводом извођења овог дјела на Цетињу:

"... 64 је године, како је оплетен овај невен - вијенац црногорској слави и у славопој углетено дубоких мисли о животи и о Српству, колико то до данас други Србин још није успјевао... Слушајући говоре владике Данила, његову унутрашњу мучну борбу, морали смо сви помислити: исто и данас осјећају родољуби, прваци и политичари, данас, кад су се опет навукли облаци и кад се у српска срца увлачи брига, јер треба брзе одлуке, поуздана у себе и прегнућа. Имају стихови који су не друго но поруке великога српскога генија далекеме неком покољењу: како добро схвата то војска, официри и школска омладина, који су испуњавали ложу и партер; како бурно поздрављају говор Данилових савјетника који су свакад били спремни поћи за њим на моћнијега. Душа бесмртног оног Србина је тијех часова лебдјела над Зетским домом..."

У некрологу архимандриту Михаилу Дожићу, у "Гласу Црногорца", 11. јуна 1911, каже се:

"... Године 1875. Дожић је био вођа устанка колашинских Срба, а затијем командир усташке (устаничке - Б. Ј.) војске и не само живи свједок многијех кравијех мегдана, него и један од првих учесника у њима..."

Као управитељ Манастира Добриловине, он је чврсто стојао на свом мјесту, стојао је управо на мртвој стражи у томе крају, не само са крстом, него и са мачем у руци, притјечући у помоћ свијема који су од вјековног српског непријатеља патили, храбрећи их ријечју и дјелом..."

У "Гласу Црногорца", 16. јула 1911, пренијет је дио текста из бечке "Нове слободне штампе", у којем барон Алверд Бергер пише:

"... Наскором после руско-турског рата слушао сам у локанди на Цетињу разговоре које су водили најславнији црногорски јунаци - Пламенац је сједио до мене, за вријеме ручка... Ондје сам чуо говора, пуних разноврсне модулатије, час заносно, час тужно, па онда опет с пуно хумора и згодне досјетке, или оштроумно, саркастично и енергично? Да ли разуми-

јем црногорски? (Овдје је редакција "Гласа Црногорца" дала примједбу: "Мало чудновато како то да барон Бергер не зна, да Црногорци говоре српски". - Б. Ј.) Не, нијесам разумио ни ријечи, али као год да слушам музику осјећам ипак све о чему је било ријечи..."

"Глас Црногорца", 16. августа 1911, објавио је текст поводом годишњице проглашења Црне Горе за краљевину:

"15. августа прошле године проглашена је Црна Гора за Краљевину. Свама нама још је у свјежој усломени онај занос и оно одушевљење у ком је освојано дан 15. августа. Поред многобројног скупа из Црне Горе и осталих српских крајева", били су ту "и бројни инострани гости. Поред представника народа српског били су свједоци тога великог историјског чина још и високи представници и поглавари других европских народа. На опште задовољство свих оних који знаду цијенити правду, поштење, јунаштво, патриотизам и неизмјерну храброст Црногораца у течају толико вјекова, ставио је 15. августа прошле године "цар јунака" књаз Никола I Петровић-Његош на своју генијалну главу сјајну круну краљева славне Српске Зете, коју је стекао и по праву кога ова земља од икона има и по личним заслугама. И по заслугама свога витешког народа..."

Тај историјски дан остаће дубоко урезан у родољубива срца благодарних Црногораца. Сјећајући се тога свечаног тренутка они ће се топлом молитвом обраћати свевршњем Богу да заштити узвишеног Краља и обновљену зетску српску краљевину..."

У чланку "Историја српског народа", "Глас Црногорца", 12. новембра 1911, пише:

"Данашњи нараштај нашег народа у свим покрајинама наше отаџбине, великим дијелом не познаје ни своју отаџбину ни своју прошлост, не прознаје живот предака, који су живјели прије 50 година, а још мање оних, који су живјели за вријеме Немање, краља Милутина и цара Душана... Данас многи не познају узроке због који се разломила Душанова Царевина..."

"Глас Црногорца", 27. октобра 1912, објавио је репортажу из Пећке патријаршије:

"Патријаршија, 21. октобра. - Генерал Живковић, командант Ибарске војске, стигао је са својим штабом у Пећ, већерас у 6 сати. Командант Источног одреда, генерал Вукотић дочекао је Живковића у Патријаршији. Сусрет двају војсковођа, два достојна сина српскога народа, био је и величанствен и дирљив. Генерали су се три пут пољубили и њежно загрлили, па су онда један другоме представили чланове својих штабова. За све то вријеме није престајала хука од клишања живјели, док су мала звона величала дивну слогу. Љубљење братских команданата, официра, војника; све кипти од радости. Пропојала је света Патријаршија, утрле су се њене петовјековне сузе, које је лила чезнући за овим што је данас дочекала..."

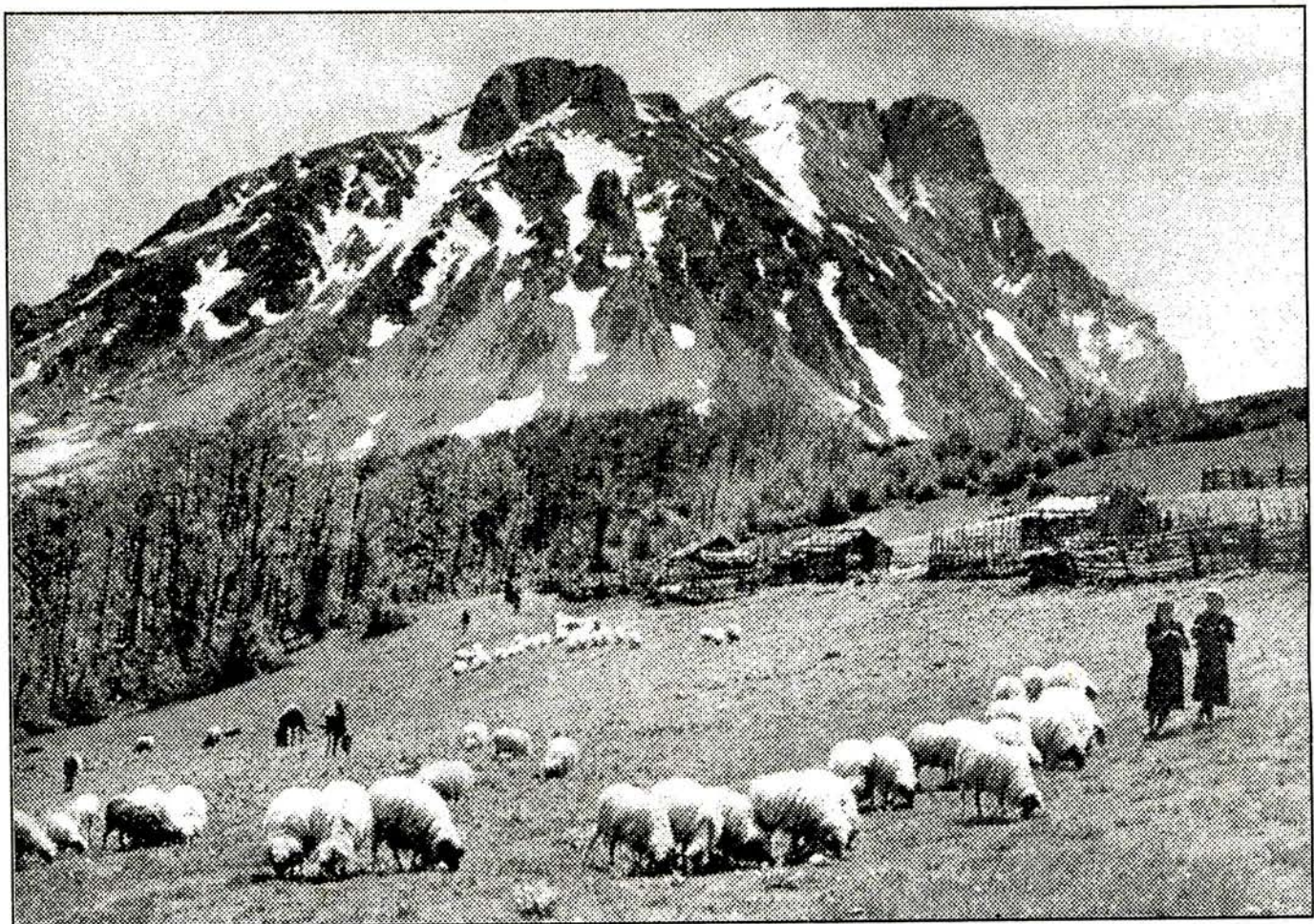
У информацији о прослави Бадње вечери, 1912, на фронту код Скадра, "Глас Црногорца", наводи: "Лијеги српски обичај прослављања Бадњег вечера прославила је наша војска у Зетском одреду на такав начин да ће то вече остати у трајној и неизгладивој успомени свију присућних, нарочито војске, која је то вече провела у неописаном расположењу... За ову нарочиту прилику Њ. Краљ. В. Књаз Престолонашљедник дошао је у логор на Груди да са својим братом Њ. Кр. Височанством Књазом Петром код своје војске наложи српске бадњаке и проведе божићне празнике..."

А у "Гласу Црногорца", 21. јануара 1913, описан је дочек Нове 1913. године на положајима код Скадра:

"... По вјери око огњева чују се весели разговори. Разговори се већином воде о јуначком пожртвовању и прегнућу Срба како из ранијег тако и из новијег рата... Ту се обично истичу великани на бојним пољима, које је народна поезија обукла у такво рухо, да служи њиховим дошњим покољењима као идеал при постигнућу завјетних Србинових жеља. Нема тога војника коме при оваквом разговору срце живље не куцне за српску славу..."

У чланку "Српски Олимп", "Глас Црногорца", 16. фебруара 1913, оцјењује значај успостављања заједничке границе између Црне Горе и Србије.

"... Након пуне сто и три године иза првог неуспјелог покушаја, ево се, Богу хвала, сретно остварила спасоносна замисао Великог Карађорђа! С осветом страшног и крвавог Косова, дични соколови Карађорђевог унука Краља Петра

Пашњак под Васојевићким комом

постигоше у овом славном рату, главни увјет велике идеје "врховног војда" и "оца Србије" Карађорђа, за обнову старе славе и величине – здружење граница двију слободних српских држава... Преко Новопазарског Санцака пружише они братске руке витешким Црногорцима и љутим мачем избише за навијек "клин" у словенско месо, ударен од новијех душмана слободе српске и уједињења. Још онда кад су обје српске државе, ратујући у исто доба, свака на својој страни, саме својим силама, још о трагу тридесет и неколико година, кадје биле да скрше ту препреку, и да се нађу у природном и братском загрљају..."

У уводнику поводом Другог балканског рата, "Глас Црногорца", 3. августа 1913, пише:

"...Кад се крочило у рат међу јучерашњим савезницима болом се испунило срце нашега Господара којем је узајамност балканских хришћанских држава вазда била узвишена пијел његова живота и рада. Али добро схваћени интереси наше отаџбине, као српске државе, морали су да однесу превагу над увријеченим осјећањима због рушења те узајамности, ради чега нема ни најмање одговорности на српским краљевинама..."

У "Гласу Црногорца", 15. августа 1913, овако се размишља о тадашњој ситуацији:

"... Протшла два побједоносна рата у којима су исписане најславније странице историје српског народа од времена још од Душана Силног до данас, овјенчавши лаворикама побједи и успјехе чела српских владара, њихових војсковођа и војска, необориво су утврдила још једном традиционалном и толико проливеном крвљу у ранијим ратовима освештано братство оружја и јединство осјећаја Црне Горе и Србије..."

Поред драгоцјеног добитка што се остварила врућа жеља Св. Петра Петинског и Карађорђа, да Црна Гора и Србија саставе своје границе, побједнички ратови имали су за резултат знатно територијално повећање српских држава које су се готово подвостручиле..."

Црна Гора поносно гледа на своју сјајну прошлост која је била вјековна борба Давида с Голијатом на мртвој стражи Срп-

ства, и ступа достојанствено сјајнијој будућности која ће бити испуњена традицијом слоге српских држава и свјесношћу опште српске идеје која је урођена од вјекова"...

У "Гласу Црногорца", 5. марта 1917, штампаном у Паризу, објављен је уводник: "Седамдесетогодишњица Горског вијенца":

"Овијех се дана навршије седамдесет година како је српска поетска књижевност добила "Горски вијенац" неумрлог пјесника Владике Рада. Припреман у часопима пјесничке осаме, плетен за крст мука, нада и стрепња. Толико кушаног рада, "Горски вијенац" се појавио трећег мјесеца 1847, времена које се у српској књижевности помиње као лијеп данак у години. Од тога дана до сада нико у Српству није надпјевао ремек-дјело великог пјесника, нико се у надпјевање ни упуштао није..."

Судбина је хтјела да јубиларну, седамдесету годину дјела, које је част српске књижевности, биљежимо у далеком, и ако нама вазда драгом, свијету. Ми то чинимо по дужности јер нам она мора бити више свачега. Чинимо у поузданој вјери да ћемо се у најближој будућности и боље и достојније одужити успомени великог Његоша чији је земаљски прах, знамо већ потресен, како је потресен и вас род српски"...

"Глас Црногорца", 16. јула 1917, пише о српском уједињењу: "... Црна Гора је од свога постанка барјактар српског ослобођења и уједињења. Завјетна мисао нашег племена основ је њенога бића..."

Садашњом привременом и славном катастрофом српскога народа и његових двију Краљевина, Црна Гора је на жртвеник српске слободе и боље будућности допринијела све што је имала. Савјесно, до потоњих могућности, извршила је дужност према себи, Српству, Словенству и Савезницима. Жалила би још више кад би се њено вјерно и поштено држање у овом великом Рату, сумњичило и означавало као сметња и штета идеалима, за које је послјије Косова она прва на Балкану, барјак развила.

Покушава се у неким органима јавности, да се рад и улога Црне Горе и њеног суверена у овом Рату представи невјерно.

Дужни смо и у праву смо да реагирамо, да јавност информисемо о правом стању, и да тим уклонимо тенденциозно намјештене препреке које имају да омету остварење српских и југословенских идеала..."

Пошто се наводи како се шире вијести да је црногорска влада Андрије Радовића поднијела оставку јер се краљ Никола развиша са својим министрима у питању српског уједињења, у тексту се каже:

"Приједлог Кабинета, тачније Министра председника (Андрије Радовића) није се у ствари тицао српског уједињења већ уклањања једне српске народне династије без пристанка и воље народа.

Српско уједињење данас се не може цјелиходно извести елиминацијом које било од обију, за српску слободу и независност, неоспорно заслужних српских династија. Нашем народном уједињењу не стоје на путу династије, које су биле његови покретачи и поборници још од времена Данила, Петра I и Карађорђа.

Још 1866. године (за покојног кнеза Михаила) Књаз Никола је из сопствене иницијативе, руковођен љубављу и предашњу спрам опште српске отаџбине склапао с владом тадашње Књажевине Србије уговор о уједињењу...

Многе чињенице и аргументи, још непознати јавности свједоче да се Црна Гора управо потоњих дана, пред катастрофу, држала исправно и српски, слушајући апсолутно у свему до крајњих тренутака српске братске савјете..."

"Луча"

Цетињски мјесечни лист "Луча" био је орган Друштва "Горски вијенац". Лист је доносио литерарне прилоге (пјесме, приповијетке, драме), надахнуте идејом о ослобођењу и уједињењу српског народа. Били су то прилози Срба из свих крајева. У листу су постојале сталне рубрике: "Српске народне јуначке пјесме", "Српске народне изреке и разне ријечи", "Зрица из српске народне фразеологије", "Српске народне молитве" и сл.

"Луча", за септембар 1895, доноси коментар поводом другог издања "Огледала српског":

"... Српска историја од Косовске битке сва је испјевана народом у пјесми, без које ми не би знали о њој готово ништа, без мало сухијех и голијех факата..."

Таки значај за историју Црне Горе има "Српско огледало", што је сигурно имао на уму, његов први издавалац Владика Раде, бесмртни српски пјесник, који је увијек мислио о прошлости и будућности свог пањеничког али славног народа..."

У "Биљешци о Опшињу" (Улцињ), у "Лучи" за фебруар 1896, за Балшиће се каже да су: "некадашњи господари славне дједовине Немањића"; да је Улцињ пао у турске руке" кад су Црнојевићи господарили Зетом, а тад су већ биле све српске земље осим Црне Горе, потпале туђој власти".

У овом броју "Луче" објављен је поздрав Друштва "Горски вијенац" Светозару Милетићу, вођи Уједињене омладине српске:

"... Високо цијенећи твој ватрени и плодни рад, за српску идеју, приликом твоје седамдесетогодишњице, шаљемо ти искрене поздраве! Слава Ти, српски мучениче!"

У поздраву новосадском листу "Братство", у истом броју "Луче", вели се:

"... Цијељ данашњег славља испуњава са радошћу и олушевљењем сваког правог Србина и подловђенску браћу вашу".

У прилику књиге књаза Николе "Нова кола", у "Лучи", за април 1896, каже се да су се читаоци науживали "родољубивих српских јуначких и слободоумних мисла из "Књаза Арванита". "Нова кола" су написана "лијепим чистим српским језиком", а о аутору се каже:

"Он је у величини своје српске душе смјестио и величину свога српског народа, па живјећи једино за њега, слави га и диже под облаке". Сваки Србин погађа све "па-триотске српске жеље великога Црногорца". (Књаза Николе Б.Ј.)

У "Лучи", за септембар 1896, објављена је информација да је изишла књига "Црна Гора" од италијанског публицисте Вика Мантегате, који "износи своје рефлексије пуне занимљивости везане историјским истинама", пошто се аутор упознао "са духом и обичајима српских Шпартанаца".

"Луча", за мај 1897, пише о животу и књижевном раду Дантеа Алигијерија: "Била би грешка за свакога па и за нас младе Србије, кад не бисмо бар у оволико, уколико ху је овдје из-

нијети, познавали једног великог генија, не само италијанског него уопште свјетског..."

У чланку "Мир праху бесмртнога Вука" (поводом преноса земних остатака Вука Караџића из Беча у Београд), "Луча", за октобар 1897, назива Вука "нестором српске књиже и језика, најревноснијим посљедовачем Саве Немањића", "шириоцем српске славе и величине", "оцем новије наше књижевности", "најзаслужнијим дојошњим Србином".

У информацији о приредби у "Зетском дому", "Луча", за фебруар 1898, пише да ништа тако "није могло падати на душе Србадије, него гледати на челу софре, пуна дике и мушког поноса - Књажевића Мирка, окружена са свијех страна грађанством свију слојева, па тако братски дијеле хлеб и со, слика пуна чара одводи нас мислено у далеку прошлост Немањићева доба." Књаз Мирко је том приликом рекао да је "наука... шпироко и пространо поље, да се српска момчал имају гдје надмашивати - оно је једнако за књаза и сиромаша".

"Луча", за мај/јун 1898, донијела је текст поводом педесетогодишњице Змајевог књижевног рада који "пружа мелем измученим ранама Србиновим"... Пет деценија истрајног књижевног рада. Он нам суостоје прати ток српске мисли и живота". Он "пјесмицама својим окрили нејаку Српцад, па их пита млијеком српског духа... Сва је листом Србадија са свију крајева похитала да убере листак искреног признања" Змају. "Па и ми под Ловђеном... душевно смо сливени били са Змај Јовановим слављем..."

Уредник "Луче" се у броју за новембар/децембар 1898. овако захвалио сарадницима листа:

"Овијем путем сматрам за најпријатнију моралну дужност од срца благодарити свој честитој браћи Србима и Српкињама одавде и са стране, који се сјетише нас под Ловђеном и знатно ме подржаше. У тешкој улози уредничкој..."

Нова година (1899. - Б. Ј.) донијела нову радост у срцу сваком искреном родољубцу Србину; мир и здравље, помоћ од Бога..."

У истом броју "Луче" објављен је приказ збирке пјесама Богдана Крајишника, који "истиче племените борбе за идеју српску и Србин као такав, сваки му је мио и драг"... Час свога на Ловђену поред гроба Владике - пјесника; час га сто на Авали, тамо полаже вијенице на гробове преминулих јунака..."

У биљешци о приповијести Михаила Сретеновића "Милићев гроб", у "Лучи", за јануар и фебруар 1899, каже се да је то "једна од оних обичних приповиједка из сеоског живота", са "обичним сижом и обичном обрадом". Али, "многа би боље писац задужио читаоца, да је још причекао, док је дотјера и испуни захтјеве српске приповијетке..."

У истом броју "Луче" објављено је обавјештење да је у карловачком "Бранковом колу" изишао "особито лијепи чланак "Српска књига" из пера Стојана Новаковића". Препоручујемо га пажњи српске публике, а нарочито нашим млађим књижевницима".

"Луча", за фебруар 1900, објављује одговор Ђеви Личанину, из Госпића, са овим завршетком:

"Лучу" ћемо вам редовно слати. Српско поздравље испод Ловђена."

У "Лучи", за април 1900, печат књаза Данила, на његовом писму Граховљанима, од 3. марта 1853, назива се "српским државним гробом". А "Луча" за мај 1900. каже да је на печату владике Петра I, на писму рисанским главарима, урезан "српски државни грб".

"Уставност"

Поводом појаве листа "Уставност", јануара 1906. на Цетињу, у редакцијском коментару уз први број, каже се: да је прошле године књаз Никола "даровао своме народу, сваком грађанину ове српске земље... право, да у границама закона слободно може изграђивати путем штампе своје мисли, погледе и увјерења..."

... Као и сви независни објективни и родољубиви Српски листови и наш ће лист имати пред очима онај задатак који лебди пред очима свима поштеним српским листовима. Он ће редовно пратити све што се ради у Српству и Словенству. Биће подстријек за родољубиве тежње, и у идеалима, који су заједнички свима Србима, свима Јужним Словенима, и уопште Словенима, неће се одвајати од својих другова ван граница

наше отаџбине... и српску и словенску слогу ради остварења општих идеала овај ће лист увијек поштовати..."

Поводом царинског рата Аустро-Угарске против Србије "Уставност", 19. јануара 1906, пише:

"... И ми одавде, с овог голог стијења, за чију је слободу и независност проливено потоцима крви, и душом и срцем на страни смо прве, најмилије сестре Црне Горе, Краљевине Србије. Њени болови, наши су болови; њено искушење – наша је туга; њени успјеси – наш су понос. У овим тешким данима њеног искушења ми јој откривамо своје братско срце, ми је увјеравамо о својој братској љубави, о тој за њу најљепшој потпори, која јој у овим тренуцима може да дође од правог брата..."

Србија треба да има "на својој страни симпатије просвијетљенога свијета... Да те симпатије код народа српскога морају да буду најјаче, то је сасвим природно и оправдано..."

"Дан страсти" је написао у "Уставности" од 31. марта 1906:

"... Зар од Косова до данас и већи дио српског народа не носи трнов вијенац и крст страдања и мука? Зар и он, понесен за истину и правду, уз издајства домаћих Јуда и кијење туђинских Кајафа и Пилата, – нема права да послѣје толиког Великог петка дочекује свој Ускрсе?..."

У истом броју листа штампан је напис о српским исељеницима у Америци, којих је тада било преко 150 хиљада:

"Али понијели су из отаџбине своје домаће навике, домаће невоље и мане српске: сваћу, инат, освету, пакост, неслогу. Ни страшне патње живота у туђини ни удаљеност од отаџбине, и домаћих гријехова, ни ледена проза тамошњег чемерног живота, који се одржава аргатовањем туђину, нијесу их научиле да се оставе оних мапа које српско племе даве на његовом огњишту код куће..."

Такви смо ми Срби, свуда смо једнаки..."

"Уставност", 9. фебруара 1906, залаже се за заустављање исељавања Срба у Америку, гдје одлазе "најбољи, најпродуктивнији, најјачи и најздравији људи". "Српско племе може математички тачно да рачуна да је тих 150 хиљада народних соколова и бранилаца за циљеве народа нашег или изгубљено или пропало..."

На крају је апел:

"Срби не остављајте своја огњишта да се туђин по њима шири; српске су земље богате, још ненасељене, а идеали народа српског још нијесу остварени..."

У напису "Наша спољна политика", у "Уставности" од 24. априла 1906, вели се да је "наша спољашња политика вођена... увијек према потребама земље, налахнута љубављу према општим идеалима народа српског..."

Поводом увођења парламентаризма у Русији, "Уставност", од 4. маја 1906, пише да се пријатељи Русије радују, "кад данас слушају из првог руског парламента глас разбора, родољубља и савјести руске, преко његових посланика; утолико се сви Словени, нарочито Срби још више радујемо, гледајући у уставној Русији далеко јачу гаранцију за њену срећу и благостање и наш опстанак..."

"Уставност", 10. јуна 1906, објављује историографско-правни текст о Црној Гори као продужетку државе Немањина:

"... Кад су све балканске хришћанске државе пале у ропство, тај је Српско царство пало на Косову, српска и балканска слобода склонила се била у непролазне кланце Црне Горе, гдје је сачувана до данашњих дана. Стара Немањинска држава, продужена у Зету, а настављена у Црној Гори, није доживјела свој Видовдан..."

Поводом побуне Срба 1906, у бјелополском и цњеваљском крају, "Уставност" пише:

"... Да ли је од наше стране било радом или нерадом, дат какав импулс, да се покрену Срби прекогранични око Таре против Турака или је тај узрок у самој Турској, о томе нећемо говорити, с тим ћемо рачунати као са свршеним фактом.

Дакле, Срби су попалили села њихових зулумџара и са покретним имањем прешли у нашу границу. Том приликом Срби су прешли са лијежим идејама у Црну Гору, као њиховој заштитници, па чак може бити да су мислили, да је настао жељени час, кад ће Црна Гора у заједници са Србијом остварити заветну идеју прекограничара о ослобођењу и уједињењу њиховом и о недалекој слободи која их чека у Српском царству..."

У "Уставности", од 9. фебруара 1906, најављена је забавна цетињских гимназијалаца у "Зетском дому", а на програму су, уз

остало, рецитација pjesме "Синђелићев гроб" и "Подпури српских народних pjesама".

"Народна мисао"

Нижњићи недељник "Народна мисао" био је орган опозиционе Клубајске странке.

У броју, од 1. октобра 1906, "Народна мисао" пише о цетињској гимназији:

"... Наша гимназија као гимназија у престолници, као једина у читавој држави и као једина наша виша школа, могла би и требала би да буде узор - гимназија у Српству. Ту не би требало и не може се штедјети, већ добављати са стране, спремне снаге, опробане професоре и педагоге, а уз то добре и поштене Србе, који ће на достојној висини држати нашу једину вишу школу..."

У истом броју, "Народна мисао" је објавила чланак о црногорској спољној политици:

"... Црна Гора мора озбиљно схватити свој положај и задатак, па према томе и не смије бити немарна према општим интересима Српства.

Ово питање за њу је животно питање, па ће погријешити, ако томе не буде посветила највећу пажњу. Пренесимо се само за час у онај положај, кад би Црна Гора била туђином одвојена од осталог Српства. Она у том случају не би имала услова ни за опстанак, а камоли наде, за присаједињење крајева, на које има право по утврђеним традицијама..."

У увиднику о Божићу, у "Народној мисли", 24. децембра 1906, стоји:

"... Прослави Србине, Српски Божић и сјети се свега!

Сакупи своју милу чељад у твоју скромну кућицу или колибицу. Наложити бањак на твоје завичайно огњиште..."

"... Сад нека по обичају загрми твоја жарка пушка, да био свијет зна и душманин Српства, да је ту лажло славних соколова, који су увијек за своју отаџбину приправни крв пролити..."

У "Народној мисли", 22. априла 1907, штампан је текст о Ускрсу.

"Поздрављамо вас, драга браћо, и остављајући на страну све свакодневне зајевице у међусобној борби, сјетимо се за час Васкрса који су били свједоци мукотрпне борбе Србинове – али и његове славе и величине – па ћемо видјети да их је било и тамних и славних; да је било Васкрса без pjesме али никад без славе Србинове; да их је било без звука звона са светиња српских; Васкрса кад су мјесто мира и љубави ориле се ријечи: "Тици Србине!" а ехо одговарао:

"Христос васкрсе!..."

О Марку Миљанову, "Народна мисао", 21. јула 1907, пише да је његово име урезано: "у срцу сваког српског сина. – он је испунио својим именом најљепше странице наше историје, нашег витештва; он се је својим широким погледима виднуо на шире српско поље и тиме постао достојним изразом косовских осветника скупљеним у овом нашем јуначком гнијезду, те је Војвода Марко подједнако свега српскога народа..."

"Слободна ријеч"

Подгорички недељник "Слободна ријеч" био је под утицајем владе. Имао је сталне рубрике "Српски гласник" и "Слободна ријеч" је објавила информацију да је Црногорска народна скупштина на XXI засиједању, 1907, огромном већином гласова одлучила да се преименује у Српску народну скупштину Књажевине Црне Горе. "Али оно неколико посланика" - пише лист - "који су били противни том називу" (ради се о двојици посланика - Б. Ј.) противили су се једино из тог разлога, да је то излишно, да је сваком познато, да смо ми Срби и да се народност тиме не доказује."

"Детињски вјесник"

Лист "Цетињски вјесник" излазио је двапут недељно и имао је формално полуванични карактер. У њему су објављени многобројни текстови, у којима се говори о националним осјећањима Црногораца. Због ограничености простора, у овом поглављу су изводи из мањег дијела написа те врсте. Лист је имао сталне рубрике: "Српство" и "Словенство".

"Цетињски вјесник" пише, 24. септембра 1908, да се српски народ налази у најтежем положају:

"Обавдије српске државе, Србија и Црна Гора, могле би у овоме тренутку да из држања осталих повуку за себе закључак. Интереси обавдију држава су јако угрожени, више него икад до сада..."

"Цетињски вјесник", 7. јануара 1909, пише:

"Ма шта учинио који народ у свијету, не руже се тако као што се руже Словени, а нарочито Руси и Срби.

Можеш ли се сјетити, чији је то рачун, да се Црној Гори убија добар глас у Српству и Словенству, питамо се ми?

Јел' то српски? Јел' то патриотски, питамо опет ми?; Служи ли се тако српској и словенској ствари? и нашим југословенским идеалима?

Не! Напротив, тиме се служи само нашим општим непријатељима..."

У ери општрих династичких црногорско-србијанских свађа, "Цетињски вјесник" је налазио да су у осуди режиму у Црној Гори најгласнији натурализоване Срби. У броју од 2. децембра 1910, лист вели:

"... Ко дакле војује противу Црне Горе и њенога Господара у Српству? Махом природени Срби, који су то постали ријечју, а не срцем. Постали су Срби по околностима, због каријере и ради хљеба, али не и по српским осјећајима. У њима нема онога скривенога у души патриотизма, који одређује Србина... У њима зато нема праве љубави према Српству; њихов инстинкт не упућује их на оне српске путеве на које он упућује Србина без да је тога свјестан; њихова душа није у колијевци запојена српском пјесмом, српским духом и неодољивој љубави према Српству и његовим идеалима..."

"Цетињски вјесник", од 2. децембра 1909, у стиховима одговара "клеветницима Црне Горе":

"О нељуди мрски, изроди, ниткови,
што каљате лажју света каменове,
гњвом, злуралошћу сикћете к'о змије.
Називате узор Србе крвопије...
Сипате жуч, отров, подвале и лажи
на симбол слободе и српског знамења

и бацате дрско дрвље и камење
а истину рећи немате куражи..."

Повод за чланак "Омладина", у "Цетињском вјеснику", 5. децембра 1909, биле су демонстрације београдске омладине против апсолутизма краља Николе:

"... Ми за њих (омладину - Б. Ј.) имамо разлога за прагматике: Срби смо..."

Каква би то омладина била која би само гријешила?... На коме бисмо оставили Српство, кад би омладина огрезнула у гријесима..."

Не остаје ништа друго него да се та младеж сама спасава. Њу могу спасити само идеали, а куд је већих и узвишенијих идеала од српских и српске љепше будућности?...

Заглађуј раздор у Српству, а не сиј га, нити копај дубље провале које га дијеле.

Дођи, омладино српска, дођи и види твоју Црну Гору. Она је твоја толико исто, колико и наша, који је с мачем у руци чувамо од Косова..."

Омладино, будуће Српство наше, не дај се канџама из гробова својих старих, који један по један у њих силазе..."

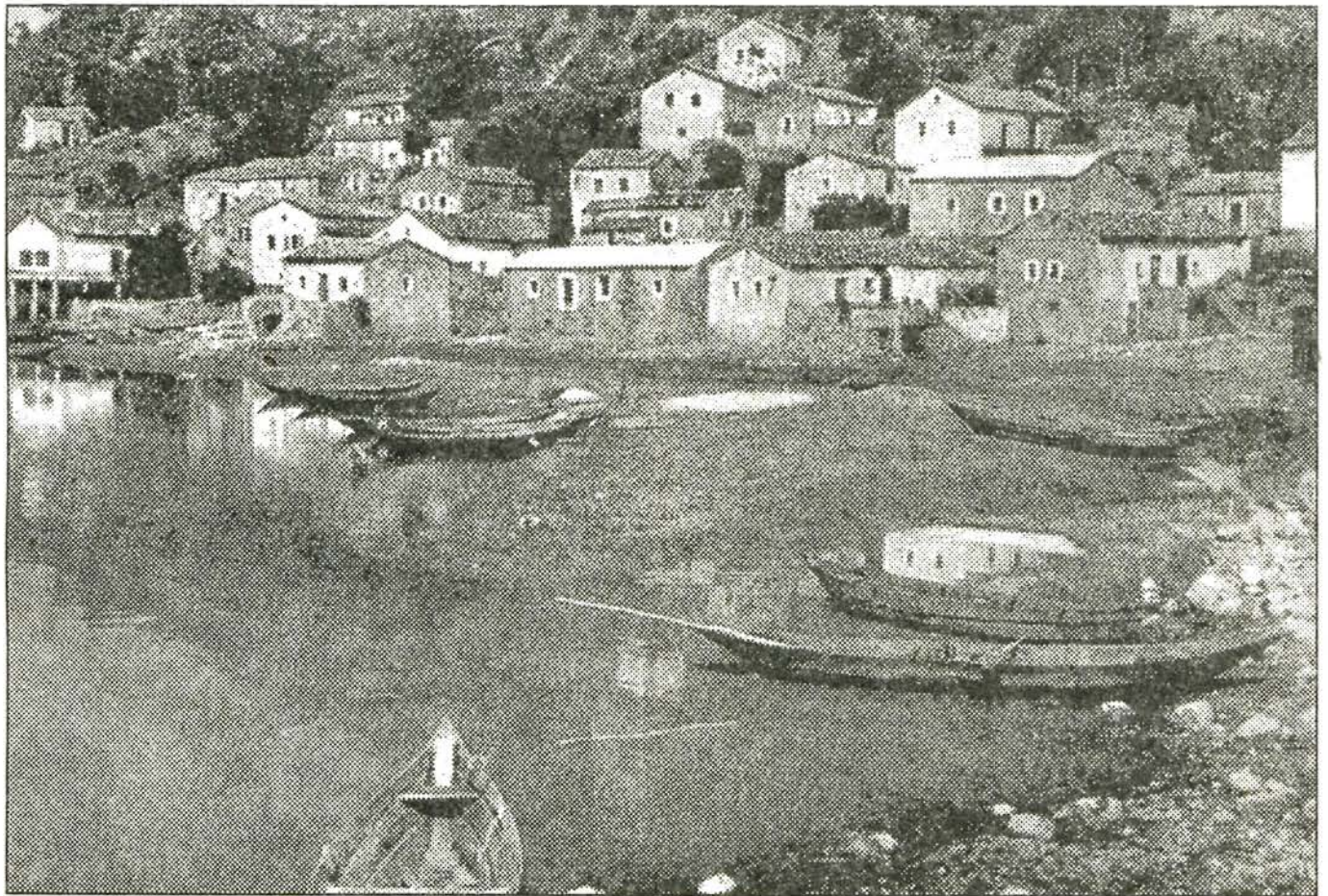
У некрологу Перу Костићу, који је пребјегао из Пљеваља у Црну Гору, 1862, у "Цетињском вјеснику", 11. децембра 1909, пише:

"... Он је потомак оне гласовите српске куће. Кујунџића-Шећеровића из Пљеваља, која је и ако, под својим петстољетним душманином, чувала и очувала српско име, српску славу и обичаје, свуда и на сваком мјесту, притјеснала у помоћ потлаченој браћи, а Црној Гори и њеним Господарима била је на руку, чинила је све могуће да се српски душмани са српскога прага уклоне... Учествовао је у рату на Руданцима 1862. год, гдје се као момче показао као неустрашиви борац, јер њега не сметаше цица непријатељских пушака, већ се налазаше у прве редове убојника за име Србиново, за што је одликован..."

Учитель Перо је у оном судбоносном тренутку по Српству, поред убојне другарице општрог јатагана, учио и просвјетио српску омладину".

На крају су ове ријечи:

"Лака ти српска земља, коју си до посљедњег издисаја искрено волио и љубио и за њу крв пролијевао..."

Рибарско село Додоши на Скадарском језеру

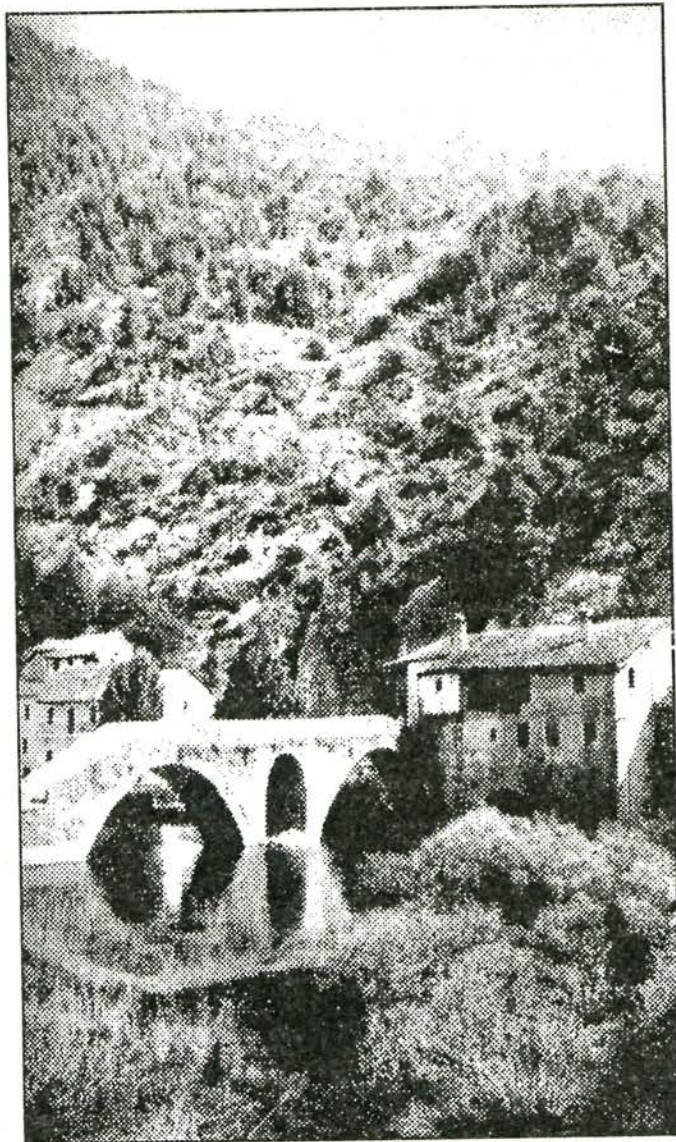
У тексту "Ко је крив", у "Цетињском вјеснику", 16. децембра 1909, каже се:

"... Црна Гора и Србија опет су у завали, у љутој завали. Дужност нам налаже да народу српском кажемо ко је крив. Треба га обавијестити, и онда оставити да суди и пресуди. На чију главу баца анатаму, нека је носи; коме досуди правду, нека му просто буде.

Излазимо пред трибунал српскога народа и дајемо своју ријеч: нека то учини и противна страна и нека каже, шта је Црна Гора Србији скривила...

Дајемо ову ријеч зато што смо свјесни свих наопаких посљедица, које ће из ове наше заваде по Српство произићи, а на које се у Биограду и не помишља...

И без Пашићеве Србије остаћемо Српству то што смо вје-

Ријека Црнојевића

ковима били. Остаћемо вазда његова узданица, и вазда његова свијетла перјаница..."

О посјети француске флоте Црној Гори, "Цетињски вјесник", 19. децембра 1909, вели:

"... Јуче је у Бару био свечани пријем, јуче је изасланик Предсједника Француске Републике поздравио нашега многозаслуженога Књаза Господара, свијетлу претходницу Српства и видљиво знамење боље будућности српске... Не мање је то и честитање српском народу кршне Црне Горе, и свима оним добрим Србима, који су своја срца спојили с нашим".

Та је посјета "знак угледа Црне Горе" и знак пажње "једне силне, богате и просвијетлене државе", која указује "маленој Црној Гори, тој заточеници српске слободе, томе зачетку велике будућности српске"...

У уводнику поводом Божића, 23. децембра 1909, "Цетињски вјесник" пише:

"... Поноћи наше зле судбине лавно је превалило. Ми гредимо зори, она више није далеко. Звијезде једна по једна трну, само је остала најсвјетлија, и та нас води. То је аманет наших отаца, дједова и праједова, који су се за ову земљу и за Српство борили; то је идеја свега српског народа, која нам из душе тихо шапуће: "Србине брате, не клони, устај и бори се, твоја је будућност! Христос се роди, брате Србине, гдје год био; Христос се роди и вјеруј да ћемо се једнога дана поздрављати и са "Српство велико и уједињено, роди се! Рођи се старо "Царство Српско!"

О новој 1910. години, "Цетињски вјесник" својим читаоцима жели "здравље и сваку срећу", а Српству - "да скоро оствари оно за чим гине и за што је вјекovima пролијевало своју крв".

"На освитку јубиларне године" је уводник у новогодишњем броју (1910) "Цетињског вјесника" у коме се жели да сјај зоре јубиларне године "унесе свечаности у наша срца" како би се педесетогодишњица владавине књаза Николе прославила "достојно, како доликује заточницима српске слободе".

"Цетињски вјесник", 29. јануара 1910, подсећа на несрпско поријекло неких истакнутих личности политичког и културног живота Србије који су "уједно... и најбољи Срби и уче чак и оне србовању који за Српство од Косова гину".

Поводом одласка краља Србије, Петра I, у Петроград, "Цетињски вјесник", 24. фебруара 1910, коментарише:

"... Србијина радост - наша је радост; њен успјех у ма ком пигању и наш је успјех, као што, дубоко смо увјерени, постоји и обратно".

А књаз Никола поручује: да у добру и срећи свог зета "на пријестолу увијек му драге Србије налази за своју душу особито задовољство и подкрепљење за наду и љепшу српску будућност..."

"Цетињски вјесник", 27. фебруара 1910, пише у чланку "Гирилица":

"... За вријеме бановања Раухова у Хрватској и Славонији је над Србима чињен велики притисак, па је, крај осталог, прогонена и гирилица. Њу су били избацили из школе и њоме службено није смио нико да пише. Доласком др Н. Томашића на банску столицу гирилица је поново саја добила потпуну равноправност. Њу ће моћи од сада свако слободно употребљавати у преписци са властима. Она ће се поново увести и у школама. Гирилица ће се предавати упоредо са латиницом, те ће и школски уџбеници бити њоме штампани као што су сад латиницом..."

У "Цетињском вјеснику", 8. маја 1910, објављена је информација под насловом "Срби у Америци за своје име", у коме је препричан текст из листа "Србобран" (САД), у коме је апеловано да се, при тамошњем попису становништва, Срби пишу као Срби а не по својим покрајинским називима - Србијанац, Црногорац, Боквац, Херцеговац, Банаћанин итд.

"Цетињски вјесник", 22. марта 1910, објавио је вијест о одликовању црногорског митрополита Митрофана Баба Златном медаљом Обилића за јунаштво у одбрани манастира Мораче од Турака 1877. Предајући одликовање, књаз Никола, је рекао:

"Одликујем те овим знаком јунаштва, какав знак до данас нема ни један српски владика ни архимандрит..."

"Цетињски вјесник", 8. маја 1910, објавио је коментар поводом доласка италијанске ескадре у Бар:

"... Мала простором, али велика именом, Црна Гора дочекује изасланства силних држава, моћних дворова и владара од великог угледа, која долазе да нашем Владару честитају педесетогодишњицу срећнога и славнога владања на пријестолу ове Приморске Србије, Црне Горе..."

Полемисујући са загребачким "Србобраном", "Цетињски вјесник", 22. маја 1910, пише:

"... Шта би изгубило Српство, шта његов углед у свијету, а шта неослобођена браћа ако Црна Гора буде краљевина?"

Кажите нам, ко би и шта би штетовао, па да одмах и ово мало мисли разагнамо, које су нам утјерали у главу они, којима се српско срце у пакао претворило, кад им је неко дошанао, да ће Црна Гора постати краљевина. Ми ћемо се радовати, ако нам поднесу разлоге против тога. Ништа не треба да буде урађено, што ће Српству удити..."

"Цетињски вјесник", 26. јуна 1910, објавио је "Химну Николи I:

"Кроз вихоре, громове и буре,
кроз вртлоге искушења, зала;
у горе си и литине суре
подиг'о храм српских идеала...
По стољећа ратоборним кликом,
звучном лиром, духом осветника,
не презајућ' пред гујином сиком, –
храбрио си Срба устаника.
Громогласно кликну српски роде:
Живио Бард, витез, Цар Слободе".

Поводом проглашења књаза Николе за краља, "Цетињски вјесник", 15. августа 1910, каже:

"... Српско се срце гријало само на вагри из пушака; српско је око сунца гледало само кад је мишица српска само за тренут два мачем разгонила облаке над собом..."

У овим кршним горама није никада утрнуло кандило српске слободе..."

Свидло се гнијездо соколова и ови су кликтали свему Српству: бори се, не клони! Српство је у томе гнијезду гледало свој спас, свој понос..."

На главу многозаслуженога Господара Николе Првог небоспушта данас краљевску круну славних Немањића, а народно одушевљење огрће га порфиром љубави и благодарности..."

"Цетињски вјесник", 25. августа 1910. године, упућује апел "српској и словенској штамп":

"... То није кавга између појединаца. То је разлаз између двије српске државе, то је раздор у целокупном српском племену, то је, најзад, неслога која ће донијети најкрупније пошљедице..."

Нека нико не узме олакото ствар што сијање раздора у Српству може бити корисно само нашим непријатељима..."

Зашто затровати братске односе, кад Српство стоји пред великим догађајима који се у свијету спремају..."

Поникнути вјером у бољу будућност српског народа, прожети схватањима тешкоћа које Црној Гори и братској Србији стоје на путу, убијени, да се само слогом може избјићи понављање жалосне наше историје, оличене петовјековним ропством, које се дјелимично продужило, а и сада још траје, ми и сад не прихваћамо борбу коју нам извесни биоградски листови намећу, очекујући да ће разум и тамо преовладати и да ће двије српске звијезде водиле, Србија и Црна Гора, здруженом свјетлошћу предњачити српском народу, и расвјетљавати му закрчене путеве..."

"Цетињски вјесник", 28. августа 1910, коментарише значај свечаности поводом проглашења књаза Николе за краља, помињући учешће многобројних гостију:

"... Било их је из свих крајева раскомаданог Српства. Србије, Војводине, Босне и Херцеговине, Старе Србије, Приморја и Далмације, као год из васколиког Словенства: Русије, Чешке, Бугарске, Хрватске, Славоније итд..."

У "Размишљањима на Божић", "Цетињски вјесник", 24. децембра 1910, каже:

"... Шта нам је ближе од српског народа, његове среће и лијепе будућности!"

Пуна ли је језовитих поука историја српског народа. Србин је најбистрије чело мајке Славине, али готово и најнесрећније.

Из косовског гроба као феникс је устала и засијала широм Српства нова генерација. Дјела су јој била надземалска..."

Од личности те генерације помињу се: Петар I, Карађорђе, Милош, књаз Данило, Михаило, Никола и Милан.

"Цетињски вјесник", 7. априла 1911, обавјештава о гостовању цетињског пјевачког друштва "Његош" у Подгорици и Никшићу:

"Гостовање је било од срца срцу". Друштво "Његош" је у пуној мјери заслужило својим до сада родољубивим радом на гајењу и ширењу пријатеља српске пјесме, што је најбољи доказ и овај излет-пут друштвени у ова највећа мјеста, са којима хоће своје вриједне чланове да упозна, као и да родољубиво становништво тих мјеста, упозна са својим радом и лијепом пјесмом, придржавајући се начела:

"Хај што Србин јоште живи,
крај свих зала
пјесма нас је одржала
њојзи хвала".

У редакцијском коментару, у "Цетињском вјеснику", 5. марта 1911, стоји:

"... У времену кад је Србији и Црној Гори потребно као парче посушног хљеба да умни синови српског народа, проучавају свјетска и национална питања, са што више објективности, искуства и мудрости, те тако да им помогну, да погоде прави пут између којих кривуда питање српског ослобођења и уједињења, они су се дали на ђаволска подметања, лагана и клеветања, канибалски се радујући кадшто год нашколе, и кад могу да изопаче..."

"Цетињски вјесник", 23. марта 1911, пише:

"... Нама је Србија света и драга као и Црна Гора. Њена срећа и наше је добро. Ми смо Србију приправни вазда бранити од свачијих напада, него ли је нападати..."

Ако ми критикујемо понашање Пашића и његових другова, бар што се тиче Црне Горе, мислимо да ће нам то одобрити сваки радикал у Србији, јер смо убијени да сви они искрено желе заједницу двију држава, коју омста Пашићев напад рад..."

Поводом посјете турског владара Косову, "Цетињски вјесник", 4. јуна 1911, коментарише:

"... Тужно Косово, – знамење српске погибије; мјесто несреће и пропасти државне величине цијелог једнога народа; гробница у којој је међу масом лешева српскијех витезова са њиховим Господаром на челу, за толике вјекове била сахрањена српска и балканска слобода, – то језиво Косово, које у души цијелокупнога нашега народа од Дунава до мора у исти мах буди осјећања жалости и освете; добило је од јуче ријетка госта, којем се није надало, нити га је жељело..."

У тексту "Турска према Црној Гори", у "Цетињском вјеснику", 4. јуна 1911, пише:

"... Српске земље на Балкану морале би постати опет српске земље, мала црногорска краљевина, морала би постати већа српска краљевина..."

У сљедећем броју листа пише:

"... И ала и врана скочиле су на раскомадано Српство, којем су двије српске краљевине једина нада, једина узданица. Куд год поглед баците по неослобођеном српству, свуда је Србину претешко; свуда се бори за свој опстанак, са многобројним непријатељима свога народа, са разноврсним сметњама остварењу својих вјековних идеала..."

Уз појаву "Историје Срба", од Константина Јиречка, "Цетињски вјесник", 16. јуна 1911, објављује и ове редове:

"... Кад нама Србима, који већ имамо извесно сазнање о прошлости народној, и с друге стране, не може ова Јиречекова Историја да да потпуну слику о догађајима из живота српског народа у средњем вијеку, како ли ће тек моћи упознати страни свијет са животом и прошлошћу српског народа, у ком је баш циљу једино написана... Ова Историја Срба само је један обичан регистар историјских догађаја којим ће се прави историчар моћи послужити да напише једну ваљану историју српског народа..."

У броју од 18. јуна 1911, "Цетињски вјесник" пише о Видовдану:

"... о знаменитом дану у години, који ће бити искључиво намијењен српској народној величини, и остварењу, наше завјетне мисли..."

За тај дан Срби су изабрали Видовдан, дан када је Српско царство пропало на Косову, дан свечан, поносан и тужан, када ће се сваки Србин без разлике сјетити своје дужности према народу из кога је поникао и према српској завјетној мисли..."

"Затим се говори о видовданским прилозима:

"Поред тога што ће се тим прилозима потпомоћи материјално општој народној српској ствари, тако ће моћи уједно да послужи духовном јединству српског народа, како у слободним земљама, тако и ван њих..."

Црна Гора до сада се није издвајала од српске завјетне мисли, и прошлост њена довољно је засвједочила о томе..."

Српски народ још није сав слободан. Васкрс његов још није наступио. На нама је да ту слободу извојујемо, да раскомадано велико Српство ујединимо и да од њега створимо велики и просвијечени народ".

О духовним средиштима српског народа говори се у "Цетињском вјеснику", 28. јуна 1911:

"... Зна се да је у току цијелог средњег вијека, српско средиште било у Старој Србији и да је тек крајем XIV вијека пренесено у Црну Гору и Србију."

Говори се затим, о турској најезди:

"Тек у XVI вијеку, духовни живот код Срба се буди у Војводини, док најзад није у другој половини деветнаестог вијека пренесен у Србију и Црну Гору..."

У редакцијском коментару, у "Цетињском вјеснику", 5. августа 1911, каже се:

"... Ми Срби ништа друго не знамо него да попут пророка Јеремије сједимо и кукамо на развалинама Српског Царства. Дочаравајући славну прошлост нашу, ни једног тренутка не можемо да се приберемо и да реалније погледамо на живот пред собом. Да се користимо горко стечених искустава, и да сложено прилегнемо на рад и предано се посветимо и животом и радом, свим бићем својим општој народној ствари..."

"Цетињски вјесник", 8. октобра 1911, објавио је репортажу о посјети краља Николе неким крајевима Црне Горе:

"... У срцу смо Катунске нахије, у срцу Црне Горе, – јуначком срцу Српства. Десно је Чево, "гнијездо соколова"... Ту је кроз вјекове чувана српска и балканска слобода..."

На Вилусима је учитељ Ђурић "у патриотском жару изјавио: да Вучедолски Побједник скупи око себе све што је у Српству разасуто и утјеша све што је расплакано".

"Цетињски вјесник", 28. септембра 1911, пише о музичком друштву у Бару:

"... Ми не смијемо само ријечима хвалити српску пјесму, него треба и дјелом да радимо за ширење и његовање наше српске пјесме и музике..."

У "Цетињском вјеснику", 7. децембра 1911, објављена је информација о прослави Никољдана на црногорском двору. Игранка је "отворена српским колом", иза којег су се ређале "једна за другом час српске, час стране игре"...

Поводом акције званичних кругова Србије да се омете ступање на дужност митрополита рашког-призренског, за Гаврила Дожића, "Цетињски вјесник", 14. децембра 1911, пише да је митрополит Гаврило "из чувене српске породице Меденица у Морачи..."

А зар Дожић није Србин, теразијска браћо!? Зар он не осјећа српски, зар у његовим жилама не тече српска крв, зар његову просвиједену душу не загријевају општи српски идеали. теразијски пијемонтези? Таквим ставом званичници у Београду "не чине услугу ни Српству ни слози двију српских држава".

У слиједећем броју листа писало је да се Црна Гора радује избору Гаврила Дожића за призренског митрополита – јер у томе "ученоме духовноме лицу види најприје Србина... Црна Гора, као српска држава, не прави међу Србима разлике. Сви су јој мили, сви драгоцијени, ма у којем српском крају били рођени, само ако су ваљани Срби, само ако су као Срби и људи на своме мјесту..."

Гдје им је (званичницима у Београду - Б. Ј.) напосљетку српско родољубље, кад акцијом против Дожићевог избора откривају туђину наше српске слабе стране – и показују му, пут којим му ваља поћи, па да нас коначно раздвоји и пошинежа..."

У уводнику "На Божић", у "Цетињском вјеснику", 25. децембра 1911, вели се:

"... Патње страдања, испаштања и лутања било је доста. Све је то Србин добро осјетио и пребродио и крајње би вријеме било да и он дигне поносно главу своју, и дође до жељеног циља, до опште слободе и уједињења..."

С том наодом Србин у свима крајевима раскомаданог Српства поздравља рођење Христово... На крају се изражава жеља да "и овај Божић" да "што више подстрека и више издржљивости" у "започетој борби за срећу, славу и напредак свој и ново рођење опште српске слободе".

У "Цетињском вјеснику", 1. јануара 1912, описано је путовање у манастир Острог - "српску хабу". Описују се сусрети са црквеним достојанственицима:

"... Нижу се занимљиве приче, отварају се духовите расправе, испреплићу се разноврсне примједбе. Српска прошлост, садашњост, улога цркве и свештенства, позив наше отаџбине, њен старији и млађи нараштај – све се то сјединило у богату киту пробратих ријечи, добрих мисли и узвишених осјећања. Нијесу заборављене ни српске мане које су умножене до разуданости и порочности једнога дијела садашњег српског нараштаја, огрезлог у себичној јагми за положајима и личним богатством..."

У истом броју листа, направљен је осврт на протеклу годину:

"... Наша драга отаџбина преживјела је минуле године једну доста тешку кризу... Захваљујући родољубљу и издржљивости свога народа изашла је као добитник и морални побједник. Остала је и даље на достојној висини барјакгара српске и балканске слободе... У Нову годину она улази са поткријељеном вољом да се заложу још више за своју будућност и своју улогу у Српству..."

У наредном броју листа објављено је размисљање о "ономе што је прошла година пружила нашем раскомаданом народу, Српству":

"... Једна година, дуга једна година, пропуштена је и у њој није учињено ништа чиме бисмо се могли да користимо и што би нас могло да разгали да погледамо ведрије и веселије у Србинову будућност, нарочито оног доброг дијела нашег народа који још и дан дану робује и тамнује под туђином, жељан свега онога чиме ми у слободним земљама обилујемо..."

У телеграму са Машиневом штампом, "Цетињски вјесник", 7. јануара 1912, пише:

"... Знали су (Пашићевци - Б. Ј.), да и најшире масе српског народа као славу својега народа сматрају пјесника опште српске химне "Онам! онамо!" (Краља Николу - Б. Ј.). Знали су да би сваки напад на званичну Црну Гору био осуђен од српског народа..."

У "Цетињском вјеснику", 13. јануара 1912, објављена је вијест о освећењу заставе Пјевачког друштва "Бранко", у Подгорици:

"... Нема сумње да ће ова лијепа тековина привући, пажњу, учешће и помоћ свих пријатеља просвјете и српске пјесме, а ми вриједном друштву "Бранко" желимо да својим радом на ширењу српске пјесме подигне углед на висину достојну прослављеног Бранка (Радичевића - Б. Ј.)..."

"Цетињски вјесник", 4. фебруара 1912, објавио је још један коментар о стању односа између званичних кругова Црне Горе и Србије:

"Жалосно, врло жалосно, што је дошло до такве хладноће између Србије и Црне Горе, и обје српске династије, које су у тијесном сродству. Та појава мора дубоко ожалостити сваког Србина, који води рачуна о будућности српског народа на Балканском полуострву..."

... Ако у данашњем... критичком времену биографски политичари имају и трунке памети и родољубља, они ће послушати овај апел који управљамо на њих... јер желимо добра и Србији и Црној Гори и јер само братски односи између обје српске Краљевине могу бити од користи и једној и другој..."

У "Цетињском вјеснику", 22. фебруара 1912, описује се атмосфера у Подгорици, у вријеме посјете краља Николе Љубовић је био освијетљен, и "истовремено су се кроз Нову и Стару варош развијале многозвучне арије разних српских маршева, војне музике, који одушевљаваху грађанство Подгорице неком особитом радошћу..."

Овакви momenti побуђују у човјеку нове наде у нову будућност, нове жеље и нову срећу, а да чврсто вјерује у скору будућност, када ће се почети ширити најбајнији мирис најбајнијег звијежа, што га је игда природа могла дати - по неослобођеним српским земљама, Србиновом крвљу натопљеним; када ће се знати:

да Србин још живи,

да је јунак!..."

У уводнику "На Ускрсе", у "Цетињском вјеснику", 25. марта 1912, пише:

"... Славећи Ускрсење Христово наша је топла жеља да српски народ, угледајући се и на даље на Њега (Христа - Б. Ј.) с вјером и љубављу истраје у... борби за освијетљана права Србинова, те својој браћи по раскомаданом Српству честитамо ове свијетле празнике..."

"Цетињски вјесник", 31. марта 1912, пише о Бару:

"... Бар је адем камен у нашој круни... кроз њега ће све више струјати напон живота ове српске државе.

Бар са својом за бродарство изванредно прикладном луком и са својим по дивотама и плодности јединственим приморјем јамчи не само нашу будућност, него и српску самосталност. Без Бара би наша драга отаџбина била у мучним приликама. Без њега би Српство сада било без својега ободнога мора..."

Николи Тесли пише "Цетињски вјесник", 16. маја 1912:

"... Ми Срби морали смо се радовати што је Тесла наш, што је сав Србин, што се увијек поносио као Србин, и што један дио његове славе пада и на народ чији је он син..."

У слиједeм броју листа, објављен је још један осврт на свађу између владајућих кругова на Цетињу и у Београду:

"Да данашњи биоградски пророци имају политичке зрелости и увиђавности, они би у оваквим приликама, какве су сада у Српству, и цијелој свијету, програм српске националне политике, свели само на ове двије тачке:

слога и заједница Србије са Црном Гором;
војничко свестрано унутрашње јачање једне и друге српске државе.

"То једино одговара садашњим приликама у свијету. У томе једино лежи спас обију српских држава, па и Српства..."

А у броју од 20. јуна 1912, лист пише:

"... С неслоге смо ми Срби пропали на Косову и са ње и дан данас страдамо. Са ње страдају милиони Срба у ропству, као год и милиони Словена, раздробљених, распарчаних и потлачених..."

У "Цетињском вјеснику", 19. септембра 1912, објављен је уводник поводом проглашења мобилизације црногорске војске: "Нека би овај судбоносни корак био срећан и користан за Црну Гору и Српство".

У слиједeм броју листа (22. септембра 1912), пише:

"... Ни пјесници српски из седамдесетијех година прошлога вијека не би могли у својој машти замислити доба и догађаје, које преживљавају данашња српска и балканска покољења..."

"... Нека кроз вјекове траје ово ново срећно доба, којем су пјевали сви наши пјесници за којим су чезнули сви наши велики људи - доба, које је вазда било свети сан крунисаног пјесника свесрпске химне: "Онам' онамо".

У наредном броју "Цетињског вјесника" пише о почетку ослободилачког рата против Турске:

"Пред Подгорицом је јуче развијен барјак Вучедолског Побједника, пјесника свесрпске химне "Онам' онамо"! Његово лепршање нашој храброј војсци огласило је осветак великога дана, којем се сва Црна Гора радује, којем све Српство загносно кличе!..."

"Цетињски вјесник", 5. октобра 1912, објављује:

"... Срби, како у Србији тако и у Црној Гори, пошли су у бој са највећим одушевљењем: правда је на њиховој страни, а гдје је правда, ту мора бити и побједа..."

"Цетињски вјесник", 22. октобра 1912, описује братске сусрете између црногорских и србијанских војсковођа и војника у Мотохији:

"... Огромној српској сили двију краљевина непријатељ не може да одоли, већ се листом почео предавати..."

Сердар и генерал Јанко Вукотић, чија је војска ослободила Патријаршију и Високе Дечане, у здравици у част генерала Живковића, команданта србијанске Ибарске војске "пожелио је и молио Бога да данашњи састанак буде за вјечита времена, и да један народ двије братске краљевине буде уједињен за вјечита времена..."

"Цетињски вјесник", 20. новембра 1912, доноси уводник "Свијетле слике наших дана":

"... Срби испуњају прајдедовски завјет - Косово је освешћено, јер се дигао цио народ у Србији и Црној Гори и пошао у бој. Остављају људи своја имања и породице па се латише оружја, да ослободе браћу из турског ропства..."

"Цио се свијет диви томе јунаштву српскога народа на Балкану. Диви се и капу скида пред најновијом епopeјом српскога народа - крвљу писаном... Српско име стекло је поштовања у цијелој свијету..."

"Цетињски вјесник", 9. и 23. новембра 1912, године, објављује прилоге из ослобођених Пљеваља:

Први носи наслов:

"Српски Митровдан у Пљевљима":

"Послије толико вјекова први пут данас Пљевље прославља слободом и весело значајни данашњи дан патријархално зимско полугође, а које ће бити ера славе Србинове, и уједињења Српства". Затим се говори о благодарењу, на Илијиној брду, "за дуг живот оба српска витешка владаноца". Послије тога је била закуска "гдје су слободна браћа један другоме изразила своја осјећања, која их од скора у српскијем Пљевљима обузимају..."

Други прилог је у стиховима:

"Пљевља моја, весел'те се

нек се српска пјесма хори;

нек се чује на све стране

кад слободу Србин створи.

Пљевља моја, весел'те се!

Срећна као никад прије,

у вама се загрлише

Краљевине српске двије."

"Цетињски вјесник", 28. новембра 1912, објављује писмо из ослобођеног Бијелог Поља:

"... Прође већ мјесец и по дана од како храбра црногорска војска посједе и ослободи ове крајеве, који су петовјековном тамом покривени били. Проијева српско срце у Старој Србији; остварише се вјесковне наде Србинове; поновише се стазе Немањиха..."

Краљ Никола са породицом на проглашењу Црне Горе за краљевину, 1910. године

У некрологу Стојану Поповићу, команданту Доњокучког батаљона, "Цетињски вјесник", 5. децембра 1912, пише:

"... Када је наступио давно очекивани час освете, освете српске, косовске освете, весело, ведро чела, поносно и витешки полетио је Стојан са својим храбрим војницима и осталим соколовима црногорским, на утврђени Дечић и ту смртоносно рану задобио... Својом витешком проливеном крвљу, уврстио је командир Поповић своје име у златни низ косовских осветника..."

"Цетињски вјесник", 19. децембра 1912, пише о мировним преговорима након побједе балканских савезника над Турском. Говори о непријатељству Аустро-Угарске према Србији, каже:

"... Сад је ред на Црној Гори. Сад и њој, према саопштењу бечких листова, Аустро-Угарска Монархија хоће да поднесе нож под врат. И ово је српска држава, и њу зато ваља срушити, пошто Монархија показује да душмански мрзи све што је српско.

Једна је ствар сад сасвим јасна: сусједна Монархија не жели мира ни са Србијом ни са Црном Гором. Она хоће двије српске краљевине да унизи, погази и уништи..."

У "Цетињском вјеснику", 23. децембра 1912, описано је ослобођење Високих Дечана и Ђаковице. Црногорски војници су јуначки журишали на турске положаје уз громке пјесме:

"Вазда кад је српска војска –

у походе одлазила...

Српски роде, весели се сада –

Турска више не може да влада..."

У "Цетињском вјеснику", 4. јануара 1913, објављена је репортажа о прослави Божића, у црногорским трупима на фронту око Скадра и код тамошњег српског живља:

"... Много је вјекова прошло од кад се српски бадњак у овим мјестима наложио није, нити руменим вином прелио. Рушевине само и имена мјеста, као што су: Љесковац, Владимир, Селишта, Драгиња, Горица, Брдица, Велипоље, итд., свједоче о некадањем србовању у овим красивим, али вјесковима запустелим предјелима... А чељад опет каква су?! То је прави отисак природе, у којој су јадне, изнурене физиономије, порушене страдањем и дивљаштвом, али кад се у њих поближе загледасте, опазићете кроз глибу и трње праве и дивне српске типове и оне дивне српске очи, које вас уморне страдањем, тжно погледају..."

У истом броју листа објављен је напис: "Двије српске војске", у коме се говори да се одред црногорске војске бригадира Ника Кусовца налази у рејону Љеша:

"Послије јуначке побјеле над непријатељима од 4. новембра и заузећа Љеша од наше и србијанске војске, од 5. истога, овај се одред свакодневно налази у додиру са храбром братском војском Краљевине Србије... Србијанац долази код Црногорца као код брата, а Црногорац код Србијанца налази исти пријем, и ту се свакодневно манифестује братска пажња и осјећање..."

Поводом закључења мира између балканских савезника и Турске, "Цетињски вјесник", 2. фебруара 1913, пише:

"... Зато се с правом и рекло да ће се свијетли дан потписа мира памтити у Српству, као дан божје награде великог труда српског народа, који корак по корак, својом снагом подиже своје двије слободне и поносне државе и под скиптар својих поносних владара, враћа старе српске земље, заливане толико пута крвљу Србиновом..."

"Цетињски вјесник", 28. фебруара 1913, објавио је стиховану репортажу:

"... Стоји треска, ломе се небеса,
сва се земља љуља и потреса...
Вићи сада страшнога покоља,
на крвавом вису Бардањола...
За грла се хватају јунаци,
И падају и дјеча и старици;
Бајонети кроз срца продиру,
Турци као из земље извиру,
кроз прокопе пут Скадра, се краду,
Црногорци бјежат' им не даду.
Но их бију и живе хватају.
Колико је брда и планине,
нигђе нема рупе ни долине,
ће нећеш наћ' Срба и Турчина
ће су пали један до другога..."

Носили се па се уморили,
један другом душе извадили..."

У ускршњем уводнику, у "Цетињском вјеснику", 11. априла 1913, вели се:

"... Српски народ, прослављајући Ускрс Христов као побожни хришћанин пада се и своме Ускрсу. Као и Христос, и он је био подложен силним искомешима, муци, патњи, понижавању те су га метали на крст, разапинали и гушили само да би га нестало са лица земље.

Али ипак он је све то издржао и дочекао да га озаре зраци Ускрсења. Српски народ још није ускрснуо, и још читавих наших покрајина има под туђином, али васкрсала..."

У истом броју листа је коментар о положају двију српских држава:

"... Српски народ и његове државе у најтежем су положају... Ако већ не можемо тражити да потпуно схвате дубину нашег бола, због неправде коју нама у највећој мјери учинише непријатељи свијех балканских држава, ми смо бар у праву да од савезника тражимо да и ради себе самијех и ради нас, олакшају наше муке, јер ми Срби нијесмо још свршили ни половину својег националног дјела..."

Без Срба, без правде српском народу, и његовим државама, нема ни Балканског савеза, ни балканске слободе: "Цетињски вјесник", 1. маја 1913, пише о Скадру:

"... Храброшћу српских јунака, у великим и свијетлим данима, освојен је упркос читаве Европе, јунаштвом младих бујних српских соколова, Скадар, и као потоп, разлила се по бедемима Тарабоша и пољанама Бојане, силна крв црногорских и србијанских војника..."

"Цетињски вјесник", 14. јуна 1913, пише о сусрету двије српске војске на Косову:

"... Косово, некад тужно, чијој је жалосној успомени намијењен сјутрашњи дан, ослобођено је, освећено је..."

Народни геније учио је покољења свесрпској мисли која је бивала јача, уколико су гоњења исте била бездушнија. Плам вјере у себе, у побједу правде, није се у његовој души претулио ни онда кад су му главе првих синова набијане на колац, ни онда кад му се остаци државне независности прибише уз литице Љовћена..."

На Косову су се јуче загрлиле двије српске војске. Срба браће из обје српске краљевине могла су својим откуцајима разливати осјећања једног истога народа, који је толико жуديو за сједињењем Српства од Дунава до Мора. Заједничко пребивање једне и друге српске војске на Косову, залага је дјешне српске будућности, доказ је цијеломе свијету, да обје српске краљевине служе само једној истој српској мисли... Барјак Српства који се из косовске крви склонио и спасао под Љовћеном, овдје је вазда високо стајао. Десница црногорских Господара у данима највиших мука, држала га је изнад опасности и непоколебљиво носила тамо, гдје је Српству било најпотребније..."

"Цетињски вјесник", 26. јула 1913, коментарише исход Другог балканског рата:

"... Није на Брегалници бијен добри, честити бугарски народ, којег ми Срби искрено љубимо, јер нам је судбина иста, и мука заједничка. Тамо су бугарски властодржици нашли свој гроб. Крвавим рукама копали је тај гроб хиљаде српских витезова из двијех српских држава. Многа се српска мајка од Биограда до Бара завилала у црно, сестра изгубила брата, љуба домаћина..."

Опјењујући биланс два балканска рата, "Цетињски вјесник", 2. августа 1913, каже:

"... Крваво десетомјесечно ратовање успјешно је завршено и наше груди се са поносом надимају, гледајући на постигнути успјех, јер је српско име у пуном јеку и у пуном сјају заблестало... Србин с поносом гледа на све то и с пуно вјере и поуздања иде у сусрет својој будућности..."

Овој теми је посвећен коментар и у листу од 16. августа 1913:

"... Резултатом овог десетомјесечног ратовања, и поред многобројних жртава, ми се као Срби можемо само поносити... Лијепо и поносно гледа на све то и и иначе уживало добар глас у свијету, и овога пута је у пуном сјају заблестало..."

Коментаришући рат са Бугарском, "Цетињски вјесник", 21. августа 1913, каже:

"... Загрљена браћа Црногорци и Србијанци, пружише један другоме храбру десницу, на Пољу Косову и мушки и

одважко сталаше на браник српских права и одагнаше новог наметника са свога земљишта..."

"Цетињски вјесник", 23. августа 1913, пише о српским побједама:

"У знаменитим, историјским данима, кад се раскидају ланци подјармљеној браћи, опет блиста круна Лазарева – што би пјесник друго дао – пјесме тугованке, пјевајући славну прошлост, величину и пропад, дозивале су ускрснуће. Српски војник снажном мишицом и оштрим мачем донио га је..."

Српска душа ослобођена, зајевала је слободи..."

У напису се, даље, каже да су Срби данас јачи: "Браћа су се преко ослобођеног Санџака састала и жељно изљубила. Ми смо данас велики и јаки; Можемо заједно све, а један без другог ништа. Аманета својих предака треба да смо свјесни, те крвљу стечена права бранимо онако како то Србину доликује..."

Факсимил насловне стране "Малог журнала" уочи Балканских ратова

"Цетињски вјесник", 4. септембра 1913, овако описује долазак Јанка Вукотића у Бар, послје закључења мира са Бугарском:

"... Кад се чуло за његов долазак, грађанство из Бара и околине, похитало је на жељезничку станицу, да сретне нашег делегата у Букурешту, вођу наших хероја, са Брегалнице. Ријетких Букава, Црнога Врха и Кочана и тиме далне знака признања као и поштовања сјених оних, који осталоше на мртвој вјечитој стражи српске слободе по српским брдима и пољанама од Дунава и Једрена, па до сињег Српског мора на Јадрану; оних, који крвљу својом искупише слободу потлачене браће и створише неборив им дом крвне заједнице..."

У некрологу Спасоју Ђуришићу, палом на Брегалници, у "Цетињском вјеснику", 18. септембра 1913, каже се:

"... Родитељи, рођаци и остала покојникова својта, нека се диче његовом јуначком смрћу, а теби, момачка дико, млади јуначе, слава, и нек ти буде лака грудa српске земље, коју си искрено љубио и за коју си јуначки испустио своју шлемингу душу..."

Стогодишњицу рођења Владике Рада, забиљежио је "Цетињски вјесник", 6. новембра 1913:

"... Пријестоница се била одјенула у свечане хаљине српских тробојка и вазда свијежега зеленила, нашега топлога и љупкога приморја, као вијенаца и грбова..."

Топом је обзнањено да "Црна Гора слави стогодишњицу својега великог сина, највшега српског пјесника, изабраника муза..."

Његов је Пантеон на врху српског Арарата - на крајњој литици високога Ловћена, који поносно пркоси гњеву неба, и са висина презире ништавило земље. Под њим је с једне стране сиње Српско море, чији вали пјеном купају класичне српске и хрватске земље; с друге стране, студено непомично сиње море, камење јунаштвом недостижне - чојством и људсконом уљепшане Црне Горе..."

У слиједећем броју листа објављени су стихови у славу Владике Рада:

"...Ој, Ловћене, српски Хериконе,
колијевко богинје Белоне,
ти ковчеже српских аманета,
ти поносе словенског свијета...
Ој, Ловћене, славо Србинова,
вјечни доме муња и громава
славне ли си дочекао дане
да Косовске болове и ране
излијечи Србинова рука,
да твој народ васкрсне из мука...
Ој, слава ти српски мучениче
ој, слава ти бесмртни пјесниче...
Ој, слава ти, Велики Владико,
српског рода поносе и дико,
Слава теби и Ловћену твоме,
слава српском роду витешком..."

"Цетињски вјесник", 22. новембра 1913, објавио је још један коментар о резултатима балканских војни:

"... Двије српске краљевине у посједу су плодова мука својих витешких синова..."

Скромност је дивна црта српскога карактера.

Ловорике, којима се окитише двије српске војске, неће правити над нацим главама хладовину, у којој бисмо лакше могли левентовати, заклоњени од сунца и зноја новог, још тежега рада.

Побиједили смо љуте и опаке сатане српске самосталности, али уништили их нијесмо..."

Уколико смо јачи, угледнији и славнији, утолико ћемо више имати пакосних завидљиваца, подмуклих душмана, који су зинули на ове дивне Србинове земље, јужног сунца, питомих планинских пасишта, жетвом неисцрпних ораница, и природних позиција од брда, која пркосе моћним туђинским армадама..."

"Цетињски вјесник", 15. јануара 1914, објављује гусларску пјесму о српском јединству;

"... Гусле моје, моја даворијо,
гусле моје српска историјо,
заљевајте громко, силовито,
нек се тресе и гора и трава
српски Лазар данас васкрсава,
из гробнице старе костурнице...
Све је наше, што је некад било,
Српство се је вјечно сјединило..."

У писму из Боке Которске, објављеном у "Цетињском вјеснику", 23. маја 1914, каже се:

"... Његош и Бранко пјевају славу рода свога, која ће духом и ватреним патриотизмом у вјечита времена загријевати Србинове груди, ради националног идеала док устраје једнога Србина..."

Поводом Принциповог атентата над аустроугарским престолонашљедником, "Цетињски вјесник", 19. јуна 1914, пише:

Али, кад квалификујемо злочином једно дјело неодговорних малолетника, који до сада не издалоше ни једног саучесника, из простог разлога што немају кога да издалу. – како да назовемо онда хиљаде злочина који се врше у сусједној Монархији под заштитом и окриљем одговорних власти, којима у једној страни земљи, кривични законик не може одредити одговорност..."

Све што је било српско, предано је на милост и немилост на очи војске и полиције, подивљалим инстинктима подстре-

каване фукаре. Извјештаји гори за горим, стижу из Сарајева, Мостара, Фоче, Невесиња, Травника, Добоја Брчког, Вакова и Загреба... Свуда су организовани погроми против голоруког незаштићеног и ван закона стављеног српског елемента...

Напујдана фукара, из католичких и муслиманских редова...

Гледајући и слушајући шта се збива у нашем непосредном сусједству, тихе и кржаве сузе роне нам се у души. Али, уздано се да ће они који су крв од крви наше и кост од кости наше, на страшном мјесту постојати..."

О аустројским оптужбама у вези са Припчивим атентатом, "Цетињски вјесник", 25. јуна 1914, пише:

"... Окривљују српске краљевине; српске краљевине не могу бити криве што у њиховом сусједству има велика маса њихове браће, који нијесу задовољни. Српским краљевинама би било много лакше кад та њихова браћа не би имала никаква повода за незадовољство..."

"Црна Гора је сва на ногама", - пише "Цетињски вјесник", од 14. јула 1914. "спремна да прихвати наметнуту јој борбу. Она је приправна на први глас да се заједно са Србијом жртвује за српску слободу, за српски образ. Сваки Црногорац данас важи за пет људских живота, јер зна да му се у овој прилици такнуло у част, у образ, у вјеру, народност, у опстанак, у бити или не бити..."

У слиједућем броју листа каже се о заједничкој судбини Србије и Црне Горе:

"... Србија и Црна Гора сачињавају један и исти фронт према заједничкоме непријатељу. Оне у овим најтежим данима за српско племе дијеле исту судбину..."

И судбина је хтјела да јој (Аустроји - Б. Ј.) узрок слову буде српски народ оличен у његове двије поносне краљевине, Црну Гору и Србију, а ове двије мученице правде и слободе и свијех одлика које људе издижу изнад животиња..."

"Цетињски вјесник", 20. јула 1914, коментарише почетак ослободилачког, одбрамбеног рата Србије и Црне Горе против Аустро-Угарске и Њемачке:

"... Очи гњева и освете, уста осуде и проклетства обрну се због свега тога на Аустроју, на ту државу, по основи неморалну, по склопу неприродну, но циљом бесмислену, по задатку паклену, - на ту државу, која својим изненадним нападом на српску слободу запали Европу и ували је у катастрофу..."

Српски је народ пресрећан што преко своје двије јуначке и дичне државе Црне Горе и Србије, учествује у овој од памтивијека најправеднијој европској егзекуцији над представницима насиља и нечовјечности: Аустројом и Њемачком..."

Поводом погибје капетана Јована Вукотића, "Цетињски вјесник", од 16. септембра 1914, пише да пали јунак има "са чим изићи пред Милоша и остале српске витезове..."

Слава ти мили и драги Јоване; име ти се сјајно помињало док је Српства и од њега гласа!"

Поводом смрти војводе Шака Петровића, "Цетињски вјесник" од 17. септембра 1914, каже:

"... Са њим је нестало једнога оличења свијех оних старијех врлина, својствених вјерноме сину ове српске земље, за коју је много радио, и коју је много љубио..."

"Цетињски вјесник", 17. октобра 1914, упућује стиховану поруку британском премијеру Лојду Џорџу:

"... Подигни глас правде, вјечнога ти Бога, не дозволи свега правца да страда, већ измјери жртве народа српскога па нек му се даде све што му припада..."

Поводом евакуације Београда, "Цетињски вјесник", 23. новембра 1914, пише о "потоњим трзајима Хабзбуршке Монархије":

"Смртна јој је пресуда потписана. И пошто зна да јој живота нема, ријешила се да са собом повуче у гробницу оне које је највише мрзила: српски народ и његове краљевине. Ријешила се, само што јој је та демонска жеља далеко од остварења..."

Предсказујући слом Аустроје и Њемачке, лист каже:

"... Па ипак у томе имаћемо задовољство, да смо ми Срби, у овоме страшном вихору Свјетскога Рата сразмијерно пролили највише крви и поднијели највише мука за ослобођење човјечанства од окова њемачко-аустријског насиља..."

"Цетињски вјесник", 4. децембра 1914, описује славље на Цетињу поводом ослобођења Београда од аустроугарског окупатора:

"... Дубоко у ноћ разлијегала се пјесма кроз варош, одјекивали су узвици - није било срца које не би пливало у радости и светом заносу. Кишна поноћ и умор свели су на очи сан сретноме Цетињу, али само за кратко вријеме, јер оно сјутра треба да падне на кољена и да у топлој молитви захвали под сводовима Црнојевића Манастира Богу и светим заштитницима српскога народа..."

Србијанском генералу Бољу Јанковићу, начелнику црногорске Врховне команде, и посланику Србије Гавриловићу упућене су "изјаве радости, среће и честитке српске пријестонице, нашег драгог Цетиња..."

У истом броју листа објављен је коментар поводом ослобођења Београда:

"... Велика је радост свијех Срба гдје их год има због тога што је Биоград, тако брзо, тако славно и тако сјајно очишћен од црно-жуте војске. У томе херојскоме чину, достојном благослова и дивљења од стране Историје Свијета, изразито је исказана велика мисао ослобођења, која као вихор односи са собом у огањ страшнога рата, у море крви и поклања стотине

Србија и Црна Гора 1912. године

хиљада Руса, Срба, Француза, Енглеза и Белгијанаца. Српски народ, представљен у својим витешким легионима из Србије и Црне Горе, прилио је, остварењу те мисли све што има..."

"Цетињски вјесник", 24. децембра 1914, пише у божићном уводнику о "српском народном дубоком осјећању неправде, у толиком броју, у толиком обиму обијести чињених Црној Гори и Србији од црножуте Монархије и њених савезника..."

Србин је "кад му, заморену и измучену са три рата, и са толиким искушењима, Аустроја љетос стављаше нож под грло, у себи тада имао већи резервоар убојне снаге него ли ћесарове армије..."

... У овим тренуцима на првом се мјесту вас сјећамо, мученици од Косова; синови Црне Горе, који подносите муке нечувене, рат за ратом, најтеже жртве отаџбине..."

У исто вријеме вас се сјећамо, дична браћо из Шумадије; поносимо се вашим дјелима, срце нам се од бола пара због ваших страдања, али радосни смо, јер вам трудове крунишу побједа и слава..."

"Дан"

Цетињски мјесечник за књижевност и друштвена питања, "Дан", објавио је, 1911, пјесму књаза Николе "Мору". У редакцијском коментару о тој пјесми се вели:

"... Не можемо пропустити прилику, да не пропатримо коментаром ову пјесму, коју је краљ Ослободитељ, спјевао у најзаноснијем тренутку наше народне борбе, кад је српско Море последије деспота Ђурђа, Балшића и Црнојевића опет пало под власт наше круне и наших владалаца..."

Аутор текста подејећа на ослобођење Бара:

"Испод Селим-бегове куле пројахао је Краљ са својом свитом до обале морске, да се поздрави с Морем, од кога су српски народ раздвајала стољећа борбе и мрке зачмалости..."

У чланку о Доситејевој стогодишњици, "Дан" пише о преписи између владике Петра I и Доситеја:

"... Бог сами зна, какве су наје тада загријевале оно велико срце "љубитеља и рачитеља српске ползе и славе" – оног "великодушнoг и могућег рода нашега" и "благоуправитеља народа", како све Доситеј називље тадашњег господара Црне Горе! Али, догађаји који су слиједили на нашем Приморју осујетише све те наде и жеље обају наших тада највећих Срба..."

"Дан", за јуни 1911, објављује биљешку поводом прве књиге Јиречекове "Историје Срба":

"... Како се већ из написа види, ово је само први дио наше историје, док ће други, у коме ће бити описани унутрашњи догађаји за Немањића, па доба деспота, коначно све до најновијега доба, изаћи у току слиједече године..."

У нашој литератури ми имамо не само много историјских монографија већ и потпуних историја, сад веће, сад мање вриједности... али ни једно ово дјело не може се ни изблиза упоредити с Јиречековом историјом..."

У "Дану", за август 1911, објављен је приказ пјесме краља Николе о светом Сави:

"... Ова пјесма пуна српског осјећаја а поткована најдубљим и најслободнијим мислима о значају просвјете по напредак народа, најбољи је коментар грандиозној појави народног просвјетитеља Саве... Кад се још узме у обзир она узвишена дидактична дикција, која тече из пера једнога краља у срца најмлађе генерације српске, не може бити љепшега момента и љепшег дјела за ту прилику..."

У броју за март-јуни 1912, "Дан" објављује текст уочи новог ослободилачког рата:

"... Посљедњи ратови увећаше само државне границе, али не ријешеше проблем српског народа. Они учинише, да се традиције вјековних борби још више устале у нашем народу, а да сама земља постане војничким табором, спремним на одсудне дане, који ће опет прелати питање наше народне заједнице ријешењу мача..."

5. Црногорске народне пјесме

Све црногорске епске народне пјесме говоре о стољетњим борбама Црногораца, Брђана и црногорских Херцеговаца против Турака. У њима су, наравно, и стихови у којима се исказују народна припадност и национална осјећања предака данашњих Црногораца. Ево мањег броја тих стихова. 151)

У пјесми "Погибија Вука Мићуновића", владика Петровић говори:

"Аох Вуче, мој соколе сиви!
Аох Вуче, златна перјанице,
Свакојега правога Србина...
Слушајте ме, браћо Црногорци,
Овакога сивога сокола,
Још Српкиња породила није,
Од Косова ни приће Косова..."

Пјесма "Лазар Пеширег", у којој се описује борба између Црногораца и Брђана са Турцима у Рудинама, завршава се овим стиховима:

"... А силне су овце у Турака:
Седамдесет и седам хиљада,
Одјавише ломној Гори Црној,
И здраво су Гори долазили,
И на Чеву дијелише овце,
И Лазару старјешинство дали.
Дивно су се Срби насулили,
И отоле с' разметнуше војске..."

Пјесма "Драшко Поповић и Гришпац, Осман-ага", који и ако побратими, пуцају један на другог због увреде, завршава се стиховима:

"... Ова пјесма свијема Србима,
од мен' пјесма а од Бога здравље".
У пјесми "Поп Драговић и Марко Таушан", калуђер Шундић говори групи од тридесет Морачана:

"... Браћо моја и дружино драга,
Од како смо Царство изгубили
На Косову, пољу крвавоме,
Још не није сунше огријало,
А данас је огријало сунце:
Заратио Петровићу Ђуро
Од Србије, наше земље славне...
А на Ђура Турци долазише
Од све Босне и Херцеговине,
Арбаније и Уремлије,
Још од много турскијег градова,
Који Турци Ђуру долазише,
Ни пола се дому не враћаше,
Све потрије у Србији Ђуро,
Најпослије наши Колашинци,
На Србију изгибоше Турци...
Но залудо, моја браћо драга!
Кад је љута гуја осванула
Љута гуја Ђурђевић-Мурате...
Купи Мурат војску по Крајини..."
Поп Драговић говори Таушану:
"Тобратиме, ако знаш за Бога,
Кад сретнемо у Грково Турке,
Да ми данас вјеру претуримо,
Да не иду на Србију Турци:
Удри, побро Ђурђевића Суља,
А не гледај Ђурђевић-Мурата,
Ја ћу живот дијелити ш њиме..."
Једна кучка народна пјесма почиње овим стиховима:

"Ој соколе, наш соколе,
Дивне ли су пјесме твоје,
Весело и' вила поје!
Ој ти Српство мило моје,
Бог да живи Србе твоје,
Српска села и племена!
Ој соколе, тицо сива,
Ну полети кајно вила,
Преко горе, преко мора,
У велика српска ора,
На језеро ће су виле.
Далеко си, моја Миле,
На тебе ми дивно ру'о
Све црвено и шарено..." 152)

Једна друга кучка народна пјесма почиње овако:

"Бјела вила кликовала,
Те војводу Марка звала:
"Устај, Марко, устај дико,
Устало је Српство цјело:
Три 'иљаде оклопника,
Све Маркова племеника.
Сваки чека, тебе гледа,
Но не чека млади Перо,
Но ускочи у китицу,
У китицу Подгорицу,
Те посјече Јусуф-пашу,
Пушка му се позлатила..." 153)

У "Првом ударцу турском на Грахово" (1836), говори се о жалбама Али-пашу у Мостару на Јакова Даковића и Граховљане:

"Одметну се Даковић Јакове
Од широка поља Граховскога,
И остали листом Граховљани...
Буљубаше наше ишћераше,
Тевериче турске обалише...
Све то чини Даковић Јакове...
Све соколи Српске харамбаше,
А пред њима Митра Поповића,
Те на чете иду Граховљани,
Робе, пале и сијеку главе..."

На Грахово удари Топал-паша са великом силом. Јаков се
браћи из своје куле:

"... Ал' дођоше српске поглавице,
Од Грахова слуге Јаковове...
Па се моле Даковић Јакову:
"Ми ћемо се предати Турцима..."
Јаков неће са Турцима мира,
Што му неће предати сенете,
Да је глава од све српске раје..."

У помоћ Граховљанима долази мала група Црногораца, које
Турци надвладају, убивши, уз остале, и десет Петровића, Њего-
шевих рођака.

У народној пјесми о погибији Смаил-аге Ченгића, најприје се
говори о завјери против турског силника и о прикупљању Дроб-
њака и Морачана око Мљетичка:

"... Кад се Срби састадоше онђе,
Међу собом збора учинише:
"...Кудар ћемо на њег" ударити?"
Па рекоше "да му ударимо
Са Ивице високе планине",
Па тудије војску поведоше...
Онђе викну Церовић Новица:
"Стан'те, Срби, да одпочинемо..."
Пошто бјеху мало починули,
Устадоше на ноге јуначке,
Па пођоше на Мљетичак равни.
Но бијаше ага уранио...
Док гром луче, а синунше муње:
То не бјеху муње ни громови,
Но то бјеше Новичина војска.
Па на агу Срби ударише,
Побише се огњем из пушака,
Како Срби на њих ударише,
И по једном пушке истрејише,
Тад' за оштра гвожђа прихватише,
Па у Турке јуриш учинише.
Ту погибе Ченгић-Смаил-ага...
И четрдес'т турскијех бегова,
И другијех стотину Турака...
Па се Срби здраво повратише,
Цјевајући и пушке међући..."

У пјесми "Корјенићи и трепњевски овчари", описује се како
је Турчин Мујо Ђеримагић, из Клобука, сакупио војску да удари
на пригорске (пушке) овчаре, на Рудинама, да их побије и оп-
љачка им стада. Ђеримагић распоређује своје војнике:

"Ако сва три Срба изгубите,
Већ за вама пушке пукнут' неће;
Ако ли ви Срби утекоше,
На јад ће вам јутро осванути..."
Овчарима лоша срећа била;
Прерано им Турци ударише..."

Црногорски овчари јуначки одбију Турке, који бјеже уз Ру-
дине, а граховски овчари моле Цуце "да им пуште корје-
ничке Турке":

"А овчари за Бога хајаше,
Пушгнуше им корјеничке Турке,
Ма им доста јада учинише:
Четрнаес глава посјекоше,
А дваес им раном обранише.
Богу хвала, Срби задобише,
И поштење дивно учинише..."

У "Женидби Максима Црнојевића" описује се просидба мље-
тачке пришезе и прикупљање сватова. У писму Ивана Црнојевића,
Максимовог оца, рођаку Ђуро Кујунџићу у Подгорици, каже се:

"Ти соколе, Ђуро Кујунџићу,
вићи књигу не почаси часа,
но ти кући кићене сватове,
купи браћу све Подгоричане;
па ођени коње и јунаке:
...нек су наша ћена ођевена
са онијем рухом господскијем...
ће им нема лица ни облика
у сву српску земљу и латинску.
Латини се хоће зачудити
а ономе српском одијелу..."
Ја да можеж оком погледати

и ушима јеку послушати,
кад се ситне књиге растурише
од тог Мора до зеленог Лима,
те пођоше српске поглавице,
и војводе што су за сватове,
и делије све главни јунаци!..."

Пјесма "Зидане Никшића" говори о подлости никшићког
Адај-паше, који позива дробњачког војводу Илију да му овај чести-
та изградњу никшићког града; пошто војвода одбије понуду да
се потурчи, паша га убије. Кад је Илијин син, нови дробњачки
војвода Томаш стасао, Адај-паша и њега зове у Никшић. Томаш
води са собом триста Дробњака. И Томашу паша нуди превјеру.
Млади војвода, потом, убија целата и још "седам-осам ага", па
ђипи на свог вранца и, кликне својима:

"... Ај Дробњаци моја браћо драга,
да ми пасју вјеру ископамо
и Никшића града разоримо".
... А да ти се нагледати друже,
како Србљи коње разиграше,
а пламене маче повадише,
и у Турке јуриш учинише,
разагнаше по Никшићу Турке,
како вуци бијеле јагањце..."

Пјесма "Три сужња", почиње овим стиховима:

"Процивијеле три српске војводе
у сужањству наше скадарскога
а да зашто, веће ни кро' зашто
за хараче од ломнијех Брда,
јер се брдска ћена посилила,
па не даду царевих харача,
а војводе паша преварио,
на тврду их вјеру домамио,
турио их на дно у тамницу.
Једно бјеше Вуксан од Рована,
друго бјеше Лијеш од Пилера,
треће бјеше Селак Васојевић..."

У пјесми "Са шта Пивљанин Бајо оде у ускоке", Бајо припо-
виједа, међу шездесет ускока, који пију вино "у Морачу, тврду
качанику", шта га је отјерало у ускоке: косио је, са другим
Пивљанима, ливаду Асан-аги, а кад је једном заксао, ага га је
исканџијао:

"Скидох косу са рамена мога,
која ми се бјеше придесила,
па ударих агу Асан-агу,
по довату и агину врату,
посјекох му са рамена главу,
утрабих му двије пушке мале;
и Турчину бистра цеврлара,
па утекох у Морачу тврду,
ће по Срби јесу соколони,
за Турчина никад и не маре,
а још мање за цара турскога..."

У пјесми "Петар Бошковић", најприје се описује како је овај
јунак допао у турске руке и како је побјегао у своју кулу у селу
Слатина, па коју наваљују Турци. У помоћ Петру "три стотине
дође Пјешиваца". У критичном моменту вила кликује:

"Не предај се, мој соколе сиви,
немој твоје понуштит поштење,
е ти сада иде помоћ врућа,
помоћ врућа од Горице Црне,
баш дванаес стотина пушака,
а пред њима српски војвода,
с Чева равна Драшко Поповићу..."

У пјесми "Вук Томановић" најприје се описује разговор Ву-
ков (Нисак од Ровинах) са двојицом црногорских хајдука о
турским кулама, подигнутим по никшићком и гатачком крају,
ради одбране од црногорских хајдучких чета, које плијене стоку
турским феудалцима. Под Вуковим вођством четрдесет хајдука
доприје до Невесињског поља, гдје велики "шићар заузеше, од
беглука хиљаду овнова". Турци се даду у потјеру, а хајдуци
их дочекају на Дубочке, гдје Црногорци потуку Турке:

"Отолен се натраг повратили,
Богу хвала, Срби задобили
и ћерају великог шићара
нагнаше га низ равне Рудине,

ће гледају цареви пандури, –
нико им се на пут не чинише...”

У пјесми "Ђуровић Живко и паша од Пљеваља" говори се о пљеваљском паши, који је дошао у никшички крај, гдје га раја засиша "поклонима". Паша тражи од риђанског кнеза да му доведе "дивну жену" која би му "требовала" јер је "давно с оцака кренуо". Кнез му каже да је права љепотаца "вјерна љуба Ђуровић Батрића", "на крајини ломне Горе Црне":

"Ма је мука уграбит Српкињу,
из крвава братства Никчевићах,
без просућа крви од јунака..."

Паша му узврати:

"Прођ' се, кнеже, врага и мејдана,
већ добави прикладну Српкињу,
а, за благо али пријеваром".

Зауврат, "кнез ће добити блага десет ћесах", двије пушке мале, и царев ферман да не даје, и нико његов, порез. Кнез одјури у своје село:

"Слави кнеже честит данак Ђурђев,
па се јаду домислио кнеже,
ка ће младу преварит Српкињу."

Кнез, са својих "седам-осам других" силом одведе Ружу Батрићеву паши под шатор, али овај је на кону био свезан од Руже и њених спасаца, па су га пустили спућена и са коњским самаром на леђима.

На позив гатачког војводе, Богдана Зимоњића, поп Лука из Марковине, сакупи 600 Црногораца - каже се у пјесми "Ђулекова смрт", – и направи засједу зулумћару и српском крвнику Ђулек-бегу и његовим Арнаутима:

"Кад низ Дугу Турци нагазише,
Црногорци њима ударише,
Алакнеше са четири стране,
Стаде јака сјајнијех пушака,
Стаде јаук у војску Турака,
Бој се бије а крв се пролива.
Е ма Ђулек бјежати не хоће,
Ни његови Арнаути љути...
Па је Ђулек сабљу извадио,
Па он зове Србе на мегдану...
Богу хвала - Срби задобише,

И дођоше на своје дворове,
И лијепо шићар дијелише,
попу Луки даше старјешинство..."

У "Боју у Дуги" говори се о јату гавранова, које је полетјело од Срема, кори Србију, што јој је сабља у научини, а српска чобанија одговара, да од кад им "неста Карађорђа и Милоша Обреновића" прошли су се "кавге с Турцима", па их савјетују да иду "ломној Гори Црној", гдје се стално "пролијева крвца од Турака". Птице "пале на поље Цетине", око турских глава:

"... Ђерали их српски соколови,
перјаници, млади Црногорци".

Говоре птицама да иду у Херцеговину, у Пиву, Рудине, Бањане и Дробњаке. Мало касније кликну виле са Дурмитора, а друга са Пирлитора:

"те дозивају три српске војводе,
зову виле Церовић Новицу,
и војводу Баћовић Јована,
и војводу Вукаловић Луку:
"На ноге се, Срби устаните,
ево на вас силовите војске,
до двадесет и седам табора,
аскерлука војске регулаша..."

Виле лете "пут Горице Црне", и кликују:

"О Никола, црногорски краље,
и ти Мирко, војводам' војвода,
на ноге те ако Бога знате..."

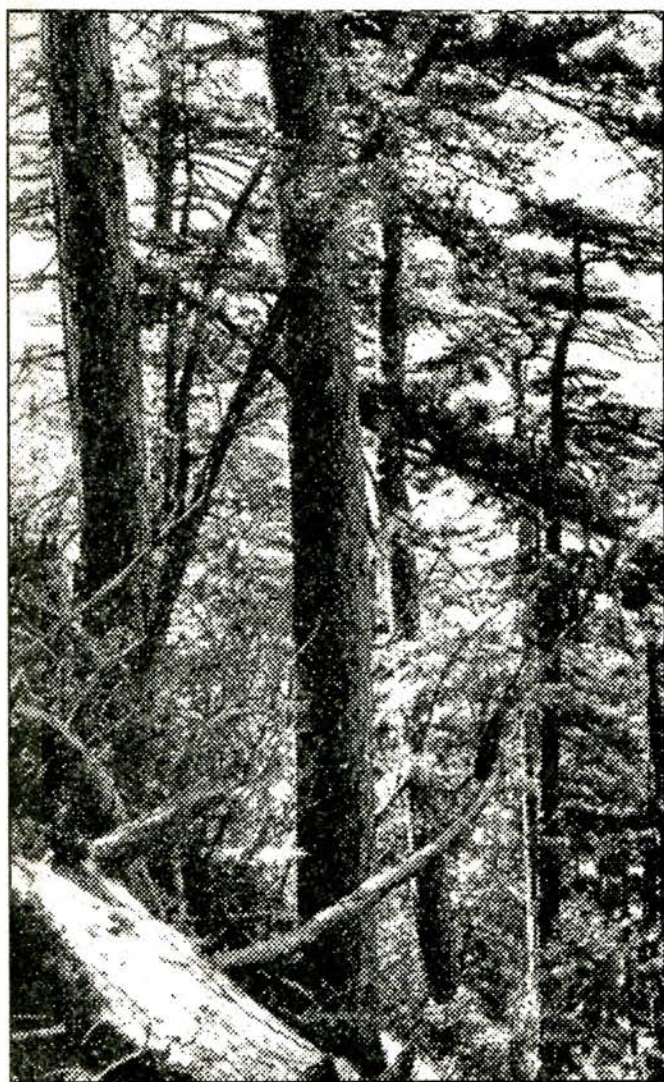
... Боже мили, да је теби вала,
да је коме тај дан погледати,
кад букнуше Србљи на све стране,
поглавице развише барјаке,
сваки своје сакупља јунаке..."

У Дуги се слегла војска војвода Мирка Петровића, Јована Баћовића и Новице Церовића. Убрзо долази велика турска војска:

"Једног сата и једног декика,
запуцаше пушке с обје стране...
Стоји звека ножа и сабаља,
а ломљава аскерских мушкета,
Срби с'јеку ножем смртимичке
а аскери натичу их живе,
на несретње оштре бајонете!

Црногорска војска у маршу, 1912. године

Шума црног бора у кањону Таре

Ала банда узаврела канџа,
стоји вриска српскијех јунака,
стоји писка војске у Турака..."
Дервин-паша бјежи са половином војске ка Никшићу:
"Кад дођоше међу Црногорце,
дочека га огањ из пушака...
па у траву пушке побацаше,
а ножеве сјајне повадеше,
јуришаше сложено међу Турке...
Боже мили, је ли такве кавге
било икад последије Косова..."
Била је то велика турска погибија:
"Кад се двије растадоше војске,
наједно се скупиле српска војска,
и војску су на тефтер узели
љуто им је војска изгинула:
од пет до шест пуније стотина,
и погибе Баћовић Јоване.
Благо њему и његовој души...
Слава ће се твоја спомињати
докле тече Срба и свијета..."
У народној пјесми "Идиљско сањање" (из Боке Которске) каже

се:
"... Бојна труба труби гласно,
Душан зове: хајд у бој!
Српска слава ори с' красно
и побјеле славопој:
Напред, напред, Србе, сад,
Душану у Призрен град..." 154)
У народној пјесми о Владици Данилу вели се:

"... Отрова се земља сваколика,
Умало се Српство не ископа!
Но Бог драги, вазда њему хвала,
Посла к нама Владику Данила,
Очисти нам земљу од некрсти,
Сину зора српској будућности..." 155)
Пјесма "Ударац Загарчана на овце спушке" почиње овако:
"Вино пију три добра јунака
На Крајину Српске Горе Црне
У јуначко село Загараче..."
Један од тројице јунака, Драго Пуровић, свој говор почиње

овако:
"Хвала Богу, Срби и дружино..." 156)
У пјесми "Похара Зубаца и Туђемила" говори се о Шћепану Малом, као предводнику Црмничана:

"... Докле Шћепан подијели војску,
У то сину зора са истока,
Са свих страна Срби ударише...
Кад удрише од свуд Црногорци,
Сташе у дим претварати куле...
Док на исток обасјало сунце,
Сва три села Срби похараше,
Ал' су Срби срца милостива,
На слободу робље оставише
Што утече испод сабље српске,
То побјеже Бару бијеломе..." 157)
У пјесми "Удар Турака на чобане Анђелића и Јакшића", вели

се:
"... Србез иду низ планину Турци,
А Срби их близу напустише...
Тада српске пушке запуцаше
И у Турке јуриш учинише.
Стадоше се довикиват' друштво:
Лазо виче шаранске јунаке,
Баш јунака Рада Кнежевића,
И сокола Мића Глушчевића,
И храброга Риста Шарчевића,
И остале српске арабаше...
Па се Турци мало измакоше,
А Срби им боље навалише..." 158)
Никола Јакшић јуриша у Турке:
"... Па он виче из грла бијела,
Довикује Анђелића Лаза,
И остале Србе соколове..."
На крају пјесме су ови стихови:
"Хоће Срби весела им мајка,
Њима мајка, а мене дружина.
Да су здраво Срби витезови,
Кад не жале живот за поштење..." 159)

У пјесми "Ударац Турака на Васојевиће на Божић ујутру 1842. год." описују се најприје припреме Турака за напад на Полицу, код Берана. У Току турске провале, Бошко Пантовић, кликује:

"А напријед браћо Поличани!"
А из села Турке ишћераше,
Двадес'т турских глава посјекоше,
За њима се Срби натураше...
Отален се Срби повратише
На Полицу здраво искочише..." 160)
Народна пјесма (из Мораче) "Погибија бег Хусеина Балија-
гића", почиње овако:

"Сабор чине храбри Црногорци,
Од Косова петстољетни борци...
Црна Гора, гром вјечне побјеле
Што крст Српству спасе од бијеле..."
У пјесми Милета Рашовић говори Владици Раду:
"Да ја кажем о нашем племену,
Које служи српскоме имену,
Ту су дјела и нова и стара,
Што ће сијат са српског олтара...
Презирући смрт, ране и муке,
Пут Ловћена пружили су руке,
Са којег б'јела српска вила
И нама је раширила крила..." 161)
У пјесми о нападу на Колашин 1858. каже се:

"... Да ударе граду Колашину,
Да освете српске соколове,
И да скину са бедема главе,
Своје браће једноплеменика,
У бијело платно замотају,
И у црну земљу закопају
Да не стоје на турске градове..." 162)

Гусларске пјесме у Црној Гори, у прошлом вијеку, најчешће су почињале овако:

"Све у славу Бога великога,
А за здравље цара русијскога,
И за здравље оба српска књаза,
Петровића и Обреновића..."

Од 1910. гуслари су почињали своје пјесме обично овим стиховима:

"О-о-о! да вишњега Бога помолимо
А за здравље Краља Господара
И сву браћу Србе витезове,
За нашега у дом домаћина,
И ко му се у дом придесио...
А потома, браћо и дружино,
Када би ме грло послужило...
Кад би могло, па кад би умио,
Да ви једну дивну пјесму пјевам,
За јунаке што су некад били,
Што су били и што су се били,
За слободу рода и племена,
За крст часни и име хришћанско,
За одбрану земље Србинове
И за славу рода словенскога...
Нема љепше пјесме и пјевања
Од гусала и српског пјевача
Што помињу име јуначима..."

Народна пјесма о Годору Вуковићу овако почиње:

"Тужно ли је споменути,
Младу главу и војводску,
Племенскога бригадира
Дичног сина војводина,
Што таквога не бијаше.
Ка Годора Миљанова,
Без косовских витезова,
Без Милоша Обилића..." 163)
Једна народна гусларска пјесма је овако почињала:
"Све у име Бога великога,
А у здравље Краља свијетлога,
Петровића на Цетиње књаза,
И његова сва три наслједника:
Књаз Данила и Војводу Мирка
И Војводу Петра најмлађега...
Бог ће дати, све ће добро бити,
Књаз Никола Призрен прихватити,
Тамо своју направит' столицу,
На урвине Душанова двора,
Поновите српске манастире...
А што ћу вам дуљит' лакрдију?
Па сам чуо ће говоре љуђи:
Није љепша цитра ни музика
Од гусала и српског пјевача,
Најљепшега српског разговора..." 164)

Једна гусларска пјесма, коју су пјевали црногорски комунисти, у годинама пред Други свјетски рат, почињала је овако:

"Гусле моје од јавора сува,
Вас је Србин пет вјекова чува;
Ви сте некад пјевале властелу,
Запојт' пјесму милиона људи
Која може радника да буди..."

6. Становништво у крајевима ослобођеним 1876-1878. и 1912. и у Боки Которској о својој народносној припадности и националним осјећањима

У овом поглављу су изводи из докумената, у којима је ријеч о народносној припадности и националним осјећањима предака

данашњег становништва СР Црне Горе, у крајевима, ослобођеним и уједињеним са Црном Гором, 1876-1878. и 1912. Такође, овдје су и изводи из неколико докумената о националним осјећањима становништва Боке Которске и Скадра. Наравно, у свим случајевима изузима се хрватско, муслиманско и албанско становништво.

Бождар Вуковић, Подгоричанин, у својој књизи, из 1920. каже да је видио да Грци и други штампају "божанствене књиге" на својем језику, па сматра да би требало да "и наша српска и бугарска такође се на типаре ставе". У штампарији Божицара Вуковића 1536, био је главни штампар јерођакон Мојсије "от српскоје земљи, отечеством же от мјеста нарицајемога Будимља..." 165)

Војвода кучки Иван Дрекаловић и други главари пишу, послје славне побједи над Турцима, 21. марта 1688, млетачком представнику у Котору, Болшви: "Турке побисмо и учини се јунаштво како се није учинило ни на Косову..."

Јован Ердџановић је, у своме дјелу "Братоножићи, племе у црногорским Брдима", објавио један документ, у коме Јован Стевановић Балевих, у "кратком историјско-биографском опису Црне Горе" (1757) каже за Црногорце да су слободни и да "прикључују себи" Куче, Братоножиће, Васојевиће, Морачане, Ровчане, Пипере и Бјелопавлиће "који и ако су од православнога народа српскога, опет су у самој ствари поданици турски..."

Глигорије Дрекаловић, син чувеног кучког војводе Радоње, записао је овај текст на некој старој књизи о држави Немањића: "Хиљадуседамстошездесета ле(та) ма(рта) 12-тог Глигориј Дрекаловић од Кастриота, недостојни архимандрит нишки, царског манастира и пријестола српског егзарх. Ову књигу љуби и прочита, не без суза и уздицаја, узнемирих се и зачудих од каквог је достојанства и прекрасног цвијета. На пта се сконча скиптар Царстава српских. Све сахрани завист проклета. О рано непреболна." 166)

Архимандрит Дрекаловић је оставио још један запис, датиран 1764:

"Ми, од земље диоклитанске, у земљама македонским, од града Медуна, од провинције какардске, одавде су и српски царви произишли, дошли смо у град Видин и боравили у митрополији видинској 14 дана код господина епископа ресавског и сервинскога господина Герасима..." 167).

"Црногорац", 27. фебруара 1871, објавио је писмо из Подгорице:

"... Камо среће, кад би се овди подигла основна школа на средини српске Зете, која је одавно паднула и своју златну прошлост без школа заборавила, које би се могло и учинити по темељу равноправности..."

У истом броју "Црногорац", публикована је вијест "из Зете", у којој се каже "да један Србин, Стефо Шкатара, расрди се и уфати су два заптије 168) под оружјем и оба их истуче и поље опет на четири заптије удари и њих истуче и између себе ишћера..."

"Црногорац", 17. априла 1871, објавио је нову вијест из Зете, у којој се каже да турске власти насилно отимају коње и волове у Зети и "тужне наше Србе приморали скупити и с коњима их послати у Подгорицу".

У "Црногорцу", 6. децембра 1871, објављен је допис из Подгорице:

"... Толико се похвалити можемо, да се једна нова школа у Голубовце (Зети) са равновањем Саве Пејовића, црногорског учитеља, отворила, који до 50 српскијех ђетића око себе окупио..."

У депешу са Ријеке Црнојевића, 8. октобра 1874, стајало је да је "у турским Кучима" (то јест у дијелу Куча под турском влашћу - Б. Ј.) запаљено много кућа српских".

Нешо Станић, у књизи "Споменица сјени подгоричких Срба" (1912), пише:

"... Али и та славна колијевка, у којој је рођен најславнији Немањић би освојена од Турака. И лијепа Зета, легло српскијех великана постаде биједно пасторче дрског освајача Азијатскога, и у лијепој равној Зети, у китици "Шехер Подгорици", мјесто двоглавога Душанова Орла залеприша се полумјесец, под његовом тежином потекосе сузе Србинове, и од горде властеле постаде тужна раја..."

Колико је српскога свијета у нашој Зети издахнуло на божијој правди од угњетача - без сумње много, али то је већином сакрила тавна прошлост њеним црним велом...

Срби су се - бар под туђином - подпомагали. А њихова слога је била оличена у појединим српским синовима, који су примјером, јунаштвом и пожртвовањем показивали народу: не клони, доћи ће вријеме и ми ћемо бити слободни!..."

Граховљани пишу владици Петру Првом, 1828, о намјерама Турака, који при пролазу преко Рудина "припитују је јест Карадаглија (Црна Гора - Б. Ј.), којим се сентом може поћ у Карадаглију. А грдило их знало, Турци су се узмучили ови око нас и много се смели и кажу да ће им бити зло ако рат буде, а зло од везира, ако рат и не буде..." Писмо је датирано овако: "У Грахово на 2. марта 1828. по сербски". 169)

Илија Бојовић, из Жупе никшићке, пише владици Петру Првом, маја 1830:

"Челобитно клањајући се аки солнцу ми вам српскога народа нашег молби приносимо за изјаснити наша невина страданија на приличнога врага нашега вероисповједанија Осман капетана Мушовића и осталијех Турака, града Оногошта, многољетно господине који је на ову јадну сиротињу скочио великим харачима". 170)

Гаврило П. Кујачић пише књазу Данилу, 1858, из Корјенића: "... Ваша Свијетлост милостиви господаре и премилостиви Царју србски на Цетињу Данил Петровићу црногорски и брдски и са срећом придобитак србске Ерцеговине и окол Скендерберговине и врата од мора - у ваше здравље..."

Ми понизјеши и покорњеши и радостињеши, ми твоји Срби сиромашци од Корјенића радосно ти љубимо кренку и свијетлу десницу, да смо ви на препорученије..." 171)

Бањски главари пишу, 1861, "славној и милостивој царској комисији у Херцеговини". Кажу да су имали "од давних времена од везира босанских и херцеговачких некаква особена права и ослобођења", да су "се могли сами управљати без Турака", да су "вазда сами међусобном правичу чинили"; да к њима "нијесу Турци долазили осим у вријеме рата с Карадагом" и да су "чувајући вазда вјерно границу Турског царства, носили слободно оружје по нашем старинском српском обичају..." 172)

Поп Јован и поп Лазар Бошковић, са Орје Луке, пишу, 13. септембра 1821, владици Петру I, ословљавајући га овако:

"Високо просвешћенешему и всемилоствојешему господару Митрополиту и кавалеру Петру Петровићу и народном српском војду..."

Пивљани пишу, 1. септембра 1852, књазу Данилу:

"С овим нашим всенижајшим жалосним писанијем извјештавамо нашем господству наш велики зулум, који није био прије од Турака, које сад више подносити не можемо и прегосмо за Бога и за часни крст изгинути и робље изгубити... Но Господару за Бога и за име пресвјатија Богоматере и за часни крст и за Светога Петра пошаљи нам руку помоћи, оружја пушке и чебхану, и војске што више можеш... Просимо у Бога и у Вашег господства помоћ: чини нам се, да је дошао вакал крв пролити и Лазара и Милоша споменути, и живота нећемо галити, сви да ћемо изгинути..." 173)

Пет горњовасојевићких војвода пишу, 1863, Вацлику, црногорском конзулу у Скадру:

"... Пријед четири дана убише ни солдати турски једнога момка српскога из границе турске - том момку било је име Божица Перов из Будимље - ако би политично у новине издале, то ви дајемо на знање; нашије гледало је више људи кад су га убили..." 174)

У једном другом писму, из исте године, горњовасојевићки прваци моле Вацлика да се побрине "око тија сиромаша Срба што су из Војног Села, а у апсу тамо око коња шкрилскији што су иј узели хајдуци васојевићки на највишу рату у мјесецу августу 1862. године. Сад видите праведни заступници права европски како страда Србство на правди Бога, видите и не дајте..." 175)

Никшићка "Народна мисао", 24. децембра 1906, објавила је текст под насловом "Са извора Лима":

"... Срби беранске нахије, и ако их је политичка међа одвојила, опет нијесу - тако јако - осјећали тежину ропског јарма, јер ту су била њихова браћа у граници, са којом су дијелили зло и добро. Истина било је прогонстава наших народних првака чак до Мале Азије и скапавања по грозним турским тамницама... Али наша браћа Плаво-гусињски Срби, ти вјековни мученици, остадоше на милост и немилост својих дивљих господара - Арнаута, те њихов плач и јаук није

могао доћи до брата Србина, а камоли да му укаже братску помоћ..."

"У Гусињу и Плаву све је горе" - пише "Цетињски вјесник", 26. новембра 1911. - "Овдашњи кајмакам раздијелио је свима оружје, а Србима, који пате страшно од зликоваца, не дозвољава ни најобичнији револвер..."

До чега је довело ово разлање оружја Арнаутима, довољно је да наведемо неколико примјера; па да се види каква се кланица Србима у овим крајевима спрема и како власти на све ово гледају..." Затим се износе случајеви премлаћивања Срба и плачкања њихове имовине.

"Цетињски вјесник", 5. маја 1912, пише:

"... Пола величког становништва за четири мјесеца, напустило је своје куће. Турци-редовна војска почели су да чине безочна звјерства. У тим данима убили су Милисаву Петровића, водника... Комади његовог тијела донесени су у чаршаву. Ево, на какав се начин српска крв пролива. Зар има српског срца, да би могло зауставити сузе при овако жалосном призору?"

"Цетињски вјесник", 26. септембра 1912, објавио је ово писмо:

"... Господине уреднице, част ми је, и дужност ми налаже да вас... извијестим о жалосном стању и тешком опстанку Срба у Плаво-Гусињском округу, који преживљавају посљедње дане свога мученичког и јадног живота..."

Колашински Срби пишу, 3. октобра 1869, књазу Николи:

"... Дође нећеља, кад мислимо да отпочивамо, а дође Турчин и на зор дигну нас да радимо и тако на сваки празник, што остали Срби не раде. Што је од закона немамо ништа, само имамо, у читав Колашин три попа, пак ни они не смију да

Црна Гора и њена племена од 1718. до 1796. године

иду што нам у закону свршују с великим страом дође да што год сврши, да крсти дијете, поп крсти, а Турчин дође па узме чарапе, поп и ми га замолимо да се прође тога, он говори: "Ово ми је остало од Косова". 176)

"Глас Црногорца", 14. јула 1907, пише о турским зулумима над српским живљем у беранском крају:

"... Назад 10 дана, пошао је из Берана један јусбаша са неколико заптија у село Луге, у Беранском округу, да позове онамошње Србе на државни рад. Насилним поступком заптија према неким Аковићима, проузрокована је свађа, а затим и пушкарање, у коме су учешћа узели заптије и низам с оближње карауле из Берана, противу онамошних Срба из Луга и Доње Ржанице, којом приликом је погинуло пет особа из братства Аковића, а више другијех рањено..."

У "Петњишком вјеснику", 20. јануара 1910, објављена је информација из Берана:

"... Између осталих наредаба, које скупа сужавају слободу Србинову, мјесне власти из Берана издале су једну, у којој се забрањује употреба српских гусала – тога омиљеног српског инструмента, који му је у најдрљим данима ропства лијечио рањене груди..."

Мјесец дана касније, исти лист пише о хапшењу и дугом тамновању Марка Јоксимовића, из села Пешча: "Дакле, сва кривица Маркова јесте у томе што је Србин, јер да има ма каквих других кривица њему би се већ судило..."

"Петњишки вјесник", 27. фебруара 1910, доноси вијест о убиству Петра и Тома Лутовца, "два Србина, два брата, из села Загорја (код Берана)".

И у још неколико бројева "Петњишког вјесника", објављена су писма о турским зулумима у беранском крају:

"... Оно што је све наше суплеменике у Турској снашло је и нас Србе у Беранима. Вјековна мржња није могла изостати ма и за један тренутак него је и над нама испољена са највећом бруталношћу..." 177)

"... Довољна су ова два примјера турског бјеснила и њихове разузданости и недисциплиноване војске, над Србима, па је јасно оцијенити младотурски варваризам: 24. априла патрола је ни криве ни дужне, на бајонете разнијела Вукајла Лакушића и Рада Куча из села Ржанице на свом огњишту код сваке куће и на својој ниви... Младотурски куршуми угашише четири душе српске, на правди Бога истинога..." 178)

"... Кад би се биљежило све оно што се са Србима у отоманској Царевини радило то би била крвава хроника пуна страве и ужаса. Не би било дана када се не би забиљежило по какво крваво звјерство над Србима. Особито љуто страдају Срби у беранској Нахији са којима се поступа као да нијесу људи..." Аскери су ископали очи Милији Фемиди, из Крша Фемиди, и смртно ранили десетогодишњу ћерку Ивана Вељића са Полице..." 179)

"Петњишки вјесник", 17. марта 1912, објавио је некролог Данилу Радловићу, архимандриту Ђурђевих Ступова:

"... Како је покојник уживао велику популарност у овдашњем народу, то се на глас о покојничкој смрти слегло велико и мало, старо и младо без разлике положаја – изузев женских, које и поред своје воље, нијесу смјеле доћи, да одалу посљедњу пошту, заслужном чувару српских светиња, усљед тога што се и дан данас у овдашњој српској школи код Манастира налазе разуздани турски аскери, који све што је српско газе и поништавају..."

"... Али као да су Срби у Берану најизложенији" - пише "Петњишки вјесник", од 11. фебруара 1912. - "и као да је њихово страдање највеће". Нарочито су пропатили и пропиптали као љута змија у процијепу у посљедње вријеме, а особито док је у Беране кајмакам био по злу познати потурчени Бугараш, који је онамошњи српски живаљ хтио из коријена да истријеби и коначно уништи..."

"Дуж наше границе опет се крв лије" - обавјештава читаоце "Петњишки вјесник", 4. августа 1912. - "као и све раније, изазвали су га Турци. Кад већ не могу да насрћу преко наше границе, онда су се окомили на голоруки и незаштићени живаљ српски у самој царевини. У округу беранском извршили су читав покољ над Србима... Послије извршеног покоља спремали су се да и даље наставе клање, али толико су се многи Срби у беранском округу побунили, па неки од њих устали на ноге и отпочели да се разрачунавају са насилницима..."

"Петњишки вјесник" је, у броју од 1. септембра 1912, писао о турским зулумима у беранском крају:

"Као што се зна, берански Срби су се последије беранског покоља разбјегли и склонили у Црну Гору и ту нашли скровишта, а без опште не могу да се врате, јер немају гдје. Они су огољели и остали без ичега. Све што су имали, опљачкано им је и уништено, а домови разрушени. Турци још и сада много обечавају Србима, али од тих обећања још ништа не испуњају."

У "Петњишком вјеснику", 17. децембра 1913, објављено је писмо из слободних Берана:

"... Није ништа необично, што Срби у Беранској нахији, свима могућим начинима, изражавају своје симпатије и приликом државних светковина и у свакој прилици, према Црној Гори, својој отаџбини..."

"Глас Црногорца", 20. новембра 1904, објавио је проглас Олбора за обнову зграде гимназије у Пљевљима:

"Српском народу. Тридесетог октобра ове године, изгорела нам је гимназијска зграда и сав прибор што је био у њој. Та велика штета преманује снагу пљеваљских грађана и пљеваљске општине, јер баш љубав, с којом је ова општина начинила гимназију понос овамошњег Српства, довела ју је у немогућност, да сама одједном надокнади све оно, што је годинама грађено и набављано."

Стога су пљеваљски грађани одредили нас, доље потписане, да се обратимо српском народу, за помоћ, како бисмо још на прољеће могли приступити зидању нове зграде, јер сто и двадесет српских младића с наставницима остало је да се мучи по тијесним и неудобним кућама..."

На Свесрпском учитељском конгресу у Београду, како је извијестила петњишка "Уставност", 17. августа 1906, Стеван Самарцић из Пљеваља, поднио је реферат о стању српских школа у Старој Србији и Македонији.

"Петњишки вјесник", 25. септембра 1910, објављује информацију да наставници у српским школама у Турској морају бити турски поданици:

"На тај начин, као што су затворене све српске школе у Рашко-призренској епархији тако ни школе у Пљевљима неће моћи да раде..."

"У овој бјелопољској нахији" - пише у "Петњишком вјеснику", 24. децембра 1908. - "Уставом се ништа измијенило није, него је све по старом. Прости јачи што поједини Турци зулумћари злоупотребавају и опет појединим Србима чине зулум, него и њихов суд није стару ћуд промијенио... Ако се шта украде каквом Турчину из ове околине, кајмакам обиједи понеко српско село и примора га силом да украдени Турчинов мал све село плати. Ако се што Србину украде, кајмакам вели: "Шта ти могу. Био чувати..."

Кајмакам мучи и бије Србе, из ове околине, апси и још шта од њих не ради..."

"Петњишки вјесник", 4. фебруара 1912, пише поново о турским недјелима у бјелопољском крају:

"... Турски суд, тај јединствени уникум неправде, задовољиће се за 50-100 лира, и оптужити Србе да су свога брата убили као што је био случај са ишљехњем поводом погубије покојног Данила Шћеровића и попа Риста Порковића, из Бијелог Поља, тако исто и са пресудом, према којој и данас пеки наши Срби труну у сјеничкој апсани..."

"Петњишки вјесник", 22. августа 1912, пише:

"... Над Србима у бјелопољској и пљеваљској кази Турци чине сваковрсна насиља. Турци их бију, узимају им мал, новчано уцењују, и свакодневно их прште тако, да изгледа да су се Турци кренули да све Србе у Турској истријебе..."

Тројица народних првака из Сугорине и околине (херцеговски крај) – Лазар Мравчевић, Лазар Беко и Марко Јагичић – пишу, 1858, књазу Данилу:

"... Пишемо Ви ово писмо ми сви главари и све обшчество српско од свих села около Сугорине, просимо и молимо Вас, Ваше великодушје умилни господару с највећом понизности, да бисте имали доброту велику што скорше илити теплејше назначити, илити наименовати од нашијех села али ти од нашега једнога најпрвога главара, који ће међу нама владати и заповиједати, а то све по наредби, алити вашему ордену и наредби".

Рисански поп Вук Поповић, који је прикупљао за Вука Караџића народне умотворине, пише Караџићу, 13. јануара 1860:

"... С јучерашњим вапором опремио сам вам у једном сандуку 5 комада Србуља... У једној Србуљи наћи ћете ону пје-

сму од Граховца, и кажу она је онајбоља од свију другијех што их пјевају уз гусле..."

У другом писму Вуку Поповић вели:

"Ковчежић свак радо куцује и похваљује. Име сте му лијепо нађели, још љепши посао за њега одабрали. Један најпаметнији Бокељ Лат.: који ми се вазда противио да нијесмо ми Србљи него Илири и Словини, а Србљи или Србији да су оно што су у Србији, одобрио ми је тек ономанде пошто је у Ковчежићу Историју о Србима прочитао, да имам право..."

Вук Поповић је редовно писао Вуку Караџићу о догађајима у Црној Гори, а врло детаљно о црногорским борбама са Турцима. "Заиста су се у овоме боју јуначки понијели" пише Поповић о Боју на Граховцу - "као Срби" и "као разјарени вукови".

"Има ли тамо којег брата, Ришћанина", пише Поповић Вуку Караџићу - "да се обазре на ову Звицеру Српску (Црну Гору - Б. Ј.) и да им пошаље помоћ коју, барем да купе које кремс и опанке!"

"У овој Которској нормалној школи" - пише Вук Поповић Вуку Караџићу, - "почели су учитељи I и II класе учити нашу и њихову дјелу поред Италијанског језика и Српски са словима нашим. Али на чудо смо без буквара и другијех књига... Ја се надам до двије године најдаље, да ће се и сва наша официја на српском језику радити..."

Вук Поповић је послао Вуку Караџићу двије бокељске здравце. У првој се каже "Ово ћемо пити за здравље ове софре и образа, ко је ову софру поставио ове године, поштен му образ био, и постављао је и догодине... за њом прибирао и сабирао врне и изабране... а највише своју браћу Србље..."

У другој се вели: "Да Бог да, ће год био врсно род, а богати дом, прави Ришћанин а снажни Србин, нека нам буде суђени кум, а наки пријатељ..." 180)

У "Цетињском вјеснику", 4. јануара 1912, овако се Приказује положај Срба у Боки:

"Ни на Приморју прилике Срба у прошлој години нијесу биле боље..."

Срби су несређени и подијелени, а равнодушни и без воље за општу ствар. Какве тамо владају прилике најбоље се видјело приликом избора у Боци..."

У "Цетињском вјеснику", 5. маја 1912, објављена је вијест о јубилеју Српске народне гарде у Боки: "Српска народна гарда, та једина српска установа у Боки Которској под оружјем, која је у томе погледу сачувала чисто народни карактер, навршује ове године педесет година од како постоји. Срби Которани ријешили су да ову свечаност о Духовима што боље прославе..."

Поводом ослобођења Будве, 1914, предсједник општине Срзентић телеграфише краљу Николи:

"... У овом свечаном историјском часу, кад се над градом Будвом попела Ваша лична застава, мила наша тробојница, окупљени народ одушевљено прожет срећом над срећама подноси Вашем величанству непоколебљиву приврженост и синовљеву љубав и оданост, а све то са најтоплијим жељама за срећу и напредак свега Српства..." 181)

"Глас Црногорца", 29. октобра 1909, објављује информацију о Српској Бокељској штедионици у Котору, и Српској кредитној задрузи у Херцег-Новом.

"Глас Црногорца", 4. априла 1905. објавио је проглас Српске општине у Скадру, која је тешко пострадала у земљотресу:

"... Готово све куће у вароши а тако и црква и школа, порушени су. Стотине породица остале су без крова и без хљеба а тешки узлисаји и вапаји чују се на све стране, те је потребита што скорија помоћ од свакога ко има српског, словенског, и хришћанског осјећања.

Због тога се потписати одбор за скупљање прилога обраћа уредницима свијех српскијех и словенских листова с молбом, да не само препштапају овај позив него да се и са своје стране потруде око састављања мјесних одбора за прикупљање прилога..."

Српско-православна општина у Скадру, упутила је 28. новембра 1907, писмо књазу Николи, у коме моли да се не укида црногорски конзулат у Скадру:

"Ваш славни Конзулат је уточиште биједних и невољних (потлачених Срба)... Не можемо вјеровати да ћете Ви... дозволити да се укине Ваш конзулат у Скадру, те да престане лепшати се црногорска застава у овом историјском граду и по српске интересе важној тачки.

Зар у Вас, у ког се нада све потлачено Српство, да изгуби мо Вашу високу заштиту..."

У потпису је: "у име Срба скадарских" седам грађана и "у име Срба врачких", седамнаест. 182)

"Глас Црногорца", 26. јануара 1908, објављује информацију из Скадра:

"... Српска школа у Скадру прославила је и ове године на најсвечанији начин дан св. Саве. По св. Литургији, коју су у цркви св. Александра Невског одржали наши свештеници... кренуло се свечано пут школе, пјевајући цијелим главним путем тропар и химну дотичног светитеља... По подне продужен је програм свечаности, која је завршена позоришном представом, коју су одиграли ученици и ученице играњем разних српских кола..."

"Цетињски вјесник", 19. новембра 1911, објављује информацију о прогонима Срба у Скадру:

"Сад су и у самом Скадру узели Србе на око... Ако је до тога да Србе смрве и униште, то се љуто варају..."

7. Наставни планови и уџбеници

У овом поглављу су неки подаци о садржајима наставних планова у школама у Књажевини, односно Краљевини Црној Гори, до 1916. године, као и о садржајима неких уџбеника, у којима су ученицима пружани основни појмови о њиховој националној припадности, што није било, у осталом, ништа друго, до оно, што су ученици сазнавали у својим породицама, од својих неписмених очева и дједова.

"У основним школама у Црној Гори (IV разред) били су обавезни ови предмети: закон Божији, српски језик, словенско читање, рачун, геометрија, земљопис, српска историја, познавање природе, краснопис, пјевање црквено и народно, гимнастика и војничко вјежбање." 183)

Пошто се у IV разреду "понови једном земљопис отаџбине прелази се на остале српске земље". У предмету "српска историја", обрађују се "најважнији догађаји у историји српског народа". 184)

Разрадом наставног плана за основне школе прописано је: у оквиру предмета "географија", обрађују се Црна Гора и остале српске земље; у оквиру предмета "вјеронаука", - посебно мјесто се даје светом Сави; у предмету "цртање", - предвиђено је "цртање свију српских земаља"; у предмету "пјевање" - поред осталог су и пјесме; "Ја сам Србин, српски син"; и светосавске пјесме поред осталих "Тропар светом Сави"; предвиђене су и ове пјесме: "Устај, устај Србине", "Радо иде Србин у војнике", "Опам' - онамо", "Узо деда свог унука", "Соколови моји птићи" и "Српско коло (Бранково)" 185)

Према Закону о устројству гимназија у Краљевини Црној Гори, од 30. августа 1890, 186) у гимназијама је био обавезан следећи наставни план: наука вјере, српски језик и књижевност, латински језик, грчки језик, руски језик, старословенски језик и књижевност, географија и историја (општа и српска), математика, природопис, физика, филозофска пропедегтика, цртање, краснопис, гимнастика и војничко вјежбање, пјевање и музика.

У Богословско-Учитељској школи били су, уз остале обавезни и ови предмети: српска историја (за II разред) и српска историја и земљопис (за III разред).

У Упутству за примјену наставног плана, прописаног за Богословско-Учитељску школу, 187) каже следеће:

"У практичној омилитици, ученици се вјежбају по рускијем и српскијем бесједницима". У III разреду у оквиру предмета "земљопис", обрађују се "српске државе независне, подчињене и окупирани области српске земље". "Главни градови вароши, варошице и познатија села у Српству". 188)

У Цетињској гимназији у оквиру предмета "српски језик" у I разреду су, поред осталих и теме: "Српска мајка", и "Свети Сава"; у II: "Зидане Равнице", и "Косовка дјевојка"; у III: "Милош Обилич"; у IV разреду се читају: "Одабранија дјела из српске књижевности".

У оквиру предмета "географија" у IV разреду гимназије изучавана је: "Специјална географија српских земаља уз кратку српску историју. Општи преглед српске земље..." 189)

У чланку "Историја у основној школи", 190) каже се: "Међу важније предмете у основној школи спада историја... Она је извор из кога ће омладина поцрпсти љубав к Српству и свему што је српско, а даје темељ дјели, да у зрелијим годинама својим могу зрело политички пресуђивати..."

Српска је историја пуна примјера за васпитање српске омладине. Дубљим размишљањем видјемо шта нам пружа историја за поуку. Ако хоћемо; да нам млађи нараштај буде родољубив и јуначан, упутимо га да проучи Српску историју... Свијетло дјело српских јунака и родољуба утицаће снажно на млађарију и подгријеваће у њој љубав к Српству кад види како су српски јунаци и родољуби знали да жртвују себе..."

"Српски буквар" звао се књига намијењена најмлађим црногорским основцима.

У "Правилима о полагању учитељског испита за оне, који нијесу редовно свршили прописне школе", било је предвиђено да се полажу испити из ових предмета; "српски језик са словенским читањем и српском књижевношћу, најпознатији српски писци; српска и општа историја; историја Срба и познавање најзнатнијих културно-историјских епоха и догађаја, особито код Словена..." 191)

Професор Јован Љепава се у својој "Теорији књижевности" (1896), која је била намијењена ученицима Дјесојачког института на Цетињу, Гимназије и Богословско-Учитељске школе, залаже за истинитост сликања живота у литералним дјелима: "... Ето зашто се "Горски вијенац" с разлогом назива "ви-

"... За вријеме владавине славнијех Немањића, као и прије њих, садашња се Црна Гора називала Зета. Када силни цар Душан раздјели своју православну државу на поједине области, Зетом управљаше српски племић Балша I."

О Његошу Перовић пише:

"Живо је пратио све српске ствари и бринуо се о срећи свџа српског народа... Имао је урођени пјеснички дар, који му се тако развио да је постао највећи српски пјесник. Спјевао је више дјела, али му је најчувенији "Горски вијенац" у којему вјерно и живо слика живот и душу Црногораца. По својој љепоти "Горски вијенац" заиста је прави вијенац свијема српскијем пјесмама..."

О књазу Данилу Перовић вели:

"... И срцем и душом старао се за срећу и напредак цијелог Српства, а највећа му мисао била је уједињење његово."

О књазу Николи, аутор вели:

"... И поред свега толико мучног труда, за унапређење своје земље, налази времена да ради на књижевности, те се данас броји међу прве српске пјеснике и књижевнике. Он је веома омиљен у цијелом нашем српском народу."

Живко Драговић у својој "Краткој историји за школу" (1910) пише:

"Једна од области које Срби заузеше, кад се, у првој половини Седмога вијека, доселише на Балканско полуострво, била је и Зета..."

Послије досељена Срба на Балканско полуострво, Зета је чинила најприје засебно жупанство, а доцније краљевину, и борила се увијек за интересе читавога српскога народа и његово државно јединство. За вријеме државе Немањића она је улазила у састав те државе све до цара Душана. Сам Немања истицао је Зету између осталијех српскијех области и давао јој особити значај, називајући је с неком особитом љубављу и поштовањем својом "милом дједовином".

Говорећи о епохи Црнојевића, Драговић каже да је у то вријеме "Црна Гора – вјечита чуварка српске слободе и српске државне мисли. О великој замисли Ивановој (Ивана Црнојевића - Б.Ј.) јасно свједочи грб Душанове царевине, двоглави бијели орао што га је он на својим грађевинама истакао..."

У "Земљопису Краљевине Црне Горе", за III разред основне школе (1911), аутори Ђуро Поповић и Јован Рогановић кажу:

"... У Црној Гори живе све сами прави чисти Срби, који говоре српским језиком, а има их око 300 хиљада становника..."

Осим Црне Горе има још српских земаља, у којима живе наша браћа Срби. Неки су као ми слободни, а неки нијесу, него су под туђином.

Сваки Србин у Црној Гори дужан је љубити цијелу домовину, све српске земље – у којима живе наша ослобођена и неослобођена браћа Срби..."

"Читанка из лијепе српске књижевности" (1912), од Душана Вуксана, била је намијењена питомцима војне школе, као уџбеник. У њој су били обрађени искључиво српски књижевници.

У читанки за II разред основне школе (1914), била је пјесмица о светом Сави:

"Српска дјеца, српске школе,

Српски народ слави славу,

У пјесмама диже, носи,

Немањића светог Саву...

Свети Саво, српски свече!

Заслуге су твоје силне;

Од радости Срби поје

Данас пјесме преумилне..."

У истој читанки је "Молитва на почетку рада":

"Боже помози и благослови,

Да сретан буде почетак ови!

Да ме упути српскога ћака,

Да школа, књига буде ми лака!

Даруј ми здравља, снаге и воље,

Да слушам, учим, што могу боље!

Љубав усади у срце моје,

Да љубим браћу, другове своје!

И сваког, ко је у српском колу,

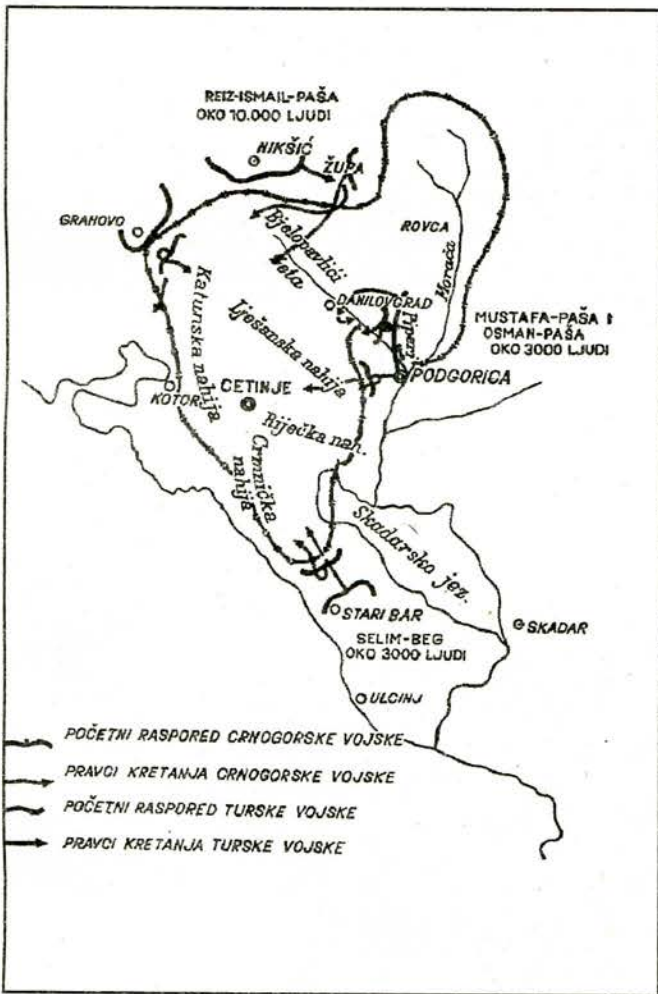
Највише српску цркву и школу!"

У овом уџбенику је и пјесмица "Страшљивац":

"Ко се боји сам у соби -

То је рђав знак;

Кога плаши помрчина,

Црногорско-турски рат 1852-1853.

јенац српске књижевности". У њему се огледа и црта живот једног дијела српског народа онакав, какав је у самој ствари, са свијем његовијем врлинама и манама... Доћи ће вријеме, да ће се "Горски вијенац" изучавати у српским школама као што се данас изучава Илијада и Одисеја".

Љепава каже да је "идеал јунаштва оличен... у Марку Краљевићу, па шта више и судбина самог српског народа прелатвањена је у Краљевићу Марку... Судбина народа српског у турској Царевини, представљена је у "Смрти Смаил-аге Ченгића" од Мажуранића..."

Лазар Перовић, у својој "Историји Црне Горе" за III разред основне школе (1906) вели:

Или празан мрак;
Ко вјерује у вјештице,
Красан ми је ђак,
Тај ми неће никад бити
Србин ни јунак!"

8. Култ Немањића и култ Обилића

У претходним поглављима читаоцима је презентирано доста штива, написаног у славу Немањића и Милоша Обилића. У овом поглављу су још неке чињенице о тим култовима.

Јован Цвијић пише:

"Сви Црногорци Старе Црне Горе сматрају Милоша Обилића као свога духовног претка и не само да мисле о њему и да му се диве, већ га и сањају. Кад су чинили јуначка дела размишљали су и препирали се, да ли би Обилић тако урадио и да ли су се приближили Обилићу..."

Говорећи о психичким особинама Црногораца Цвијић вели:

"Над свима осталим преовлађују два осећања: племенита слава и част и национална мисао или "вера Обилића", главног Косовског јунака. Црногорци су испуњени "вером Обилића", као Јевреји Старога завета вером у Јехову. Главна духовна храна су им предања о Косову и о српској Немањићској држави, и ова предања знају чак и жене и деца. Сви су прожети мишљу ослобођења српске земље од туђинског јарма – свега "што је наше од старине било", како песма каже..." 192)

"Ретко сам гдје наишао на толико љубави, према Шумадији као код црногорских Брђана. И чини ми се да се то да објаснити поглавито миграцијама; многи су њихови саплеменници у Шумадији." 193)

Андрија Јовићевић каже:

"На основу личних запажања и многобројних радова својих ученика Цвијић је утврдио да је српска свијест у Црној Гори необично јака, да Црногорци знаду за славну српску прошлост и за српску цјелину и да је у Црној Гори развијена јака љубав према Србији и према уједињењу српскога народа. Та дивна особина Црногораца, чиста и неизвештачена, која струји као и наш карст, без мрље и љаге, изазвала је у Цвијићу жељу да потпуно испита и упозна душу нашег народа..." 194)

Негош је успоставио одликовање које се звало "Златна медала Обилића", са ликом Милоша Обилића. Тај је орден био највише црногорско одликовање од 1851. па до 1918, кад је Црна Гора уједињена са Србијом и другим југословенским земљама. Пољана на Цетињу на којој су вршене смотре црногорских јединица добила је назив Обилића пољана. Тај је назив остао и до данас.

Од ослобођења Подгорице, 1878, па до 1945, десна обала ријеке Рибница у Подгорици, поред остатака Немањиног града, гдје се, како је утврдила историјска наука, родио Стеван Немања, а по тврдњама неких историчара и Немањин отац, звала се "Немањина рива", од 1945. – "Немањина обала". 195)

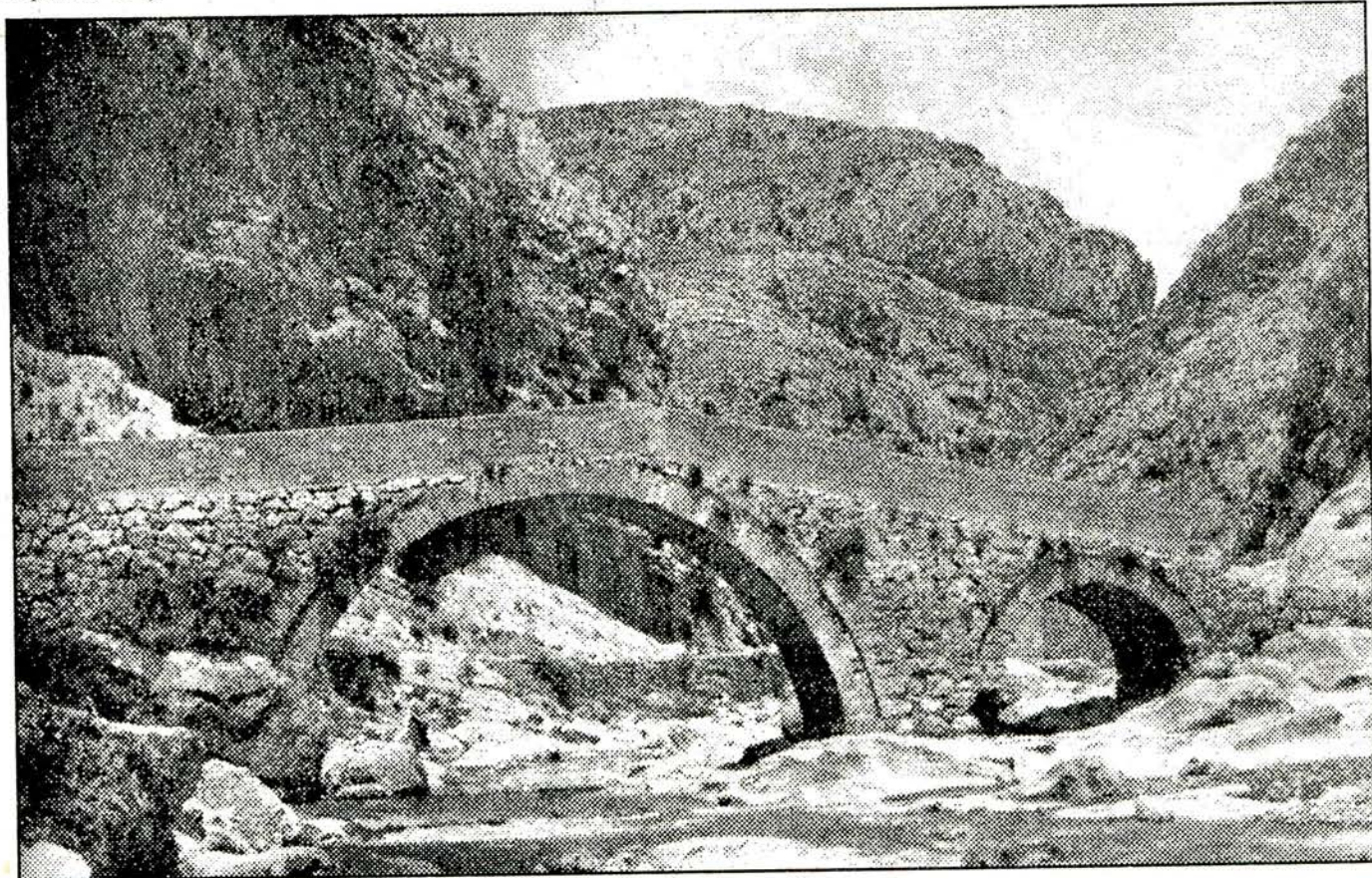
У народу у Црној Гори живјела је традиција о моћној средњевјековној јединственој српској држави под Немањићима. Та је традиција била непресушна инспирација Црногорцима и Брђанима, и другим прецима данашњих Црногораца – у њиховој вишевјековној борби за опстанак, националну слободу и уједињење свег српског народа. Најомиљеније гусларске пјесме у Црној Гори биле су о Немањићима, Косовском боју, Карађорђу и борбама Црногораца и Брђана против Турака. Немањини су за Црногорце и Брђане и друге претке данашњих Црногораца – били симбол наше старе славе и величине. Народ је искрено туговао због српског пораза на Косову, као за сгравичним удесом Срба, као за нечим што се недавно догодило. За те неписмене људе идоли су били Милош Обилић, Душан и Карађорђе. Све што су знали о Немањићима, Косову, Милошу, Карађорђу – то су чули од својих предака, то се преносило скољена на кољено. Тако је створена свијест о припадности једном јединственом народу, који је на Косову доживио катастрофу а потом пао у турско ропство.

Косовски и култ Немањића наставили су да живе у Црној Гори и између два рата. Та је традиција остала жива и у свијести комуниста. У једној пјесми из средине тридесетих година, о тадашњем хероју КПЈ, Петку Милетићу, каже се:

"Шта је Милош Обилићу –

Према Петку Милетићу..." 196)

У једном извјештају Окружног комитета КПЈ Никшић Покрајинском комитету, из новембра 1941, каже се да су партизани, у борби против фашистичког окупатора на Вилусима, "испољили Обилићку храброст". Односи се на подвиг Саве Ковачевића.

Рикавац код Старог Бара

команданта Никшићког одреда, који је под кишом непријатељских курнума скочио на окупаторски тенк и заробио посаду.

У походу црногорских партизана у Санџак односно у Србију, 26. новембра 1941, маршовао је кроз Горњу Буковицу (под Дурмитором) Зетски батаљон црногорског партизанског одреда за операције у Санџаку (батаљон је био састављен од партизана из Зете, Подгорице, Љешкопоља и доње Љешенске нахије) и пјевао:

"На сред Зете Немањине –
Црвени се барјак вије;
Ајд' нека га нек се вије –
Дош'о нам је из Русије".

У Црној Гори је постојао култ светог Саве. Многи локалитети у разним крајевима Црне Горе носе имена по светом Сави, што се везује за Савине доласке и боравке у појединим крајевима Црне Горе. Свети Сава је у црногорском народу уживао исти углед као и св. Василије Острошки. У народу посроје многобројне легенде о светом Сави. Сачувано је доста података о прослављању светог Саве у црногорским школама.

"Црногорац" 23. јануара 1871, објављује:

"Свети Сава прослављен је и код нас на Цетињу као што се достојно слави по цијелом Српству. На пригодној литургији у цркви присуствовао је и књаз Никола. Потом је одржана свечаност у основној школи на Цетињу, у присуству књаза." У овом броју "Црногорац" објављена је информација и о светосавској прослави у Котору.

"Просвјета", за јануар/фебруар 1890, објавила је вијест о светосавској свечаности на Цетињу. Бесједио је професор Жарко Драговић, који је рекао да је камен темељац просвјети "код нас Срба положио наш велики народни светитељ и учитељ коме данас спомен светкујемо".

У распису Главног надзорника основних школа у Црној Гори, 5. фебруара 1891, 197) каже се:

"За светосавску прославу и родитељске скупове, такођер од неких учитеља немамо никаква извијешћа још досље. Зато наређује се дотичнијема, да се и у овој својој дужности што прије одазову".

"Хитам да извијестим поштоване читаоце "Гласа Црногорца", да смо ми Беранци, ове године, прославили школску славу, – св. Саву, свечаније него икад" – пише у "Гласу Црногорца", 12. фебруара 1905.

"По свршетку славских обреда... слиједице су разне декламације патриотске садржине, пропраћене патриотским пјесмама, које су наизменице и у хору пјевали ученици и ученице...

Ове ретке, с радошћу пишем јер се оваквом одзиву овлашних грађана, има радовати сваки брат Србин, и нећу прећерати кад кажем, да Беранци у оваквим и сличним случајевима могу послужити за углед другима..."

О прослави светог Саве у Даниловграду, пише "Глас Црногорца", 15. јануара 1905:

"Цетињска мушка и женска основна школа прославила је дан српскога великога просветитеља и покровитеља Српске школе уобичајеним начином. Послије службе Божије отишло се с литијом од манастирске цркве до мушке основне школе, гдје је у лијепо окићеној сали Његово Високопреосвештенство Митрополит г. Митрофан са свештенством осветио водичу. Иза овога је господин учитељ Перо Калуђеровић држао врло лијеп говор, истичући "да ћемо само онда досљедно прослављати спомен светог Саве ако будемо и дјелима слиједили његовом великом примјеру".

О прослави сљедеће године на Цетињу, пише "Уставност", 19. јануара 1906:

"Хор ученика гимназијских је отпјевао популарну Светосавску химну и ђачки марш". Отпјевана је и Мокрањчева романса "Хајдук Вељко". Професор Богдановић је говорио "о стању савремене српске књижевности". Он је на завршетку рекао "једну истину које су свјесни многи озбиљни српски критичари, да је данашњи друштвени живот српски најлодеснији за савремени роман и новелу реалистичког права".

"Лијепна српска кола низала су се једна за другом. Сликовита народна ношња, како мушка тако и женска, даје овим колима, за вријеме играња, необичну драж".

О прослави светог Саве у Даниловграду, пише "Цетињски вјесник", 19. јануара 1911:

"Пишу нам са Данилово Града. На дан Св. Саве овдашње основне школе прославили су српског просветитеља у најбо-

љем реду, увече у просторијама школе била је забава у корист сиромашних ђака..."

У истом броју листа, објављена је информација о прослави светог Саве на Цетињу. О томе је "Дан" писао:

"Овогодишња ђачка бесједа, коју на дан Св. Саве приредише наставници и ученици цетињске Велике државне гимназије, заслужује, да јој се посвети неколико топлих ријечи..."

Традиције Савин дана, који је сретним обичајем постао светковином наше просвјете и празником школске младежи, дјелују и продиру све дубље у наш народни живот..."

О светосавској прослави у Беранама, 1914, пише "Цетињски вјесник", 12. фебруара. Управитељ гимназије Коста Костић је у својој бесједи "довео у лијепу везу плод рада Светог Саве на пољу српске просвјете и наше ослобођење од петовјековног ропства и очување наше националне свијести".

"Увече се слегло у дворану војног стана мноштво отменог грађанства без разлике вјере, које се пожртвовано одазвало позиву збора гимназијских наставника, који су нам са својим ђацима уз помоћ господе учитеља и њихових Српчиња и Српкињица приредили тако лијепо и забавно вече, да је свака на концу одио са собом најљепше утиске..."

Свети Сава је, као што се зна, родоначелник независне Српске православне цркве. Православна црква у Црној Гори се сматрала за све вријеме турске доминације у српским земљама, па, да-како, и касније, и данас дијелом Српске цркве.

Све владике (митрополите) из куће Петровића завладичавали су српски патријарси, или други високи достојанственици Српске цркве.

Владика Данила је завладичио патријарх српски Арсеније III Чарнојевић, у Сечују (Угарска), 1700.

Владика Саву је, 1719, увео у чин митрополита патријарх пећки Мојсије Чурла.

Василија је 1750. завладичио патријарх Атанасије Гавриловић.

Петра I је завладичио у Сремским Карловцима, 1784, митрополит Мојсије Путник.

Петра II је рукоположио за архимандрита, митрополит призренски Хаџи-Захарије. 198)

Душан Вуксан пише да су "од најстаријих времена црногорски митрополити одржавали... везе са пећком Патријаршијом. То је трајало све до почетка друге половине XVIII вијека, кад је 1. априла 1752, умро потоњи патријарх Србин, Атанасије. Кратко вријеме иза Атанасија био је патријарх Гаврило Сарајевац, а затим је, већ 1753, на патријаршијски пријесто, вољом турског султана, дошао Грк. Црногорски митрополити нијесу хтели да одржавају везу са туђином. Штавише митрополит Василије Петровић је писао руском вицеканцелару Михаилу Воронцову и руском посланику у Цариграду Алексеју Обрескову, жалећи се да је на српски патријаршијски пријесто дошао Грк, именован од стране турског султана "без избора архијерејског". Он "архијереје српске избацује" – вели владика Василије – "и прогони и разгони." Владика Василије моли да руски цар заштити српски народ и правослање." 199)

"Пећки патријарх је, 4. фебруара 1719, поставио за протојереја подгоричког и зетског попа Бошка. Патријарх Арсеније IV упутио је, 18. фебруара 1725, писмо Подгоричанима, Зетанима, Пиперима, Бјелопавлићима и Жабљачанима." 200)

"Цетињски вјесник" је 5. фебруара 1914, објавио вијест да је "иницијативом представника свих грађанских стајежа на Цетињу основано... Српско Соколско Друштво." Позвани су грађани да се масовним уписом "потпомогне ова национална установа". У "Правилима српског сокола на Цетињу", каже се:

"Име је друштво "Српски Соко" на Цетињу. Циљ је унапређење здравља и тјелесне снаге.

Чланом друштва може бити сваки Србин и Српкиња и сваки пријатељ српског народа, који су навршили 18-ту годину живота, а који нијесу били судски кажњени, ради дјела учињених из користољубља или морала.

Друштвена обиљежја јесу:

1) друштвена застава: Српска народна тробојница (црвено-плаво-бијело)...

Службени је језик српски, писмо ћирилицом. Друштвена је слава Видовдан, 15. јуна сваке године". 201)

II. ЦРНОГОРЦИ О СВОЈОЈ НАРОДНОСНОЈ ПРИПАДНОСТИ И НАЦИОНАЛНИМ ОСЈЕЋАЊИМА ОД 1918-1941. ГОДИНЕ

1. Бјелашки антирежимске оријентације

У овом поглављу су изводи из текстова бјелашки настројених Црногораца, који су били у опозицији према владајућим режимима у Краљевини Југославији. То су највећим дијелом изводи из текстова, у којима је ријеч о националним осјећањима аутора, објављеним у никшићком педјелнику "за културу и социјалну обнову" – "Слободна мисао". Тај лист је био антифашистички оријентисан што се види и из његових објективних написа о Совјетском Савезу, о Минхенској издаји Велике Британије и Француске, о грађанском рату у Шпанији, о политици владајућих режима у Краљевини Југославији. У листу су сарађивали политичари, опозиционо настројени према режимима, али који су припадали бјелашком покрету. Међу сарадницима листа преовладавају демократски настројени људи, а било је и чланова и симпатизера Комунистичке партије Југославије. Многи од њих ступили су у Народноослободилачки покрет, са КПЈ на челу, већ 1941.

У напису "Загребачке оријентације", у "Слободној мисли", 9. августа 1936, Станко Даниловић полемиче са хрватским политичаром Већеславом Вилдером, који је приликом боравка у Црној Гори добио "погрешне" информације о расположењу црногорског народа на је и његов "главни закључак потпуно неистинит". Вилдер "нема јасну представу о Црној Гори; то је један сиромашан терен... који са свим рационалним искоришћењима тешко пружа себи услове за живот; он се бори за опстанак и час се наслања на Метохију, а час на Србију преко Сандака; аутономашке амбиције постоје само у главама неколико преживјелих реакционара из старих земања... Г. Вилдер је изгледа Црногорце схватио као четврто племе југословенско или у најмању руку мањинско насеље у нашим државним границама. Један вођ није могао или није смио давати овакве закључке. Скоро цијела прошлост Црне Горе и њена борба своди се на борбу за слободом и јединством српског племена, а преко њега и осталих југословенских племена...

Поред горњих разлога, да је Црна Гора далеко од свих аутономашких тежњи, постоје много јачи, економски разлози, који диктују недјелљивост од српског племена. У Хрватској живе само три Црногорца: Мићун Павићевић, др Секуле Дрљевић и Саво Штедимлија. Нити они требају Црној Гори нити Црна Гора њима. Србију су населили Црногорци; јужну Србију и Метохију такође; Црногорци, учитељи, попови, судије, професори представљали су читаво српство..."

Јован Ђетковић пише у "Сл. мисли", 16. августа 1936, да је "Одлука Велике Народне скупштине један значајан историјски акт којим је дефинитивно рјешен државно-правни положај Црне Горе. Овај чин је крунисао историјску улогу Црне Горе..."

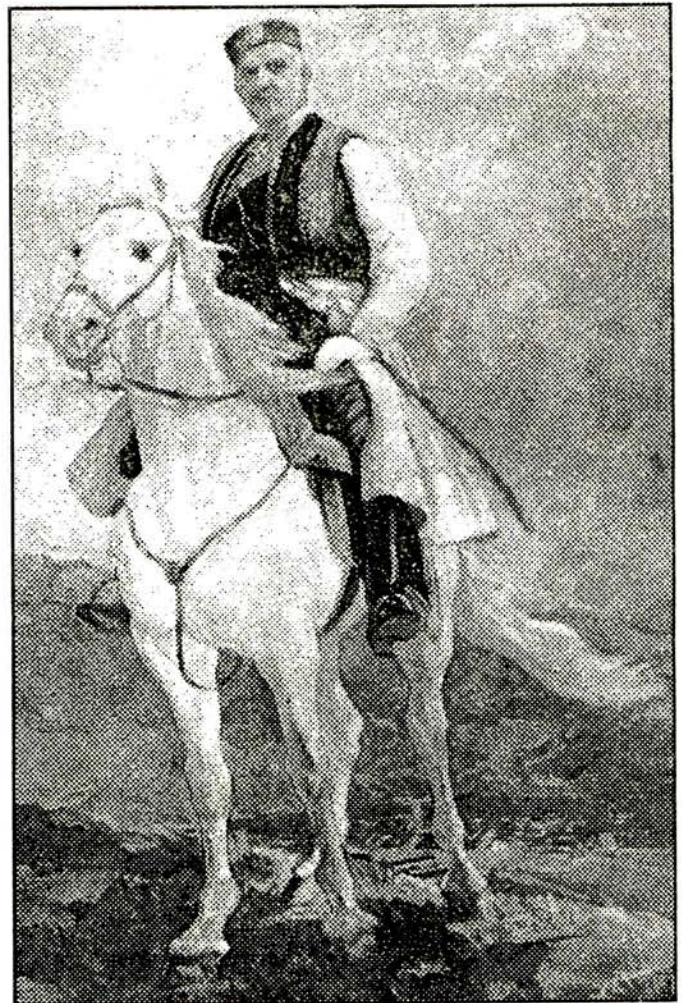
Поред свих недаћа и катастрофалних погрешака Београда, одлука Велике народне скупштине одржала је Црну Гору и Црногорце и досад живе..." Ђетковић је саопштио податак да сви државни приходи "са територије 13 срезова, који су сачињавали Црну Гору после Балканских ратова, износе данас око 42 милиона динара; а држава расходује на ових 13 срезова; преко 120 милиона сваке године" без онога "што се баца у Цетине" и без расхода за војску. "Па гдје је онда рачуница црногорских династичара, који трују народ у Црној Гори и причају напамет, из ината и пакости, да Ц. Гора више даје прихода него што се на њу расходује".

Ђетковић каже да "црногорски династичари" дижу поново главу, и уздајући се у своје старе прекоморске пријатеље и хрватске франковце покушавају да и "црногорско питање ставе на тапет."

У редакцијском уводнику, "Сл. мисао", 23. августа 1936, полемиче са зеленашима:

"На првом мјесту морамо се подвојити: на оне који сматрају Црногорце "четвртим југословенским племеном" и оне који сматрају да су Црногорци Срби... Већина народа у Црној Гори, и њена омладина изјаснила се 1918. године за јединственост српског племена. Али, исто тако, постоји једна група Црногораца и данас, која не признаје... одлуку Велике народне скупштине у Подгорици... Било би непотребно набрајање свих антинародних и антицрногорских дјела једне групе залуталих Црногораца и пуне издаје националних аманета владике Рада и књаза Данила; та шака – Црногораца каљала је част и понос једне српске покрајине која је створена да за идеал јединства и слободе српског племена принесе себе на жртвеник. Тако су је припремали посљедњи црногорски рагници до највећих јунака. У односу према остварењу националних идеала Србија и Црна Гора биле су на једном путу са једном мисијом... Народна Црна Гора помогла је Србију која је била са више услова да постане вођ!"

"Сл. мисао", 13. септембра 1936, пише:

Краљ Никола I као командант црногорске војске 1912. године

... Став Црне Горе и овом приликом као и увијек подвучен је да се иде како је то одредила Велика народна скупштина у Подгорици: Србија и Црна Гора заједно; не признају се никакви историјски индивидуалитети... За наше становништво јединства српског племена цио је народ Црне Горе, изузев Црвених Хрвата, којих нема више од два вола; неколико бивших министара, незадовољних чиновника и група пензионера."

Затим се говори о великом броју Црногораца који су као државни чиновници на раду по цијелој земљи, па се "поставља питање шта би било са њима ако би се створила нека аутономна Ц. Гора".

Сердар Јанко Вукотић, командант црногорске војске у ратовима 1912–1916. године

"Кад би све ово могло и да се изведе постоји друга околност: то је измијешано насеље: пола Србије су населили Црногорци. Они више одлучују него све ово што је око Подгорице, Црнојевића Ријеке.

Кад би случајно дошло којом невољом да "Црвени Хрвати" остваре своју замисао па они би за 24 сата били заглављени као трутови у пчелињаку..."

Митар Вукчевић пише у "Сл. мисли", 11. октобра 1936:

"... Национална свијест код Црногораца је старијег датума од Црне Горе. Јер је она у нашем народу пречишћена и формирана још у вријеме српске државе под владавином Немањића. На Косову су Срби изгубили слободну Српску државу. Али са пропању српске самосталности није побјеђена њихова национална свијест. Они Срби, који се нијесу хтјели у ланце везати - збили су се у... црногорски камен и врлет, да чувају "крст часни и слободу златну". Ову историјску истину потврђују многи стари споменици, најстарије као и најновије народне пјесме, многобројна народна предања." Вукчевић подсјећа да су се Црногорци били за уједињење 1918, што је "непобитни доказ, да код Црногораца није национална свијест пробуђена, него од давнина наслијеђена и увршћена".

У "Сл. мисли", 8. новембра 1936, "Прекосимињски" каже да је "историјска истина, да је Црна Гора свагда била и остала искључиво српска земља, а народ који је насељава - (Црногорци), да су искључиво дио српског народа, тј. прави Срби.

Кроз сва времена српске историје, и за све генерације, не би могло бити веће увреде правоме Црногорцу, него кад би му неко рекао да није Србин. Они су свагда живјели и умирали за српско име, за српску вјеру и слободу, и за испуњење српског завјета и мисли која се састоји у ослобођењу и уједињењу свега српског народа. То је био култ и девиза Цр-

ногораца, и њихово национално сванђеље од Косова до данашњих дана... Да је све ово истина Црногорци су то својом српском крвљу доказивали и утврђивали за пет мученичких векова. Они су то потврдили и својом историјском Одлуком, у Подгорици, колијевици Немањића, 13. новембра 1918. године, уједињењем Црне Горе са Србијом, а преко ове и са осталим покрајинама..."

Саво Фатић, у полемици са Савом Вулетичем, у "Сл. мисли", 22. новембра 1936, вели:

"... Крусе, Врачар, Вучи До, Куманово, Цер, Јадар, Кајмакчалан, Мојковац - све су то велика дјела српске, а не специјално шумадијске или црногорске историје. Ја их као такве морам прихватити и једнако бранити. Таква дјела бих ја величао и код туђих народа... Подунавска и моравска равнина - европски су мисири. Уједињење црногорског крша са овом последњом почело је још са првим миграцијама и селидбама, и током вјекова је једнако трајало, па траје и данас. Ко зна, можда је данашње ширење наше црногорске интелигенције у том правцу појава тог истог вјечног закона..."

Станко Даниловић, у тексту "Подгорички процес", у "Сл. мисли", 27. децембра 1936, пише:

"... Да би цијела наша комедија била још потпунија, неколико неуравнотежених типова неподгоричких грађана, узели су на себе улогу да из Подгорице покрену питање: да ли су Црногорци потомци Илира или Црвених Хрвата? Наравно, да је то онет плод политичког црногорског прескубања. Нама је у Црној Гори било јасно да то питање покрећу грандомански типови, да се чују; ван Црне Горе они су узети у погодне агитаторске сврхе; међутим, врло је јасно и научно познато како су извршена насеља појединих племена у Црној Гори; нека су насеља словенска, а нека су дијелом поријекла старих илирских насеља. И сад коме племену конвенира да припада несловенском елементу, нека се слободно декларише... Сад, ако некоме из полтронских разлога конвенира да докаже да су Доњоморачани и Зећани Хрвати то је њихово право по "политичком црногорском инагу". Друго је питање смије ли "савремени морачки вођа" (мисли на Секулу Дрљевића - Б. Ј.) покупити морачко или ровачко племе па им рећи да нијесу Срби већ Црвени Хрвати..."

Иван Вујосевић, у чланку "Гледишта Удружене позиције" у "Сл. мисли", од децембра 1936, износи предлоге за нову организацију државе на федеративном принципу:

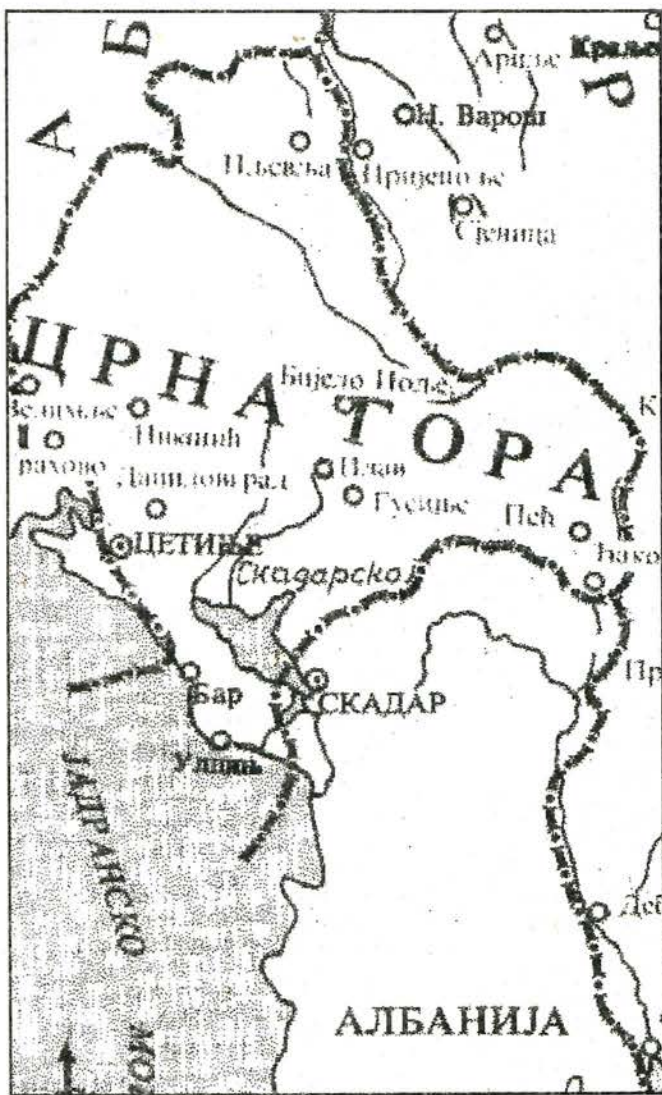
"Главне су земље: Српска, Хрватска и Словеначка. У њима ће се груписати разне наше покрајине, према слободно израженој вољи, и с обзиром на своје историјске традиције, географске и економске погодности: 1) Словеначка у границама садашње Дравске бановине; 2) Хрватска са Савском и Приморском бановином те и са дијелом Босне и других крајева који гравитирају Загребу; 3) Србија, Црна Гора и Војводина са другим дијелом Босне и Херцеговине..."

"Сл. мисао", 4. јула 1937, препричала је писмо адвоката Андрије Поповића, које је овај упутио својим пријатељима у Катунској и Ријечкој нахији као одговор на писмо Секуле Дрљевића, "разаслато виђенијим зеленашима" у овим двије нахијама! Поповић је подсјетио да је С. Дрљевић, у вријеме слома Црне Горе, почетком 1916, изјавио у Црногорској народној скупштини да је "краљ Никола завео Црну Гору за Голеш планину", да је 1918. био блелаш, али да је, због тога што "нијесу задовољене његове амбиције у Београду" постао "барјактар зеленаша".

Поповић је објаснио политички "наук" С. Дрљевића: "1) да су Црногорци посебна нација; 2) да Црногорци ни расно ни крвно немају ништа заједничко са Србима, и уопште српским народом; 3) да су Црногорци по поријеклу Хрвати и да су некад били католици; 4) свака покрајина у Југославији са историјским обиљежјем представља нацију за себе; 5) покрајина са историјским обиљежјем треба да постане држава за себе; 6) преци Црногораца намјерно нијесу учествовали на Косову и да су грађани некадашње Зетске државе која је претходила Црној Гори примили одушевљено пропаст на Косову; 7) у склопу југословенских земаља Црна Гора има да буде равноправна са другим земљама".

Поповић каже:

"... Од постанка Црне Горе вјечито се кроз звуке гусала, с оца на сина, преносила идеја о освети Косова, о повратку Душанове Царевине, ослобођењу браће испод туђинског јарма, о српству и великој српској држави..."

Црна Гора по закључењу Букурешког мира, 1913. године

Црногорац се херојски борио за ту идеју и стизао свуда. Писали су о Црној Гори и Црногорцима Французи, Енглези, Швајцарци, Њемци и многи други и сви се слажу у једном основном, да су Црногорци најчистији и најраснији дио српског народа...

Тврдити данас да смо били католици, црвени Хрвати, да нијесмо Срби и дио српског народа, значи прогласити лажним све оно што је живјело стотине година у свијести народној; све оно што је написано о нама од владика из разних племена, владика Петровића, краља Николе; све што је дао народни гуслар, народно предање; све што смо од родитеља чули, а у школи научили; све оно што су са дивљењем о Црногорцима написали страни писци итд. Значи, требало би цјелокупну нашу прошлост и историју прогласити фалсификатом, просто одрећи се самих себе, а ми то нити хоћемо, нити можемо и кад би хтјели. Нема горе ни несрећније ствари од ината..."

Владимир Јовановић пише у чланку "Зашто замјерамо Хрватима?" у "Сл. мисли", од 11. јула 1937:

"... За нас многе Црногорце у Загребу случај др Секуле Дрљевића био је мало загонетан; увијек смо мислили: политика, начелна размимоилажења, или шта друго, довели су до политичког дезертирања из Црне Горе; његов прикључак Хрватској сељачкој странци био нам је опет и сувише мистериозан. Међутим, иступање г. Андрије Поповића да нам објасни политички "наук" г. Дрљевића, скинуо нам је и ту мистичност која је обавијала политичку личност морачког "државника".

"Наук" г. Дрљевића о Црногорцима, потпуно се поклапа са политичким жељама франковачке Хрватске чија се политика једино и ослања само на ишчезнуће српског имена, српства уопште; затим наше југословенске заједнице и враћање на какво било уређење само да се улога Срба омаловажи,

компромитује. За франковачку Хрватску, чија је бројност у бившим измеђарима Беча и Пеште, сваки најамник измеђар добро је дошао... У Хрватској сељачкој странци, доста је ова струја доминирала. И она је увукла др Дрљевића као новог "барјактара". У њиховој средини формирао се морачки франковачки барјактар и тек нам је сад јасно, захваљујући уваженом г. Поповићу, који је објавио његов "наук" ко је др Секула Дрљевић и каква су његова схватања и у односу Црне Горе према југословенској заједници и у односу према српству...

Хрватска г. др Мачека није могла ни за моменат претпоставити да Црногорци нијесу Срби али она нажалост је морала да толерише г. Дрљевића, јер тако жели франковачка Хрватска...

Хрватској др Мачека мора бити јасно, зашто се у Ц. Гори јавља један горац протест, једна нетрпеливост према Хрватима, која често прелази у револт, јер се фаворизују у Хрватској извесни типови који у свему лажно представљају расположење Црне Горе и који се служе најпростијим фалсификатима осјећања и жеља српског народа у Црној Гори..."

У "Сл. мисли", 12. децембра 1937, М. Р. у напису "Грандоманије у црногорском фронту", каже:

"... Ми који се сматрамо Србима у Црној Гори, то је већина, немамо ништа против, да и она несрпска страна може се назвати Хрватима, Албанцима, Трачанима и како год хоћете..."

Могао би др С. Дрљевић и његов сателит "подгорички алвокаг" излити зубе од коњских плоча, па да не могу прегристи папирне омоте на одлуци Подгоричке скупштине, а не дати Црногорцима супротне сугестије и оријентације, него што су, Срби и недељиви од великог Српског племена..."

У "Сл. мисли", 22. августа 1937, П. Р. пише:

"... Г. С. Дрљевић и један његов млади сарадник (мисли на С. М. Штедимлију - Б. Ј.), сматра да је по будућност нашег југословенског народа најбоље да се ископа непремостиви јаз између бивше Србије и бивше Црне Горе. Колико до њих стоји они га копају. У ту сврху је створена теорија о нашем католичком и хрватском поријеклу. Треба доказати да нијесмо једно са Србијанцима, већ да смо то са Хрватима. Теорија да смо једно са Хрватима потпуно је основана али тиме није доказано да нијесмо једно и са Србијанцима и осталим Србима; баш на против, тиме се доказује да су Хрвати и Срби јединствен народ што они (Дрљевић и његов сарадник - Б. Ј.), никако неће да признају.

Петар Милић, из Херцег-Новог, пише у "Сл. мисли", 28. новембра 1937:

"... У историји живота српског народа има много великих датума: од свију највећи су: 15. јун 1389. и 13. новембра 1918. године. Први је славна, али тужна успомена на раскомадано Српско Царство, а други је срећна и преславна успомена на његово обновљење - послје пет стотина година историјске борбе и страдања..."

Одлука Велике народне скупштине од 13. новембра 1918. године, дјело је велике националне свијести вјековних заточника српске слободе који су само зато живјели и умирали од Косова..."

Овом су одлуком крунисана сва несравњена јуначка дјела и: све мученичке жртве и патње, од цијелог културног свијета прослављених српских витезова Црне Горе, од искона до данашњег дана. Њоме је коначно испуњена српска завјетна мисао и свети аманет наших праједова.

Овога великога дана обновило се дјело српског свекупитеља светога Саве Немањића, и испунило се пророчанство бесмртног Његоша".

Др Никола Шкерковић пише у "Сл. мисли", 6. јануара 1938:

"... Чувајући своју сопствену слободу Црногорац је увијек мислио на добијање слободе цијелом народу - нацији... Све муке и патње које је црногорски Србин трпио у вјековној борби сматрао је за привремене, за пролазне. Вјеровао је да ће их једнога дана нестати, да ће једнога дана засјати у својој слави и величини изгубљено Царство... Црногорски Србин је инстинктом тражио свуд унаоколо савезника и помагача за достигнуће великога циља..."

Осјетио се запостављен, увријеђен, остављен да се и даље злоупати на сиромашном тлу, толико опјеване и слављене Српске Спарте, да га у свакодневном животу не загрије ни један прамен те славе. Он, заточник и браник српског образа, "дивнога имена и свете слободе"; он који је дао нацији, поред рођених у овом кршу великана, и Карађорђа, и Милоша

Обреновића, и Хајдук Вељка, и Чарапића, Карацића, Гарашанина, Цвијића итд, па да поред свих својих ненадмашних заслуга и мука буде немарно, небратски остављен на његовом суру кршу, чак и вријеђан, такве крваве неправде никад нико није претрпио...

Покушало се, да се оно огорчење, чије смо образложење, с тачке гледишта једног просјечног Црногорца, покушали да дамо, искористи у чисто шпекулативне политичке сврхе...

Опет један парадокс у нашем животу.

Најсрпскији Србин, сој српског племена, јунак и борац за српске националне идеале, који прамца нема одједанпут превлачи сву своју прошлост застором...

Зар је могуће да се постави фронт према својој рођејој дједи коју је напаћена Црна Гора дала другим нашим крајевима и надахнула их за велика ослободилачка надахнућа!

Зар најбољи синови - творци Шумадије нијесу више синови нашег мукотрпнога крша...

Иван Вујошевић, пише у "Сл. мисли", 6. јануара 1938:

"... Није случајно ни вјештачки што су Црногорци незадовољни, и што лако и брзо реагирају на неправде. То је резултат њиховог васпитања, животних услова и историјског развоја..."

И док се у другим крајевима наше земље осјетно подиже привредни живот, са Црном Гором није тај случај...

С једне стране, имамо оне моралне и психичке особине које су тако рећи кондензиране у свијести једног дијела Црногораца, а с друге стране ову запостављеност у економском смислу. То су два главна фактора, који су у Црној Гори створили један немио покрет, који се данас бори за црногорску индивидуалност и за црногорску федерацију. Са својим индивидуалитетом хоће да очува своје племенске традиције, свој морал, обичаје и језичке облике, а са федерацијом да принуди Београд на рјешење питања која се тичу материјалног опстанка Црне Горе.

На супрот ове, постоји друго схватање, које тежи да се постепено изгубе сва крајинска обиљежја. То је покрет који сматра да су Црногорци само географски појам, а не и национални индивидуалитет; да Црногорци имају вишак снага која траже мјеста и могућности да се пласирају ван Црне Горе, те да је нама Црногорцима најпотребнија "безграничност". Јер створимо ли фронт у уским границама Црне Горе створили смо пакао гдје ће се гушити гладан свијет..."

Р. Павић пише у "Сл. мисли", 30. јануара 1938:

"... У јавност је убачена и теорија неких напинаца о "црногорској народној индивидуалности"... Да је то анахронизам и враћање у феудализам биће јасно и њеним најгрлатијим заступницима..."

Народ црногорских брда је најсрпскији Србин који је одувijek живио Милошем и Косовом, али је, као најјакснији у борби за националну слободу, са ширим погледима и смислом и осјећањем југословенског национализма... Црногорац гледа на наш унутрашњи проблем са гледишта извјесних начела, а не "народних индивидуалитета". Нама треба да свак има рада, да завлада поштење и правда..."

У "Сл. мисли", 10. априла 1938, М. Р. пише:

"... Разни штребери, незналице, политички шарлатани, неуравнотежени људи и грандомани племенски желе да изазову заблуде у ко зна какве неисправне личне сврхе. Тако се последњих година појавила једна група штребера у Црној Гори која хоће да прикаже да постоји народ и народност црногорска. Нико од њих нема куражи да отворено иступи, већ анонимно уноси заваравана да би се кроз таква осјећања стварао прорачунати јаз у српском народу и потенцијала мржња између српског народа у Црној Гори и оног у Србији, Босни, Санџаку итд. Ми тачно можемо да избројимо на прсте ове домаће штребере и они су на потпуном ишчезнућу.

За наше здраво селаштво у Црној Гори била би једна најтежа увреда, кад би неко дошао па му порицао српску народност... Такви "учитељи" пошли би искривљених лобања..."

У "Сл. мисли", 1. маја 1938, пише:

"... Наш лист је толико пута писао о тешким заблудама неких наших земљака, који би жељели да се у српском народу утврде народности по племенима и селима ради ко зна каквих њихових циљева. За њих је било обично да тврде о постојању црногорске народности, а последије тога могло се прогласити постојање морачке, бајичке, пивске, прмничке, дробњачке и које хоћете. Никада нијесмо поклањали пажњу

да то може имати каквих озбиљних закључака и ако смо увијек били готови да учинимо своје примједбе на једно злонамерно и тенденциозно извртање основних чињеница служећи само стварању зле воље у српском народу са његовим парцелисањем..."

Пошто је цитиран Данилов законик, "Сл. мисао" каже:

"... Господин С. Дрљевић и неки његови једномишљеници морали би дати своју ријеч, откуда овако држање књаза Данила! Сигурно да књаз Данило није био партијаш или везан за одлуку Подгоричке народне скупштине..."

У тексту "Војвођански фронт и Црногорци", у "Сл. мисли", од 26. јуна 1938, пише да у Војводини постоји фронт, који има за циљ одстрањивање "свих дошљака", "а посебно Србијанаца и Црногораца". Аутор написа каже да они који "служе данас разбијању српског груписања" врше "несвјесно и свјесно издају наших народних идеала слободе и јединства..."

"Сл. мисао", 6. новембра 1938, у напису "Изборна bestiјана", који је написао Р. Р., пише да се појавио неки летак који "највише изгледа на гимназијски писмени задатак и са својим наивним политичким закључцима прелази у дјетињарију". "Сл. мисао" га помиње "само зато што се случајно дотакло општег српског националног проблема. У летку се каже како је Црна Гора била жртва српске експанзије. Овај закључак је имао за своје поентирање да Црногорци нијесу Срби. Није први пут да смо указали на ово назаднаштво којим се покушава одвајање Црногораца од српског племена. Наравно, да ми овим типовима не бранимо сада олохе у Цигане, али је данас свим Црногорцима од паора до интелектуалца знало да је у Црној Гори насељена најчистија раса српског народа..."

Мора да је свакоме јасно колико комичности уносе поједини грандомани Црногорци у тзв. питање односа Србије и Црне Горе. Међутим, то су тако мале покрајине, чија су се насеља тако измијешала да има више Црногораца у Србији него у Црној Гори. Наравно да је ово bestiјане неког црногорског гимназијалца прешло у још већу комичност кад је у летку доказивао да је др С. Дрљевић као социолог проучио формирање црногорског народа..."

Др Никола Шкерковић пише, у "Сл. мисли" од 27. новембра 1938, поводом двадесетогодишњице уједињења да је 26. новембра 1918, у Подгорици "проговорила народна српска и југословенска душа, манифестовао се национални и човјечански дух Српске Спарте. Нити је било, нити може бити узвишенијег и племенитијег чина од одлуке Подгоричке скупштине, која је прокламовала уједињење двије слободне српске државе Црне Горе и Србије. Тај велики чин не може натрунити пред неумитном историјском истином никакав приговор ма од куда и ма због чега долазио. Чин уједињења Црне Горе и Србије је синтеза, логика, плод цјелокупног историјског рада и постојања Црне Горе, закон који је диктовала душа и тијело српског народа и цијеле Југословенске нације..."

Једино у уједињеној слободној демократској Југославији можемо ријешити сва питања која нас тиште и муче. Уклањање од тог пута значи неминуовну националну смрт..."

Истим поводом, у истом броју "Сл. мисли", Ј. К. Ђуровић каже:

"... Стара Црна Гора завршила је своје доба државног, народног и политичког живота одлуком Велике народне скупштине у Подгорици. Тај рад је круна рада и стварања свих генерација Црне Горе, које су вјековима сањале о уједињењу Српства, у великој југословенској државној и народној заједници. Њена историја пуна прегнућа и напора, свједочи да је она била увијек свјесна свог националног, политичког и културног положаја; свјесна својих циљева и задатака, које има да оствари у уједињеној отаџбини.

Уједињењем Југословена Црногорци су добили широко поље рада на коме су пласирали своје снаге. Те снаге се из дана у дан развијају, појачавају и повећавају, не само у Црној Гори него у свим крајевима отаџбине..."

Истина је и то: да су Црној Гори чињене и многе неправде, а нарочито у економском погледу..."

Црна Гора је дала Југославији елитну интелигенцију и предане раднике на свим пољима народне активности..."

Саво Фатић, овим поводом, каже:

"... Та права исконска мисао Црне Горе, састојала се у томе што је Црна Гора за српски народ била нека врста Вестина храма у коме се имао, последије пронасти опште државе, чувати

несагориви пламен народне мисли, који се у моменту поновног ускрснућа народног царства имао предати потомству онако исто национално чист као што је и зрачио. Да тај пламен није могао бити пламен државе, то је само по себи схватљиво јер је држава била уништена и угашена... А, сем тога српски се народ није ваљда спасавао у црногорске збјегове да очува пламен тадашње његове државе, који у ствари није био ништа друго но пламен великаша и главара, чијег је господства и господарења и онако био сит, – већ да сачува своју слободу и свој живот за своје потомство и посредно за цио српски народ...

Али, било како му драго, за оне за које је од значаја она вјечна и узвишена мисао народне слободе и права, која је од Црне Горе учинила симбол читавог српског народа, за њих ће одлука Велике народне скупштине, бити један од великих и вјечних аката историје наших народа, а за Црну Гору праскозорје једног новог живота и дјеловања..."

У уводнику, у "Сл. мисли", од 29. јануара 1939, С. М. пише: "... У животу српског народа, традиција је формирана под утицајем разних околности и одиграла је врло значајну улогу у читавом процесу стварања и формирања наше данашње државне заједнице..."

Наш народ је многе своје велике традиције везао колико за историјске догађаје, толико за своје велике људе, владаре, црквене поглаваре и народне јунаке. Али, у свом културном развоју највише традиције је везао за личност св. Саве. У култу према његовој личности, наш народ је развио најшире осјећање културног народног подизања етике и домољубља..."

Р. Павић пише у чланку "Срби и Хрвати у Југославији", у "Сл. мисли", 19. марта 1939:

"... Ми смо Црногорци такође Срби и заслужни смо колико ико у Српству, па ипак шта смо имали користи од тзв. "српске хегемоније"? Ми на сва уста кукамо да је наш крај потпуно заборављен. А има још српских крајева који кукају да су запостављени. Зашто је то тако, највише је разлог у незнању, у незрелости или у немогућности и кратковремености... а не у некој "непријатељској политици према тим крајевима".

Аутор чланка је навео податак да је око 28 процената свих тадашњих државних чиновника било из реда Хрвата.

Марко Вујачић је рекао у Тополи, 6. маја 1939: 202)

"... Ево нас на уранку Ђурђев дана и за мене је овај уранак један од најљепших у животу. Дошао сам из витешке Црне Горе у исто тако витешку Шумадију. Сви крајеви наше земље дали су све што су могли за наше народно ослобођење и државно јединство, али није нико толико колико ми у Црној Гори и ви у Шумадији..."

У чланку "Поводом 550-годишњице Косовске битке", у "Сл. мисли", од 4. јуна 1939, Н. П. каже:

"... Нема ваљда ни једне нације која је као наша један велики физички пораз, изгубљење једне велике битке, која је наговјестила дуговјековно робовање, претворила у извор моралне снаге који му је помогао не само да се одржи већ и да се коначно ослободи робовања. Косовољска трагедија није само усамљени српски случај, већ је усамљен у историји европских народа..."

Аутор говори о подвигу Лазаревих бораца и о хероизму Обилића:

"Милош Обилић, као најизразитији представник наше расе, и није могао поступити друкчије него је поступио..."

Данас ми морамо да се подсетимо на дјело Обилића, на Косовски морал..."

Морамо бити вјечито будни; вјечито на стражи. Морамо чувати наш најдрагоценији, наш свети извор Косовског морала, који нас је држао и сачувао. У нашој кући морамо правити ред сами; без туђих "пријатељских савјета". Наша је кућа наша отаџбина, наша је кућа наша слобода, ми ћемо је уређивати по нашем схватању слободе и човјечности, по нашем Косовском моралу, по нашој вјери Обилића. Одговор је овајачу исти као онај косовски: нити ћемо се поклонити, нити ћемо се уклонити. Остајемо своји на своме. Своје не дамо, туђе не тражимо."

И "Сл. мисао", 2. јула 1939, враћа се косовској теми, у чланку "Косовска религија". Чланкописац каже да се "ове године прослављају двије велике објектнице. Француска у мају прославља 150-годишњицу почетка своје револуције; а Срби... прослављају 550-ту годишњицу Косова. Два догађаја од пресудног значаја у историји човјечанства, и много слична по својој моралној садр-

жини јер оба значе борбу за слободу, правду и човјечну част. Дјело два велика покољења и слика моралне вриједности двију нација. Под ударом реакционарне европске коалиције револуција је моментално морала да пропадне, као што је под ударом надмоћне турске силе пропала слобода коју су Срби бранили на Косову..."

Као што су у античкој цивилизацији богови били мјерило и идеал који су жељели да постигну смртни људи, тако су у Косовској религији за Србе идеал били Косовски јунаци..."

Та религија Косова и култ косовских јунака дала је српском народу духовну снагу да кроз стољећа води борбу и да коначно извојује своју слободу..."

У чланку "Српство и Црна Гора", "Сл. мисао", 5. октобра 1939, каже:

"... Код нашег исправног-националног свијета Црна Гора је синоним Српства као што је Српство синоним Црне Горе, исти је случај и са Србијом..."

Иако је Црна Гора подијелена на више племена, ипак тешко ће се које племе у Црној Гори при одлуци изјаснити да не припада српству. И при једном гласању јавном или тајном, огромна већина Црногораца биће за српство, јединствено и недјелјиво. Основно национално осјећање српског народа у Црној Гори било би увријеђено ако би се уопште помислило, да се то питање постави као проблем, те да се за и против њега, народ у Црној Гори изјашњава; ово свакако не важи за арбанашки елеменат и неспрска насеља..."

Парцелисање Српства не може никако, дакле, бити пожељно из Црне Горе, јер поготово одвајање од Србије значило би потпуно негацију историјске борбе обалва српска насеља... Његошева прва мисао ишла је Вожду Србије; ишла је за ослобођењем и уједињењем Српства. Ми смо толико пута наглашавали да се Црна Гора не може одвојити од Србије и из других разлога: највећи дио Србије насеље је нашим Црногорцима... Свакоме је било лако рећи: "Идем у Србију", као да иде у своју најужу родну земљу... Зато сви разлози за нас о преуређењу наше земље упућују Црну Гору да она прва постави јединствену и недјелјиву заједницу српског племена као синтезу тежњи читавог српства, поготову великих напора и прегнућа Црне Горе и Србије..."

Марко Вујачић каже у "Сл. мисли", 5. октобра 1939:

"... Док год не сагори та наша сеоска вртоглавица, Црногорци не могу узети озбиљно ни једну ситуацију у Југославији; та сеоска и породична парцелизација и дала је маха појединим нашим Црногорцима да се одричу српства и српског поријекла. За нас присталице Земљорадничке странке у Црној Гори исувише је крње да смо Срби, још више Црногорци. Ровчани или Морачани, Цуце или Ђеклићи?! На овој политици ми смо се сусрели 1918. и створили два фронта. И тада и данас наш фронт земљораднички остао је на јединству српског племена свију покрајина..."

"Сл. мисао", од 19. новембра 1939, пише да су црногорски "аутономашни", са Секулом Дрљевићем на челу, "издали мисао и идеале својих отаца, и вођени каприцима и мржњом пошлели... да негирају Црну Гору српство".

У "Сл. Мисли", 26. новембра 1939, објављен је проглас Општинског одбора Нилшића поводом годишњице уједињења Црне Горе са Србијом:

"... Ниједан народ није дао толико крви својих синова, колико српски, за ослобођење и уједињење Југославије... И он ће, свјестан своје велике улоге у животу Југославије, кад год буде требало, повезати све своје силе у један челични ланац, воље и живе снаге да чува и сачува нашу отаџбину... Јер онај који ствара, тај има и дужност и обавезу да створено сачува и уразуми сваког споља и изнутра да се у нашој лијепој отаџбини не могу и неће никад више успостављати међе... које је српски народ 1918. на врху ножа исцупао."

Ни један народ нема животне повезаности колико српски. Нема породице у Црној Гори, Боки, и Херцег Босни, која од Косова до данашњег дана није насељавала Србију и Војводину. И зар се међу том браћом могу поставити границе; изнадзати друго родословље, и "историјски" утврђивати народност? Зар може још неко рећи Црногорцу да није Србин...?"

На манифестационом скупу у Никшићу, поводом годишњице уједињења Црне Горе са Србијом, 26. новембра 1939, 203) усвојена је резолуција:

"... 1) Одлуком Велике народне скупштине у Подгорици, Српски народ у Црној Гори изразио је, прије 21 годину, преко

својих еминентних представника, завјетну мисао "заточника мријет навикнутих" да се Црна Гора уједини са Србијом, а преко ове и са осталим Југословенима. Овом одлуком дефинитивно је ријешен државно-правни положај Црне Горе...

5) Српски народ у Црној Гори пуних пет вјекова чувао је и очувао Српску националну мисао, и готов је и овога пута и за сва времена да се безкомпромисно бори свим својим силама за одржање опште завјетне Српске мисли и Југословенске државе као синтезе свих југословенских националних тежњи...

6) Сигурни смо, да овом нашом резолуцијом тумачимо осјећање и жеље свих Црногораца, који су до сад толико пута доказали да им је Српство драже од живота, а држава преца од рођене куће и који ће и посад показати свима и свакоме како се Српство чува и како се за Југославију не штеди мријети..."

Цвјетко Станишић је рекао, 26. новембра 1939, у Никшићу, на прослави дана уједињења Црне Горе са Србијом: 204)

"... Велики догађаји сакупили су нас овдје, догађаји који су се збили прије 21 годину, када је наш витешки народ у Црној Гори кроз уста својих синова на данашњи дан у Подгорици, рекао оно што је желио и за шта се вјековима борио. Изрекао је историјску одлуку о уједињењу са својом браћом из поносне Шумадије и осталом браћом Србима, Хрватима и Словенцима. Тога историјскога дана, остварен је петовјековни Ср-

створиле себе и своју независност, обје се жртвовале до самоодрицања за слободу цијелог српства..."

И онда и одлука Велике народне скупштине није могла бити друкчија, како је диктовала читава прошлост српске Црне Горе и аманети оних, који су је на првим бојним пољима прославили.

Данас, послје 21 године од уједињења Црне Горе и Србије, и најљући противници тога акта – они су то били свакако из оног српског ината, јер други оправдан разлог нијесу могли имати и нешто из сентименталности и романтике или личних и породичних разлога – данас морају признати да нијесу имали право..."

Терић каже да се "остаје у ставу борбе против реакције и експлоатисања широких сељачких маса, до коначног уништења свих непријатеља народних и реакције..."

Никола Драговић пише, у "Сл. мисли", 17. децембра 1939:

"... Трагедија нашег народа и Срба и Хрвата доводила нас је да се боримо један против другог за туђе интересе и господарства, противу својих интереса и господарстава. Тако је то било и у Европском рату 1914. године. Туђа владавина, без срца и милосрђа, ставила је у борбу брата противу брата и храбри Хрват пред туђинском дисциплином (да се овако изразим јер немам намјере вријеђања већ разлагања) био је приморан да своје јунаштво (које је неоспорно и доказано и са којим у велико рачуна наша држава без лажних ласкања или подметања) - употреби према и против српства, утјеловљеног у јуначкој Србији и Црној Гори. Убио је брата брата".

Драговић се у "Сл. мисли" од 14. јануара 1940, залаже да Цетиње буде седиште српског бана јер "кроз најстарије доба наше историје онај дио нашег народа, који је гравитирао Зети, Лиму и Приморју српском био је најразвијенији предстаник српског дијела нашег народа. Ту је поникла прва српска држава и прво српско краљевство... Из тих крајева, појавила се искра наде и слободе и та искра некад јаче а некад слабије зрачила је све наше крајеве, и никад није била потпуно угашена... Од Косова па до васкрса српске државе, а преко ове роле се Југославија, Црна Гора и Црногорци давали су нашој земљи и свом народу безброј примјера чојства и јунаштва и жртава снажних и несебичних и хранили Српство храном и унијели у Југославију храну којој нема равне до мајчиног млијека..."

Црна Гора и Црногорци нијесу примијели и унијели у државу све своје да у тој држави буду најпотоњи, кад су кроз дуга стољећа били једини, а кроз "сва времена први по жртвама и борбама..."

Саво Фатаћ пише у "Сл. мисли", 6. јануара 1940:

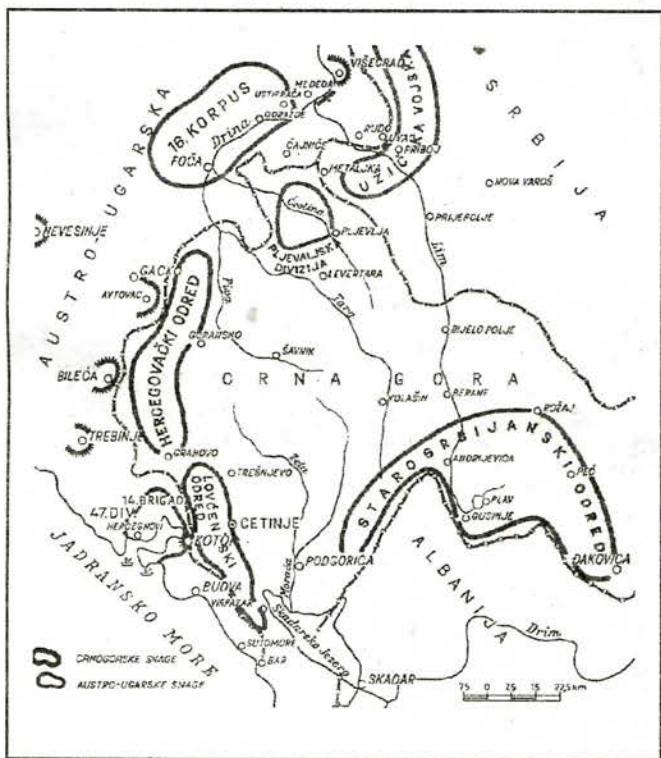
"... У моменту уласка српске војске у Црну Гору и ослобођења испод аустријског робовања, идеја уједињења српског народа толико је била општа код народа у Црној Гори да је било мало оних који су вјеровали у могућност продужења неког посебног живота Црне Горе. То се особито видјело по посланицима изабраним за Велику народну скупштину. Мада су у њој представљене биле све политичке нијансе, почињући с крајњим социјалистима па до крајњих реакционара, сви смо ми једнако били надахнути једном истом идејом, тј. идејом апсолутног јединства са Србијом. И то је ишло толико далеко да уопште никоме није на ум падало да се уопште може појавити ни појединачна опозиција против те идеје..."

"Сл. мисао", 19. јануара 1941, објавила је пјесму: "Никшићу (мestu мога рођења)", од Радмиле Спасојевић:

"О, горди граде, колевко расе,
Јунака храбрих Српскога рода,
Дивне те сада лепоте красе
Чојство и јунаштво, златна слобода.
Ал, некад страхан и крвав беше
Ко' црн пако нашије наше,
У тавно доба твојега роштва,
Кад силне тобом владаху наше.
Високе куле тврђаве твоје
Што црне дане прошлости броје,
Седиште беху мрака и ноћи,
И српских мука тиранске моћи..."

И Митар Поповић се залаже да Цетиње буде центар Српске бановине, у "Слободној мисли", 4. фебруара 1940:

"... На Цетињу - тој српској Габи - је увијек тињала искра слободе. Она је загријевала и обасјавала цијело српство и све

Распоред црногорске и аустроугарске војске почетком 1914. године

бинов сан, и ударен камен темељаш наше заједничке државе. Тога дана су представници српскога народа из ових сурих стијена извршили аманет и завјет својих витешких предака. И ово њихово дјело треба да срaste са душом свакога Србина који неће дозволити да на њега падне клетва наших прадједова..."

Милан Терић пише у "Сл. мисли" од 26. новембра 1939:

"... Још једна година више навршила се од оног великог историјског дана, када је слободна српска краљевина Црна Гора, завршила своју историјску мисију, уједињујући се са другом самосталном српском краљевином Србијом, да са овом у Југославији отпочне нови напор у новим приликама за потпуно стабилизовање земље и њено социјално, културно и економско изграђивање. Одговорност коју носе Црна Гора и Србија за судбину земље није мала."

По Терићу, "сва наша прошлост нашла је своју квалификацију у одлуци Велике народне скупштине, ујединио се брат са братом, ујединила се српска земља са српском земљом, - обје намучене и натољене крвљу, обје су крваво мученички

Југословене. Давала им је живота и снаге да истрају у борби за своје ослобођење... Историја Црне Горе створена је у најтежим данима српског народа. Цетиње је тада неуморно радило. У њему су се родили велики српски и југословенски владари књижевници, владари пјесници, владари филозофи, и владари војсковође... Историјска важност Цетиња је опште српска, не само црногорска, јер она спаја у себе цио живот свих српских племена на пољу јунаштва и витештва..."

Јован Кошић пише у "Сл. мисли", 12. маја 1940:

"... Словени, а нарочито ми Срби, одувјек смо били индивидуалисте и слободари... У слободи се брзо разумимо и упустимо у међусобна надмудривања, која нам заиста нијесу доносила видних користи, али зато можемо бити поносни на наше схватање правде и правичности..."

О наш народ су се више пута досад љуљале многе царевине... Да подејетимо само на најскорију прошлост. Мала и у два рата измучена Србија бори се са двије царевине и њихове армије сатјерује у Саву и Дунав, а још мања Црна Гора у својим

хајући це снажним, у једном часу немоћи династије Обреновића, замишљао је да је он позван да уједини српство..."

Јован Ђоновић, један од првака Југословенске републиканске странке, пише у својој књизи "Уставне и политичке борбе у Црној Гори 1905-1910":

"... Српске државне творевине најлуже су се одржале у некадашњој Зети. Створене пре Немањића, продужиле су живот и после њих... Умирање српске државе траје више од једног века. Једна за другом падале су државне творевине, али житави српски ратнички тип не пада са својим државама. Он се кроз векове бори за слободу..."

Црногорски брђани, оно што је, у сваком случају, најинтересантније у српском ратничком типу, без престанка носе државну идеју. После пада старе Зете, брдска племена... чувају слободу, да је најзад претворе у стварну и признату државну независност... У своје планине, у своје природне бедеме, овај непомирљиви човек однео је свест о држави и љубав за слободу... и кроз векове се борио за њих..."

Црногорска војска на маршу према граници, септембра 1914. године

побједама иде до Романије. Највећи дио успјеха српски народ је успио да оствари више својом духовном снагом и челичним грудима него оружјем, кога нажалост никад није имао у изобилју..."

Публициста Никола Ђоновић, у својој књизи "Рад и карактер Црногораца" (1935) пише:

"... Црногорство као сепаратистички појам каснијег је порекла. Црногорство до краља Николе било је жижа српске слободе "и заточништво српске националне мисли". Тек са кнезом Николом почиње да се формира црногорска државна идеја, као наставак старе Зетске државе, и црногорство као национално осећање... Тако вештачко црногорство било је више политика него осећање. Црногорство као народност, упркос извесним настојањима, није се могло одржати. Чак ни као локални патриотизам. И сам краљ Никола у првом делу своје владавине разбуктавао је српску заветну мисао, у Црној Гори, и узалуд је на крају покушавао да је успори, ради опстанка локалне државе. Проблем није био ни најмање лак за решење. Опште српско јединство имало је да уклони једну државу и једну династију, а то није била тако проста ствар... Он је био истински Србин и национални идеалиста. Ос-

2. Зеленаши

У овом поглављу су изводи из књига, говора и чланака чији су аутори зеленаши, противници уједињења Црне Горе са Србијом, 1918, и поборници "Обнове Краљевине Црне Горе" под династијом Петровића. Од 1923. године, зеленаши имају своју политичку партију - Црногорску федералистичку странку, која се декларативно залагала за аутономију Црне Горе у Југославији. Међутим, готово сви прваци странке били су, интимно, за издвајање Црне Горе из Југославије. Поједини прваци и већи број активиста странке били су искрено за федеративну Југославију. Заједничко је било и сепаратистичком и федералистичком крилу зеленаша, - жестока мржња против Србије; због њене подршке бјелашима, присталицама уједињења Црне Горе са Србијом. Своја осећања према Србији зеленаши су испољавали без увијања. Стога је веома интересантно погледати шта су зеленаши говорили и писали о својим националним осећањима у међуратном периоду. Овдје је највише извода из текстова објављених у подгоричком недељном листу "Зета", који је био полузванично гласило зеленаша.

Бивши министар краља Николе, Јово Поповић, пише у својој брошурици "Поглед на црногорско питање" (1919):

"... Још у IX вијеку, Скадар бијаше прва пријестоница српска, на земљишту данашње Црне Горе; од тада, и покрај свеју најезда непријатељских, територија Црне Горе остале све до половине XIX вијека једини олтар слободе и части цјелокупног народа српскога..."

У прогласу вођства зеленаша, уочи парламентарних избора 1923, каже се:

"... Ваш Ловћен био је кроз вјекове, заједно с Комом и Дурмитором, отаџбина српских вила..."

На упадицу, у Народној скупштини, у Београду, 23. маја 1923;

"То је могло бити тако само под Господаром", зеленашки (федералистички) народни посланик, Ристо Поповић изјавио је:

"... Ја сам служио једном великом Србину и великом патриоту, и шта имате ту да приговорите. Ја се тиме поносим..." (205)

Народни посланик Михаило Ивановић, носилац листе црногорских федералиста, зеленаша, на парламентарним изборима 1923, изјавио је, 9. фебруара 1924, у Народној скупштини у Београду:

"... Господо, ми Срби стојали смо на челу покрета националног ослобођења; мени би било врло жао кад ми Срби не би били у првим редовима покрета за пропагирање политичких слобода. Овај режим не може имати симпатије и помоћ српског народа све дотле док се безобзирно бори чак против најважнијих принципа слободе: да они који управљају одговарају онима над којима управљају... Ми смо Црногорци политички народ који је своју државу створио сопственом снагом и очувао је у најмучније доба историје наше расе. Немамо амбиције да будемо србијански округ, или ма чија провинција. Црна Гора била је вада српска и мора остати српска, али... са највише права, јер у јединство уноси највише заслуга, а најмање дугова, тражи само равноправност и то у интересу јединства са Србијом и осталим провинцијама бивше Аустроугарске монархије..." (206)

"Црногорац", гласило Црногорске федералистичке странке, пише, 3. јануара 1925:

"... Сви историчари од најстаријих времена признавали су вам, Црногорци, да сте били не само најбољи јунаци но и најхитрији и најспособнији политичари. Зато сте имали вођство српског народа у својим рукама..."

У истом броју "Црногорац" објављен је чланак "Клеветане Црне Горе и Црногораца", у коме се полемиче са ставовима историчара Владимира Ђоровића, у његовој књизи "Велика Србија":

"... Нијесу Црна Гора и Црногорци ни приликом слома Србије 1915, ни уопште у Свјетском Рату били оно што вели за њих г. Ђоровић. На против, баш тада су они Српство задужили и славу му проијели што никада дотле..."

У овом броју "Црногорац" је и напис "Бар, а не Београд":

"... За владе краља Михаила, господара Зете у другој половини XI вијека, епископ Барски добио је титулу Примас Српски. То је било у времену епохе пењања српског народа ка престижу на Балкану, који је остварен тек сто година доцније, под Немањинима..."

"Црногорац", 27. априла 1925, пише:

"... Црна Гора је била етнички једно са Србијом и онда када је била суверена држава. Била је и остаје класична земља српске слободе и националне свијести..."

Др Секула Дрљевић је, 22. јула 1925, рекао у Народној скупштини, у Београду:

"... Ми смо велики зато, што је наша катастрофа немогућа без смрти наших вођа. Код нас нема Косова, без погибије цара и његових војвода..."

Према томе, југословенска државна мисао није конкурентна државним идејама Срба, Хрвата и Словенаца, него једна државна идеја више категорије пред којом ове три треба да капитулирају, не као пред својом супарницом, него као пред афирмацијом своје сопствене међународне сигурности...

Видовдански устав је насиље и према српству и према хрватству и према словенству..." (207)

Дрљевић је рекао у Скупштини, 16. фебруара 1926:

"... Ту традицију нашој војсци (односно се на војску Краљевине СХС - Б. Ј.) нема ко други дати сем војска, до уједињења независних држава Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе, дакле двију српских независних држава, а то је војска српскога народа..."

По појму нашега народа постојали су само јуначки Црногорци и јуначки Шумадинци, постојао је само јуначки српски народ... (208)

У Народној скупштини, у Београду, Дрљевић је рекао, 27. марта 1926: (209)

"... Српски народ у једном историјском моменту био је сав уједињен, али уједињен у ропству под Турцима. Црна Гора одбила је то уједињење и разјединила се са српским народом задржавши у својој чврстој хајдучкој руци Косовски Крсташ-барјак Бошка Југовића и државну мисао на оном снопу кршевитих планина које висе о Ловћену као грозд о петељци..."

Зеленашки народни посланик Саво Вулетић рекао је, 27. јула 1925, у Народној скупштини, у Београду:

"... Црногорци нијесу никад ништа очекивали од Италијана. Они су се увијек борили за Српство и Словенство. Вјекове и вјекове су они проводили у тој борби, када су други спавали и робовали, па ће се борити и сад кад дође у питање Српство и Словенство, хитајући први од свију и сваког..."

Оставимо, господо, на страну симпатије и антипатије, али сви морамо признати да је Црна Гора много учинила за Српство и Словенство, па треба да држава Црну Гору увијек помаже са оним што јој је потребно..." (210)

А 1. марта 1926, Вулетић је рекао у Скупштини:

"Ми Срби били смо нарочито зле судбине да смо читавих шест вјекова били одрођивани на разне начине. Не само што смо издасали на колцу и конопцу, него смо: турчени, бугарени, магарени, арнаућени..." (211)

У дебати о правцу јадранске жељезничке пруге, Вулетић је, 25. марта 1927, рекао у Скупштини:

"... Ја нијесам стручњак и не могу као стручњак да говорим о том питању, али говорим као човек из народа и говорим са српским инстинктом. Тај инстинкт ми каже да је пријек потреба да се средина Србије најхитније веже преко Црне Горе за Јадранско море..." (212)

Саво Вулетић пише у "Записима", за фебруар 1931:

"... Мада је одрођавање нашег живља у Скадру и околини почело још за владе Млечића, мачем и огњем настављено за доба дугог турског господства и навале арбанаштине фаворизоване Турском, ипак не само да није изгубљено српско обиљежје града (Скадра - Б. Ј.), но се и данас Србин онамо осјећа као код своје куће јер ће се наћи у својем народном елементу. Ово нарочито у селима најближим Скадру... гдје је и данашњег дана искључиво елемент који је одржао српски језик и обичаје, те припадништво православној цркви..."

Када се год могло због ратних прилика Црна Гора је у Скадру имала свог представника. Но, и без тога била је свакад стална веза између Цетиња и Срба из Скадра и околине тако да су се могли онамо стварати српски патриоти..."

У брошури "Црна Гора и пробој Солунског фронта", (1929), Перо Шоћ пише:

"... Слом Србије и Црне Горе, био је највећи удар, који је икад наш народ преживио у својој историји. Првих дана јануара 1916, није било ни педља слободне српске земље. Српски владари стари краљ Никола и стари краљ Петар са својим престолонашљедником Александром обретоше се без земље, без народа, са остацима војске - на туђем земљишту..."

Без заједничког ратовања Црногораца и Србијанаца, Душанов орао не би се са оба крила вратио на царске капије..."

Иван Јовићевић је објавио, 1934, збирку pjesама "На хумкама Цеклинских витезова":

"Варварске сте устављали хорде,
И чували круну Немањића,
У планине високе и горде,
Падали сте попут Обилића..."

О Истрази потурица Јовићевић pjesава:

"И од овог знаменитог дана,
На стотине крвавих мегдана,
Цеклињани славно су падали,
И за Српство све су жртвовали..."

Јовићевићева pjesама "Погибија Смаил-бег Демирбеговића" почиње овако:

"У сред Зете земље равне,
Колијевке српске славне,
Јадна раја љуто пишти,
Тирјанства је јарам штити..."

"Демирбеговића аутор описује овако:

"... Иде силан Турчин на дорату,
Вас у срми и жеженом злату,
О бедру му сабља демескија,
- А у руке пилит љута змија,
А на њему српску главу носи,
И плијеном Турчин се поноси..."

Турчина убија Петар Стругар, кога благосиља Петар I:

"... А док буде у нашим горама,
Таквих лава, које правда креће,
У гроб мрачни Српство остат неће..."

Савић Марковић Штедимлија, у својој књизи "Скидање маске" (1932), пише:

"... Свјетски рат, у којему је појединац био само честица једне масе којом се располагало као и муницијом, а који је био вођен заповијестима из кабинета, још више је онесвијестио људе динарског типа из двију предратних српских држава, Србије и Црне Горе..."

С. Штедимлија цитира у овој књизи, без коментара, стихове краља Николе и других црногорских pjesника у којима се глорификује српство.

С. М. Штедимлија у својој књизи "Црна Гора у Југославији" (1936), цитира изјаву групе црногорских официра, противника уједињења Црне Горе и Србије, коју су дали, 1919, на повратку из заробљеништва, у којој кажу, да сваком честитом Црногорцу "диктује савјест да издајнике домовине, злочинце народне слободе, гробаре српске мисли, поведу пред свој суд, пред суд мученичке крви и зноја народног, суд гдје има дати своју ријеч увријеђена душа и част, живот и Српско име Црне Горе".

С. Штедимлија, такође, цитира, без коментара, многе текстове, из времена - прије, у току и послје Првог свјетског рата, у којима се Црногорци исказују као Срби. Употребљава термине "Србијанац" и "србијански".

Штедимлија каже, да "Славенци, долазећи у крајеве данашње Црне Горе и насељавајући их" затекли су ту старосједиоце, Илире и Влахе (Романе). Вели, Словени су наметнули старосједиоцима свој језик и име а од њих примили "све остале ознаке националности и карактера". Занимљиво је да су ову тезу прихватили данашњи црногорски неозеленаци.

Штедимлија пише: "Црногорци су неколико стотина година потуно самостално издвојени на јединственом и непрекидном територију, међусобно општили и заједнички живјели. Тако је њихова нација историјски постала заједница језика, територије, економског живота и психичке конституције, изражене у заједници свеукупне њихове духовне и материјалне културе. Ако је заиста, "нација скуп људи спојених заједницом судбине и заједницом карактера" (О. Бацег) онда су Црногорци са својом јединственом и издвојеном заједницом судбине и са својом специјалном заједницом карактера, најбољи примјер једне већ формиране нације". По С. М. Штедимлији, Црногорци су више илирско-романског поријекла неголи словенског.

Колико је било конфузије и противрјечности у глави С. М. Штедимлије да се закључити из свега до сад препричаног и цитираног из поменуте његове књиге. То потврђује и податак да је у тој књизи цитирао и предлог Секуле Дрљевића, 23. фебруара 1914, упућен Црногорској народној скупштини у коме је стајало да "велика могућност културног и економског препорода Црне Горе лежи у царинској, војној и дипломатској унији између Црне Горе и Србије". "У тим унијама ја налазим једини извор нашег народног благостања, сматрајући их природном економско-политичком посљедицом територијалнога спајања српских краљевина и нужном наградом крвавих ратних напора Српскога народа".

С. М. Штедимлија цитира Ника Жупанича: "Типове, приказане и нацртане у Павићевићевим Црногорцима, могу се сустрети само у Хомеровој Илијади", па каже:

"А овакве реченице могу се наћи само у Мићуна Павићевића! Изгледа да на словеначки није преведена Илијада, нити Жупанич разумије српски језик којим наводно говори и пише Мићун Павићевић."

У својој књизи "Црвена Хрватска" (1937) С. М. Штедимлија је још више конфузан и конградикторан. Он категорички тврди - преписујући дословце све, горе наведене, реченице, да су дукљански Словени примили од Илира и Влаха све "ознаке националности и карактера", осим језика и имена, и да су Црногорци више вјекова живјели потпуно издвојени, - а на другом мјесту каже да је Зета, у вријеме стварања државе Немањинића

била "у знатној мјери натруњена Србима из Рашке и прећутно се подавала србизирању", јер су Зећани у стварању државе с Рашком видјели "најсигурнију гаранцију за очување своје независности и опстанка". Зећани су прихватили "национално идентифицирање са Рашанима под српским именом", што је било "и давање потпоре Немањи као Зећанину, да позивом на национално јединство створи према вани слободну и независну државу". "Зета је постепено постала (пред навалом Турака - Б. Ј.) засићена српским становништвом" - пише С. М. Штедимлија - "којем је она указивала гостопримство. Док су доселеници као жртве политичких борби доносили јаче развојено политичку свијест и већу борбеност, дотле је код домородаца била већа културна и цивилизаторска премоћ. У помирењу ових разлика логично је било да побиједи и одрже се у земљи обиљежја политичких настојања дошљака, а културна и цивилизаторска садржина народног и друштвеног живота и уређења домородаца... Српски емигранти су Дукљане припремили на отпор и вршили утицај на њихов национални преображај и преоријентацију".

Игноришући оно што је већ написао, С. М. Штедимлија вели да је Његош "онако гласно истако српску националну свијест Црногораца" да би оснажио "борбени дух" Црногораца. Прихвата тврдњу Секуле Дрљевића да су се, кроз историју, "Срби и Црногорци разјединили". Штедимлија жали што су др Љевићеве ријечи "нешто закасниле" док су Старчевићеве у Хрватској "дошле у прави час". С. М. Штедимлија се усхићује бруталном србобобијом А. Старчевића, духовног оца усташтва.

С. М. Штедимлија тврди, на основу неких хрватских аутора, задвојених великохрватском идеологијом, да су први словенски насељеници Дукље (Зете) били Хрвати и да се њихова земља звала "Црвена Хрватска". Име Црна Гора је по Штедимлији "компромис између старог имена ("Црвена Хрватска" - Б. Ј.) и спонтаних тежњи народа".

У књизи "Албанија" (1939) С. М. Штедимлија пише: "Пошто је изумрла династија дукљанских владара (Војислављевића) из Зете се подиже нови династ, Стеван Немања, који, с почетка као бизантијски вазал удари темеље српској држави, пренијевши средиште своје државотворне радње у Србију. Он је у Зети оставио као владара најстаријег сина Вукана, који је као краљ владао државом Војислављевића."

Од свих чланкописаца у "Зети", једини Штедимлијини и Дрљевићев истомисљеник јесте Миливоје Матовић. Он је у "Зети", 28. априла 1940, објавио чланак: "Дукља-Зета-Црна Гора", - у коме каже да се на територији данашње Црне Горе "населило... једно можда већ формирано словенско племе". Помиње дукљанске владаре, до Бодина, када су "Рашани (Срби) почели потискивати дукљанске Словене из Источног Илирика ка Зети и Приморју". Не помињући епоху Немањинића, Матовић каже да је "Зета" - Стара Црна Гора кроз своју непрекидну хиљадугодишњу борбу остала као Пијемонт црногорског народа". Матовић, очевидно, не зна историју, или се прави да не зна; тако је "заборавио" да су Рашани (Срби) живјели у сливу Таре, Пиве и Лима, а та је територија већа половина данашње СР Црне Горе. Уз то, знатан дио преостале половине данашње СР Црне Горе био је тада у склопу Захумља и Травунице.

У прилог тезе о хрватском поријеклу Црногораца Матовић је (у "Зети") тврдио да је назив села Рваши (у Ријечкој нахији) хрватског поријекла?!

Милош М. Вучинић, полемиче, у "Зети", од 27. септембра 1936, са Владимиром Ђоровићем, у вези са тврдњама овог о слабом отпору Црногораца на Ловћену у I свјетском рату. Вучинић износи податке о паду Ловћена, па каже:

"Ето, тако је пала Црна Гора, та колијевка најчистијег српског рода, која је одњихала безброј соколова и орлова српских, а који су уз најмучније, надчовечанске борбе и мегдане и кроз најтежа искушења знали очувати своју слободу и своју самосталност и тако стално одржавати од постанка свога један слободни комад Србинове земље, којему су се дивили и велики народи, а Срби се нападали његовом славом и величином..."

Владимиру Ђоровићу црногорска омладина треба да кресне: "Да су Црногорци први повадили мачеве из корица у Балканском рату за освету Косова, а последњи их вратили у корице"; у Свјетском рату су дали све "у исполинској борби за остварење велике српске идеје: ослобођење и уједињење српскога народа, па потом и југословенског..."

Саво Вулетић пише, у "Зети", 12. априла 1936, о демисији црногорске владе 1915:

"Стојан Протић, најугледнији талашњи политичар и државник међу Србијанима, јавно је онда говорио у Подгорици пред масом Србијанаца и Црногораца, да је политичка мудрост краља Николе једина нада за спас српског народа... Као што се знаде, дани, о којима говоримо, били су за српски народ претешки".

Др Новица Радовић, у својој књизи "Црна Гора на савезничкој голготи" (1938) пише:

"... У својој петстогодишњој борби за вјеру, част и слободу српскога племена више пута су Црногорци сами понијели мученички крст на голготу, али у тренутку распећа блеснула би звијезда водила на њиховом небу, најчистијем словенском небу, која би их одвела од пораза побједи, као што је њихове претке послје Косовског пораза, та иста звијезда одвела у крше при Ловћену, да ту у катунима сачувају континуитет српскога царства, не по величини простора, него по величини части, слободе и прегнућа и да сачувају вјечити спомен јунаштва, оличеног у Обилићу, праћен звуком гусала..

Осим овога (Пашићев план да Србији прикључи Црну Гору - Б. Ј.) изгледа да је старо, историјско ривалство негдашње Рашке и Зете, тинало и у доба мрака на српском небу, у доба пропасти Рашке односно Србије и Зете, сведене на онај крш око Ловћена, прозват Црна Гора. Док је постојала једна српска држава - Црна Гора, као континуитет старе српске државе, њене су претензије ишле на то, да ослободи и присвоји својој територији све оно што је било негда српско. Сви ратови, које је Црна Гора водила од владике Данила до краља Николе пружали су том идејом. Од појаве Карађорђевог на Милошеву Србије, поред Црне Горе постаје протагониста те исте идеје и Србија.

Ривалство оживљује: судар идеја изражен у пјесми "Она м' онамо" и посвети "Праху она Србије", на истом терену неизбежан је. Црна Гора жели да буде Пијемонт српства и Србија то хоће. До почетка овог вијека Црна Гора је сматрана Пијемонтом и имала је више изгледа, због династичких преврата у Србији. Доласком краља Петра настаје преокрет -

измијењене улоге Србије и Црне Горе, али послје тешких перипетија, које су из више пута потресле мир и темеље једне и друге српске државе...

... Краљ Никола - Карађорђе, чудна подударност у трагичном завршетку ових двају највећих Срба и највећих мученика за свој народ: пред навалом непријатеља напуштају своје државе, да их више никад не виде, јер "народ" чеће њихов повратак. Бојати се да таква "народна" благодарност не буде кобна..."

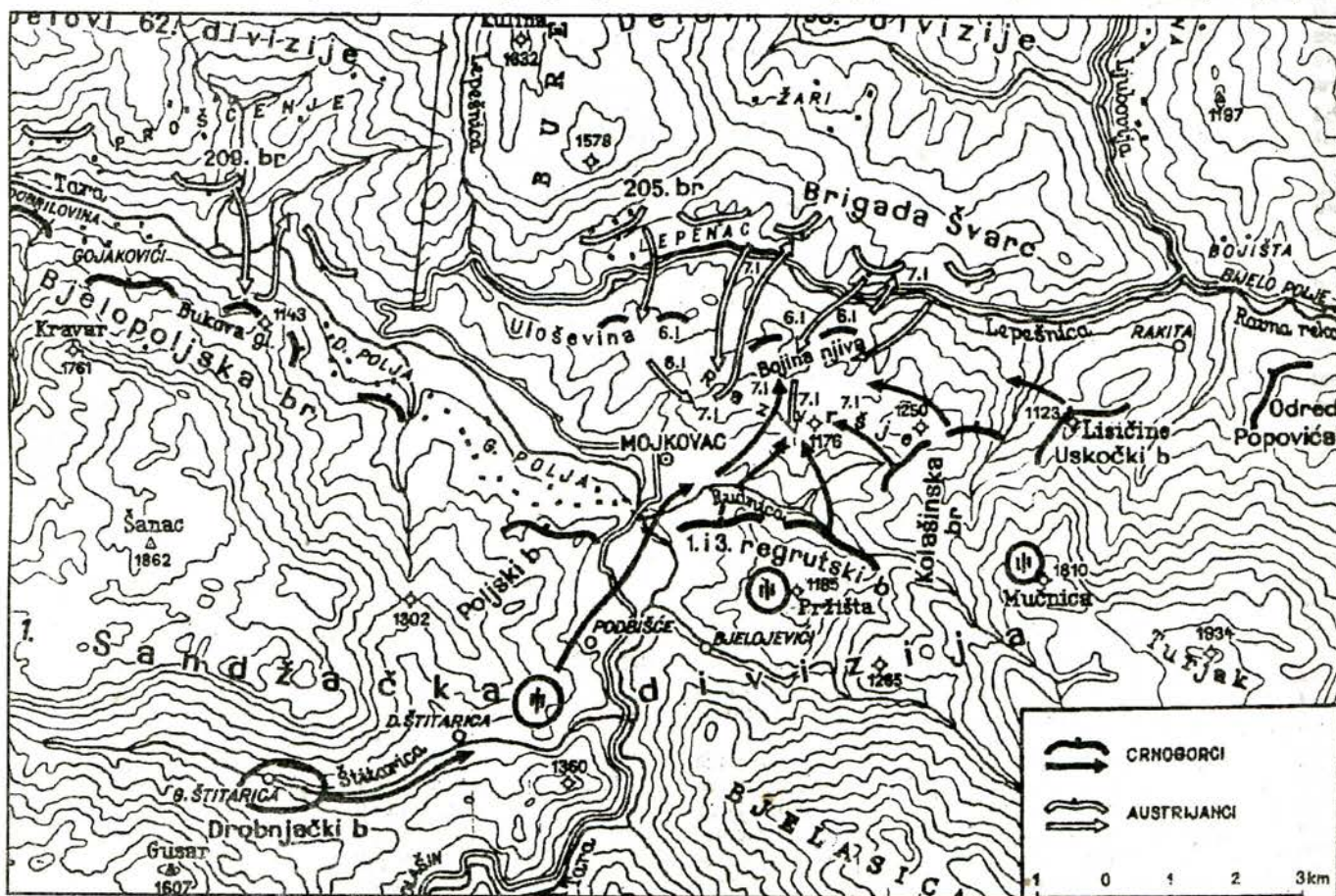
Новица Радовић, у полемици са аутором књиге "Уставне и политичке борбе у Црној Гори од 1905-1910", Јованом Ђоновићем, пише у "Зети", 1. октобра 1939, да је краљ Никола у вријеме онтрих свађа између влада на Дедињу и у Београду до 1912, "сишао у народ", "не да брани себе":

"Сишао је у народ да брани Црну Гору, наду свих Југословена, а нарочито пречанских Срба; да брани "представника југословенске динамике"; да брани законе морала и дух слободе; да брани књажевину српску без турског фермана, "утјеху циглу" послје Косова; да брани Црну Гору, "есенцију" Српства и Црногорце "калеме Српства", - да све то брани од туђинских измеђара. Да брани и колијевку српске слободе, јер "пали" су били и Немањини, пало је и српско царство, али српска слобода, Црна Гора, не пропаде. Она је кроз вјекове нахрањивала неугасиви плам српске слободе..."

У "Зети", 1. септембра 1940, објављен је чланак Новице Радовића о двадесетогодишњици Мојковачке битке:

"... Али оно што је Леонидин подвиг са друговима а Термопилу био за Шпарту, то је и витештво на стотине и хиљаде Леонида из Роваца, Мораче, Ускока и Васојевића било за слободу и egzистенцију српске Шпарте: пожртвовање оних није спасло Шпарту од пропасти, самоодрицање ових Црну Гору од пада... Шпартанци су изгинули за част свога оружја и цијелога српства и очување слободе, жртвујући за то своје животе, свога краља, своју слободу..."

Радовић критикује, у "Зети", 29. септембра 1940, негаторско писање генерала Митра Мартиновића о краљу Николи. Радовић сматра да Мартиновић приказује краља Никола "у најружнијој боји и као човјека и као Србина и као, напослетку, владара". Радовић сматра да ће се читалац запитати: "Какав је он (Марти-

Битка код Мојковца, 6. и 7. јануара 1916. године

новић - Б. Ј.) сам у очима читалаца, као човјек, као Србин и, напоследјетку, као официр, кад је служио таквом човјеку". Радовић цитира преамбулу из тестаментa, из 1925, Михаила Поповића, дугогодишњег првог ађутанта краља Николе: "Он (краљ Никола - Б. Ј.) је био добар и као човјек и као отац велик као Србин и владар..."

О њему ће историја и српски народ кад тад изрећи своје признане, а његова страдања највиша су награда, коју је могао добити од оваквих људи..."

"Зета", 19. фебруара 1939, пише о акцији за подизање у Подгорици споменика "првом Србину штампару и издавачу књиге Божидару Вуковићу". С. М. Штедимлија у следећем броју "Зете", не помиње, ни једном ријечју, српско поријекло Вуковића. Саво Вулетих, пак, у "Зети", 24. априла 1938, пише о књигама које је Вуковић штампао:

"... И збиља кад се мислима бацимо у тешку српску прошлост, долазимо до увјерења, да су православље и српска црква, која га је одржавала, били прави пандир за очување наше народности у туђинском ропству... Јер је он преко њиме издаватих црквених књига и слања ових у народ, био значајна компонента у раду, да се код Срба у ропству одржи православље и преко њега српска националност..."

"Зета", 18. јуна 1939, каже да је десетине књижевника и научника писало о Божидару Вуковићу и сви наводе да је "био Србин - Зећанин (Црногорац) и по поријеклу и рођењу Подгоричанин".

У "Зети", маја 1939, објављен је уводник о Божидару Вуковићу. Рођење, око 1450-те, у "онда имућној српској породици Вуковића", а 1493. "нисла је на Ободу, у првој српској држави Зети, прва југословенска штампарница". Затим, Вуковић одлази у Венецију. "Његова је тежња да се ширењем књига не угаси вјера српског народа, као што се угашио његов политички живот".

Саво Вулетих је, у својству предсједника Одбора за подизање споменика Божидару Вуковићу, на откривању овог, рекао: 213)

Иза нас је велики понос, што је тек око двадесет година послје штампања... прве немачке књиге поникла у Зети прва не само српска но уопште словенска штампарница, ћирилским словима, и штампала српско-словенске књиге". Вуковић је одиграо велику улогу у "раду за одржавање наше нације кроз вјекове српског ропства. Његове књиге су крстарице свуд у Српству и служиле му кроз вјекове.

У редакцијском напису "Значај и улога наших народних пјесама", у "Зети", 4. јуна 1939, вели се:

"Српске народне пјесме су најљепша кита цвијећа у цјелокупној швјетној башти живота српског народа. Оне су право огледало душе Србинове и извор живота, на коме се српски народ у најтежим данима историје напајао и гасио своју духовну жеђ у ишчекивању боље и срећније будућности..."

"У очекивању књиге о Острогу" је наслов чланка у "Зети", 25. јуна 1939. Каже се да је написана историја манастира Острог:

"Дакле, историја о једном знаменитом српском манастиру, коју би свако радо читао. Побожни Хришћанин да се напаја духом господњим, а прави Србин да се одушевљава јуначким подвизима дуге и неуморне борбе са турском царевином..." Свако ће радо дочекати ово дјело, "особито побожни Срби из Босне и Херцеговине, Санџака, Боке, Србије, Црне Горе и других српских крајева..."

"Зета", 1. октобра 1939, објављује вијест о смрти књаза Данила, најстаријег сина краља Николе:

"... Умро је црногорски књаз Данило бивши наслиједник пријестола бивше краљевине Црне Горе. Умро је далеко од свог завичаја у туђини у којој је провео пуних 25 година. Умро је принц некадашњег црногорског књажевства; без турског фермана, чији су преци са Црногорцима писали српску историју пет стољећа, не пером него ножем и сабљом, умро је легитимни негда наслиједник свих зетских владара..."

Српски народ кад није имао издајника стварао га је у лицу својих великана. У томе је његова трагедија и трагедија његових принчева. То наш народ носи у прћији и предаје с кољена на кољено, а принчеве покопане тек историја открива, те мртви служе своме народу..."

У полемичи са никитићком "Слободном мисли", у уводнику "Зете", 12. новембра 1939, пледира се на аутономији Црне Горе:

"... Јер, као што ће Србе, Хрвате и Словенце ујединити њихова међусобна равноправност, тако ће и српске покрајине и

њихове Србе ујединити равноправност између Срба у тим покрајинама. А сљедствено томе, што буде више српских бавовина, биће и јаче јединство Срба и биће и Срба више..."

А, у томе је и проблем: "Српство и Црна Гора", а не у лажном пренемагању о опасности по Српство ради давања слободе српским историјским покрајинама..."

У чланку "Сметње и могућности за окупљање Срба" 214) проф. Марко Липовац се изјашњава против стварања јединствене Српске бановине. Аутор каже да су се због централистичког уређења Краљевине Југославије у "српским покрајинама (изван Србије - Б. Ј.), јавили и покрајински народни покрети са захтјевом равноправности. Тај је случај не само са мјешовитим насељом Босне и Херцеговине већ и са хомогеном српском покрајином, Црном Гором. То су сметње које запречавају окупљање Срба, а те сметње треба претходно уклонити, па тек онда рачунати на окупљање Срба у свима хомогеним српским покрајинама..."

У истом броју "Зете", редакција полемиче са "Слободном мисли", која акт о уједињењу Црне Горе и Србије, од 26. новембра 1918, сматра неприкосновеним, а "ми га сматрамо једноставном компензацијом једне српске краљевине другој... Сличном прејудикацијом која се данас заговара од стране неких политичара створен је и акт од 26. новембра, један преседан незгодан по односе двије бивше српске краљевине, који, ако се не отклони, мирним еволутивним путем, може једног дана бити судбоносан за интересе српског народа..."

У уводнику "Још нешто", у "Зети", 18. фебруара 1940, полемиче се са "Слободном мисли":

"... Али што се ("Слободна мисао" - Б.Ј.) одриче црногорских крунисаних глава, кад те круне нијесу добивене помоћу новца и узурпацијом, него је једна глава носила камен о грлу у Српској (село у Зети - Б. Ј.) за Српство, друга узвишеним прегалаштвом добила ореол светитеља и величину светог Саве; трећа избацила плућа бодрећи на борбу непрестану; четврта се понудила стражаром уједињеном Српству, и, пета, најтрагичнија али и најузвишенија, за више од пола вијека била чуварка државне српске идеје и заточник југословенске заједнице..."

У редакцијском коментару, у "Зети", 18. фебруара 1940, каже се за акт уједињења Црне Горе и Србије, 26. новембра 1918:

"...Је био, и данас је, кам спотицања братским односима Србијанаца и Црногораца..."

Перо Шоћ пише у "Зети", 25. фебруара 1940:

"... Штитила је (односи се на Црну Гору - Б. Ј.), своју слободу, ратовала да и браћу ослободи. Црна Гора је то вјеровала себи и звијезди Српства, Југословенства и Словенства.

Кад српске краљевине Србија и Црна Гора падаху под јарам надмоћнијег непријатеља 1915, оне и онда шиљаху поклич за помоћ Русије..."

Војин Павићевић полемиче, у "Зети", од 25. фебруара 1940, са генералом Војиславом Максимовићем:

"... Помињући поред славних и многе мање значајне битке Србијанске војске, писац прелази преко историје ратовања Црне Горе и Црногораца, историје која је свакако и дужа и крвавија од историје ма које покрајине коју Срби насељавају: дужа јер је почела од пропасти Српске државе, и није престајала све до стварања нове државне заједнице - Југославије..."

Чињеница је да је и последњи црногорски војник мислио на Српство и борио се за Српство..."

"Када је требало сачувати и отхранити Српство", - пише др Видоје Мишић у "Зети", 3. марта 1940, - "када је свуда било прогоњено и потлачено, у Црној Гори је нашло склониште, сачувано и охранено и унапријеђено до кулминације која је значила његову обнову за вјечност". Послије рата "нам је учињено криво", у начину уједињења, а затим је Црна Гора запостављена па "нијесмо се могли чути и видјети ни као Срби из српске Црне Горе и ако смо објавили све прагове, и промукли у дозивању... За пуних 20 година ни један предсједник владе или министар не рече: "Е, па и Црна Гора је српска земља, и Црногорци су Срби и треба већ једном да се и њих сјетимо..."

"Зета", 10. марта 1940, полемиче са аутором уџбеника историје, Јеремијом Марковићем:

"... Српство не би ништа изгубило да је јаче истакнут углед Црне Горе у XIX вијеку и њен удио у Херцеговачком устанку..." У уџбенику су родослови Карађорђевића и Обрено-

вића, а не и Петровића. "Три српске династије нове наше државе морају упоредо стојати у једном националном учбенику, јер се српство и југословенство може с њима поносити..."

"Зета", 31. марта 1940, још једном полемиче са "Слободном мисли". За људе у "Слободној мисли", се каже:

"... Зато су они "Срби из Црне Горе", виши попови од Папе, виши Срби од нас и онијех из Србије. А кад је то тако, кад се њихово српство прима више и озбиљније, онда неће бити никакво чудо, ако се једнога дана сви поштени Црногорци оградe од Српства и Србије, кад у своје коло, умјесто правих Срба, примају продане и плаћене Србе..."

Редакција "Зете" каже да су писали "о поријеклу Црногораца од Хрвата" јер су "тима хтјели ставити до знања да поштени Црногорци могу и мораће бити присиљени да се, ради шачице проданих и плаћених Срба, одричу и свога Српства, јер с таквима не могу бити ни у цркви". Дакле, "неотурчење" – из каприца, као што су се некад поједини Црногорци "турчили" из ината, па били жешћи Турци од рођених Анадолаца.

У "Зети", 28. априла 1940, Васо Дожић пише о одбрани мојковачких положаја, 1915. Подсјећа на Ђаковицу 1912, у којој су

покајница и на нашу љуту сиротињу коју смо музики подносили...

Они (Петровићи - Б. Ј.) нам дадоше највеће духовно благо "Горски вијенац", у коме је сабран наш култ, хероизам, понос, част и образ. Ништа друго да нијесу дали, они су са тим задужили Црну Гору и читаву српски народ. Они су били једини вентил српског народног живота преко стотину година..."

Стеван Рајковић пише у "Зети", 8. децембра 1940:

"... До 1906. нијесам имао прилике да се упознам ни са једном другом политиком осим са нашом националном. Косовски култ, народне пјесме и предање наших очева и ђедова била је готово једина наша национална школа. У томе култу се развијала личност књаза Николе, као најтипичнијег носиоца наших националних жеља и будућег осветника Косова". Овакво увјерење, које је "као дијете одио из Црне Горе", и које је "постојало код скоро свих Црногораца" није пољуљало талас социјализма на који је наишао у Београду и Загребу.

Марко Петричевић, у својим путописним забиљешкама пише у "Зети", 29. септембра и 1. децембра 1940:

Посланици Велике народне скупштине који су, 1918. године, прогласили уједињење са Србијом

Црногорци били "помијешани са браћом из Србије, побједницима са Куманова". Помиње "остварени петовјековни сан Србинов: освешено Косово". Мојковачки положаји су "прани крвљу и опјевани кроз српске гусле". Ти су положаји "остали једини, између свих, на територијама обадвије српске краљевине".

Мојковачка битка "је вођена у данима, када више ниједна српска пушка није палила на територијама Србије и Црне Горе, пред навалом Аустро-Мађара, Њемаца и Бугара..."

У неколико бројева "Зете", почев од 14. јула 1940, објављен је текст о афери с бомбама 1907:

"... Учити србовању и национализму оне витезове (односи се на Црногорце - Б. Ј.), који чист српски национализам пренијеше са Косова и вјековима чуваше и очуваше, по цијену какву није плаћао нико никада – не значи ништа друго него плувати на јуначке ране и врелу крв са којом је орошен сваки камен и свака стопа црногорска – на јуначке кости, које су вјековима разносили вуци и гаврани; на наше гусле, поред којих смо плаћали над пропању српског царства и нападали се вјером у његово васкрснуће; на врело суза наших

"... Заиста је велика грешка што су одлучујући допустили да овако запуште најзаслужније племе не само црногорско него најзаслужније племе у Српству. Цуце и Бајице су потомци славног Орловића Павла, и орловали су 500 година за част и образ Црногорства и Српства, а данас су запуштени, запуштенији од и једног краја у овој земљи..."

"... Виде се куће Пејовића, из којих је никао Перо Јокашев, највећи црногорски дипломата и велики српски родољуб... Ето градић Обод, гдје је почела рад прва српска штампарија..."

Ово историјско мјесто (Ријека Црнојевића - Б. Ј.) гдје је бивши црногорски владар увијек проводио зиму, ово мјесто од кога је стрепио и сами Скадар, ово мјесто које је задужило не само Црну Гору, него и цијело Српство, коначно пропада и нико не окреће главу на ово мјесто..."

"Ко су Црногорци?" - редакцијски је уводник у "Зети", 15. децембра 1940:

"... Да су Црногорци Срби, да "србују стотинама година чуће се и од народа и наћи у усменој и писаној књижевности.

... Нема спора да су Црногорци по поријеклу Срби али су они првенствено по осјећању Црногорци..." За династичку борбу

између Карађорђевића и Петровића, вели се, да се радило, "о томе под чијом ће се династијом формирати будућа српска држава".

У напису се каже и ово:

"Ако би збиља једном Црногорцу рекао да је Хрват, он би се прекрстио и лијевом и десном..."

"Истовјетност језика, изузев диференција у наречју, којим говоре Црногорци и остали Срби и Хрвати није запрека за формирање народности. Одговара највећем степену истине и стварности да су Црногорци једна издвојена национална цјелина..."

У "Зети" 3. новембра 1940, објављен је редакцијски уводник поводом једног обраћања предједника владе Драгише Цветковића Црногорцима. Редакција се залаже да Црна Гора уреди своју кућу "по свом нахођењу, па ће се незадовољство преобратити у задовољство", па ће Црногорци бити први "и као Срби и као Југословени и државотворни и државобранитељи као што су увијек били".

"Зета", 30. марта 1941, објавила је текст телеграма који је упућен шефу државе, кнезу Павлу, уочи приступања Краљевине Југославије Тројном пакту фашистичких земаља Њемачке, Јапана и Италије, са потписом преко десет хиљада Црногораца, у коме се каже да су "цјелокупан народ Црне Горе" и "грађани града Подгорице, свјесни данашњег тешког положаја наше крвљу ослобођене и уједињене отаџбине" и "руковођени узвишеним и патриотским поносом српског народа, заснованим на витешким традицијама својих предака", очекују да ће "достojни син куће Карађорђевића" и "овог пута очувати нашу националну слободу и до сад некаљани понос српског оружја које се не смије покорити ничијој сили".

3. Комунисти

У овом поглављу су изводи из текстова црногорских комуниста, из међуратног периода, у којима они пишу о својим националним осјећањима. Овдје су такође и изводи из сличних текстова, насталих у току Народноослободилачке борбе и Социјалистичке револуције. Треба напоменути да постоји врло мало штива, у коме црногорски комунисти износе лична мишљења о својим националним осјећањима.

Тројица народних посланика у Великој народној скупштини, у Подгорици, Милан Терић, Милош Јовановић и Миљко Булајић, који су се тада осјећали социјалистима – комунистима, упутили су, 14. новембра 1918, представку Скупштини:

"Полазимо од једног циља извршеног како историјским догађајима, тако и народном вољом, а то је:

Уједињење српског народа у једну демократску заједницу, затим полазимо од свршеног чина детронизације династије Петровића, биљежећи свршетак њихове владавине; стварањем народне слободе..."

Данашње народно представништво, у Великој народној скупштини, има задатак да састави једну нову, општу регулу, помоћу које у садашњости удара темељ, цијелом економском, политичком и културном животу, и од Велике народне скупштине, као једног фактичког представника слободне воље народне тражимо да усвоји ове захтијеве, као битне елементе, који једино могу условити повољан живот српског народа у Црној Гори..." Затим се ређају захтјеви у 18 тачака. 215)

Вук Пулевић, делегат из Црне Горе, на Оснивачком конгресу КПЈ, априла 1919, у Београду, на закључном конгресу Социјал-демократске странке Босне и Херцеговине, 17. априла 1919, у Сарајеву, каже:

"... Када су плаћеници раскраља Николе и талијански империјализам покушали на Бадњи-дан да поврате Николу на пријесто, цјелокупна омладина и поштено радништво из Црне Горе, није се ни часа двоумило шта му је дужност. Храбро су дочекали пушке и у крви по цијену својих живота угушили издајнике слободе, доказујући тим да ће умјети и хтјети бранити своју слободу..."

Мјесна организација Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста), у Ријеци Црнојевића, на сједници 14. јула 1919. донијела је слиједеће закључке:

1) Остајемо досљедни својој одлуци од 6. VII 1919. г., по којој смо готови као засебна јединица борити се против сваког покушаја, који би ишао за тим да се покрајина Црна Гора одвоји од осталих југословенских покрајина...

2) Апелујемо на све неорганизоване раднике широм наше покрајине да се не дају заварати празним обећањима Николиних агената, који су само слијепо оруђе у рукама ита-

Вештина владања народом: Црногорци поздрављају краља Николу

лијанских империјалиста, јер сепаратизам Црне Горе је злочин који у првом реду погађа радничку класу..." 216)

У прогласу студената комуниста из Црне Горе поводом избора за Уставотворну скупштину 1920, каже се:

"... На тебе, вјечито мученика из црногорских кршева, на твоју браћу из Шумадије и Македоније, на синове поносне Херцег-Босне, Војводине, Хрватске, Славоније, Словеначке и Далмације – на тебе радни југословенски народе јурнуо је читави рој шпекуланата, зеленаша, зликоваца: разних мајстора твоје зле среће..." 217)

Јован Томашевић, водећи црногорски комунист, и Божијар Радановић, члан КПЈ, у прогласу радном народу Боке, поводом парламентарних избора, марта 1923, кажу:

"... Нада све не дозволиће, да вас противници поцијепију, јер радник са села и у вароши, православни или католик, Србин или Хрват, има истовјетне интересе.

Српски капиталиста исто је толико непријатељ српском сељаку или раднику колико и хрватски, а хрватски капиталиста исто је толико непријатељ хрватском сељаку и раднику колико и српском..." 218)

У прогласу Независне радничке партије Југославије народу округа цетињског, поводом парламентарних избора, марта 1923, вели се:

"... Јесте ли за прошлост, коју ништа више оживјети не може – или сте за будућност коју већ гради и коју може изградити али само у заједници и јединству радни народ Србије, с радним народом Црне Горе, а ови заједно с радним народом Југославије, збацујући сложено и заједнички са своје грбаче све изјелице и све зулумчаре..." 219)

У листу "Радник-Делавет", органу Независне радничке партије Југославије, 26. јула 1923, објављен је чланак "Црни дани Црне Горе", по свој прилици из пера неког црногорског комунисте:

"... Кад је рат завршен подијелили се Црногорци у два тabora: на једној страни скупило се све оно што није могло да трпи даље тиранију Николе Петровића, а на другој страни окупило се оно што је раније било на дворском и државном кориту... Маса су тражиле државно уједињење са Србијом по сваку цијену, збациле су свог краља и ушле у састав југословенске државе. Мислиле су, да ће од тога дана завладати социјална правда и да су се на свагда ослободиле старих гуликожа. Са спровођењем уједињења није глатко ишло. Крв се лила на све стране, и данас се још лије..." 220)

Члан КПЈ, Гојко Самарцић пише у "Борби", легалном гласилу КПЈ, 6. марта 1926:

"... Када је ријеч о питању Црне Горе, треба прије свега истакнути да се у њој већ годинама влада као у једној колонији србијанског империјализма, да је београдски капитал поробљава; да је финансијска политика београдске владе систематски исисава и да војна клика у Министарству полиције врши по Црној Гори своју неограничену власт..."

До оваког подјармљивања Црне Горе од стране београдских властодржаца, дошло је 1918, године у толико лакше, што су дотадашњи представници борбе за ослобођење Црне Горе, напредна опозиција, која је у Црној Гори водила борбу против апсолутизма краља Николе, дијелом свјесно а дијелом несвјесно, постали слијепо оруђе владајуће србијанске буржоазије..."

Самарцић пише, у "Борби", 20. марта 1926, да је "Црна Гора... сведена по рангу и величини наједан обични србијански округ, јер у намјери да се ликвидирају последњи трагови њене државне самосталности, одвојени су од ње њезини природни дјелови, као што су пљеваљска област и цијела Метохија... Што се тиче аграра и додјељивања земље црногорским сељацима, оно је давано и распоређивано са нарочитом политичком тенденцијом. Сви црногорски колониисти налазе се данас или на граници Бугарске или Маџарске и помоћу њих се врши посрбљавање тамошњег становништва и од њих се прави бедем за одбрану србијанског империјализма..." 221)

У "Борби", 27. марта 1926, Самарцић критикује став црногорских федералиста, који не везују своју борбу "са борбом осталих подчињених нација у Југославији и на Балкану. Насупрот овако погрешног става црногорских федералиста, авангарда радничке класе треба црногорско питање да постави на једној правилној и солидној основи и да се самим тим стави на чело црногорских маса у борби за њихово економско и политичко ослобођење. Прије свега црногорско питање треба посматрати као дио балканског питања, оно ће се дефинитивно

моћи да ријешити само у слободном (федеративном) савезу свих нација на Балкану па и Црне Горе као историјски засебно постале јединице у политичком, економском и културном смислу..." 222)

Секретар Обласног комитета КПЈ за Црну Гору, Никола Ковачевић, у дискусији на III конгресу КПЈ 1926, каже да је 1920. Партија "стајала на становишту националног јединства". Навео је да је неки Енглец дошао тада у Црну Гору и питао Јована Томашевића, као представника најјаче партије у Црној Гори, каква је став црногорских комуниста према уједињењу, на шта је Томашевић рекао да "стоје на бранику националног јединства". Ковачевић је изјавио на Конгресу да је "наше раније држање у националном питању потпуно... одбачено. Ако би сад био плебисцит 80-90% гласало би за одијепљење". 223)

Ускоро су сами Црногорци демантовали и Самарцића и Ковачевића који су, у ствари, иступали, као чланови КПЈ, на линији тадашње политике Коминтерне према Југославији чија је суштина била: оријентација на разбијање југословенске државе. Црногорци, несумњиво, нијесу били за ту политику; на парламентарним изборима 1927, који су били тајни, комунисти су, иступајући под Коминтерним паролма о разбијању Југославије и о црногорској националној посебности, добили у Црној Гори (без Боке, пљеваљског, бјелопољског и беранског среза) свега 2081 глас, од 53.718 бирача који су гласали. А у "Радном народу", легалном листу КПЈ за Црну Гору, писало је, 1. октобра 1927:

"... Маса су и овога пута заведене и преварене. Гласале су за народне посланике своје непријатеље..."

Па опет те масе нијесу криве за свој наопаки рад. Да су имале боље учитеље, боље би и радиле. Да смо више и друкчије радиле, друкчије би се свршило". Нијесу "маса" "наопако" поступиле, већ је КПЈ наступала са паролма (сепаратистичким) – апсолутно неприхватљивим за Црногорце.

"Радни народ", 1. децембра 1927, пише о политичким партијама у Црној Гори:

"... Радикали су поставили себи за програм: хегемонију београдске капиталистичке класе и њене владајуће класе над свим народима Југославије па и над српским народом у Црној Гори, од које није поштеђен ни радни народ у Шумадији. У главну тачку програма свакако спада и бескрајно зајмање (узимање кредита - Б. Ј.), од свију капиталистичких земаља..." 224)

Члан КПЈ Радован Зоговић, пише у своме раду "Три чланка о српском епосу" (1937):

"... Велики елемент хришћанске пропаганде у пјесмама старијих циклуса српског епоса објашњава се: прво, тим што је сав српски епос претрпιο црквену прераду; друго, што су и сами црквени људи правили пјесме; треће, што је павловско хришћанство било парола, под којом је феудализам побиједио племенско уређење на Балкану; четврто, што је током времена и развојем прилика, хришћанство постало идеологијом Срба, притиснутих турском инвазијом, борбеном идеологијом против Турака и њихове идеологије муслиманства, која је санкционисала турско господство над рајом. Тако је хришћанство ушло у социјалне пјесме, сиротих сељака и мајстора, о хајдучим па у доцније пјесме грађанских циклуса о ослобођењу Црне Горе и Србије..."

Осјећање љубави према овцама и воловима, осјећање живота тих животиња, добило је интензиван израз тек у новом епосу, нарочито у пјесмама о хајдучима – пастирима, о пљеновима стада у Црној Гори, и у пјесмама о првом устанку у Србији. Борба за земљу, за ливаду, њиву и испашу, и љубав према тој земљи, нашли су израза нарочито у новим црногорским пјесмама; које су као и пјесме о ослобођењу Србије, последњи, мјестимично тек вриједни трзаји српског епоса, трзаји пуни бацалности, и натуралистичких претјеривања..."

... Изумирање српског епоса услиједило је са изумирањем феудализма, извјесна и доцнија животиња у неким крајевима, само су знак остатака феудалистичких односа и начина рада, живота и мишљења... Првога (епоса - Б. Ј.) је нестало у земљама ближе европским културним центрима (Славонија, Војводина), затим га је нестало у осталим земљама и крајевима, да се још пјева уз гусле и претаче у вулгарне пандурске варијанте само у најзабитнијим крајевима Црне Горе и Херцеговине..."

"Глас Црне Горе", легални орган Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију, 15. новембра 1939, пише о политичком животу у Боки:

"... И код нас у Боки, код политичких трговаца осјећа се извјесна конјунктура и живост. Стари политички трговци и неке новије фирме, спремају се на посао... И постављају, "питање Боке", као да би Бока била угрожена од неког трећег, а не од њих самих.

Питање: куда ће Бока при коначном преуређењу земље и да ли је Српство или Хрватство у Боки у опасности, то су политичка питања, којима се сада лицитира...

Радни народ Боке, Срби и Хрвати, свјесни су да је Бока једна природна цјелина коју би било немогуће, бесмислено и штетно цијепати, и да при коначном преуређењу земље о одређењу Боке може и смије једино да одлучи воља народа Боке..."

Професор Милоје Добрашковић, симпатизер КПЈ, пише у чланку "Племениски шовинизам", у "Слободној мисли", 27. априла 1940:

"... Морам у најбољој намјери истаћи оно што сам у српским крајевима и у Црној Гори и у Шумадији и у Босни и у осталим дјеловима покрајина, гдје живе Срби, чуо од сељака, радника, занатлија, чиновника, да је жеља Срба да се као што је створена Хрватска бановина, створи од свих покрајина у којима Срби живе једна покрајина, од Словеначке једна, и тако тим трима покрајинама да се дадну иста права, исти услови за просвјетни, привредни и културни живот. Покушај да се од ових покрајина српских стварају посебне федеративне јединице, апсолутно ће наићи на неодобравање код широким народних слојева..."

По Добрашковићу, "народ жели да се компетенције управа тих бановина ограниче само на просвјетно, привредно и културно унапређење, а да кохезија државне моћи" буде очувана и појачана, што ће бити могуће "само ако се племенски шовинизам и његова искључивост сведе на најмању мјеру..."

Члан КПЈ Јагош Ракочевић, правник, у чланку "Интелигенција из идера и савардака", у "Слободној мисли", 9. фебруара 1941, пише:

"... Све канцеларије у нашој земљи преправила је црногорска интелигенција, у тој интелигенцији је онај вишак радне снаге што није могао наћи зараде на својој очевини, а који је некад ишао у печалбу широм Новог и Старог континента. Народу је од нас једина корист у томе одливу вишка радне снаге" јер да није тога код нас би настала пренасељеност с обзиром на велики наталитет...

Прошло је доба пушке и ножа. Ухваћени у коштац с новим приликама нијесмо се показали као добри хрвачи. Нашем народном генију дивео се некада шио свијет. Црногорцу не пјева само Српски пјесник, него скоро сваки пјесник... Живјети од старе се славе не може. Све на страну а рад на мегдан..."

Комуниста Никола Лопичић, у аутобиографском роману "Не дирај палму" (писан у италијанским логорима 1941-1943), каже за главног јунака Илију Николића:

"... Напуштајући свој родни крај, своју камениту Црну Гору, он се овдје, у Сплиту, осјећао сасвим друкчије... Улице, куће, људи, душа – све је било друкчије и све ведро и весело према ономе што је он имао у своме крају. Колико је пута он, Илија Николић пожелио да буде као они..."

На збору Мачекове Хрватске сељачке странке у Сплиту:

"... Тако ми се свиђа – окренуо се наједанпут Марин према Илији – да Ви као Србин присуствујете овој прослави.

- Зашто не бих присуствовао? - питао је Илија"

О 27. марту 1941, који је Илија доживио у Сарајеву:

"... Показао се народ на достојној висини, дао своју ријеч. Не знам који би догађај наше прошлости био једнак овоме великом тренутку. Ово је дан југословенске Бастиље! – био је Илија срећан"

У приповијести "Невјеста", Лопичић пише како је учитељ Јован, син попа Богдана, испросио Ђурђу, кћерку Илије, чији су преци били ковачи, па је због тога и он називан "Циганином"!"

"Од тога дана дјевојка је била под прстеном. Поп и попадија били су скоро изван себе. Сви старији укућани били су љути због овог. Шако Јоков, звани Обилић, био је скоро љући и одсамог попа. Како му је кућа давала да он чува стари кнежевски топ, он некако поносан на ту част, скоро је стално негодовао.

- ... Ђе кућићи да се са несојем жене и погане огњиште..."

- Како то, Обилићу чоче, да се ви жените од ковача" - говорили су Шаку Јокову.

Приповијетку "Барјактар Јошо", Лопичић овако почиње:

"... Дочека барјактар Јошо што и најсрећнији Црногорац. Да не задужи имање сврши му син највеће школе, и млад, здрав дође оцу у сред села... У ратовима турска танад решетала су му у руци црногорски крсташ, обавијао га прах и огањ, а да Јошо, без иједне ране, у четрдесетој... дочека Обилића медаљу на прсима..."

У приповијести "Марков снјег", Лопичић описује аустроугарску окупацију Црне Горе. Комитска дружина стиже до хана:

"Ударише кундацима о врата и затражише воду. "Палећи свијећу, домаћин, млад човјек, поче да преклиње:

- За име Бога, људи, не дочекајте зору овдје, заклаће ми Дјену.

Док сви ударише у смијех, Мијат, утучен, замисљен, безвољан, просто рикну испред банка:

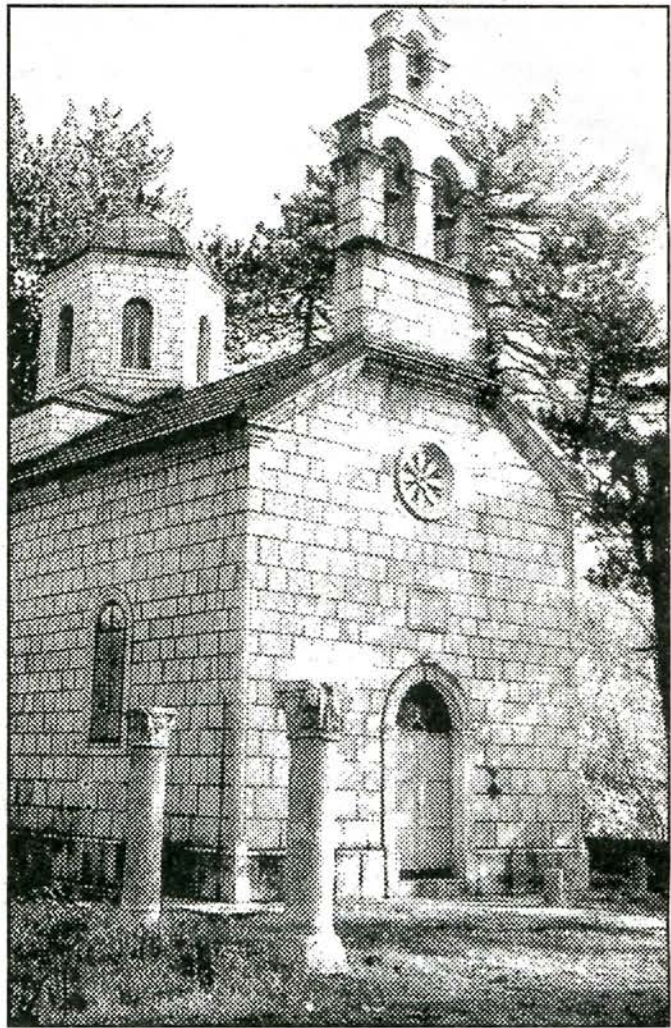
- Рђо!..."

Домаћин само одби и слегну раменима:

- Не може, Мијате, сваки бити Обилић..."

И у приповијести "Машов брат", Лопичић описује вријеме аустроугарске окупације. Машо Ивов нашао је у планини Руса, тешко рањеног, који је побјегао из аустроугарског заробљеништва;

"Јемчим ти Богом живијем, – примаче му се Машо, – нико

Црква на Типуру, у којој почивају посмртни остаци краља Николе и краљице Милене

неће знати до мене, Маша Ивова. А велим да би те сваки Црногорац чува! Ти си Рус. Знаш да није било Русије, не би није било српскога ува. Ко је цијелу Црну Гору очува, ко не житом хранио, ко је Турчина заклао?"

У "Народној борби", органу ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак, у уводнику "Народноослободилачка борба и издајнички ове борбе", децембра 1941, пише:

"... У Санџаку још првих дана окупације, непријатељ је наоружао хрватске усташе и муслиманску реакцију, а када они нијесу били у стању да му осигурају несметано гажење и пљачкање, он се повезује са српском реакцијом и четницима, и тако хушкајући једне против других, успијева да продуби ан-

тагонизам између Срба и муслимана. Нијесу ријетки случајеви међусобних борби и покоља на једној или на другој страни. А то је баш оно што окупатор жели да постигне. Зато је и посљедњи час да се народ Санџака отргне испод утицаја реакционарних елемената и поведе борбу против заједничког непријатеља." 225)

У истом броју "Народне борбе", у чланку "Поход на Пљевља", пише:

"... Наш поход у Санџак, на Пљевља у првом реду, био је диктиран потребама повезивања наше борбе, са борбом српског народа, народа Санџака, Босне и Херцеговине, остваривањем братске сарадње у борби, која би била остварење истинског братства свих народа Југославије – по ослобођењу. Даље, требало је окончати и сузбити издајничку акцију разних четничких банди, растјерати и очистити разна легла усташких зликоваца и плаћеника и њихових савезника – реакционарних муслиманских бегова и узети у заштиту поштедни српски и муслимански живаљ који су ови разбојници терорисали..." 226)

Крајем марта 1943. године, Пеко Дагчевић и Митар Бакић, командант и политички комесар Друге пролетерске дивизије Народноослободилачке војске Југославије, потписавши се и као командант и комесар Главног штаба Народноослободилачке војске Црне Горе и Боке, обратили су се прогласом заведеним Црногорцима у четничким редовима: За што иду у помоћ Немцима, Италијанима и усташама у борби против Народноослободилачке војске Југославије, зар да помогну усташама "да покољу српски народ јуначке Крајине". "Омладино" – каже се у овом прогласу – "нијесу наша брда никада била легло издајника српског народа, па неће ни данас. Оружај се и чисти своју рођену груду од издајца и окупатора". 227)

Почетком октобра 1943, Пеко Дагчевић и Митар Бакић, командант и политички комесар Другог ударног корпуса Народноослободилачке војске, и Главног штаба за Црну Гору и Боку, упутили су проглас црногорском народу поводом ослобођења Колашина, у коме се каже да је ослобођено мјесто "гдје је кована и искована завјера издајца српског народа Драже Милошевића, Баја Станишића, Ђорђија Лашића, Павла Ђуришића, и других, за борбу против слободе својих народа." "Поред гробова стотина у мукама умрлих и стријељаних синова црногорског народа, од издајничке четничке руке, марширају војници Народноослободилачке војске, војници славних црногорских и њима братских бригада..." 228)

Иван Милутиновић, члан Политбироа ЦК КПЈ, рекао је на III засиједању Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке, 14. јула 1944, у Колашину, да је у новој Југославији сваки народ "свој сопствени господар", па је даље изјавио:

"... Према томе, стварањем федералне Црне Горе никако се не умањује јединство и љубав Црногораца према српском народу. Напротив, јединство је још чвршће, љубав је још већа, јер постоји на доброволној основи, и равноправној заједници – федеративној Југославији. Данашњим одлукама, ви, другови, стварате слободну Црну Гору у саставу федеративне Југославије. Да ли нас та одлука обавезује, да се не увијек држимо. Не! Она је само потпуно остварење нашег права које нам је загарантовано одлукама Другог засиједања АВНОЈ-а, остварење које у себе укључује како обезбјеђење несметаног развојка Црне Горе, као посебне федералне јединице, тако и потпуно демократску гаранцију да се наш народ сјутра, ако то жели, може слободно и добровољно ујединити са Србијом или неком другом заједницом... Поставља се даље питање: да ли Црногорство умањује и искључује Српство? Другови, ко није добар Црногорац тај није ни добар Србин... Црногорци и Србијанци су народ једног племена..." 229)

Блажо Јовановић, секретар Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку, рекао је, на великом народном збору код Колашина, 13. јула 1944:

"... Они су говорили (четници - Б. Ј.) да федеративно уређење Југославије представља разбијање српства... Ми Црногорци никада нијесмо били ничији прирепак, и ми хоћемо да будемо равноправни. Али ми смо данас више него икада у историји везани са браћом Србијанцима. Та братска љубав дошла је до изражаја између наших бригада, дошла је до изражаја у патњама и мукама српског и црногорског народа..." 230)

Божо Љумовић, члан ЦК КПЈ, рекао је на Трећем засиједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке:

"... Сматрам да наше предложене одлуке садрже најправедније и најбоље рјешење будућности црногорског народа. Да ли ће се појединци осјећати Црногорцем или звати Србином то је ствар њихових схватања и у томе имају пуну слободу..." 231)

Пеко Дагчевић, генерал-мајор Народноослободилачке војске Југославије, рекао је на I засиједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке 15. новембра 1943, у Колашину:

"... Вас старе борце, чија су прса украшена медаљама Обилаћа, Карађорђа и других поздрављам у име наших бораца, у име оних који су пали по брдима, градовима, у тамницама, у логорима, борећи се за слободу нашег народа..."

А на III засиједању ЗАВНО-а, Дагчевић је рекао:

"... Ви знате да пред нама стоје велики задаци и да стојимо лицем према мајци Србији. Ми тешке задатке не би извршили да нијесмо имали пролетерске србијанске бригаде..." 232)

Др Обрен Благојевић је у реферату о организацији и раду народне власти на III засиједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке, 15. јула 1944, рекао:

"... Ове одлуке плодови су тешког јуначког ослободилачког рата, чију трогодишњицу наш народ данас прославља. Оне су израсле из потока крви најбољих синова ове земље... Изградити своју ужу домовину тако, да у њој народ сам управља својом судбином, да сам рјешава о свом односу према другим народима, о својим економским проблемима, о свом просвјетном и културном животу; везати своју будућност са будућношћу цијелог српског и осталих јужнословенских народа, уклопити своју земљу у братску заједницу свих наших народа, једну снажну државну организацију – то је био ваздашњи идеал најбољих синова Црне Горе..." 233)

Бокел Лука Матковић рекао је на III засиједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке:

"... Народ Боке, и српски и хрватски, током своје историје био је увијек судбински везан за црногорски народ... Братство у оружју, које смо исковали у задњем периоду борби, остаће као вјеран доказ и тумач жеља народа Боке да у борби, у братству истраје са народом Црне Горе..." 234)

У упутству Извршног одбора ЗАВНО-а Црне Горе и Боке, 13. марта 1944, године, каже се:

"... У домовима културе треба основати читаонице и библиотеке, треба их боље уредити... При стварању библиотека ваља нарочиту пажњу поклонити домаћој књижевности (српске народне пјесме, Вук Караџић, Његош, Јован Јовановић Змај, Ђура Јакшић, Стефан М. Љубиша, Алекса Шантић, Петар Кочић, Бранислав Нушић итд.)" 235)

У упутству Извршног одбора ЗАВНО-а Црне Горе и Боке о настави у школама, 5. априла 1944, вели се:

"... Узмимо српски језик и историју. Сам програм овог предмета састоји се прије свега у томе, да дјеца науче читати и писати. Учитељ треба према томе да највећу пажњу покљони читању и писању... На часовима српског језика нарочито у старијим разредима, читаће се народне умотворине, кратки чланци и пјесме од наших старих писаца. Ти састави могу се наћи и у читанкама које су се прије употребљавале, али избор мора бити правилан, да би се обрађивало само оно што је доиста најбоље (народне пјесме и приче, Доситеј, Његош, Вук Караџић, Змај). Тако исто треба читати одабране краће чланке и пјесме о данашњој Народноослободилачкој борби. Из историје треба одабрати најкарактеристичније моменте из прошлости црногорског и српског народа и других народа Југославије, указујући увијек на борбе наших народа за слободу". 236)

Мишо Павићевић, члан Обласног комитета КПЈ за Санџак, пише у "Гласу Санџака", 15. јуна 1944:

"На јединство изрода, на злочине окупатора наш одговор мора бити појачани рад, на што ширем окупљању Срба и муслимана око Народноослободилачког покрета..." 237)

III ЈУГОСЛОВЕНИ О ЦРНОГОРЦИМА

У овој глави су изводи из малог дијела текстова Југословена о Црногорцима.

Которски бискуп, Вићентије Бућа, извјештава Римску курију, 25. марта 1695, о ситуацији у његовој бискупији:

"... Осим речених 14 села има још три, на име, Луштица, Кртоле и Ђешевићи који чине око 1500 душа, од којих су око 1200 православни Рашани који имају парохе ту рођене, који само утолико познају правилник што врше обреде према правилима која је издао Папа Клемент VIII; остали пак; су католици који, будући да немају свештенике из истог мјеста, нити могућности допуштају да имају свештеника који ту борави, то се о њима старају Фрањевци из манастира Св. Марије". 238)

Барски надбискуп, Андрија Змајевић, извјештава Римску курију, 27. фебруара 1684:

"... Међу становницима града Бара, добар дио су они који су насилно потурчени. У граду и у селима под световном влашћу има око 800 Турака, 700 католика и остали су Срби православни. У Црној Гори, Кучима, Хотима, Кастриотима, Горњој и Доњој Зети, има 10000 душа Срба православца, међу којима нема ни једног католика, а има око 2000 Турака и насилно потурчених, који се споља представљају, као невјерници као неки у Бару, а међу собом тврде да су хришћани". 239)

Словенац Јернеј Копитар пише 12. јануара 1830, Вуку Караџићу: вели да "учи добро" и да ће "ускоро писати српском митрополиту на Цетиње". 240)

Хрватски историчар Фрањо Рачки дао је овакав наслов VII поглављу свога дјела "Борба Јужних Славена за државну независност у XI вијеку", 1873:

"... Положај Славенскога југа последије грчко-бугарскога рата. Српски народ куша први са Зете под Стјепаном Војиславом успоставити државну независност: борба с Источно-римском Царевином. Одјек ове борбе у бугарском народу. Устанак под Петром Делјаном. Прибирање сила: зетски кнез Михаља уједињује српске земље".

Рачки пише да су 1018, "српске земље" биле "под влашћу домаћих жупана и кнезова... Такве жупаније или кнежевине са самоуправом бијашу Србија, Захумље, Требиње и Зета или Дукља, свака од њих под властитим кнезом или кадшто уједињене...

Српски покрет (против Византије – Б. Ј.), потече и сада из Зете, гдје је државна самосвијест србскога народа најбуднија остала. Овдје је и сада владала она породица којој је св. Владимир неког припадао, а на кнежевској столици сједио му братучед коме је по избору домаћем било име Добрислав, по страном Стјепан иначе Војислав..."

Рачки наводи, по Георгију Цедренусу, грчки извор о рату између Византинца и Војислава, 6. октобра 1042: "Поведе војску у кланце (византијски војсковођа – Б. Ј.), стрмим кршем раздеране и тако уске, да ни два коњаника не могаху упоредице ићи. Србљи хотимице узмишаху и пустише га уљести, дочим он нити се за повратак бринуо, нити је довољном стражом оне кланце посјео... Али Србљи посједоше кланце и долине и чекаху на повратак његов..."

О зетском владару Михаилу Рачки каже:

"... Тако је велики жупан Михаља ујединио српске земље, а сада је могао помишљати на ослобођење суплеменика својих испод грчке власти".

Словеначки славист Франц Миклошич, у своме дјелу "Српска династија Црнојевић" (1886), на њемачком језику, описује улогу Црнојевића у одбрани последње слободне српске земље, Зете, од турских освајача.

Хрватски бискуп Јосип Јурај Штросмајер пише, септембра 1887, Јовану Сундечићу, секретару књаза Николе. 241) Каже да је добио "прекрасни лист" од књаза Николе:

"... Ја сам му опширно одговорио. Нијесам ја никад о Кнезу и његовој славној обитељи двојио, него ми се причинило да има у сваком двору, па и у мому, тако и на цетињском, ласкаваца и пузавца, којима је завидно, што се владица шокачки добро пази са књазом, диком и поносом Србства. У томе обзиру зло се уређује Гласник црногорски, он би имао бити узор Србства и југословенства; а шта бива? Он као што зна пусти еко, поста трубља туђих злобних вности, које би нас

завадити, једне од других одвратити могле... Доста зло, да лист, који виеру поштење владу црногорску и чисто Србство и Славјанство заступати има пуким и лијепим оруђем постане вриело које је, не само самниво и мутно, него што се мене и нас Славјана у обће тиче, управо кужно и отровно..."

Хрватски лист "Обзор", пише поводом вјеридбе кћерке књаза Николе, Милице, за брата од стрица руског цара, и поводом здравнице што ју је том приликом, одржао руски цар књазу Николи:

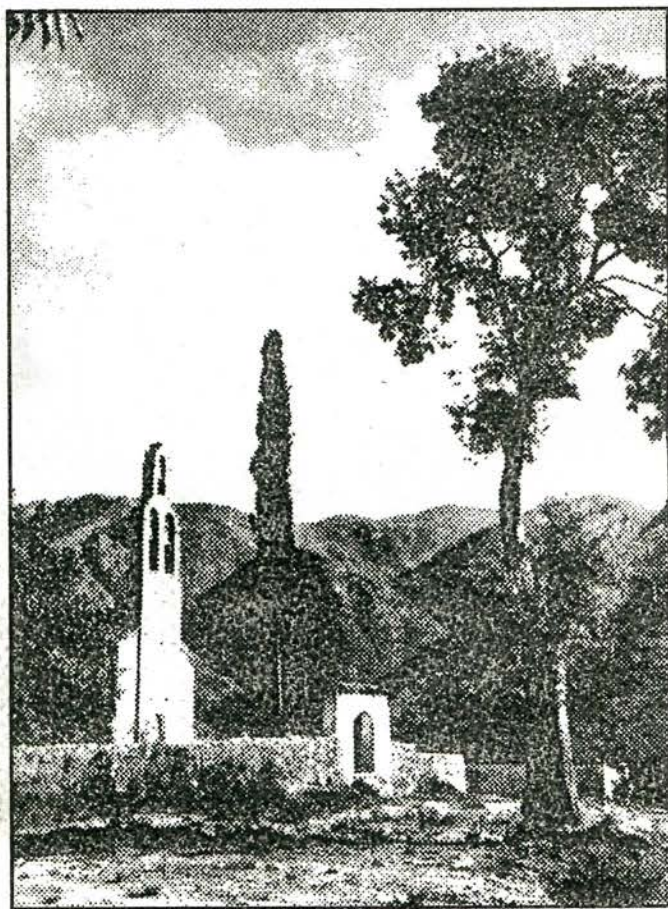
"Србство, а по њему све Југославенство, може да забиљежи јучерашњи дан не црвеним, већ златним словима, у календару својих знаменитости... Горки одношај и тешки дани, искварише наш стил, силећи га да пише коврчасто и вијугасто... Но, као што нас је невоља покварила, доћи ће опет добри дани, који ће опет искварено поправити, јучерашњи два догађаја показују нам да "зора пуца и биће дана". У освиту те зоре нека дакле прва наша честитка крене на кршино Цетиње, а друга у поносни Биоград..."

Хрватски политичар Франо Супило, у чланку "Чији је језик" (дубровачка "Црвена Хрватска", 1891) вели:

"... Не чудимо се ми Србобрану ни Српском гласу, што нам долазе с таквим открићима на двор (да је Гај преузео српски језик – Б. Ј.), али се чудимо и врло чудимо, Гласу Црногорца гдје их и он усваја. Орган личности (књаза Николе – Б. Ј.), која је била као неким симболом слоге између Хрвата и Срба, не би смио доносити таквих лудорија па макар његов уредник посрбио и читав свијет..."

У чланку "Српска политика" 242) Франо Супило пише:

"... Црна Гора, овјенчана јуначком славом и симпатијама цијелога Славенства, гледала је забринута у тај београдски догађај (проглашење Милана за краља – Б. Ј.) и није га могла одобрити, и тако су попуцале традиционалне везе између београдског и цетињског двора, према културном степену обију земаља, београдске су светковине ставиле у опреку Србију

Манастир Обод

с Црном Гором. Пак од онога дана Српство не лише више једном душом, и ако се и тамо и амо диже небу под облаке..."

У чланку "Нова мисао", 243) Супило полемиче са Ј. Богдановим који се залаже за јединствен назив "балкански народ" за Србе, Хрвате, Словенце и Бугаре:

"... Ако господин Илд. Богданов сумња о нашим ријечима, показат ће мо му народ једног имена, једне повијести, књижевности, вјере и језика, гдје такав тешки спор постоји – народ српски. Ту је Цетиње и Београд – знали господин Илд. Богданов колико је далеко Цетиње од Београда?"

"Кад су Срби године 1879, у кобним буковичким изборима" пише Супило, у чланку "Положај", у "Црвеној Хрватској", из 1896 – "први пут извели раздор у Далмацији те се здружили с талијанашима, "Глас Црногорца" – можда једини између српских листова – похвалио је и одобрио онај издајнички корак..."

Кад се Народна странка ојачала, Беч ју је хтио начелно расцијепати, е да тако ослаби идеју сједињења Далмације с Хрватском. У ту сврху послужио се Србином Љубишом (Стефан Митров Љубиша – Б. Ј.) који је почео стварати земљаштво..."

Супило пише у "Црвеној Хрватској", 1898, да су Срби у Хрватској "несложнији него икада прије", па се не зна коме симпатију "Србији или Црној Гори". "Ова српска династичка борба одразује се и на Србима по хрватским земљама".

У чланку "Здрава политика", у "Новој мисли", из 1901, Супило говори о страним идејама у хрватским земљама. Прва и друга су германска и мађарска. "Трећа, напokon, идеја, која би се хтјела раширити преко хрватских земаља, јест српска, и тко долази у дотицај са српским елементом било домаћим било оним из Србије и Црне Горе, коме не треба доказивати ову тврдњу... Српска идеја има на свом путу, додуше, тај пех што је преслаба и што се сама не може скалупити у једно јединство, јер ту се боре о првенство двије династије – Обреновић – србијанска и Петровић – црногорска..."

"Наши Срби", наслов је Супиловог чланка у "Новом листу" (1900), у коме пише:

"... Православно-клерикални елемент има више изгледа на успјех, јер он своје српство темељи само на вјерском фанатизму. Али и он има само негативни програм, рушење Хрватске. У позитивном, ма био он и платонистички, несложнији него икада прије: коме да симпатизира? Србији или Црној Гори? Обреновићима или Петровићима – Његушима? Ова српска династичка борба одразује се и на Србима по хрватским земљама. Било је доба кад су наши Срби из мржње на Милана гледали на Цетиње. Женидба краља Александра, додуше није одушевила Србе, али их је још мање усхитила женидба црногорског књажевића Данила (Њемидом – Б. Ј.), ради разлога српству познатих... Између ових двију струја воде се данас придрушене али симптоматичне препирке: тко је српски Пијемонт? Око кога се има грумпирати српство?"

Стјепан Радић, у чланку "Хрвати и Срби" (1902) пише:

"... Ето нам ту, најприје, колијевка старе српске државе и у неку руку географског чвора свих српских земаља, ето нам Старе Србије са Косовом. Ту данас Србин није сигуран ни на своме иметку, ни својој глави, ни части своје жене, ни животу своје дјете. Па зато отуда бјеже главом без обзира, ако је такве среће да има камо побјећи, јер ни Србија ни Црна Гора не могу да примају на свом територију толико турских поданика..."

Ту је још једна важна ствар: многих Хрвата почиње се хватати очај, а већина Срба добро зна да Срби ни највеће погрешке неће платити губитком самосталности двију српских држава до год је Русије..."

У чланку "Темељи Хрватске пучке сељачке странке, Југословенска декларација и Крфски програм" (1917), Радић каже да Крфски програм "сасвим природно, у ово јединство повлачи и све Србе, дакле, сву Србију и Црну Гору, и исто тако посве наравски, у име непобитнога народног јединства тражи да Југославени Монархије буду са Србима изван Монархије једна те иста држава."

У чланку "Хоћемо у југословенском јединству своју хрватску државу" (1918), Стјепан Радић каже:

"... Дапаче, ни овда кад би Срби у Краљевини Србији и у Краљевини Црној Гори изјавили да они кане обадвије те Краљевине избрисати и да желе са свим осталим Србима, с нама Хрватима и са Словенцима, створити једну јединствену

државу, без икаквих унутрашњих граница, ни онда не бисмо ми Хрвати избрисали своје хрватске државе..."

Словенкиња, др Терезина Јемкова, у путописном тексту "У Црној Гори", објављеном у листу "Словенски народ" (Љубљана, 1897), говори о Његошу као "највећем српском пјеснику", као "заслужном српском књижевнику". Пише да ју је занимао је ли Мажурашићев сјев "Смрт Смаил-аге Ченгића" продро у "најпиче слојеве српске". Каже да је чула о злочинима Смаил-аге "и од кочијаша".

"Свула сам примјехивала, да је народ веома паметан, да добро знаде своју српску прошлост, па му и литература није непозната..."

Књаз Никола је и душом и тијелом Србин – Црногорац... Књаз Никола је прави сљедбеник св. Петра I, или св. Саве, просвјетитеља српског народа... Он је велики српски пјесник..." За пјесму књаза Никола "Онам' онамо" вели: "то је права химна српска". 245)

Лист хрватских иселеника у Аргентини, "Материнска ријеч", пише (1910):

"... Књаз Никола и наш велики Штросмајер били су нераздруживи пријатељи. Љубав за слогу Срба и Хрвата везала је срца ових племенитих душа. Дана 12. јануара 1886. године, одликовао је књаз Никола својега пријатеља Штросмајера Даниловим редом – ово је једини ред, што га је Штросмајер примио од једног свјетовног владара..."

У истом броју "Материнске ријечи" објављени су стихови Анге Беланића, посвећени књазу Николи:

"Бољем перу сушено је,
Да њрлине твоје пјеса,
О величју твојем, књаже,
Који Српству цјелом с'јева..." 246)

Др Франц Иленич, председник, и Милан Пригељ, тајник Матице словенске, послали су, 13. новембра 1913, писмо Одбору за прославу стогодишњице рођења Владике Рада:

"Матица словенска, као представница културних настојања словеначког народа, придружује се ево частницима јасне успомене великог пјесника "Горског вијенца", Петра II Петровића.

Филозофија српске повијести донијела је са собом, да се стогодишњица дубокоумног филозофа, пјесника може славити у вријеме, кад је чезнуће његово постало истином – у доба великих побједа и нове слободе српског народа.

Као што је словеначки народ у дубини срца пратио радост и жалост сјајних и тешких ратних догађаја, тако се ево тиме воли сјехати и културне славе српског народа.

Желећи да би се култура и српског и словеначког народа што више спајале, те би наши културни радници били у онако тијесним везама, као што су били Петар III Петровић и син словеначке земље Станко Враз, издала је Матица словенска г. 1909, пријевод "Горског вијенца". 247)

Сплитски хрватски лист "Наше јединство" пише, поводом проглашења књаза Николе за краља:

"... На Цетињу, гдје је у олтару Завјет-камен, Душанов знамен, потоњи камен Иван-бег Црнојевића, између Ловћена гдје почива српски Омир, и Орлова крша, са којега се види вјечни спомен Данилу, првоме "повелитељу", и древног манастира Митрополита "црногорског и егзарха славеносрпске Патријаршије у Пећи" – дивно ли оно испјева испод неба планинара... књаз Никола своје вјеровање..."

"Европа му то признаје, Славјанство му се диви, Српство с њима, а у Српству Црна Гора овако га слави као јунака, као пјесника, као државника..." 248)

У истом броју листа "Наше јединство" објављена је пјесма:

"У сик зоре бједолике дјеве,
младе, красне Хрватице виле,
састале се на врх Биокова
око цркве светитеља Јурја...
Винуше се небу у висине
и ето их на врлетни Ловћен...
У походе својим посестрима
милокрвним српскијем вилам..." 249)

Градоначелник Сплита рекао је на манифестацијама поводом побједа балканских савезника, 1912, над Турском:

"... Вјерни светим традицијама отаца, ми Хрвати усхитом поздрављамо глас нашег народног ускрснућа. – Благосиљајући жртве наше рођене браће Срба и Бугара, и с њима

Група црногорских официра

уједињених Грка, поуздањем гледамо у будућност, кличући: славодобићу балканских савезника..." 250)

Дубровачка "Црвена Хрватска", пише о побједама Србије и Црне Горе, 1912:

"... Црногорски војници изгрлише се и изљубише са србијанским. И они показаше да осјећају исто, да су им жеље и циљеви исти. Србија и Црна Гора се подвостручише, географски се спојише, срцем се ујединише, и, послје десет мјесеца непримјерне јуначке борбе, дадоше нову Српску Државу.

Успјесима српскога народа, ове јаке и поносне југословенске гране, весели се цијело Словенство..." 251)

О акцији Аустрије, да не дозволи да се Скадар припоји Црној Гори, пише дубровачка "Права Црвена Хрватска":

"... Тако би Аустрија опколила Црну Гору са три стране и Балканско питање било би само одгођено. Стога ће Аустрија настојати да Црној Гори даде територијалне и финансијске одштете за одступ Скадра, а Црна Гора измучена дуготрајним и народним ратом јамачно ће га уступити Арбанији, али се неће никада одрећи својих права која јој припадају као нашљедници Зете на Скадар, ту стару српску пријестоницу..." 252)

Хрватски "Ријечки нови лист", устао је против става папе да Скадар припадне Албанији:

"... Спријечене јачања и уједињења Јужних Славена једна је од тачака политичког програма Ватикана: као што се разликом вјере између Хрвата и Срба служи постојано против потпуном њиховом народном јединству и настоји подржавати што дуље и што већи јаз међу њима, што је и политика наших клерикала у Хрватској, Далмацији, Босни-Херцеговини, Словеначкој и осталим југославенским земљама у Монархији – тако сад устаје у питању припадности Скадра за муслиманску Албанију, а против православне, српске Црне Горе..." 253)

Истакнути словеначки комунист Драгутин Густинчић, пише, 1923:

"... Ако Црногорци траже данас своју републику или аутономију, ми је морамо прихватити у свој програм и озбиљно радити за њу, и ако су они по језику и по крви, чистији Срби од свих осталих Срба. То тражи од нас политичка ситуација..." 254)

Словеначки историчар Антон Мелик пише у својој, "Историји Срба, Хрвата и Словенаца" (1924), у поглављу "Дукља водећа српска земља:

"Два политичка средишта су била у XI вијеку на српском земљишту. Прво је била Дукља, којом је владала породица Штефана Војислава; под њеном влашћу се налазило, такође, и Требиње и Захумље. Дукља је имала, услед срећних бојева с Византијом у XI вијеку, вођство међу српским земљама".

Послије краља Бодина, "Дукља је изгубила првенство међу српским државама" па су се све српске земље спојиле у јединствену државу под Стеваном Немањом.

Ђурађ Црнојевић је основао "у својој пријестоници Цетињу прву српску штампарiju".

Хрватски историчар Драгутин Шилер, у својој "Повијести Хрвата, Срба и Словенаца" (1925), пише:

"... Послије смрти Часлављеве настале међу Србима поново раздор, па онда Грци покоре све српске земље. Осамдесетих година послје смрти Часлављеве, диже српски великаш Војислав у Зети устанак против Грка (1040). У бојевима показали су Срби необично јунаштво.

Кад је Војислав очистио српске земље од Грка, придруже му се многи жупани и он основа велику државу..."

Хрватски историчар др Милан Шуфлај у своме раду "Срби и Арбанаси" (1925), вели:

"... Посве сигурно је византијског поријекла и утврда Обиквус... на десној обали Бојане, гдје је према приповиједању попа Дукљанина бугарски цар Самуел (прије 998) опколио и ухватио српског кнеза Владимира". Шуфлај каже да "српски дукљански кнезови сједе под крај XI вијека у Скадру". Наводи да су "стара румунска (влашка – Б. Ј.) доста брзо... асимилирана. Амалгамизациони процес између Срба и Арбанаса траје... још данас". Примјер су му Кучи: "Данас је то српско племе".

Хрватски историчар др Фердо Шишић, у својој књизи "Летопис поља Дукљанина" (1928), пише:

"... После смрти цара Василија II (1025), узела је византијска царевина све дубље падати док најзад рђаво владање цара Михаила IV Пафлагонца... не изазва огорчене устанке. Први се дигну (око 1034-1036) Срби под Стефаном Војиславом, а потом Бугари под Стефаном Делјаном. Али, док је бугарски устанак брзо савладан, српски је, најзад, свршио с успехом. Сте-

фан Војислав ослободи византијске власти своју земљу (Дукљу, Травунију и Захумље) и основа независну српско-дукаванску државу (1043)".

Лист "Хрватске заједнице", "Хрват", 28. априла 1928, пољемисајући са Стјепаном Радићем који је предложио подјелу земље на три до четири зоне, пише о зони "Приморје":

"... Будући да су у тој зони српска Црна Гора добрим дијелом и Херцеговина, то се не би могло рећи да се само Хрвати помажу..."

Словеначки историчари Антон Мелик и Јанко Орожен у својој "Историји Срба, Хрвата и Словенаца" (1928), пишу:

"Најмоћнија од српских држава у XI стољењу је била Зета... Грегор VII, који је желио свој утицај раширити на Балканско полуострво је г. 1077. Михаила признао за краља. Тако је Зета постала прва српска краљевина".

О Црнојевићима Мелик и Орожен кажу:

"... Међу њима је најеминентнији Ђурађ Црнојевић... који је столовао на Цетињу. Имао је велику љубав према књижевности; у својој пријестоници је основао прву српску штампарију..." Пишући о паду Зете под турску власт, аутори наводе да је "са Зетом... задња српска држава изгубила домаћег владара".

Хрватски историчар Живко Јакић, у својој "Повијести Југославије са опћом историјом" (1931), пише:

"... Од боја код Црномена г. 1371, па до заузећа Смедерева (1459) и Зете или Црне Горе (1499), протекло је много времена, више од једног стољећа. Срби, дакле, не изгубише своју слободу одједном, већ су је губили на махове, опирајући се, долуше, султану, али добивајући уједно прилику да се мало по мало приуче на нове господаре..."

Словеначки историчар Силвије Крањец у своме "Прегледу историје Југословена" (1932), пише:

"... Михаиллов син... Бодин био је савезник Норманов против Византинаца... Тако је здружио све српске земље, овлдавши и Босном и Рашком..."

Крањец каже да је Ђурађ Црнојевић "установио штампарију на Цетињу у којој су штампане прве српске књиге".

Хрватски историчар Душан Синобад пише у чланку "Перој, српска насебина у Истри":

"... Кад наш човјек путује западном обалом Истре, из Трста за Далмацију или обратно, па случајно баца поглед са лађе на то мјесто и на његових стотину груписаних кућа, он и не слутити да је то насебина његових саплеменика, Срба из Црне Горе, који су се доселили почетком XVII вијека, и ту дефинитивно остали и развили се..."

Синобад затим описује стање у Пероју до укључења тог мјеста у Аустрију:

"... Када је међутим дошла Аустрија укинула им је извјесне мале повластице, али им је 1845. године допустила да оснују српску школу, која је за њих била од великог значаја..."

Хрватски историчар, др Звонимир Бјеловучић, пише у "Зети", 13. септембра 1936, у чланку "Црвена Хрватска":

"... Свакоме се мора признати она народност коју он испољавља. Црногорци се признају дијелом српског народа."

Аутор наводи да су о "Црвеној Хрватској" писали др Шуфлај, Вј. Клаић и он. Тврди да су најприје Хрвати населили Дукљу. Помиње Самуилово освајање Дукље 996. "У то доба почеше концем X вијека прве насебине Срба у данашњу Црну Гору". То се наставило у XI вијеку, "а поготову дошнине концем XIV вијека иза пропасти старославног српског царства на Косову, те током XV в."

"С тога је уз прастаросједлачки хрватски народ насељен и старосједлачки десетвјековни, шест и пет вјековни српски народ, који је превагнуо, тако да је данашња Црна Гора српска земља... Тако да су усљед ондашњих политичких прилика, а особито вјерских, сви Црногорци од назад вјекова Срби и они који потичу као Хрвати из доба бивше "Црвене Хрватске", као и они који се као Срби уселише у Црну Гору." Црногорци су "јуначки синови српског народа".

Фердо Шишић, у својој "Југословенској мисли" (1937) пише да су после 1850. "Срби у Војводини, Хрватској, Славонији и Босни упирали очи у Београд, а они у Далмацији и Херцеговини на Цетиње, гдје је по смрти владике Петра II Петровића Његоша (1851), примио владу први световни кнез Данило, а по његовој смрти (1860), кнез Никола".

"... Једва може да буде сумње у томе, да је на оба српска владара, кнеза Михаила и кнеза Николу, моћно утицао пораз Аустрије 1859. г., и зачетак уједињавања нове Италије, пот-

пором француског цара Наполеона III, и то баш у време кад су њих два ступили на престо..."

Шишић каже да су "обе српске владе, она у Београду и она на Цетињу, водиле... у оно време (односно се на доба књаза Николе и књаза Михаила – Б. Ј.) управо револуционарну политику".

Др Владимир Мачек, шеф Хрватске сељачке странке, која је окупила огромну већину Хрвата, упутио је преко "Зете" (7. јануара 1940) телеграм:

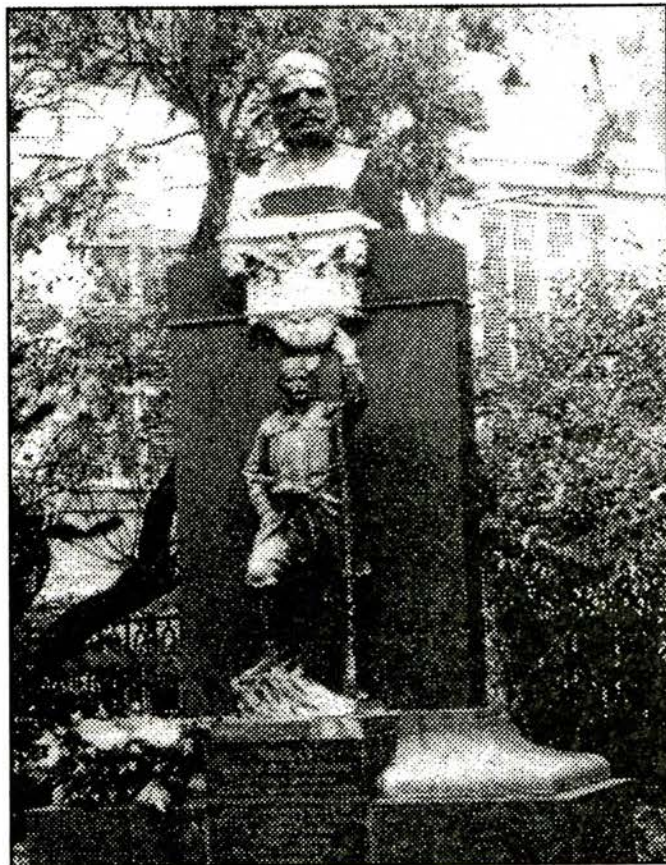
"Честитајући ове Божићне празнике цијелом српском народу, а понаособ Црногорцима, у првом реду онима који су лањске године у очи Божића са нама Хрватима ишли у изборе те први проијели велику мисао народног споразума".

Загребачки професор Фрањо Илешкић долаже, у "Зети" од 7. јануара 1940, на љубљанске године "из времена пред Свјетски рат", када су он и његова малолетна дјеца, са симпатијама пратили борбе у Балканском рату, и да је био одушевљен "кад је Скадар пао у српске руке". Илешкић долаже:

"... Као што, у своје вријеме, у Љубљани нисам заборавио на Загреб, тако и сада у Загребу не заборављам на Љубљану и српске крајеве, "та то је моје..."

Јосип Броз Тито, секретар Централног комитета Комунистичке партије Југославије, пише у чланку "Национално питање у Југославији у свјетлости Народноослободилачке борбе", у "Пролетеру", органу ЦК КПЈ, децембра 1942:

"... Морам овдје подвући чињеницу да се у редовима наше Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, од самог почетка па до данас, налазе у огромној већини баш Срби, умјесто да то буде обротно. Баш српски, црногорски, босански и лички партизани и бригаде, које су биле састављене готово искључиво од Срба, водиле су и данас воде немилосрдну борбу не само против окупатора, већ и против четника Драже Михаиловића и осталих непријатеља народа. Шта то доказује? То доказује да сви народи Југославије, који су у прошлости били угњетавани од великосрпских хегемониста, имају свог најбољег и најдоследнијег савезника у српском народу. Српски народ је дао и још увијек даје највећи допринос у крви у борби против окупатора и његових издајничких слугу, не само Павелића, Недића, Пећанца, него и против Драже Михаиловића и његових четника за пуну слободу и независност свих народа Југославије..."

Монументални споменик краљу Николи у Сан Рему

IV. СТРАНЦИ О ЦРНОГОРЦИМА

У Овој глави су изводи из страних докумената, књига и штампне, у којима је ријеч о етничкој припадности и националним осјећањима Црногораца.

Которски бискуп Хијеронимус извјештава Римску курију, 5. октобра 1592:

"... У цијелој бискупији има шест пароха, од којих тројица врше православне обреде, не признају првенствено овој Светој столицу, нити римском Папи, већ купују црквене чиновне од рошанског епископа (на Цетињу – Б. Ј.), погрешан став имају у погледу исходишта Духа Светога, поричу постојање чистиштва, а тај народ прихвата исте оне вјерске заблуде на које сам ја веома често у својим бесједама и опоменама упозоравао да напусте заблуде, да признају истину, и да поштују неприкосновено римску цркву као мајку и учитељицу свих цркава..." (255)

Которски бискуп А. Барони извјештава Римску курију, 1608:
"... Которски град, некад назван Аскривиум, у области Далмације и Албаније и Македоније... под влашћу Венецијанаца... опкољен са свих страна Турцима и Рашанима православним шизматичким, и одавде и оданде заштићен планинама; угледан некада и дрван, но сада крајње сиромашан (јер су ужасни Турци тирански узурпирали већи дио његове територије)..." (256)

Которски бискуп Ј. Руска пише Римској курији, 5. септембра 1614:

"... Број оних који примају Свето Причешће у граду је око 1600. У утврђењу Перасту око 1200. У околним селима живи око 500 Рашана, тј. Срба, а оних који живе на територији бискупије има више од 6000..." (257)

Католички мисионар, Доментијо Бубић, извјештава Свету конгрегацију за пропаганду вјере, у Риму, 1628:

"... Црна Гора је дио Краљевине Србије. Има 50.000 становника. Највећи дио је српског обреда под надлежношћу неког патријарха и митрополита цетињског..." (258)

Католички мисионар Леонардис извјештава 1638, Свету конгрегацију да у Црној Гори постоје 72 књазине, које су "све старословенског српског обреда" (259)

Исти мисионар јавља, 1642, да је био на Цетињу и каже да "тамошњи народ и црква славе светог Уроша, краља српскога" (260)

Католички мисионар Ђовани Пасквали извјештава Конгрегацију за пропаганду вјере, 1643:

"... У Црној Гори живе Срби шизматички и јеретички. Има их око 7.000 душа". (261)

Которски бискуп Ф. Круге извјештава Римску курију, 1. марта 1692:

"... А будући да се о празницима већина... Срба, како називају отпаднике од католичке уније, скупљају у овом граду, опомињемо свештенике да им предоче стање вјечне осуде у коју долазе као чланови отпадничке цркве, уколико не признају Папу као врховног поглавара, и уколико не исповиједују праву римокатоличку вјеру, и да их пристојно и љубазно, како приличи, савјетују да се у проповиједану вјере држе прописа које је за источњаке издао Едиктом Пресвијетли Господар наш Урбан VIII. Да се нарочито и прије свега побрину да се то сигурно спроведе код српских свештеника и калуђера..." (262)

Которски бискуп извјештава Римску курију, 1. марта 1692:

"... Српски, односно православни обред уочљив је у овим крајевима, па чак и у граду имају цркву св. Луке Јеванђељисте за локално становништво; нечувени скандали избијају због крајње непросвијештености свештенства које води душе ових људи до те мјере, да се поред празновјерица јавља и пролаја звања, ту прљавау трговину примјењују чак и за служење литургије за болесне тј. још наплаћују, ту су и погрешна учена, па их због свега тога, нарочито зато што јавно исповиједују непријатељство према католицима сви зову шизматичким..." (263)

У извјештају которског бискупа Римској курији, од 21. октобра 1688, каже се:

"... Јуче је дошао к мени Висарион, бискуп из Цетиња, у Црној Гори српског обреда, и доноси ми затворено писмо неког патријарха (Арсенија – Б. Ј.), топло се препоручујући да га до-

ставим у Рим како би сигурно доспјело у руке Ваше Светлости; како ми је поменути бискуп рекао, патријарх жели да живе побожно..."

У извјештају которског бискупа, 10. фебруара 1702, упућеног Римској курији, вели се:

"... Откад нејако носим своје тешко бреме, у овој суровој земљи, што напором, средствима и упорношћу, што показујући се љубазним према сусједном српском бискупу са Цетиња, под кога потпала цио свијет тога обреда у нашој околини, успио сам да не изгубим ни једног, као што су то чинили у прошлости. Али како све више залазим у ове послове, тако видим све веће опасности, јер има двије године од када је промијењен бискуп. Замијенио га је Црногорац познат као насилник, распусник и жестоки непријатељ католицизма: а у његовом управљању виде се веома лоши поступци, а он сваке године редовно посјећује своје народе, па том приликом и моју парохију, што мени веома смета..." (264)

Которски бискуп извјештава Римску курију, 6. јануара 1741, о стању у својој бискупији:

"... Друга општина која се назива Прчањ има 708 католика и 153 Срба шизматика. Трећа општина Доброта има 719 католика и 18 Срба шизматика. На сјеверу, 3000 корака од Пераста лежи Рисан у једној ували коју чини Рисански залив по коме је Рисан и добио име. Некада славан град, али су бурна времена учинила своје, дјеломично је услијед земљотреса разрушен или потонуо у море; сада животиари као општина, углавном скупине варвара, коју чине 850 покварених Срба шизматика, међу којима живи једна једина породица католика од 14 чланова..." (265)

Ј. Антонијус, которски бискуп, пише Римској курији, 6. јануара 1747: (266)

"... И српски шизматички који живе у граду (Котор – Б. Ј.), као што већ рекох, имају цркву, а краси је име Светог Јеванђељисте Луке. Она је некада била у власти Латина али сада су одлуком Пресвијетлог Господара 1684. године, Срби престрашени ратовима пребјегли у град (раније су, на име, живјели по равнинама), ова црква им је била уступљена, наравно, само док не престане рат..."

Ослањао се, прије свега, на те разлоге да се изопачењима не повриједи углед који је католички бискуп дао православној цркви и да се српски шизматички, ослобођени ове привилегије потчињености коју очигледно тешко подносе, не обезбразе и у граду..."

Српски пароси бирани су како у граду, тако и у бискупији, од стране шизматичког епископа са Цетиња..."

Становништво цијеле бискупије броји око 14.150 душа. Дијели се на оне који су се уздигли до римокатолика, њих 6.620, и 7.630 Срба који слиједе шизматичке и православне погрешке. Међу католицима, како у граду тако и у бискупији, служба се врши на латинском, само се Посланица и Јеванђеље тумаче на илирском... Шизматички православну литургију држе на српском наречју..." (267)

Которски провидур (млетачки шеф тамошње власти), Марко Кверина, у једном извјештају, из 1752, каже:

"... Истовјетност српске вјере која је раширена у Боки, држи вјернике привржене владици (Василију – Б. Ј.), а противне католичкој римској вјери, која је све више стијесњена на уско подручје Котора и нешто мало око Херцег Новог..." (268)

Руска царица Јелисавета I, упућује, 8. маја 1754, грамату "благородној и часној господи српске земље у Македонији, Скендерији, Црној Гори и Приморју, губернаторима, војводама, кнежевима и капетанима монтењегринскога народа..." (269)

Руска царица Катарина се обраћа 1766, "племенитој и часној господи српских земаља у Македонији, Албанији, Црној Гори и приморским странама..." (270)

У писму грофа де Катанеа о Шћепану Малом, датираном 6. јануара 1769, у Венецији, стоји:

"... Он (Шћепан Мали – Б. Ј.) је веома знао да том народу, више одговара слобода него подчињеност. Осим тога када се отпор могао пружити било коме са одважним, поносним и тврдоглавим духом, увијек жељним да оживи стару српску Царевину... Народ који је познат у свијету, али који од најлошијег човјека може направити краља..." (271)

У пројекту одговора – грамате, руског цара Павла од 30. 4. 1798, на поздрав црногорских и брдских главара каже се:

"... Благородној и часној господи гувернадурима, војводама, кнежевима и сердарима црногорске и брдске словеносрпске области, а такође и другим духовним и световним службеницима, наша царска милост и воља. Добили смо ваше писмо упућено нама, с поздравима од цијеле црногорске и брдске словеносрпске заједнице, поводом мог крунисања и устоличавања на прародитељски царски пријесто..." (272)

У грамату руског цара Павла, од 30. априла 1798. стоји:

"... Благородним и часним старјешинама, кнезовима и војводама српским и свој осталој господи духовнога и световнога чина, који су у Херцеговини, своје отечесто оставили, и сад живе у Морачама: Никшићанима, Требјешанима, Кучима, Пиперима, Пивљанима, Дробњацима, Граховљанима, Бањанима, Ровчанима, Горњо и Доњо Морачанима, Бјелопавлићима и осталима наша императорска милост и благовљење..." (273)

У монографији о Шћепану Малом (на италијанском језику

ца, 8. Морача–Доња, 9. Морача–Горња, 10. Дробњаци, 11. Пива, 12. Језера, 13. Церквине, 14. Бањани, 15. Грахово. У којих има још шест манастира крстићем означених. Свака заједница има око 1.500–3.000 домова, који су више или мање удаљени између себе и има осам или девет старјешина, тј. једног војводу, а неки и сердаре, три или четири кнеза или судије..." (275)

Турски географ, Хаџи Халифа, из XVII вјека, пише да у Подгорици живе Срби и Албанци. (276)

Леополд Ранке, у својој "Српској револуцији", говорећи о Карађорђевој ратовању 1809. каже:

"... Са овим је било повезано и оно што је Карађорђе почео на југу. Да би у неку руку одвојио Босну од осталог Царства и могао онда да је нападе са више страна, изгледало му је најпожељније да васпостави везу са најслободнијим сународницима, Црногорцима..."

Како су се дизали босански хришћани, како је устанак Црногораца оправдавао наде у велике успјехе, како су се око Дробњака дигли Херцеговци, наступио је тренутак кад се могло очекивати повезивање читавог хришћанског становништва српског племена..."

Руски цар Александар II заштитник Црне Горе

Руска царица Марија Александровна

која се (без загубљеног почетка и краја) чува у Задарском архиву, а коју је изврним језиком написао непознати аутор, свакако савременик Шћепанов и добар познавалац тадашњих прилика у Црној Гори – каже се и ово:

"... А потом под управом његовом или неког другог војног старјешине могла би да послужи његова моћна војска православних Срба, подржана од стране венецијанске војске у одлучном рату против Турака, пошто је било неизводљиво да се његова војска споји са руском, јер би им Турци препријечили пут..." (274)

Руски конзул у Далмацији, Антон Паладоклис, извјештава:

"Колико ми је познато, и по обавјештењу херцеговачких делегата, приспјелих овдје, становници између Црне Горе и Херцеговине, настањени по планинама и њиховим подножјима, који су захваљујући географском положају и храброшћу сачували своју независност од Порте, јесу словеносрпски народ и који се дијели на петнаест нахија, округа или заједница и то су: на брдима или планинама:

1. Дрекаловићи, 2. Васојевићи, 3. Братоножићи, 4. Пипери, 5. Бјелопавлићи, 6. Пјешивци; на подножјима планина; 7. Ров-

Француз Л. Ц. Вијала де Сомијер, у своме дјелу "Историјско и политичко путовање у Црну Гору" (1820), каже да се у Црној Гори исповиједа православни шизматички обред хришћанске религије, "или боље рећи то је грчки обред у српској варијанти, који се много разликује од оног грчке цркве, од које ипак произилази". Говорећи о напорима црногорских владика да осигурају јавну безбједност у земљи, служећи се при том позивањем на црквене догме, Сомијер каже да "Србин придаје велики значај... молитвама."

Аустријски генерал Велден пише, у листу "Бечко модерно вријеме" (1831), о својим утисцима о Црногорцима. Посматрао их је са неког бријега код Котора, јок су силазили у град: "... по камењу чујемо оним свима Србима својственим тужећим гласом изведене народне пјесме, али од људи једва се гдекоји човјек на врху стијене као тачка мален угледати даде, док увеличатељним стаклом не видјесмо, да је караван људи, који су са стијене на стијену, скакајући, пут свој даље у долину Шпиљара (ваља: Шкаљара – Б. Ј.) узели. Сад и ми... морасмо на пазар хитати да долазеће Црногорце изближе видимо..." (277)

Француз П. Дари, у својој "Историји Републике Венеције" (Париз, 1821) у поглављу о периоду Шћепана Малог каже:

"... Ова мистериозна личност окупила је око себе 12.000 људи у својој војсци. Његови тјелохранитељи су ничице падали пред њим. Говорио је да намјерава да васкрсне Српско Царство. Подједнако је плачкао и Турке и Венецијанце..."

Сипријан Робер, професор словенских књижевности у Француском колеџу, у Паризу, објавио је, 1844, књигу "Словени у Турској", у којој вели:

"... Црна Гора има у себи снагу која стално нараста; међутим, ако најзад жели да на себе скрене пажњу Европе, не смије даље да остане по страни. Њена граница је удаљена непун дан хода од границе Србије. Двије српске државе пружајући једна другој руку, моћи ће да осигурају поштовање споља, и да моралним угледом унутар Турске утичу на Босну и Херцеговину да им се придруже..."

Црна Гора је "већ више од једног вијека независна држава, наизглед врло слаба, али у ствари је непобједива, благодарећи симпатијама више милиона српске раје којима увијек служи за азил. Херојске борбе, чије је била стално поприште, одушевљавале су читав народ који непокорен, и ако побјеђен и раскомадан, вјерује да ће доћи час његовог ослобођења..."

Енглески писац и дипломата, Ендру Арчибалд Петон, био је у Црној Гори 1846. Ево шта пише у својој књизи (објављеној у Лондону, 1849):

"... Црна Гора не припада Далмацији, већ је независна република најватренијих горшгака, који су увијек успијевали да пркосе Портиној сили с неосвојивог тла своје земље, које се налази изнад Боке Которске и Скадарског језера. Иако по географском положају припада Албанији, исто као и Котор, њен језик, народност и вјера су, поред друкчије скорашње историје, исти као у Србији."

По крви, језику и вјери истовјетна са Србијом, Црна Гора је била значајан феуд тога злосрећног Царства, чије сам феудално уређење већ описао у своме дјелу о тој земљи и чија груба величанственост није одражавала ни префињеност нити поквареност Царства у опадању. Све до данас српски јунаци су остали и црногорски. Кад им говорите о храбрости Душана Силног, њихове груди се надимају од националног поноса и војничког заноса, а говорите ли им о несрећи и врлинама Лазара, посљедњег њиховог владара, њихове очи пуне се сузама..."

Енглески научник и путописац Гардер Вилкинсон, у својој књизи "Далмација и Црна Гора" (Лондон, 1848), износи утиске о Црној Гори, у којој је био 1844:

"... А сада, пошто је Владика (Петар II - Б. Ј.) учинио крај њиховом раније неограниченом плачкању, они који долазе у ред сиромашних, у тој сиромашној земљи, приморани су да траже животна средства и склониште у плоднијим областима. Највише одлазе у Србију, која се може назвати мајком Црне Горе... Њихово осјећање привржености Србији изгледа да никада није изблиједило. Тако се, када се Карађорђе са успјехом супроставио Портиној сили, много Црногораца ставило под његову заставу, а у једној пјесми која је спјевана тим поводом пок. Владика (Петар I - Б. Ј.) истиче њихову спремност да помогну намјере српског хероја да истјера Турке из Босне и Херцеговине."

У манастиру Острог Вилкинсон је слушао гуслара:

"Поред тога што је задовољена моја радозналост, био сам задовољан што ми се пружила прилика да будем свједок потресног ефекта који стварају ове пјесме. Теме се односе на борбу с непријатељем, на узалудне наде Турака да потчине њихову земљу и на славне побјеле које су над њима задобили они и хероји из Србије."

Француз Анри Делари, секретар књаза Данила 1856-1859, објавио је, 1862, у Паризу, брошуру "Црна Гора", у којој каже:

"... Нахије се дијеле на 43 племена. Имају 600 села, 15.000 кућа и 120.000 становника, све славосрпске народности и православне вјере..."

Око малог српског народа у Црној Гори, који је једини од свију бранио своју вјеру и независност, здружиле су се кроз петовјековну борбу, симпатије и наде свију оних Срба у Турској који су сачували хришћанство. Црногорски је народ тако постао њихов морални вођ и у томе је његова снага и значај..."

Српски народ иако подијелен, свјестан је себе и осјећа се као цјелина преко својих великих људи. Дивљење и заједничка љубав су везе ових одвојених огранака једног истог народа.

Иван Бег, Данило, Петар I, Карађорђе и Милош су прави синови заједничке отаџбине, којој Запад није ништа дао, јер се мало бринуо за њихове борбе. Они су остали искључиво Срби које је свако у читавој великој српској нацији и схватао и присајао. Сјећање на ма кога од њих буди српску народну душу..."

Њемац Лудвиг Август Франкл, преводилац српских народних пјесама, пише 1857:

"... Покојни се Владика (Петар II - Б. Ј.), још више него претеча му, трудио, да упитоми свој народ, а ту му је крај жеље његове добро дошло било знатно изображење. Знао је Владика српски, руски, француски и италијански. Пјеснички његов дар, уз дар Бранка Радичевића и Милице Стојадиновићеве, најзначајнији су у свој модерној књижевности писаној српским језиком. Његов говорнички дар, а на то Црногорци много држе, као и на јунаштво и љеполост, умιο је задобити и умирити, а богме и распалити и одушевити, ако је требало... 278)

У новосадском словачком часопису "Словенка" (мај 1860), Емил Чапра пише поводом погибје књаза Данила:

"... Тужно Српство, твоје се једно крило опет одломиле. Јадна раја, новородивше се од скорог сунца Слободе заиђе ти за облаке."

А ви, Брда, јуначка гнијезда, тек од данас црна постајете, јер из вас соко попи очи и оу и мајци. Тужи Српство, јадај раја, одломите се Брда, не бил' вашој тузи задоста учинили..."

Српство тужи за илолом, раја јада за избавитељем, а Црна брда за својим великим владаром."

Бој на Граховцу бјеше дуга, која сину, која указа се која раздрага још стиштене Србе у Турској..."

Тај упознавалац Србинства са Европом бјеше кнез Данило... 279)

Француз Франсоа Ленорман, који је боравио у Црној Гори 1865, објавио је превод на француски црногорске народне пјесме о Боју на Граховцу:

"... Сваки од витезова се одједном подсећа Косовске трагедије и славе античке Србије... Хеј, Срби, ваше мајке ће имати због чега да се веселе и горде..."

Ленорман пише:

"... Косовска битка је заиста сталан предмет меланхоличне поезије за Србе, из Црне Горе и Србије..."

Уз јуначке пјесме налазе се и љубавне. Као и остали Срби, Црногорци их имају доста и пјевају их исто тако често као и оне које прослављају отаџбину..."

Француз А. Убисини, у својој књизи "Срби у Турској", (1865), вели:

"... Једини, Срби Књажевине Србије и Црне Горе, стварно су независни од Турске; остали су везани још увијек једном везом вазалности, која сваки даном слаби, живе један живот њима својствен, и нама изгледају као језгро будуће словенске краљевине..."

Ми смо рачунали у Европској Турској око два и по милиона Срба Хришћана, која формира једну компактну групу између Балкана, Јадрана, Саве и Дунава. (У фусноти: "сем албанских племена, око Пећи и Призрена, пенетрираних")...

У срцу ове групе, на југозападном крају српске земље Црна Гора заузима посебну позицију слабо дефинисану, или, боље рећи, никако дефинисану све досад..."

Повећавање стално, мада не брзо, становништва, произишло је великим дијелом и миграцијом Срба из сусједних турских провинција..."

Будућност Црне Горе: неопходност једне интимне уније са Србијом; нема никаког мјеста на Балканском полуострву за двије српске државе, не више него за двије грчке државе или двије румунске државе..."

Цитирајући ријечи књаза Данила упућене књазу Александру Карађорђевићу да ће са поносом бити гардиста пред двором "јединице српске државе" аутор вели: "Нека ове пророчке ријечи црногорског принца остану утраћене у души свих Срба полуострва, и тријумф њихове ствари није под сумњом..."

Енглез В. Денгтон био је у Црној Гори 1865. У лондонском часопису "Добре ријечи" (за фебруар и септембар 1866), објавио је своје утиске:

"... Књажевину ову зове Западна Европа по млетачком дијалекту Монтенегро, Турци Карадаг, а на језику народном значи Црна Гора, које име, мисли се, датира од времена, кад

Руски цар Александар III

Руска парица Марија Феодоровна

су црногорска брда сва шумом и листом била покривена, и изгледаху као црна. Има и друго којешта што се нагађа зашто се Црна Гора тако зове, но ово што рекох биће најприличније. У читавом српском народу Црна Гора се сматра као колијевка те расе...

Као што је језик ове брдске књажевине онај исти, с малим неким разликама у дијалекту, који се говори у цијелој Србији, и који је језик толико милиона народа у Далмацији, Славонији, Србији и Угарској, то штампарије у Београду, Загребу, Пешти и Трсту подмирују Црној Гори готово све књижевне потребе. Књиге, које се штампају на Цетињу, премда у маленом броју, ипак су лијепо израђене. То су већином мале збирке српских пјесама, Цетињски календар...

О сусрету са књазом Николом Дентон приповиједа:

"... Ту бијаше и мати књажева, озбиљна госпођа црногорска, мирна и величанствена у своме понашању... Српска раса доиста је врло знаменита са свог једноставног понашања и са свога самопријегора..."

О војводи Мирку Дентон прича:

"Видјевши цркву и школу одем да походим војводу Мирка, она садашњег књаза, лијепи идеал црногорског јунаштва... Но, Мирко не умије само вјешто командовати и водити, него он има још и лијеп пјеснички дар; његове пјесме и баладе врло су популарне код Срба, не само код оних у Црној Гори но и код Срба у Србији, Далмацији и Босни..."

Француз Ф. Ленормант, у својој књизи "Турци и Црногорци" (1866), описујући садржај пјесама, које је слушао од гуслара, каже:

"... Он такође подсећа на старе успомене српске нације, на њену величину... на трагични Косовски бој, у којем је ово славно Царство поклекло, под ударом султана Мурата. Косовска битка је, у ствари, један непрестани садржај меланхоличне поезије за Србе Црне Горе као и оне из Србије..."

Аутор препричава црногорску народну пјесму, у којој се говори о Ђуприлићевом походу на Црну Гору, да би осветио 50.000 изгинулих Турака у "шумама и кланцима српским".

На крају аутор пише:

"... Кроз неколико година, кад њихови губици (из 1862. – Б. Ј.) буду комплетно надокнађени, ми ћемо чути... поново о њиховим ратничким подвизима... који ће се завршити потпуним реваншом за пораз на Косову и поновним уједињењем српског народа..."

Руски научник Јастробов пише књазу Николи, 14. јуна 1866:

"Имам част послати Вам књигу "Обичаји и пјесме турских Срба", коју сам ових дана у Петрограду штампао. Као Србину и пошту, Вашем Величанству мило ће бити да сам ове пјесме прикупио онамо куда срце и ум сваког честитог Србина а нарочито Вашег Величанства, вуче природна тежња..." (280)

У књизи "Станица Леванта" (1876), Француз Журијан де ла Гравијер пише:

"... Црногорци су српско племе. Једва раздвојене љским појасом земље. Србија и Црна Гора биле су некад дјелови једне државе. Држава Душана Силног простирала се од обала Јадрана до граница Тракије и од обала Дунава и Саве до границе Грчке. И поред свих најезда Мађара, и навала Бугара, Срби су били господари Босне, Албаније и Македоније, кад ђеновски бродови искрцаше Муратову војску у Европу: нападнута од ових нових непријатеља војска кнеза Лазара би готово уништена на Косову Пољу, 15. јуна 1389. Битка Косовска остала је за сав народ српски велика корота, па ипак сами тај пораз није могао бацити у ропство један народ..."

Лишени оваког приступа мору и одвојени турском територијом од осталог свијета становници Црне Горе – да је назовемо српским именом, без сумње се не би спасли од пропасти да нијесу имали ослонца на Млетачку републику.

Династија Петровића дугује свој уплив, управо своју легитимност, једном великом владци, који је педесет година управљао Црном Гором и који је, пошто је до ногу потукао на Крусама Кара-Махмутову војску, имао част да се бори с Французима у вријеме кад је царска војска освајала илирске провинције..."

Аутор назива Црну Гору – "херојским збјегом српског народа",

Француз Луј Лежери, пише у својој књизи "Јужни Словени" (1869), о Немањинима, Косовском боју, Карађорђу:

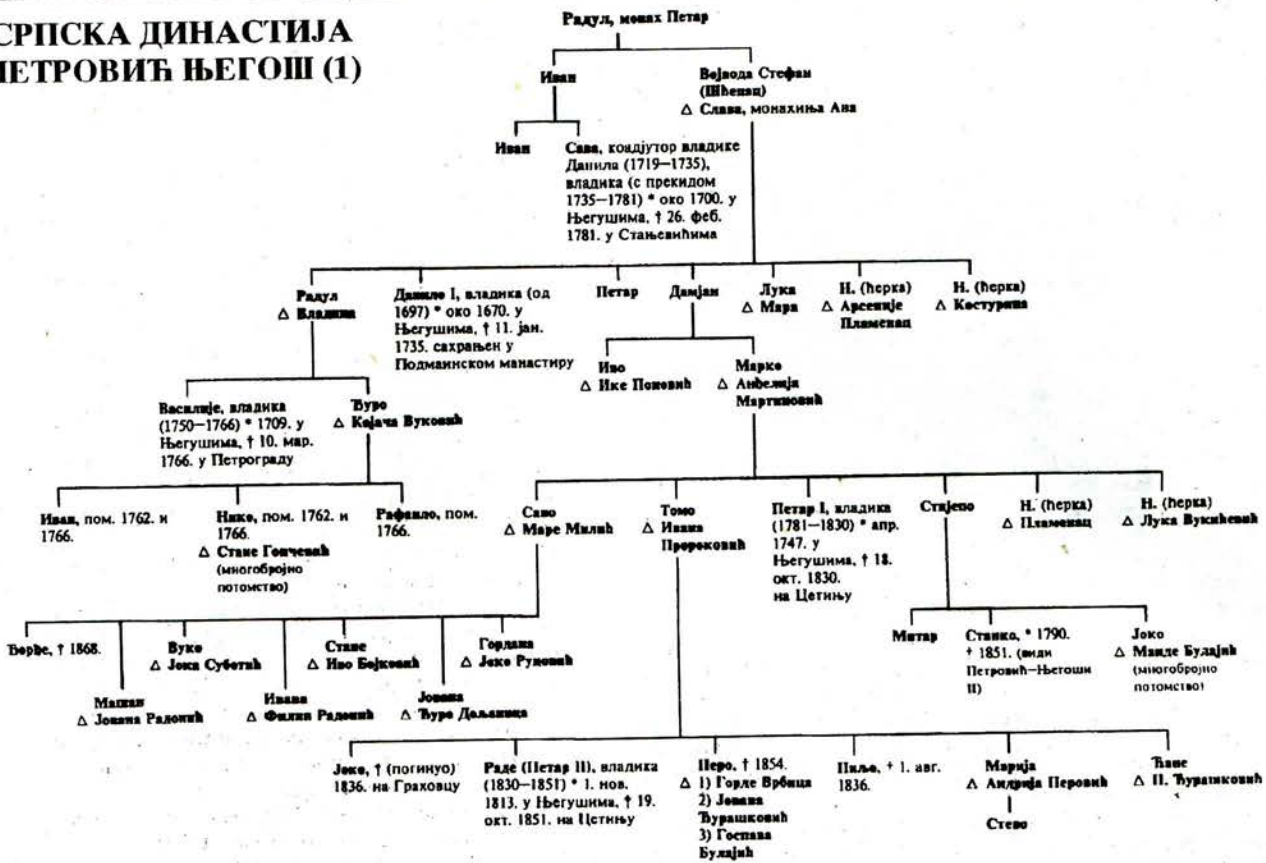
"... Уосталом, чак послје Косова, српска раса је знала наћи у Црној Гори неосвојиву тврђаву: она је тамо у току вјекова, чувала клице њене будуће независности."

У књизи "Србија и Црна Гора" (1876), Француз Ж. Ренах пише:

"... Шта је српски народ? Политички, он обухвата само милион људи који живе независно, у двијема књажевинама, Србији и Црној Гори..."

Јужни Словени обухватају 2 милиона Срба, Књажевине (Србије – Б. Ј.), Босне, Херцеговине, Црне Горе...

СРПСКА ДИНАСТИЈА ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ (1)

Даље од граница (Србије – Б. Ј.), простиру се друге земље потпуно српске по раси и историји: то је Срем са Банатом, то је Босна и Херцеговина, то је Црна Гора, то је Стара Србија са бојним пољем Косовом...

Француз Шарл Илијарт, у својој књизи "Јадранска обала и Црна Гора" (1878), вели:

"... Послије Косовског боја веза је прекинута (између Црне Горе и Србије – Б. Ј.) банови, војводе, или принчеви из Зете, нијесу се покорили, и овај мали огранак српског, стабла представљао је независност расе, одбацујући вазалност султани... То је вјечити разлог славе Црне Горе", Цетиње је "рука и мач Српства".

Описујући односе између књаза Николе и народа Илијарт пише:

"... Те исте вечери Њ. В. лично нам рече да се један сељак са Ријеке није плашио да покрене тешко питање покоља у Подгорици, и са, рјечитошћу својственом Србима у цјелини, а посебно Црногорцима, изнио му је осјећања која је тај масакр изазвао. Он је имао повјерења у свога владара, и није сумњао да је и његово срце крварило исто као и срца његових поданика, али употребљавајући народне афоризме, пословице и изреке, заједничке свим Србима, подсјетио га је да док дипломатија засиједа, "вук једе овце".

Илијарт пише да књаз Никола "никада не одбија аудијенцију и сваки Србин из Књажевине, ма како биједан био може му се увијек обратити, да изнесе свој проблем, и да се брани".

Аутор сматра да се "може... рећи, уз вођење рачуна о свим пропорцијама", да су бојем на Граховцу "Срби... осветили Косово".

Енглески државник В. Ј. Гледстон рекао је, 1877:
"... Она, Црна Гора, која се кроз четири столјећа налазила у средини великих таласа опасности, а провела у њему живот пун чара, та Црна Гора, можемо слободно рећи, неће умријети... Долајем, они, Црногорци, не допустише ни, сјенци турске титуле да порасте до праве употребе, тражећи свој дио ваздуха и плодна земљишта, као и слободан пролаз ка суви и мору богоданом. Једно је друго питање, сад, да ли ће се њихова браћа из других српских покрајина са њима у каквој већој мјери политички ујединити, те каквим федера-

тивним, или инкорпоративним савезом, језгро, ако не и форму, старе српске државе наново оживјети..." 281)

У својој књизи "Црна Гора" (1871), Француз Е. Матон пише:
"... Црна Гора је једна војна неосвојива, позиција, која доминира Далмацијом, Херцеговином и цијелим сјевером Албаније: то је спољни бедем српског народа..."

Сваки Црногорац, као и остали Срби, уживајући своју независност, наставља да буде одан општим интересима свих: он се никад не одваја од својих рођака...

Једини странци који живе у значајнијим групама у Црној Гори су Цигани; они личе потпуно, уосталом на црногорске Србе... Они су држани по страни и немају право да се орођавају са Србима..."

Матон назива Црну Гору "прибјежиште Срба". Он каже да Црногорци и Херцеговци "само сањају о поновној успостави бившег Српског Царства и велике Војводине Светог Саве". Црногорци су сачували живом, у њиховим "срцима успомену на Српско Царство чији је дио била Црна Гора. Старији причају дједи о Косовском боју, који се одиграо 15. јуна 1389..."

Њемац др Берхард Шварц, у својој књизи "Црна Гора" (1883) каже:

"... Почећемо, као што се само по себи разумије, са спољним, тачније са типом.

Тај је, као што је разумљиво, углавном јужнословенске српске расе и који се разликује од типа осталих Словена који станују сјеверније и источније, нарочито оштрије везаним профилном, тамнијом бојом коже и косе, и виткијим, дужим стасом. Али није потребно ни спомињати, да се онај општи српски тип морао одржати нарочито чист услед дуге изолације Црногораца, условљене географским положајем и сталном спремношћу на рат са заклетим непријатељем..."

Што се прве ношње (мушке – Б. Ј.) тиче, то вам показује још друге одличне особине. Она је прије свега национално симболичка, и то од капе до чарапа. Капа на глави са својим црно-црвено-златним бојама и везеним сунцем на излазу, које сија над владаревим иницијалима и које је супротност турском полумјесецу, оличава, слично као што је то обзиром на наш народ чинила стара њемачка тробојка, жалост, борбу и налу српске нације..."

Остала одјећа приказује старосрпску тробојку на тај начин што је огртач – прслук црвене скерлетне боје, панталоне плаве, а чарапе бијеле...

За Петра I, Шварц вели да је био "један од најврсних црногорских владара, нека врста ускрелог старосрпског цара и још је сада за сваког Црногорца предмет највишег поштовања..."

У "Писмима о Јадрагу и Црној Гори", објављеним, 1884, у Паризу, вели се:

"... У овој провинцији (Цетиње је главно мјесто књажевине) мјесто Његуши је основано од једне колоније Срба који су држали у Херцеговини планину Његош".

Аутор препричава народну пјесму о женидби Максима Црнојевића:

"Тада Иван да изврши план који је направио, позове себи своју браћу по оружју из Бара и Улциња, позове све младе људе из села, планине и са обале, замоли их да дођу код њега у што љепшим одијелима њихових племена, како би се Латини дивили величанствености Срба..."

У конкордату између Црне Горе и Ватикана, августа 1886, у члану 12. се каже:

"... Ради припреме црногорских младића, способнијех да буду католичким свештеницима, Црногорска Влада у споразуму са Архиепископом Барскијем изабраће њене заслужније... који ће се шиљати у Рим да сврше науке, а ради исте сврхе Влада ће издати њима пристојну годишњу припомоћ... Ти младићи биће обавезни да у Риму уче и српски језик".

Поводом петстогодишњице Косовске битке, 1889, Петроградско словенско добротворно друштво послало је телеграм књазу Николи, у коме се каже:

"... Само се по себи разумеје да у дане тешких историјских усупона, као што је сад усупона на Косовску погобију Срба, српе тражи утјехе и охрабрења, а мисао се уставља при објашњењу тога кобнога исхода Косовскога боја, који неутјешно оплакује цијело Српство. На Косову Пољу пало је Царство Српско и ако не још коначно, потресено заиста раније, но, почело је одлучно пропадати тек после Косовскога пораза Срба. Српски је народ изгубио политичку слободу и постао роб дивљих освојитеља..."

У својој књизи "Црна Гора" (1890), Италијан Вико Мантегана пише:

"... Капа коју носе сви Црногорци, од првог до последњег, без обзира на њихов положај, у ствари је симбол. Црна ешарпа на капи у ствари представља тугу за српском отаџбином, црвена боја темена – крв проливену у вјековним борбама против Турака, а мали исјечак са златом извезеним словима NI (Никола I) симболизује Црну Гору, оне сурове планине у којима су Срби нашли прибежиште када је сав остали Исток пао под турску власт..."

Црна Гора, која је била колијевка Срба на Балканском полуострву, која им је дала славну династију Немањића, постала је, као што рекох, прибежиште поражених на Косову, врлети, у којима је у тами Средњег вијека, док је свемоћни полумјесец господарио над овим земљама које је освојио Велики Душан, – живјела и јачала српска идеја. Црна Гора је била светионик у који су угњетени упирали своје погледе са надом, јер у доба када од некадашњег Душановог Царства не бијеше остало ни трага, и када су се моћне европске војске и то не увијек успјешно бориле у име хришћанства с Турцима, увијек је постојао тај планински врх и та висока стијена Црна Гора са које су се лепршали крст и застава српске независности..."

Аутор пише о свечаности освешћења камена темеља цркве у Никшићу, којом приликом је књаз Никола одржао "један ватрен говор који је, мада новине о томе нису извјештавале, имао великог одјека код свих Срба Књажевине, као и код оних који су још увијек под туђинском влашћу. Говор је завршио молећи светог Василија да потпомогне и учврсти јединство свих Срба..."

Петроградски "Хералд" је писао, 1893, о 400-годишњици Ободске штампарије:

"... Ма колико да звучи парадоксално, ово је јубилеј чисто културног значаја, који нам доказује да су Срби и у најтежим данима своје прошлости ишли упоредо са цивилизованим Западом"; 282)

Истим поводом је енглески државник Гледстон рекао:

"... У првој српској држави Црној Гори штампале су се књиге када су у Великој Енглеској штампаре у тамнице бацали и на смрт осуђивали". 283)

У својој књизи "Историја Босне и Црне Горе" (1895) Француз Р. Кокељ пише:

"... Срби су чинили најважнију фракцију досељеника (Словена у VII вијеку), и међу земљама које су посјели, услед слабости царва Истока, фигурирала је и садашња Црна Гора..."

Црногорци припадају, дакле, великој српској раси, као и њихови сусједи Босанци и Херцеговци, и они лично се сматрају најбољим Србима. Језик, употреба ћириличног писма, православна вјера су исти; физички тип не разликује се осјетно од оног становника Србије".

Рус А. Александров пише у "Материјалима и неким изворима за историју Црне Горе" (1897):

"... Представником те исконске црногорске слободе и независности јавља се сав народ, груписан у својим самосталним племенима, из којих се састојала Црна Гора тог времена: племена изводе, у највећем броју случајева, свој род од каквога хероја, добјежалог ту ради очувања своје слободе, из поробљених области Српства."

Исти аутор, пише у чланку "Поводом преласка у католичанство Јелене Црногорске" (1896):

"... С падом независности Србије, после Косовске битке 15. јуна 1389, православна српска црква у својој колијевци – Зети, претходници данашње Црне Горе стала је тријети притисак и угњетавања", с једне стране од Турака, а с друге стране услед "лукаве пропаганде западне цркве".

Александров пише, у истом чланку, о књазу Данилу "српском господару Црне Горе" који је узео титулу књаза и заштитио своју земљу од турских напада.

Руски историчар Павле Ровински пише у своме дјелу "Црна Гора у прошлости и садашњости" (1897):

"... До десетог стољећа... било је окончано насељавање тог краја (Зете – Б. Ј.) српским племенима. У њих је отпочео политички живот који се у XI стољећу толико био развио да је дао подстрека обједињавању српскога народа у једну велику државу..."

Ровински назива дотадашње насељавање Срба у Зети "првим таласом", "Други талас" сачињавају досељавања "изазвана падом" Српског Царства и највише су се одиграла у другој половини XV вијека, "када је изгубила самосталност Босна и Херцеговина, и Зета остала јединственим убежиштем слободнога Српства..."

"Уопште" – вели Ровински, "састав становништва Црне Горе своди се на овај главни тип: то су Срби јужнога говора, који спада у херцеговачко наречје".

Ровински је, уз остало, забиљежио, путујући по Црној Гори, бројне чињенице о култу светог Саве; Савино име носе многи локалитети, затим постоје многе легенде о Савиним "чудотворствима" и мудростима. Црногорци су многе природне појаве и своје умјетне везали за светог Саву.

Пишући о српском народном стваралаштву, Ровински вели:

"Многе скаске, које се препричавају у Србији или Босни, препричавају се и у Црној Гори; то се исто односи и на... пословице и пјесме. У Црној Гори се пјевају пјесме о Цару Душану, о Марку Краљевићу, о Котарским сардарима, о војевању Карађорђа, о Ђорђу Кастрјоту, 284) итд. једнако с пјесмама о својим сопственим мјесним херојима. То се исто може рећи и за лирске... пјесме."

За Дробњаке и Пивљане Ровински каже да их сматрају "представницима најчистијега српскога типа".

Француз Шарл Лоазо, у својој књизи "Словенски Балкан и Аустријска криза" (1898), вели:

"... Срби, који исповиједају готово сви грчку православну вјеру, и улазе у овом погледу у широки круг Православне цркве, успјели су основати двије независне државе: Краљевину Србију и Књажевину Црну Гору..."

Број Срба досеже следеће цифре:

Краљ. Србија – 2.127.144
Књ. Црна Гора – 250.000
Краљ. Мађарска – 678.747
Хрватска и Славонија – 567.443
Далмација – 87.000
Босна-Херцеговина – 673.246

Отоманско Царство – 992.000 (ова задња цифра, дата, у 1889, од Пончевина, је редуцирана за 3/4 од стране бугарских статистичара)."

Доаз пише да "Србин ма гдје се налазио, у средњој Мађарској, у Банату, Славонији, Далмацији, у Босни као и у Старој Србији или Македонији, духовно се везује за центар нације, било у Цетинју, било у Београду. Београд и Цетинје не представљају, на крају, двије различите концепције, још мање, ривалске на плану обнове српске државе; то су двије пријестонице исте државе у оснивању, од којих свака има своју властиту сферу престижа и утицаја..."

И. де Малласони, Француз, у својој књизи "Панславизам и источно питање" (1898), пише:

"... Кад су се Срби раширили на одговарајућем земљишту, они су га подијелили на сљедећи начин: Неретва (Паганија), Хум, Травунија и Зета – на западу, Босна – на северу, и Србија на истоку... Срби су емигрирали у VII вијеку ка Дунаву... Они су формирали државе Рашку, Босну, Херцеговину (војводи-ну св. Саве), Зету (Црну Гору), итд."

Бечки лист "Базар" је донио, марта 1900. напис о књижевном раду књаза Николе и његове кћерке Јелене. У тексту се каже да Њемци нијесу пријатељи Словенима а то су "најмање Србима у Црној Гори". Аутор написа каже, да књаз Никола у својим драмама слави "само српску земљу и српски народ", а Јеленине пјесме носе "на себи печат правог српског духа." 285)

Лондонски лист "Дејли Телеграф", у броју од 14. октобра 1908, пише о анексији Босне и Херцеговине. Говори о симпатијама у Русији према Србији и Црној Гори, које је огорчио империјалистички потез Аустро-Угарске:

"... Ред је, дакле, да европске владе узму озбиљно у оцијену српске захтјеве... Господин Миловановић (министар спољних послова Србије – Б. Ј.), ће рећи сер Едварду Греју да ће Србија и Црна Гора, ако се западне силе не обазру на њихова права, потргнути мач за свој опстанак. Послије своје дуге историјске борбе за слободу, српска раса неће допустити, да је прогутају вали аустројске најезде..." 286)

Лондонски лист "Тајмс" је, истим поводом, писао:
"... Аустроја протестује против узимања у обзир накнада за Србију и Црну Гору. То може довести до озбиљних расправа. Петроградска посјета српског Престолонаследника у овом тренутку, с писмом краља Петра Цару, догађај је чији значај не може да не обрати на себе пажњу... Србијин апел дира у један од најосјетљивијих и најдубљих живаца руског народног расположења, ако се не буде нашла ма каква форма накнаде за мале српске државе, ово расположење на Неви може достићи опасне размјере". 287)

У једном другом коментару "Дејли Телеграфа", каже се;
"Природна жеља народа у Краљевини Србији, била је да се споји са својом браћом Србима у Босни, Херцеговини и Црној Гори. То не би само умирило српске осјећаје и аспирације, већ би Србији дало излаз на Јадранско море..."

Садашња територија Краљевине и Књажевине заузима један незнатан дио територија, у којима живе Срби – заузима само Србију и Црну Гору. Све земље између Дунава и Драве насељене су Србима. Далеко на југу Новопазарског санџака чак до Шар Планине, живе Срби". 288)

Француз Алис Нолт, у својој књизи "Есеј о Црној Гори" (1907) пише:

"... Било како било, све до 1500. године, не помиње се Црна Гора. Земља се звала Зета и чинила је дио оних територија, на којима су се Словени Илирије и Далмације, подијелени у двије различите групе били настанили; једни повлачећи се ка Западу (Хрвати), а други, посједајући Рашку, тј. данашњу Црну Гору и Херцеговину (Срби)..."

... Црногорци, као сви Срби, имају поетску душу. Било је све вријеме међу њима пјесника. Међу ратничким пјесмама које се пјевају... уз гусле, има и таквих које су преношене, столећима, с генерације на генерацију. Оне славе стару величину српског народа, подсјећајући на његов пораз на Косову и предвиђајући му једну будућност толико сјајну као што је била његова прошлост..."

Идеја српског јединства и југословенског братства то је најјачи мотив акције и експанзије Књажевине (Црне Горе – Б. Ј.)."

Нолт, пише о вјери Црногораца "у овај сан обнове великог Српског Царства", и "помало је човјек зачуђен у први мах", кад "нађе код њих више... жалости због слома Царства и више

увјерености у његову обнову", но у Срба у Србији. "Ово изненађење исцезава ако се зна да је Црна Гора у ствари колијевака овог Царства... Управо је овдје стрљиво прављено гнијездо из којег је српски орао полетио; ту је рањен, измучен, дошао и збежао у болним часовима историје. Одатле он мора, надају се непрестано Црногорци, поново раширити тријумфална крила, над покрајинама поново освојеним и уједињеним сада још увијек раздробљеног Царства..."

Нолт пише о симболици боја материјала од којих је направљена црногорска капа:

"... Црвено поље подсјећа на потоке српске крви проливане на Косову; црни оквир је симбол жалости; звијезда и полулопта су вјечито жива нада, још од 1389, блиског рађања слободе... На црној ивици капе, главари носе ознаку двоглавог бијелог орла античке Србије, а у центру лав држи српски крст, симбол херојске борбе предака за вјеру."

Шведски посланик у Риму, историчар Билдт депеширао је, својој влади, у вријеме анексије Босне и Херцеговине, новембра 1908:
"... Срби из Краљевине Србије нијесу тако храбри као Срби из Црне Горе, и нема изгледа да ће се бацити грудима на аустројске топове, али су они кадри да убију аустројског министра, или да запале посланство. До каквих би компликација све то довело". 289)

Њемац др К. Шварцлозе, рекао је у предавању, које је пренио лист "Телтговер Крајсзелаг":

"... Тек недавно вратио сам се са научног путовања по Црној Гори, које је трајало више недеља, па бих радо данас, да и својим старим пријатељима испричам штогод из личног посматрања о овој значајној земљи..."

Цијела се Црна Гора састоји из групе једне на другу низану... планинских котлина... Такву земљу, гдје се брда издижу као зидине, а једна се стијена ниже на другу, треба само овлаш видјети, па ће се одмах схватити, зашто су храбре српске породице, кад су и послје пропасти старог српског Царства на Косову Пољу, 15. јуна 1389, хтјеле сачувати своју слободу, од најезде Турака, изабрале за пријежиште баш ове пуне планинске крајеве недалеко од сињег Јадрана..."

Војника можеш распознати од грађанина само по грбу, који се носи напријед, на народној капици, јер и грађани и војници носе једнако народно одијело, које се састоји од плавих широких гаћа, црвеног џамадана, бијелих докољеница, и паса са три мања оружја... Усталом, боја одијела није случајна, већ у својој цијелини представља стару српску тробојку. И народна капица има симболично значење. Црни обод значи жалост за изгубљеним старим Царством, у већ поменутом Косовском боју, црвени темељак крваву борбу за слободу..."

О књазу Николи Шварцлозе вели:
"... Још је мало познато да је он талентовани драматичар и књижевник, као и пјесник који дубоко осјећа. То му је у крви, јер је и највећи српски пјесник, или боље рећи, класичар српске књижевности, Владика Раде, који је на високом Ловћену нашао гроб, пун поезије, био члан његовог дома..." 290)

Енглеz Вилијам Милер, у својој књизи "Балкан, Румунија, Бугарска, Србија, Црна Гора" (1908) пише:

"... Раније у дванаестом столећу... Стефан Немања је поново ујединио српске земље укључивши и Црну Гору... У току владавине Стефана Душана у Књажевини Зети је живио српски племић Балша..."

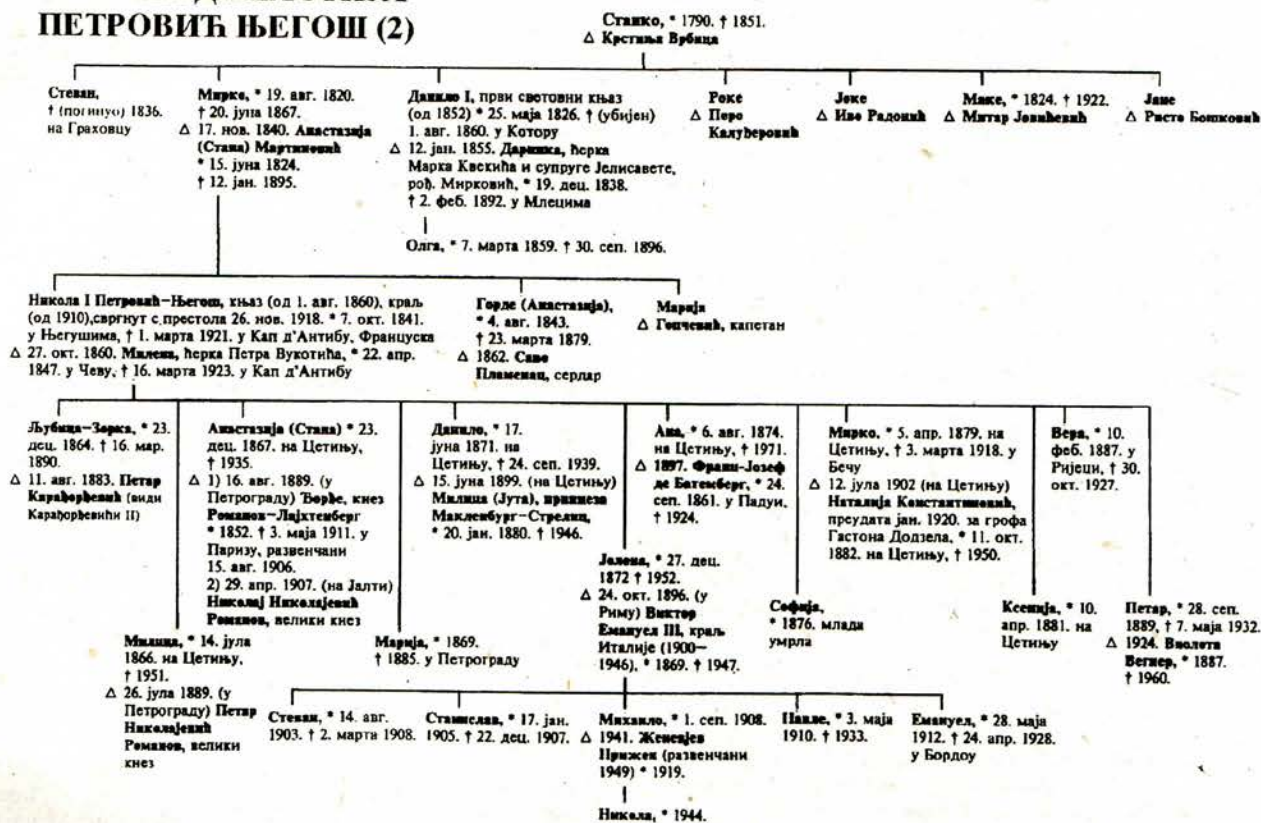
Кад је Српско Краљевство пало на фаталном Косову Пољу, 1389, тврде планине Јадрана и долине Зете, остале су последње пријежиште оних српских породица, које су претпоставиле слободу у неплодној земљи – плодном тлу и ропству под турским освајачима..."

Црна Гора је, пише Милер, "постала азилом српске расе, станиште слободних људи, који су се борили за своју слободу. Сваки Црногорац носи у себи жалост због пораза на Косову... Сваки нараштај српске расе је припремљен од стране националних вођа на реванш за Косово..."

За књаза Николу, Милер, каже:
"Ова пјесничка природа је дала велики допринос српском пјесништву".

По Милеру, реализацијом Сантефанског уговора требало је да дође до територијалног спајања Србије и Црне Горе: "На тај начин двије гране српског стабла, толико дуго одвојене, биле би практично поново сједињене, и обнова Српског Царства, о којем је Књаз (Никола – Б. Ј.) говорио и сањарио могла је бити остварена..."

СРПСКА ДИНАСТИЈА ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ (2)

Поводом проглашења Црне Горе за Краљевину 1910, бугарски историчар С. С. Бобчев пише:

"... Садашња Црна Гора је насљедница оне Зете која је од насељавања Словена на Балканско полуострво, играла, збиља, важну политичку улогу у историји српског народа. Зета је у најранијем времену, имала владаоце, какви су били: Стефан Војислав, који је владао над готово цијелом српском земљом, а у области његове државе налазио се готово цио српски народ; први пут под његовом владавином Срби су добили једну уређену државу, Краљ Михаило Војислављевић је радио на самосталности српске државе и црквене самосталности..."

Зета је била колијевка и вољена "дједовина" великога српског краља Немање..."

Бобчев каже за Ловћен да је био "светионик српске слободе" који се "није могао никад угасити" већ је живио "некад јаче, а некад слабије, али непрестано". 291)

Бечки "Ноје Фраје Пресе" објавио је напис о књижевном дјелу књаза Николе, у вријеме припрема за прославу педесетогодишњице његове владавине, у коме се каже да се пјесме књаза Николе "пјевају... свуда, њих рецитијују уз гусле и српски гуслари их преносе од уста до уста." 292)

Бриселски лист "Лендепанданс белж" је писао августа 1910: "... Проглашење Црне Горе у чин краљевине није било друго него једна проста формалност. Књаз Никола је већ изгледао један истински краљ, прије него је био проглашен. У Србији је ово проглашење Краљевине, ово стварање једне нове српске краљевине... сматрано врло различито..."

У чланку се каже да шовинисти оптужују књаза Николу видјевши у овом чину његову намјеру "да се стави на чело уједињенога српскога народа, говорећи да има аспирације на српско пријестоловје... Ближа будућност ће показати хоће ли двије краљевине српске моћи ићи као двије сестре искрене и неодјељиве или ће оне постати ривали на велику жалост србијанских и црногорских патриота или велику несрећу српске нације..." 293)

Лондонски "Дејли Телеграф" пише поводом проглашења књаза Николе за краља:

"... Са историјског гледишта Црна Гора потпуно заслужује овај авансман. Њено је земљиште малено, али су дјела црногорског народа, уистину, била краљевска..."

Пошљедњи догађаји (анексија Босне и Херцеговине и проглашење Бугарске за независну краљевину), пореметили су равнотежу "упоредних вриједности на Балкану". Та се равнотежа измијенила на штету српскога народа, који, упоређиван са другим балканским народима, изгледа, да је изгубио нешто од своје цијене (постао је нешто депримиран). То се сад исправило тиме, што српски народ има двије краљевине на Балкану..." 294)

Бечки лист "Дер Салон" писао је јула 1910:

"... Јунак са Вучјег Дола како обично српски народ зове књаза Николу, није само храбри соко, он је и одличан војни стратег. То је показао у главној војни од 1877, када је тако вјешто умрио да распоређује малу црногорску војску, да је увијек наглађивао јачег непријатеља". 295)

Члан Словенског добротворног друштва у Петрограду, Коробљев, на сједници друштва, 11. маја 1910, рекао је:

"... Књаз Никола, има велику популарност не само у српском народу, него и у цијелом Словенству. То је један од најзнаменитијих владара, што је икад Српство имало". 296)

Француз М. Ц. Верлуп пише у својој књизи "Краљевина Црна Гора" (1911):

"... Српски ратници су (односи се на долазак Словена на Балкан - Б. Ј.) освојили Црну Гору, Херцеговину и сусједне земље; данашњи Црногорци, су дакле, проистекли од ових Срба; међутим, они су се укрштали некад са Келтима и Аварима".

Говорећи о дјелу краља Николе "Балканска царица", Верлуп каже, да "краљевски аутор претпоставља стварање једног великог српског царства, у коме би данашња Црна Гора била језгро. Управо та је амбиција, толико жива у срцу сваког Црногорца тако да је скорашњом трансформацијом књажевине у краљевину, реализован један од најдражих снова цијелога народа..."

Чешки историчар, Константин Јирчек, у својој "Историји Срба", пише:

"... Када су се у новије доба границе османског свјетског Царства сузиле, почињу се образовати нове српске државе, и то баш на земљишту средњевјековних политичких творевина; у непроходним планинама Црне Горе код Цетињског манастира, залужбине Црнојевића из г. 1485. и, у шумом обрастају Шумадији, не много јужније од Београда, у деспотскога града у Смедереву..."

Чех Јосип Конрад, пише у књижевном листу "Мај", о pjesничтву Мићуна Павићевића:

"... Павићевић у свом раду, као и остали Црногорци, и уопште сви Срби, који се баве пером, сљеде је сасвим примјеру генијалног аутора "Горског вијенца", Петра II Петровића Његоша; примјеру и великом pjesничком духу краља Црне Горе Николе I, који је већ издао читав низ књига..."

Ко познаје српски језик, томе радо препоручујемо ове Павићевићеве pjesме... 297)

У своме дјелу "Словенски Балкан кроз посљедњу Источну кризу" (1911), Француз Ж. Малказони пише:

"... Једини аутономни представници српске расе на Балкану, ове двије државице (Србија и Црна Гора – Б. Ј.) представљају, такође њене (српске расе – Б. Ј.), политичке и материјалне аспирације; и прошлост је толико потврдила да су оне трпјеле јер су биле одвојене једна од друге..."

Француз Жорж Норман пише у париској ревији "Магазин pictoresque" (април-мај-јун 1911) о значењу боја црногорске капе:

"... Црна материја унаоколо представља жалост српског народа, расутог послје боја на Косову, црвено дно је симбол крви, просуте том приликом..."

У вези са школовањем у Паризу, од 1852. године, књаза Николе, Норман пише: "Ова варош бијеше тада интелектуални центар омладине српске..."

Аутор пише да се више дјела краља Николе "са успјехом" приказује "на српској позорници", а његова pjesма "Онама онамо" је "постала... химном српског народа. Расути, подвлашћени другим државама, Срби су упрли свој поглед у краља Николу, чији су стихови пронијели, кроз цео српски народ, сјеме националне илеје и посадили га у срцима свију Срба..." 298)

Рус П. Заболотски, директор гимназије у Њежину (Русија), пише црногорском митрополиту Митрофану, у току Првог балканског рата. Заболотски подсјећа на "пророчански побједоносни акорд", Николине надахнуте pjesме; "Онамо по којој добићу души, кад Србин више не буде роб." Каже да је "осјетљиво срце старога црногорског господара слушало вапаје поробљених Срба и од њих боловало".

Заболотски завршава своје писмо жељом: "Нека нигдје гдје куцају српска срца, гдје се чује српска ријеч и слави српска слава, не буде више Србина – роба". 299)

Румун др Илија Барбулеску, у своме чланку "О култури у Црној Гори" (1912) пише о новој "модерној средини у Црној Гори, која је поникла у правцу политике краља Николе, како би се могли сјединити под вођством оних са Цетиња, сви Срби са свију страна." 300)

Аустријски историчар Фридрих пише у бечком листу "Ноје Винер Тагblatt", 25. децембра 1912, о ситуацији, насталој успостављањем заједничке границе између Црне Горе и Србије:

"... Основни принцип бечке балканске политике био је недопуштање да се слију границе двију српских држава Србије и Црне Горе. Санџак је био клин међу њима. Зашто се Езентал одрекао од права његове окупације? Његови критичари коре га што се он заносио вјером у препород Турске, те се одрекао од права на Санџак у њену корист и то у име компензације за анексију Босне, уздајући се да ће нова Турска моћи штитити Санџак од покушаја Црне Горе и Србије..." 301)

Француз Луј Лежерн у своме дјелу "Срби, Хрвати и Словенци" (1913) пише:

"... У XI вијеку, гравитациони центар српских земаља је у региону званом Диоклитија, који одговара од прилике данашњој Црној Гори".

Препричавајући садржај "Горског вијенца", аутор каже да "народ у колу" своцира патње и борбу српске нације од Косовске битке, дана губитка независности. О оружју Вука Мандушића, Лежерн каже да та нова пушка, коју владица даје ратнику "то је можда... симбол борбе, коју српска земља има да издржи у будућности. Ова борба није окончана ни до данас и српска раса

Пред Поморским музејом у Котору

још није реализовала идеал о коме је сањао владика – ратник Црне Горе...”

Швајцарац Рене Клапард, изјавио је, 1913:

“... Један Србин, Никола Петровић Његош, краљ Црне Горе, први је подигао убојну заставу против безбожнога статуса кво (на Балкану – Б. Ј.), по којему је османлијско дивљаштво могло да по милој вољи бијесни над подјармљеном рајом. Ја, наравно, не истражујем поводе рату већ једино гледам на чиненице: Срби из долина, Срби из планина сви су дали на хиљаде живота да би извојевали народна права, права њихове браће вјековима тлачене”. 302)

Француски публициста Шарл Лоазо, парафразира, 1913, разговор са “једном врло угледном црногорском личношћу”:

“... Свима нама је заједничко, као што знате, са народом српским, етничко поријекло, језик, религија, обичаји, литература или боље рећи Црногорац није ништа друго но Србин, који је одрастао по врлетима балканских планина, један тип са засебним именом”. 303)

Грк др Антоније Спилитопулос, пише 1913, о ситуацији, у којој се нашао српски народ. Поинто је подсјетио на анексију Босне и Херцеговине, аутор каже:

“... У 1913. години трагедија се понавља и право српског народа и опет та иста сила гуши у питању Скадра. Тридесет пет хиљада јунака црногорских и Србијанаца... опседнули су град скадарски, има већ шест мјесеци, град, који је, и осим снова народа црногорског, од времена Хераклијева до кад су га покорили Турци, играо озбиљну улогу у српској историји, а особито у историји Старе Зете, данашње Црне Горе”. 304)

Цетињски “Вјесник”, 12. марта 1914, преноси чланак из грчких новина:

“... Код сваког човјека, чија је душа племенита, ум непомућен, срце осјетљиво, а осјећаји развијени за све што је дијело и узвишено, – вјековна очајничка али јуначка борба дичних српских витезова – Црногораца, који тако рећи одвојени од свијета, у својим сурим, озбиљним, хладним планинама, браняху своју слободу, – изазивала је дивљење и поштовање.

... Када се помисли на тежак или боље рећи, мученички живот тог маленог дијела народа српског, и кад човјек помисли да ти неустрашиви витезови никад не клонуше духом пред силним и страшним душманином, човјек мора не само да се диви томе народу, но и да се заплаче над тешком судбином његовом...”

Поменути А. Спилитопулос пише, 1914, у грчком листу “Панелсион Кратос”, да је народ Црне Горе “још од историјске битке на Косову па све до данас, одржавао непоколебљиву мржњу против Турака и високи осјећај за своју независност. Зидане града Скадра, дало је једну од најдивнијих, најзвучнијих пјесама народа српског, па према томе и Црногораца, из које се развија, сав неизмјерни и благи мирис народне пјесничке умотворине.”

Њемац Хуго Гроте, у својој путописној књизи “Кроз Албанију и Црну Гору” (1913), каже да су Црногорци једнодушни у жељи за стварање “једног Српског царства са краљем Николом на челу. То би могла бити државна заједница, природно, само кад би Црна Гора играла исту улогу коју има Пруска у Њемачкој државној заједници”.

Француз Ж. Ниокс, у својој књизи “Балканске земље” (1915), пише:

“... Црногорци нијесу ништа друго до једна грана српске фамилије, која се склонила у планине последије боја на Пољу Косову (1389)...”

Срби су увијек сматрали Црну Гору... као неосвојиву тврђаву њихове расе, гдје су се сачувале нетакнуте искре њихове националне обнове и успомена на њихову независност.”

Француз Аугустин Реј пише у својој књизи “Балканско питање пред Европом” (1916):

“... Њихова (црногорска – Б. Ј.) велика историја почиње у XIV вијеку, када су Турци освојили Србију; Црна Гора је тада постала последња нада расе (српске – Б. Ј.), са једном силном жељом да сачува чисту и без мрље племениту српску традицију; никад није трпјела инострани јарам...”

Аугуст Говен, Француз, пише у својој књизи “Југословенско питање” (1918):

“... Монтенегро или Црна Гора, Зета у средњем вијеку, извјесно је једна српска држава...”

Од 1830, па до своје смрти, Петар II није престајао да се закупа ослобођењем Срба испод Аустрије и Турске. У 1849, он је потписао један тајни уговор са Александром Карађорђевићем, у вези са ослобођењем Срба. У 1854, 1857. и 1858, за вријеме устанка у Босни, књаз Данило је комбиновао своје напоре са оним књаза Александра... Књаз Никола је потписао 1865, један уговор из којег је произишло да је пристао на абдикацију у корист књаза Михаила од Србије, а који се са своје стране обавезао да га (књаза Николу – Б. Ј.) учини наследником у случају да нема директног мушког потомка.

Данас, сви Црногорци, они у Црној Гори и они који су отишли да потраже зараду у иностранству, апсолутно желе да се уједине са Србима Краљевине (Србије – Б. Ј.)...”

У својој књизи “Срби, Хрвати и Словенци” (1919) Француз А. Шабозу, пише:

“... Србија броји 4 милиона Срба, Црна Гора их броји 450 хиљада...”

Зна се да Црна Гора није мање српска у сваком погледу, него моравски базен. Такође, дизање устанака или објава рата су, вјековима, слиједили или мало претходили онима из Србије...”

Аутор каже да националне епопеје не припадају искључиво Србима из Србије и Црне Горе, већ такође свим Југословенима. “Становници Црне Горе су Срби по крви, по поријеклу, традицији, језику и религиозном обреду...”

Француз Емил Хоман, у својој књизи “Југославија” (1927), износи историјат југословенских народа. Говорећи о Србима каже:

“... Њихово право краљевство, око Скадарског Језера, било је настањено Латинима и Албанцима колико и Србима. Национална вјера Црногораца је “вјера Обилића”; њихов највиши интелектуални домет то су традиције Косова и Српског Царства, што знају и жене исто толико добро као и људи, а што им намеће српску дужност: осветити мртве...”

Њемачки слависта Герхард Геземан, записао је у свој дневник, писан при одступању са србијанском војском, 1915. и 1916: 305)

“Црна Гора се по старој традицији дијели на племена чак и данас још, након што су се централистичка власт и династија Петровића већ током неколико генерација трудиле да народ одвикну од старих партикуларистичких често анархичних племенских осјећања и наметну му црногорско државно осјећање. Ја, међутим, у разговорима са Црногорцима и образованим и неуким наилазим зачудо мало “црногорског” државно осјећања и државне свијести. Они су изванредно добри Срби. Њихово српско национално осјећање и национална свијест несумњиви су као код Шумадијана или босанских револуционара. Кад хоће да повуку црту при разликовању између себе и других Срба, то сигурно није политичке природе већ црта која одваја патријархалне староплеменске од модернизованих колониста. Цијела Краљевина Србија у границама до 1912. је земља насељеника... Једина разлика коју Црногорци између себе и “других” истичу јесте: да су они “бољи Срби”, још бољи Срби него други...”

О “Горском вијенцу” Геземан пише:

“У стиху и стилу народне епске пјесме – али није еп, разговори и дијалози јунака, туробна кола народа као трагични хорови – али није драма. Једноставно речено класични и национални спјев Срба...”

Г. Геземан, у своме дјелу “Чојство и јунаштво старих Црногораца” (1943), пише:

“... Зато бих ја хтио да Црногорцима, и Србима уопште, Хрватима и Њемцима узгредно напоменем, да се са животним идеалом својих предака налазе у најбољем европском друштву”.

Говори о настојањима Марка Миљанова да “код својих земљака, Црногораца, и код Срба уопште”, сузбије “предубјеђење да су Арбанаси прави варвари”.

Аутор вели:

“Црногорац је по своме легендарном вјеровању не само најбољи ратник на свијету, већ и најбољи Србин, српскији од свих Срба. И у томе има донекле право. Он је у најмању руку хероичка квинтесенција српско-динарске душе. Уз то и легенда има своју биолошку вриједност. Ова овдје уливала је Црногорцу самопоуздање, и готовост да себе приноси на жртву.”

Геземан каже да “од свих јунака прошлости који су у Црној Гори били на великој цијени Милош Обилић ужива

Црногорска народна ношња

највеће поштовање које је култ постало. И то је већ одавно познато..."

Совјетски професор С. Богојављенски пише у чланку "Из руско-српских односа у вријеме Петра I" ("Питања историје", 1946):

"... На крају XVII и почетком XVIII вијека, Срби су били раздијељени на три групе: 1. Србија, Босна и Херцеговина налазиле су се под турском влашћу, 2. Срби који су живјели у тешко доступним планинама Црне Горе, с муком су бранили своју независност од са три стране опкољавајућих Турака, а на Западу од Венецијанаца, који су успјели освојити значајан дио Балканског полуострва на објекту Јадранског мора; 3. Срби, који су живјели на мађарској територији. Те три групе су живјеле посебним животом но чували су своју јединственост, у језику, култури и религији..."

Аутор каже да се путовањем владике Данила Петровића у Русију, "засновало савезништво Руса и Срба у рату против Турака".

Бугарски књижевни критичар Борис Ничев, у своме дјелу "Увод у јужнословенски реализам" (1961) пише о преласку из романтизма у реализам помињући као "типичне представнике српске литературе у XIX вијеку", Његоша и Љубишу. "Очевидно ова двојица нијесу могли да стварају без ослонаца на фолклор".

У "Историји Југославије", пгтампаној у Москви (1963), у издању Академије наука СССР, каже се:

"... У XI в. центар борбе за политичку независност српских земаља и њихово државно обједињавање премјестио се из унутрашњих рејона Србије на југозапад, у Србима насељене приморске области – Дукљу, Травунију и Захумље..."

Дукља (која се у XI–XII в. стала називати Зетом), и прикључене њој са сјеверозапада Травунија и Захумље у IX и X в. једно вријеме налазила се под влашћу жупана Рашке но у политичким односима се развило неколико особености..."

Говори се о "српском књазу" Михаилу Војислављевићу који је добио краљевску титулу од римског Папе. Каже се да је у XI вијеку "у српским земаљама била оформљена у, значајној мјери, феудална класа".

"За вријеме Болина, Дукљанска држава је укључила у свој састав све српске земље – Зету, Рашку, Травунију, Захумље и Босну."

"Концем XI в. када је Дукљанска држава стала слабити, центром борбе Срба за државну независност поново је постала Рашка... Рашки велики жупан Вукан је раширио своју власт на Зету и друге српске земље..."

О периоду последије Косовске битке у књизи се каже:

"... У јужном дијелу српских земаља, посебно у Зетском приморју, већина феудалаца оријентисала се на Венецију у борби с Турцима".

Његош и његов "Горски вијенац", представљају, по ауторима књиге, врхунац епохе романтизма у "тадашњој српској литератури".

За књаза Николу се каже, да је "ступивши на пријесто последије убиства Данила сматрао... да је црногорска династија Петровић–Његош дужна да изврши историјску мисију ослобођења и уједињења српских земаља". У књизи се говори о активности Црне Горе у раду Уједињене омладине српске. Тако је 1869, на Цетињу формиран Комитет Уједињене омладине српске, а 1871, г. на Цетању је основана "Дружина за уједињење и ослобођење српског народа."

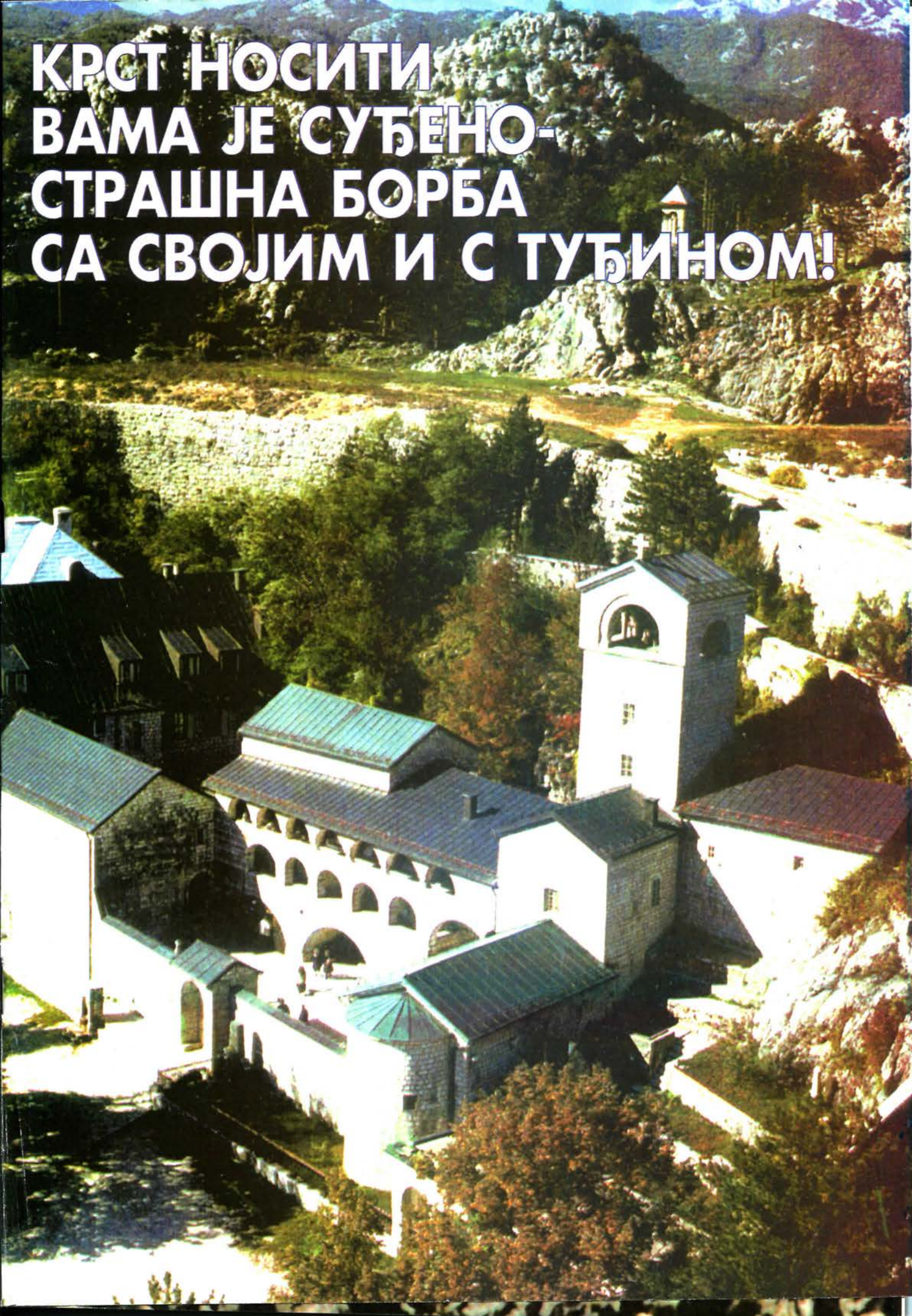
НАПОМЕНЕ:

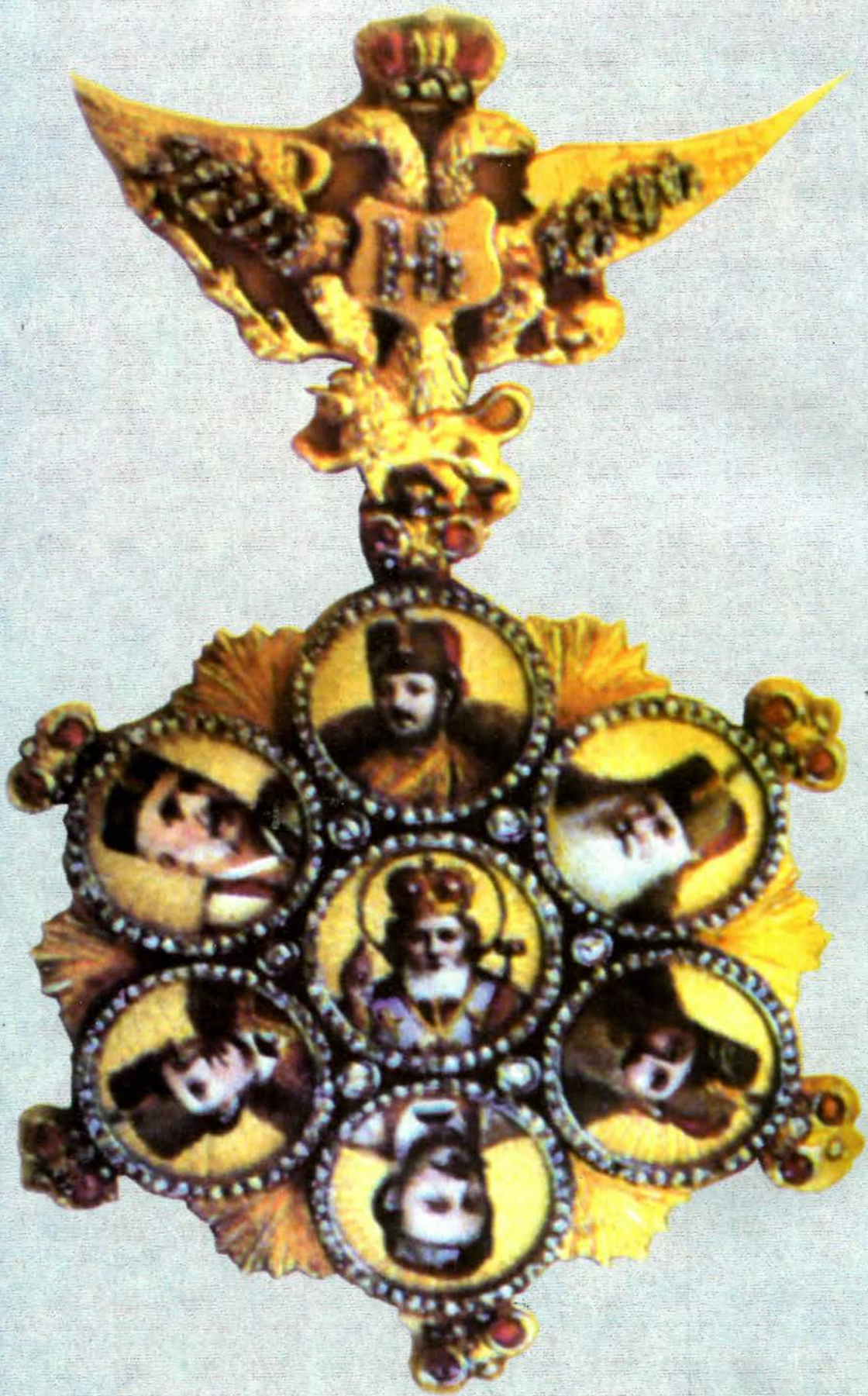
- 1) Љубомир Стојановић, Стари српски записи и натписи. Београд, књига II, страна 91.
- 2) Глигор Станојевић, Црна Гора у доба Владике Данила, Цетиње, 1955.
- 3) Оригинал у Централном државном архиву старих документа. Москва, фонд 86. он. 1714. с.х.1 л. 51.
- 4) Политички и културни односи Русије са југословенским земаљама у XVIII вијеку, Москва, 1984, страна 159.
- 5) Глигор Станојевић, Митрополит Василије Петровић и његово доба, страна 172.
- 6) Марко Драговић, Митрополит црногорски Василије Петровић Његош или историја Црне Горе од 1750. до 1766. године, Цетиње, 1884.
- 7) Глигор Станојевић, Митрополит Василије Петровић и његово доба, стр. 123 и 124.
- 8) Марко Драговић, н. дјело.
- 9) Глигор Станојевић, н. дјело, стр. 126.
- 10) Милорад Павић, Историја српске барокне књижевности, Београд, 1970.
- 11) Др Новак Ражнатовић у дебати о Кулишићевом раду "О етногенези Црногораца", јуна 1981. у Титограду.
- 12) "Записи", за март 1939, Цетиње.
- 13) Др Ђоко Пејовић у дебати о раду Шпира Кулишића "О етногенези Црногораца", јуна 1981. у Титограду.
- 14) "Записи", април 1939.
- 15) Архив спољних послова Русије, Односи Русије с Црном Гором, д. бр. 30, л. 64-65.
- 16) "Записи", 1935.
- 17) Исто, јул 1938.
- 18) "Записи", август 1940.
- 19) Вукашин Божовић пише у своме раду "Црна Гора и патентирани историчари" (Суботица, 1936): на Планиниши, код Никшића, један Брђанин који је имао барјак владике Петра I, показао је овоме барјак који је добио од Карађорђа. Владика га је благословио и, окренувши се ка Острогу, рекао: "Помози Боже и Свети Василије, васкрсни намучени и напаћени српски народ", а барјактару је рекао: "Срећан ти био, нијесу то два већ један, те исти српски барјак."
- 20) Др Ђоко Пејовић, у дебати о Кулишићевом раду "О етногенези Црногораца", 21. јуна 1981. у Титограду.
- 21) Цитати из Његошевих текстова који се објављују у овој књизи, пријети су из његових cjелокупних дјела (Београд–Цетиње).
- 22) Радослав Ротковић, у "Побједи" од 7. јуна 1982. извучи из овог писма закључак да је Његош сматрао Србе и Црногорце као два народа, иако је из цијелог контекста јасно да Његош има у виду држављане двију српских земаља, Црне Горе и Србије. Дакако, из свега оног што је Његош ставио на хартију, јасно произилази да се он осјећао Србином. Ротковић, уз то, смеће сума, да је појам Црногорац у Његошево вријеме обухватао искључиво становнике Старе Црне Горе.
- 23) Новине на српском језику које је уређивао Вук Караџић.
- 24) Обилићу.
- 25) "Луца", јул-август 1898, Цетиње.

- 26) Државно-правна историја југославенских земаља, XIX и XX вијека, Загреб, 1959.
- 27) "Записи", 1937, Цетиње.
- 28) Исто, мај 1931.
- 29) "Цетињски вјесник", 4. јануар 1912.
- 30) Исто.
- 31) Сви цитати из писане ријечи краља Николе узети су из "Цјелокупних дјела Николе I Петровића Његоша" (Цетиње, 1969).
- 32) У већем дијелу мемоара краљ Никола говори у трећем лицу.
- 33) "Црногорац".
- 34) "Цетињски вјесник", 24. септембар 1908.
- 35) "Глас Црногорца", 15. август 1910.
- 36) Исто.
- 37) "Цетињски вјесник", 26. септембар 1912.
- 38) "Цетињски вјесник", 4. децембар 1912.
- 39) "Глас Црногорца", 29. децембар 1912.
- 40) "Цетињски вјесник", 27. априла 1913.
- 41) "Цетињски вјесник", 21. август 1913.
- 42) "Вјесник" (од новембра 1913, "Цетињски вјесник" је преименован у "Вјесник").
- 43) "Глас Црногорца", 16. фебруар 1913.
- 44) "Вјесник", 29. јануар 1914.
- 45) "Вјесник", 13. новембар 1913.
- 46) "Зета", 12. јануар 1941, Подгорица.
- 47) "Цетињски вјесник", 1. јануар 1913.
- 48) "Глас Црногорца", 19. април 1913.
- 49) "Глас Црногорца", 8. децембар 1912.
- 50) "Глас Црногорца", 19. април 1913.
- 51) "Глас Црногорца", 12. април 1912.
- 52) Сви цитати, који се наводе у овој књизи, из текстова М. Миљанова узети су из "Цјелокупних дјела Марка Миљанова" (Титоград, 1965).
- 53) Цитати из Љубишениних књижевних радова узети су из његових "Дјела" (Цетиње-Београд-Будва, 1976.)
- 54) Цитати из Врчевићевих текстова преузети су из његових штампаних радова (Дубровник 1891, Цетиње 1950).
- 55) "Црногорац", 30. мај 1885.
- 56) "Црногорка", 30. мај и 13. и 27. јун 1885.
- 57) "Луча", децембар 1896.
- 58) "Црногорка", 1. јануар 1885.
- 59) Исто, 24. јануар 1885.
- 60) Исто, 9. мај 1875.
- 61) Исто, 7. фебруар 1875.
- 62) "Просвјета", април-мај 1889.
- 63) Исто, новембар-децембар 1890.
- 64) "Просвјета", април-мај 1890.
- 65) "Цетињски вјесник", 14. март 1912.
- 66) "Луча", март-април 1898.
- 67) Исто, мај-јун 1898.
- 68) "Луча", септембар-октобар 1898.
- 69) "Глас Црногорца", 30. август 1910.
- 70) "Цетињски вјесник", 14. јун 1914.
- 71) Исто, 5. октобар 1912.
- 72) "Луча", јануар-фебруар 1876.
- 73) Исто, новембар-децембар 1898.
- 74) "Уставност", 22. јун 1906.
- 75) Саво Вулећић, Просте душе, Загреб, 1909.
- 76) Саво Вулећић, Кад оно Портартур паде, Цетиње, 1909.
- 77) "Цетињски вјесник", 16. јун 1910.
- 78) "Цетињски вјесник", 25. април 1913.
- 79) Исто, 12. јун 1910.
- 80) "Дан", јун 1911.
- 81) "Цетињски вјесник", 7. април 1911.
- 82) Исто, 28. новембар 1912.
- 83) Исто, 27. март 1913.
- 84) Исто, 28. новембар 1912.
- 85) "Цетињски вјесник", 22. август 1912.
- 86) "Цетињски вјесник", 14. децембар 1912.
- 87) Исто, 11. јануар 1913.
- 88) "Цетињски вјесник", 11. децембар 1912.
- 89) Исто, 24. октобар 1912.
- 90) "Цетињски вјесник", 4. јануар 1913.
- 91) Исто, 18. јануар 1913.
- 92) Исто, 5. април 1913.
- 93) "Цетињски вјесник", 11. април 1913.
- 94) Исто, 22. мај 1913.
- 95) Исто.
- 96) "Цетињски вјесник", 22. мај 1913.
- 97) Оригинал се налази у Централном државном архиву старих докумената, Москва, фонд 86, Он. 1711, е.х. 2. л. 910.
- 98) Историја Црне Горе, књига III, 1975, Титоград.
- 99) Марко Драговић, Материјал за историју Црне Горе, Београд, 1895.
- 100) Историја Црне Горе, књига III, 1975, Титоград.
- 101) Оригинал се налази у Архиву спољних послова Русије, Москва, Односи Русије са Црном Гором, д. 22, л. 45.
- 102) Архив спољних послова Русије, Фонд: Односи Русије с Црном Гором, д. 29, л. 117-118.
- 103) Исто, л. 113-114.
- 104) Глигор Станојевић, Митрополит Василије Петровић и његово доба, стр. 455.
- 105) Историја Црне Горе, књига III, Титоград, 1975.
- 106) Архив спољних послова Русије, Односи Русије са Црном Гором, д. 29, л. 144.
- 107) "Дан", март 1911, Цетиње.
- 108) "Записи", новембар 1938.
- 109) Др Растислав Петровић, Школовање Гавра Вуковића, Зборник радова бр. 2, Београд, 1968.
- 110) "Записи", март 1938.
- 111) "Цетињски вјесник", 8. јун 1911.
- 112) "Просвјета", април-мај 1890.
- 113) "Глас Црногорца", 20. октобар 1899.
- 114) "Народна мисао", 12. новембар 1906.
- 115) "Глас Црногорца", 20. новембар 1906.
- 116) "Уставност", 2. септембар 1906.
- 117) "Уставност", 20. јануар 1907.
- 118) "Глас Црногорца", 21. јул 1907.
- 119) "Глас Црногорца", 29. јануар 1908.
- 120) "Глас Црногорца", 29. јануар 1908.
- 121) "Записи", април 1937.
- 122) "Записи", април 1937.
- 123) "Глас Црногорца", 17. октобар 1908.
- 124) "Записи", мај 1937.
- 125) "Глас Црногорца", 1. октобар 1908.
- 126) "Глас Црногорца", 24. мај 1908.
- 127) Исто.
- 128) "Глас Црногорца", 21. март 1910.
- 129) Исто.
- 130) "Глас Црногорца", 15. август 1910.
- 131) Исто.
- 132) Исто.
- 133) "Цетињски вјесник", 19. мај 1910.
- 134) "Дан", јул 1911.
- 135) Исто, април 1911.
- 136) "Глас Црногорца", 24. август 1913.
- 137) "Цетињски вјесник", 8. јануар 1911.
- 138) "Цетињски вјесник", 8. фебруар 1912.
- 139) Исто, 17. март 1912.
- 140) Исто, 12. децембар 1912.
- 141) "Цетињски вјесник", 10. мај 1913.
- 142) Исто, 13. септембар 1913.
- 143) "Цетињски вјесник", 4. септембар 1913.
- 144) "Записи", октобар 1931.
- 145) "Цетињски вјесник", 27. новембар 1913.
- 146) Исто, 4. децембар 1913.
- 147) "Глас Црногорца", 23. фебруар 1914.
- 148) "Цетињски вјесник", 19. јул 1914.
- 149) "Записи", октобар 1931.
- 150) "Записи", август 1927.
- 151) Стихови који су наведени у овом поглављу, узети су из Вукових Српских народних pjesама и из књиге "Епска народна поезија Црне Горе" (Титоград 1966) уколико није друкчије означено.
- 152) Стеван Дучић, Живот и обичаји племена Куча, Београд, 1931.
- 153) Стеван Дучић, Живот и обичаји племена Куча, Београд, 1931.
- 154) "Луча", новембар-децембар 1897.
- 155) Исто.
- 156) "Луча", новембар-децембар 1897.
- 157) "Луча", фебруар 1898.
- 158) Исто, јануар 1898.
- 159) "Луча", јануар 1898.
- 160) Исто, март 1890.
- 161) Исто, јун 1890.
- 162) "Записи", фебруар 1930.
- 163) Др Радослав Вешовић, Пleme Васојевићи, Сарајево, 1935.
- 164) Стеван Дучић, Живот и обичаји племена Куча, 1931.
- 165) С. М. Штедимлија, Старе штампарије црногорске и млетачке, Загреб, 1938.
- 166) Љубомир Стојановић, Стари српски записи и натписи, Београд-Сремски Карловци, књига VI; ст. 132.
- 167) Исто, стр. 137.
- 168) Заптија – турски полицајац.
- 169) "Записи", октобар 1936.
- 170) Исто, јул 1936.
- 171) Исто, септембар 1932.
- 172) "Записи", април 1932.
- 173) Исто, март 1931.
- 174) "Записи", јул 1939.
- 175) Исто.

- 176) "Записи", октобар 1936.
 177) "Цетињски вјесник", 31. јул 1910.
 178) Исто, 7. мај 1911.
 179) Исто, 3. август 1911.
 180) Сви цитати из писама Вука Поповића Вуку Караџићу узети су из дјела "Вукова преписка", Београд, 1907-1913.
 181) "Цетињски вјесник", 4. август 1914.
 182) "Записи", јануар-јун 1940.
 183) "Просвјета", април-мај 1889.
 184) Исто.
 185) "Просвјета", јул-август 1890.
 186) "Просвјета", септембар-октобар 1890.
 187) Исто, новембар-децембар 1890.
 188) Исто.
 189) Исто.
 190) "Просвјета", јануар-фебруар 1891.
 191) "Глас Црногорца", 4. јун 1907.
 192) Јован Цвијић, Балканско полуострво и јужнословенске земље, Београд, 1931.
 193) Исто.
 194) Андрија Јовићевић, Јован Цвијић – велики учитељ, "Записи", јул 1927.
 195) Прије неку годину у Титограду је скинута табла с натписом "Немањина обала", и замијењена новом, са натписом "Булевар Блажа Јовановића". Направљено је двоструко огријешење: према историји и према великом револуционару и комунисти Блажу Јовановићу. Немања је дио историје Титограда и црногорског народа, а Блажо Јовановић је заслужио да се по њему назове нека много дужа улица у Титограду, него што је оних око двеста метара Немањине обале. И овај је "потез" несумњиво на линији програма црногорских неозеленаша за србофобизацију црногорског народа.
 196) Још увијек није исправљена неправда према великом југословенском револуционару и комунисти Петку Милетићу, који је своједобно проглашен фракционашем, али он никад није престао бити комунистом, а још увијек се, званично, сматра "издајником Партије".
 197) "Просвјета", јануар-фебруар 1891.
 198) "Записи", новембар 1939.
 199) "Записи", 1941.
 200) "Цетињски вјесник", 5. фебруар 1914.
 201) Исто.
 202) "Слободна мисао", 14. мај 1939.
 203) "Слободна мисао", 3. децембар 1939.
 204) Исто.
 205) Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС, 1923.
 206) Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС, 1924.
 207) Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС, 1925.
 208) Исто, 1926.
 209) Исто.
 210) Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС, 1925.
 211) Исто, 1926.
 212) Исто, 1927.
 213) "Зета", 2. јул 1939.
 214) "Зета", 11. фебруар 1940.
 215) Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори, Титоград, 1971, књ. 1.
 216) Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори, Титоград, 1971, књ. 1.
 217) Исто.
 218) Исто.
 219) Исто.
 220) Исто.
 221) Исто.
 222) Исто.
 223) Исто.
 224) Исто.
 225) Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе, књ. 2, Титоград, 1960.
 226) Исто.
 227) Исто.
 228) Исто.
 229) Исто.
 230) Исто.
 231) Исто.
 232) Исто.
 233) Исто.
 234) Исто.
 235) Исто.
 236) Исто.
 237) Исто.
 238) Марко Јочов, списи тајног ватиканског архива, XVI-XVIII века, Београд, 1982, стр. 4.
 239) Исто, стр. 10.
 240) Др Петар Поповић, Црна Гора у доба Петра I и Петра II, Београд, 1951.
 241) "Записи", септембар 1935.
 242) "Црвена Хрватска", 1894.
 243) Исто, 1895.
 244) Цитати из Радићевих чланака узети су из "Политичких списа" Стјепана Радића, Загреб, 1971.
 245) "Луча", јул-август 1897.
 246) "Глас Црногорца", 30. август 1910.
 247) "Записи", март 1937.
 248) "Глас Црногорца", 18. август 1910.
 249) Исто, 24. август 1910.
 250) "Цетињски вјесник", 2. новембар 1912.
 251) "Цетињски вјесник", 9. август 1913.
 252) Исто, 17. мај 1913.
 253) "Цетињски вјесник", 16. јануар 1913.
 254) Латинка Петровић, Дебата о националном питању у Независној радничкој партији Југославије 1923. године, Београд, 1974.
 255) Марко Јочов, Списи тајног ватиканског архива, XVI-XVIII века, Београд, 1982, стр. 4.
 256) Исто, стр. 26.
 257) Исто, стр. 28.
 258) Архив Свете Конгрегације за пропаганду вјере, Рим: в. 261. Ф. 358, р. – 363 р.
 259) Исто, в. 157, ф. VI р., XI р.
 260) Исто, в. 60, ф. 502 р. и 460 р.
 261) Исто, в. 61, ф. 185 р.
 262) Марко Јочов, Списи тајног ватиканског архива, XVI-XVIII века, Београд, 1982.
 263) Исто, стр. 156.
 264) Исто, стр. 152. Тај "насилник" је главом владика Данило.
 265) Исто, стр. 175.
 266) Исто, стр. 286.
 267) Исто, стр. 278 и 289.
 268) Глигор Станојевић, Митрополит Василије Петровић и његово доба, 1978, Београд.
 269) "Политички и културни односи Русије са југословенским земљама, у XVIII в.", Москва, 1984, стр. 199.
 270) J. Ренах, Србија и Црна Гора, Париз, 1876.
 271) Оригинал на француском језику налази се у Централном државном архиву старих докумената, Москва, ф. 149, сх. – 78, л. 105-114.
 272) Архив спољних послова Русије, Односи Русије с Црном Гором, л. 29, л. 117-118.
 273) "Записи", јун 1940.
 274) Из монографије (у рукопису) о Шћепану Малом од др Растислава Петровића.
 275) Архив спољних послова Русије, Односи са Црном Гором, л. 24, л. 83-88.
 276) Историја Црне Горе, књига трећа, Титоград, 1975.
 277) "Записи", јануар 1938.
 278) "Записи", јул 1938.
 279) "Записи", фебруар 1939.
 280) "Записи", август 1937.
 281) "Записи", септембар 1930.
 282) "Зета", 25. јун 1939.
 283) "Зета", 25. јун 1939.
 284) Ровински каже да Скендер-бег "има исти значај за арбанашки и српски народ, те га и пјесма српска опјева заједно са српским јунацима, и шта више држи га за Србина."
 285) "Луча", април 1900.
 286) "Глас Црногорца", 25. октобар 1908.
 287) "Глас Црногорца", 25. октобар 1908.
 288) "Глас Црногорца", 17. октобар 1908.
 289) Владимир Дедијер, Сарајево 1914, Београд, 1974.
 290) "Глас Црногорца", 1. новембар 1908.
 291) "Глас Црногорца", август 1910.
 292) "Цетињски вјесник", 7. јун 1910.
 293) Исто, 4. септембар 1910.
 294) "Глас Црногорца", 24. август 1910.
 295) "Цетињски вјесник", 4. август 1910.
 296) "Глас Црногорца", јун 1910.
 297) "Глас Црногорца", 26. фебруар 1911.
 298) "Цетињски вјесник", 5. новембар 1911.
 299) Исто, 14. децембар 1912.
 300) Исто, 8. август 1912.
 301) "Глас Црногорца", 5. јануар 1913.
 302) "Цетињски вјесник", 11. јануара 1913.
 303) "Глас Црногорца", 27. април 1913.
 304) "Цетињски вјесник", 27. април 1913.
 305) Геземан је објавио дневник 1935, у Минхену.

**КРСТ НОСИТИ
ВАМА ЈЕ СУЂЕНО-
СТРАШНА БОРБА
СА СВОЈИМ И С ТУЂИНОМ!**

**ТРЕБА СЛУЖИТ ЧАСТИ И ИМЕНУ:
НЕКА БУДЕ БОРБА НЕПРЕСТАНА!**